

PAAVO
VÄYRYNEN

SUOMEN
PUOLUEETTOMUUS
UUDESSA
EUROOPASSA

KANSALLINEN
DOKTRIINI
YMPÄRISTÖN
MURROKSESSA

O T A V A

Keskustelu Suomen asemasta ja politiikasta jatkuu

PAAVO VÄYRYNEN avaa lukijan tarkasteltavaksi Suomen ulkopolitiikan muutoksen siirryttäessä kylmän sodan kaudesta uuteen Eurooppaan. Hän osoittaa, miten Ruotsissa puolueettomuuspolitiikasta Carl Bildtin johdolla ensin luovuttiin ja miten siihen Ingvar Carlssonin johdolla palattiin. Kun Suomi haki jäsenyyttä Euroopan yhteisössä, ehdoksi asetettiin maamme säilyminen puolueettomana. Sittemmin puolueettomuuspolitiikasta on vähin äänin luovuttu.

Eritellessään ulkopolitiikkamme johdosta vastaavien toimintaa Väyrynen arvioi kaikkien vuosina 1989–1995 presidenttinä, pääministerinä ja ulkoministerinä toimineiden kannanottoja. Analyysi osoittaa muun muassa, että Harri Holkeri oli Suomen puolueettomuuden tiukka puolustaja. Mauno Koiviston se osoittaa puolestaan tietoisesti pyrkineen siihen, että Suomi luopuisi puolueettomuuspolitiikastaan.

32.52
ISBN 951-1-14459-6

9 789511 144595

PAAVO VÄYRYNEN

SUOMEN PUOLUEETTOMUUS UUDESSA EUROOPASSA

KANSALLINEN DOKTRIINI
YMPÄRISTÖN MURROKSESSA

HELSINGISSÄ
KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ
OTAVA

Kustannusosakeyhtiö Otavan painolaitokset
Keuruu 1996

ISBN 951-1-14459-6

Sisällys

LUKIJALLE	7
JOHDANTO	9
1. Suomen puolueettomuus kylmän sodan aikakaudella	9
2. Suomen puolueettomuus »uudessa Euroopassa»	14
3. Tutkijoiden näkemyksiä Suomen ulkopoliitiikan muutoksesta	23
MENETELMÄT, AINEISTO JA TUTKIJA	47
1. Teoria käytännössä	47
2. Doktriinin muutos	51
3. Argumentit ajattelun ja kommunikaation välineinä	52
3.1. Stephen Toulmin: argumentit ajattelun välineenä... ..	53
3.2. Chaim Perelman: argumentit kommunikaatiossa	55
4. Tutkimuksen aineisto	61
5. Poliitikko tutkijana	63
SUOMEN JA RUOTSIN ULKOPOLIITTISEN JOHDON KANNANOTOT 1989–1995	66
1. Vuosi 1989	66
1.1. Ruotsi (Ingvar Carlsson ja Sten Andersson)	66
1.2. Suomi (Mauno Koivisto; Harri Holkeri ja Pertti Paasio)	76
2. Vuosi 1990	89
2.1. Ruotsi (Ingvar Carlsson ja Sten Andersson)	90
2.2. Suomi (Mauno Koivisto; Harri Holkeri ja Pertti Paasio)	97
3. Vuosi 1991	117
3.1. Ruotsi (Ingvar Carlsson ja Sten Andersson; Carl Bildt ja Margaretha af Ugglas)	118
3.2. Suomi (Mauno Koivisto; Harri Holkeri ja Pertti Paasio; Esko Aho ja Paavo Värynen)	132

4. Vuosi 1992	144
4.1. Ruotsi (Carl Bildt ja Margaretha af Ugglas)	144
4.2. Suomi (Mauno Koivisto; Esko Aho ja Paavo Väyrynen)	151
5. Vuosi 1993	165
5.1. Ruotsi (Carl Bildt ja Margaretha af Ugglas)	166
5.2. Suomi (Mauno Koivisto; Esko Aho, Paavo Väyrynen ja Heikki Haavisto)	174
6. Vuosi 1994	189
6.1. Ruotsi (Carl Bildt ja Margaretha af Ugglas; Ingvar Carlsson ja Lena Hjelm-Wallén)	189
6.2. Suomi (Mauno Koivisto; Martti Ahtisaari; Esko Aho ja Heikki Haavisto)	196
7. Vuosi 1995	205
7.1. Ruotsi (Ingvar Carlsson ja Lena Hjelm-Wallén) ...	206
7.2. Suomi (Martti Ahtisaari; Esko Aho, Heikki Haavisto ja Paavo Rantanen; Paavo Lipponen ja Tarja Halonen)	209
JOHTOPÄÄTÖKSET	222
1. Teoria käytännössä	223
2. Puolueettomuus uudessa Euroopassa	230
3. Argumenttien analyysi	233
3.1. Stephen Toulmin ja Jaakko Blombergin »koulu-	
kunnat»	234
3.1.1. <i>Puolueettomuuspolitiikkaa on jatkettava</i>	235
3.1.2. <i>Puolueettomuuspolitiikasta on luovuttava</i>	235
3.2. Chaim Perelman: »yleisöt» ja argumenttien	
luonne	238
3.2.1. <i>Yleisöt</i>	238
3.2.2. <i>Määrä vai laatu?</i>	239
3.2.3. <i>Yhdistävä ja hajottava strategia</i>	240
3.3. Teoria ja käytäntö	241
4. Todistus motiiveista: Mauno Koiviston omakuva	241
5. Uusi doktriini, vaiko uusvanha?	247
LÄHTEET	251
HAKEMISTO	253

Lukijalle

Viime syksynä ryhdyin kirjoittamaan tieteellistä artikkelia aiheesta »Suomen puolueettomuus uudessa Euroopassa». Pidin tätä aihetta tärkeänä. Toinen motiivini liittyi siihen, että olin hakemassa dosentin virkaa Lapin yliopistossa: halusin varmistaa sen, että tieteelliset ansioni riittäisivät.

Tutkimustehtäväni osoittautui käytännössä niin laajaksi, ettei sen tuloksia ollut mahdollista tiivistää artikkelin mittaiseksi tutkimusraportiksi. Niinpä kirjoitin tämän kirjan.

Aluksi tarkoitukseni oli nojautua vain omaan väitöskirjaani; työstä olisi tullut ikäänkuin sen täydennysosa. Kun sain valmiiksi alustavan luonnoksen tutkimusraportiksi, annoin sen muutamien asiantuntijoiden kommentoitavaksi. Heiltä sain idean laajentaa tutkimukseni teoreettista pohjaa menetelmiin, joita on käytetty politiikan kielen tutkimuksessa. Niinpä tässä lopullisessa raportissani on mukana myös argumentaatioteorioihin perustuva osa.

Varsinaisena aineistonani ovat ulkopoliittisen johdon kannanotot. Niiden lisäksi käytän ulkopoliittikan tutkijoiden ja muiden asiantuntijoiden kirjoittamia artikkeleita ja kirjoja.

Tutkimukseni aihepiiri kiinnostanee muitakin kuin ulkopoliittikan ammattilaisia. Käyttämäni tutkimusmenetelmä on sellainen, että raporttini sopii kenen tahansa ulkopoliittikasta kiinnostuneen luettavaksi.

Aineistoon sisältyneet englannin-, ruotsin- ja saksankieliset kannanotot olen itse kääntänyt suomeksi. Käännöksissäni olen pyrkinyt sekä tarkkuuteen että hyvään suomen kieleen. Tarvittaessa lukija voi etsiä käsiinsä alkuperäisen tekstin.

Rovaniemellä 4.3.1996

Paavo Väyrynen

Johdanto

1. SUOMEN PUOLUEETTOMUUS KYLMÄN SODAN AIKAKAUDELLA

Vuosina 1987–88 laadin väitöskirjani »Finlands utrikespolitik – den nationella doktrinen och framtidens mänsklichetspolitik». Seuraavana vuonna se ilmestyi suomeksi nimellä »Suomen ulkopoliitiikka – kansallinen doktriini ja tulevaisuuden ihmiskuntapolitiikka» (Juva 1989). Tämän työn yhtenä tavoitteena oli löytää selkeä määritelmä sille Suomen ulkopoliittiselle doktriinille, joka oli kehittynyt viime sotien jälkeisinä vuosikymmeninä.

Tarve doktriinin selkeyttämiseen oli syntynyt käytännön kokemusten kautta. Ulkoministerinä olin joutunut pohtimaan syitä siihen, että ulkomailla Suomen puolueettomuuspolitiikkaa ei riittävästi tunnettu ja tunnustettu. Länsimaissa monet eivät pitäneet Suomea puolueettomana maana, ja niissä käytiin keskustelua »finlandisaatiosta». Neuvostoliitto puolestaan ei ollut 1960-luvun lopulta lähtien enää selkeästi tunnustanut Suomen puolueettomuutta.

Väitöskirjatyöni lähtökohta oli, että nämä ongelmat saattaisivat johtua siitä, ettei ulkopoliittinen doktriinimme ollut riittävän selkeästi strukturoitu.

Aloitin tutkimustyöni perehtymällä ulkopoliittisia doktriineja käsittelevään tieteelliseen kirjallisuuteen. Sen pohjalta kehitin omaan tutkimustehtävääni soveltuvan doktriinimääritelmän. (s. 33–60)

Tutkimusmenetelmäni oli Georg Henrik von Wrightin esittämä aristoteeliseen perinteeseen nojaava käytännöllisen päätelyn malli, praktinen syllogismi. Siitä kehitin ulkopoliittiseen päätöksentekoon sovelletun, doktriiniin johtavan päättelymallin:

PÄÄMÄÄRÄ/TAVOITTEET

MAAILMANKUVA, KÄSITYS TILANTEESTA JA KEINOISTA JOILLA TAVOITTEISIIN PÄÄSTÄÄN

TOIMINTASÄÄNNÖT, TOIMINTAOHJELMA, DOKTRIINI

Sanallisessa muodossa määrittelin doktriinin näin:

»Ulkopoliittinen doktriini on valtion ulkopoliitiikan päämääriin sekä vallitsevaa ja tulevaa tilannetta koskevaan käsitykseen perustuva toimintaohjelma, joka ohjaa sen ulkopoliittista päätöksentekoa.»

Seuraava tehtäväni oli määritellä ulkopoliitiikan päämäärät. Tämäkin työ perustui alan tieteelliseen kirjallisuuteen. (s. 61–84)

Päädyin kuuteen päämäärään:

1. **itsensä säilyttäminen**, johon pyritään ensi sijassa turvallisuuspoliittisen perusratkaisun avulla,
2. **turvallisuus**, johon pyritään ensi sijassa lujittamalla rauhaa lähialueilla,
3. **hyvinvointi**, johon pyritään ensi sijassa kauppapolitiikan ja ympäristönsuojelun avulla,
4. **arvovalta**, jota tavoitellaan kaikessa toiminnassa sen antaman henkisen tyydytyksen ja sen tärkeän välinearvon vuoksi sekä
5. **rauha**, jota pyritään ylläpitämään sekä työskentelemällä kansainvälisten kiistojen ja kriisien ratkaisemiseksi että osallistamalla pitkäjänteiseen työhön maailmanrauhan lujittamiseksi mm. aseidenriisunnan avulla ja
6. **kehitys**, johon pyritään kansainvälisen kehitysyhteistyön, ympäristönsuojeluyhteistyön ja ihmisoikeuspolitiikan avulla.

Päämääristä neljän ensimmäisen totesin perustuvan ensi sijassa kansallisen edun toteuttamiseen, kun taas kaksi muuta toteuttavat yhteistä etua tai ovat luonteeltaan ensi sijassa altruistisia päämääriä.

Ensimmäistä päämäärää kutsuin »itsensä säilyttämiseksi», muita »yleisiksi päämääriksi».

Seuraava tehtäväni oli jaotella ulkopoliitiikka sen päämäärien perusteella. Lähtökohtani oli, että ulkopoliitiikka palvelee ensi sijassa kansallista etua – omaa etua ja yhteistä etua –, mutta että ulkopoliitiikalla on myös epäitsekkäitä päämääriä, joita toteutetaan ihmiskuntapolitiikalla, työllä rauhan ja kehityksen hyväksi. (s. 85–92)

Määritelmä Suomen ulkopoliitiikan doktriiniksi syntyi siten, että pyrin päättelymallin avulla tulkitsemaan Suomen ulkopoliittisen johdon ajattelua. Pyrin jälkikäteen selvittämään sitä logiikkaa, joka oli johtanut silloiseen doktriiniin. Toisaalta tämä tarkastelu tähtäsi itse doktriinin aikaisempaa selkeämpään määrittelyyn. Työni oli tältä osin teoreettinen: se oli hypoteesi siitä, millainen Suomen ulkopoliittinen doktriini on ja kuinka siihen on vallinneissa oloissa päädytty.

Tämän työni tulokset tukivat sitä lähtöolettamustani, että Suomen puolueettomuusdoktriini on kaksiosainen.

Doktriinin ensimmäisen osaan päädyin turvallisuuspoliittisen perusratkaisun kautta. Itsensä säilyttämiseksi Suomi oli kehittänyt itselleen seuraavanlaisen kaksiosaisen »turvallisuuspoliittisen perusratkaisun doktriinin». (s. 99–100)

1. YYA-sopimus: »YYA-sopimuksen mukaisesti Suomi estää alueensa käytön Neuvostoliittoon suuntautuvaan hyökkäykseen.»

2. Puolueettomuus: »Liittokuntiin kuulumattomana, puolueettomana maana Suomi pyrkii puolueettomuuspolitiikallaan säilyttämään tämän asemansa ja pysyttämään kriisitilanteissa puolueettomana.»

Totesin, ettei tämän doktriinin kahden osan välillä ole rauhan

oloissa mitään ristiriitaa. Kriisi- tai sotatilanteessa sellainen saattaisi syntyä.

Turvallisuuspoliittisen perusratkaisun toinen osa muodosti puolueettomuusdoktriinin ensimmäisen osan. Kommentissani totesin, että se muistutti Ruotsin ulkopoliittikan perinteistä määritelmää, jonka mukaan Ruotsin politiikkana on »liittoutumattomuus rauhan aikana, joka tähtää puolueettomuuteen sodan oloissa».

Kaksiosaisen puolueettomuusdoktriinin toinen osa perustui toimintaan ulkopoliittikan »yleisten päääärien» toteuttamiseksi. Se muotoutui tällaiseksi (s. 154):

»Ottaessaan kantaa kansainvälisiin kiistakysymyksiin ja osallisuudessaan kansainväliseen yhteistyöhön Suomi pyrki pysyttäytymään suurvaltojen välisten eturistiriitojen ulkopuolella ja ylläpitämään hyviä suhteita kaikkien maiden kanssa.»

Puolueettomuusdoktriini koostui siis kahdesta ulottuvuudesta. Ensimmäinen osa oli puolueettomuuspolitiikan turvallisuuspoliittinen ulottuvuus (puolueettomuuspolitiikka/T) ja toinen oli puolestaan puolueettomuuspolitiikka Suomen yleisenä toimintalinjana (puolueettomuuspolitiikka/Y).

Väitöskirjani toisessa osassa esitin ennustuksen Suomen ulkopoliittisen doktriinin tulevaisuudesta ja sen soveltamisesta ihmiskuntapolitiikkaan.

Itse doktriinin säilymistä ennustaessani lähdin siitä, että doktriinikuvauksessa esitetyt kuusi päämäärää ovat luonteeltaan siinä määrin pysyviä, ettei niiden ole syytä olettaa muuttuvan. Toinen lähtökohtani oli, etteivät ulkopoliittikan johtajien käsitykset tilanteesta ja tavoitteiden saavuttamiseen tarvittavista keinoista voisi oleellisella tavalla muuttua »muutoin kuin siten, että itse tilanne, ympäristö muuttuu». (s. 200–206)

Tällä perusteella rajasin itse doktriinin tulevaisuutta koskevan ennustuksen koskemaan vain ympäristön muutoksia. Totesin, että ulkopoliittisen doktriinin ympäristökelijät ovat luonteeltaan hyvin vakaita. Kiteytin ne kahdeksi tekijäksi:

1. Neuvostoliitto on suurvalta ja
2. Eurooppa on jakautunut kahteen toisilleen vastakkaiseen sotilasliittoutumaan, joiden välissä Suomi sijaitsee.

Jatkoin:

»Tulevaisuuden ennustaminen näiden kahden tekijän suhteen on 'arvaamisen taiteeseen' kuuluva tehtävä. Ei ole mitään varmoja perusteita arvioida näiden kahden tekijän pysyvyyttä ainakaan hyvin pitkällä tähtäyksellä. Näköpiirissä olevan tulevaisuuden osalta ennustamisessa voidaan nojautua meneillään oleviin kehityskuluihin ja niistä esitettyihin arvioihin. Oleellisimmat muutosprosessit tässä suhteessa ovat Neuvostoliiton uudistuspolitiikka 'perestroika' ja Länsi-Euroopan yhdentymiskehitys.»

Neuvostoliiton uudistuspolitiikan osalta päädyin ennustamaan, että perestroika onnistuu siinä määrin, että se turvaa maan suurvalta-aseman säilymisen. Toisaalta ennustin, että sosialismi ja ideologinen vastakkainasettelu lännen kanssa säilyvät.

Länsi-Euroopan yhdentymiskehityksen ennustin johtavan jopa Euroopan kahtiajaon syvenemiseen, kun näköpiirissä oli EY:n kehittyminen yhteistä ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa toteuttavaksi suurvallaksi. Toisaalta arvioin ETYKin puitteissa harjoitettavan yhteistyön vähentävän vastakohtaisuuksia siten, että perustilanne voisi säilyä ennallaan.

Nämä arviot – etenkin Neuvostoliittoa koskevat – eivät poikenneet siitä, mikä oli asiantuntijoiden yleinen käsitys syksyllä 1988, jolloin ennustukseni tein.

Maaliskuussa 1989 valtiotieteen tohtori Alpo Rusi kirjoitti väitöskirjastani arvion, jossa hän esitti kritiikkiä siitä, että olin doktriinin tulevaisuutta ennustaessani hänen mielestään liiaksi sivuuttanut Neuvostoliiton ulkopolitiikassa meneillään olleet muutokset. Hän viittasi siihen mahdollisuuteen, että idän ja lännen vastakkainasettelu on ehkä lievenemässä ja Euroopan kahtiajakaisuus ehkä heikkenemässä.

Kirjoittaessani maaliskuun lopulla 1989 johdannon väitöskir-

jani suomennokseen puolustin ennustustani todeten, että olin mielestäni esittänyt riittävät perustelut sille, että Neuvostoliitto pysyisi suurvaltana ja että Euroopan poliittinen ja sotilaallinen kahtiajako säilyisi.

Myöhemmät tapahtumat osoittivat, että Rusi oli kritiikissään oikeassa, mutta hänkään ei osannut ennustaa Neuvostoliiton sisäistä luhistumista.

Mihail Gorbatšovin käynnistämä syvälinen yhteiskunnallinen muutosprosessi muuttui vallankumoukselliseksi kehitykseksi, joka johti aluksi Neuvostoliiton ympärille muodostuneen blokin murenemiseen ja lopulta Neuvostoliiton itsensä hajoamiseen.

Varsovan liiton ja Neuvostoliiton hajoaminen sekä sosialististen järjestelmien luhistuminen synnyttivät Eurooppaan aivan uudenlaiset olosuhteet; ryhdyttiin puhumaan »uudesta Euroopasta».

2. PUOLUEETTOMUUS »UUESSA EUROOPASSA»

Uudessa Euroopassa Suomikin joutui arvioimaan uudelleen omaa kansainvälistä asemaansa ja ulkopolitiikkaansa. Tässä yhteydessä käytiin keskustelua, joka ei ollut käsitteellisesti kovin jäsentynyttä. Tästä syystä kirjoitin syksyllä 1991 ilmestyneeseen Ulkopolitiikka lehteen (numero 4/91) artikkelin »Puolueettomuus uudessa Euroopassa». Tässä kirjoituksessa tarkastelin Suomen ulkopolitiikan uusia haasteita sen käsitteistön pohjalta, jonka olin väitöskirjatyössäni kehittänyt.

Kun kirjoitin artikkeliani, oli jo päästy sopimukseen Suomen ja Neuvostoliiton välisen YYA-sopimuksen korvaamisesta uudella naapurussopimuksella, joten siinä ei ollut tarpeen enää esittää turvallisuuspoliittisen perusratkaisun doktriinia – sen toinen puoli oli jäämässä ja tosiasiaa jo jäänyt »vanhaan Eurooppaan». Niinpä myös uutta naapurussopimusta kommentoidessani oli lähtökohtanani vain Suomen puolueettomuuspolitiikka:

»Suomen puolueettomuuden kannalta katsoen uusi sopimus on tervetullut. Vaikka YYA-sopimus on ollut sopusoinnussa Suomen puolueettomuuden kanssa, se on synnyttänyt ulkomailla virheellisiä mielikuvia ja käsityksiä. Toisaalta YYA-sopimuksen korvautuessa uudella sopimuksella poistuu se potentiaalinen ristiriita sopimuksen ja Suomen puolueettomuuden välillä, joka olisi saattanut tulla esille kriisi- tai sotatilanteessa.

Suomi ei halunnut uuteen sopimukseen mainintaa omasta puolueettomuudestaan. Tämä ei ollut tarpeen sen vuoksi, että uusi sopimus ei sisällä mitään sellaista, minkä saatettaisiin tulkitä edes viittaavan liittosuhteeseen. Näin Suomi pääsee jälleen tilanteeseen, jossa määrittelemme oman puolueettomuuspolitiikkamme täysin itsenäisesti ilman, että se olisi mitenkään kytketty kansainvälisiin sopimuksiin.

Neuvotteluissa uudesta naapuruus- ja yhteistyösopimuksesta tuli esille pieni Suomen puolueettomuusperiaatteisiin liittyvä ongelma. Suomi sisällytti omaan sopimusluonnokseensa molemminpuolisen sitoumuksen siitä, että osapuolet eivät luovutaisi aluettaan käytettäväksi hyökkäykseen toista sopimuspuolta vastaan. Tämä on ollut YYA-sopimuksen ydin ja katsoimme tämän riittävän. Sen sijaan sopimusluonnokseemme ei sisältenyt mainintaa siitä, että sopimuspuolet pidättäytyisivät avustamasta hyökkääjää. Tämä johtui siitä, että Suomi puolueettomana maana ei tietystikään sekaannu mihinkään kolmansien maiden välisiin konflikteihin. Katsoimme kuitenkin, ettei tämä periaatteellinen näkökohta ole niin tärkeä, ettemmekö voisi tämänkin sopimuskohdan hyväksyä varsinkin, kun se sisältyy muihinkin Neuvostoliiton länsimaiden kanssa tekemiin sopimuksiin. Meidän sopimuksessamme pyrittiin hyvin täsmälliseen sanontaan ja siinä puhutaan siten vain sotilaallisesta avusta.»

Suomen puolueettomuusdoktriinin esitin artikkelissani toisin sanoin kuin väitöskirjassani, mutta asiasisältö oli sama. Puolueettomuuspolitiikan turvallisuuspoliittisen ulottuvuuden määrittelin näin:

»Puolueettomuuden ydin on turvallisuuspolitiikassa. Puolueettomuuden käsite on peräisin kansainvälisestä oikeudesta. Alun alkaen puolueettomuudella on tarkoitettu sitä, että valtio pysyttäytyy kansainvälisen kriisin tai sodan ulkopuolella ja suhtautuu puolueettomasti sen osapuoliin. Jotta valtio voisi mahdollisessa kriisi- tai sotatilanteessa pysyttäytyä puolueettomana, sen tulee rauhan aikana toimia siten, ettei kriisin tai sodan aikainen puolueettomuus esty. Tästä syytä puolueettomuuden ehdoton edellytys on se, ettei valtio kuulu sellaiseen liittoutumaan, johon kuulumisen voisi vetää sen vastoin tahtoaan kriisin tai sodan osapuoleksi. Oleellista on siis se, että puolueettomuuspolitiikkaa harjoittavan maan tulee olla turvallisuus- ja puolustuspolitiikassaan itsenäinen. Tämän lisäksi on merkitystä sillä, kuuluuko maa liittoutumaan, jonka jäsenyys edellyttäisi puolueettomuusperiaatteista poikkeavaa suhtautumista kriisin osapuoliin.»

Viimeisessä virkkeessä esitin sellaisen puolueettomuuteen liittyvän näkökohdan, joka ei sisälly väitöskirjaani. EY-jäsenyydestä keskusteltaessa oli tullut esille se mahdollisuus, ettei uusien jäsenmaiden ehkä edellytettäisi osallistuvan puolustusyhteistyöhön, mutta niiden odotettaisiin osoittavan kriisitilanteissa muunlaista solidaarisuutta unionille. Tämä vaihtoehto synnytti puolueettomuuspolitiikan kannalta katsoen eräänlaisen harmaan vyöhykkeen, joka oli Suomen vaihtoehtoja analysoitaessa otettava huomioon.

Puolueettomuuspolitiikka/Y:n määrittelin näin:

»Mutta puolueettomuus voi olla tätä enemmän. Maa, jolla on puolueeton, liittoutumaton asema, voi toimia 'puolueettomasti' myös muissa kysymyksissä kuin turvallisuuspolitiikassa. Periaatteessa näin voi toimia myös liittokuntaan kuuluva maa, mutta tämä ei tee sitä puolueettomaksi; puolueettomuuden edellytyksenä on liittoutumattomuus. Liittokuntaan kuulumaton, puolueeton maa voi kehittää puolueettomuuspolitiikasta myös ulkopolitiikkansa yleisen linjan. Se voi kehittää itselleen käyttäytymissääntöjä ja toimintaperiaatteita, jotka muodosta-

vat johdonmukaisen kokonaisuuden. Tähän on jokainen Euroopan puolueeton maa omalta osaltaan ja omalla tavallaan pyrkinyt.»

Myös tähän kappaleeseen sisältyi ajankohtaiseen keskusteluun liittyneitä aineksia: jotkut olivat pyrkineet hämärtämään puolueettomuuspolitiikan käsitettä väittämällä, että liittoutunutkin maa voi harjoittaa puolueettomuuspolitiikkaa, olla puolueeton.

Kerrattuani Suomen puolueettomuuspolitiikan synty- ja kehitysvaiheet päädyin esittämään väitöskirjaani perustuvan tulkinnan siitä, miten doktriini on syntynyt ja miten se muuttuu:

»Ulkopolitiikkamme päätöksentekijöiden mielessä ovat ulkopolitiikkamme päämäärät, joista tärkeimmät ovat itsensä säilyttäminen sekä kansamme turvallisuuden ja hyvinvoinnin turvaaminen. Tämän lisäksi voimme tavoitella itsellemme arvovaltaa, mistä saamme sekä henkistä tyydytystä että käytännön hyötyä. Lisäksi Suomi pyrkii edistämään kansakuntien yhteistä etua ja toteuttamaan ihanteitaan muun muassa toimimalla rauhan säilyttämiseksi, kehityksen aikaansaamiseksi, elinympäristömme suojelemiseksi sekä ihmisoikeuksien toteuttamiseksi kaikkialla maailmassa.

Toisaalta päätöksentekijät toimivat oman maailmankuvansa pohjalta: heillä on tietty käsitys vallitsevasta tilanteesta ja niistä keinoista, joilla päämääriin päästään. Kun Euroopassa on meneillään vallankumouksellinen muutos ja kun uusi maailmanjärjestys on muotoutumassa, muuttuu toimintaympäristömme hyvin voimakkaasti. Päätöksentekijöiden on pyrittävä analysoimaan tapahtunutta kehitystä ja ennakoimaan, millaiseksi toimintaympäristömme tulevaisuudessa kehittyy. Suomen uusi puolueettomuusdoktriini, puolueettomuuspolitiikan uudet toimintasäännöt muotoutuvat tätä kautta: päätöksentekijät suunntaavat toimintaansa uudelleen siten, että päämäärät voidaan muuttuneissa ja muuttuvissa oloissa saavuttaa.»

Artikkelini loppuosassa tarkastelin puolueettomuuspolitiikan tarvetta ja edellytyksiä uudessa Euroopassa ja myös yhdenty-

miskehityksen valossa. Puolueettomuuspolitiikan tulevaisuuden osalta artikkelini sisälsi neljänlaisia aineksia.

Aluksi käsittelin niitä EY-jäsenyyden aiheuttamia ongelmia, jotka saattaisivat liittyä ulkopoliittisiin kannanottoihin ja siis puolueettomuuspolitiikan yleiseen ulottuvuuteen. Tältä osin en uskonut syntyvän ongelmia.

Toiseksi kirjoitin Suomen mahdollisesta mukanaolosta sanktio- ja interventio-politiikassa, mikä liittyi puolueettomuuspolitiikan sekä yleiseen että turvallisuusulottuvuuteen. Sanktioiden ja interventioiden osalta oleellista olisi, kuinka niistä päätettäisiin, ja voisiko puolueeton maa halutessaan jättäytyä niiden ulkopuolelle.

Kolmanneksi tulin puolueettomuuden ytimeen, sen varsinaiseen turvallisuuspoliittiseen ulottuvuuteen:

»Suomellekin – kuten Itävallalle ja Ruotsille – ydinkysymys on se, millaiseksi kehittyy EY:n puolustuspoliittinen ulottuvuus. Meidänkin puolueettomuutemme ydin on sotilaallinen: tahdomme pysyä liittoutumattomana, tahdomme säilyttää mahdollisuuden itsenäiseen puolustuspolitiikkaan.»

Ja lopulta pidin mahdollisena, että uudessakin Euroopassa voitaisiin noudattaa joitakin puolueettomuuspolitiikan yleiseen ulottuvuuteen liittyneitä käyttäytymissäantöjä, kuten asiallinen, maltillinen ja rakentava toimintatapa sekä pysyttäytyminen suurvaltojen välisten ristiriitojen ulkopuolella, ja hyvien suhteiden ylläpitäminen kaikkiin maihin. Tämän totesin riippuvan oleellisella tavalla siitä, onko Suomi tulevaisuudessa EY:n jäsenmaa.

Ulkopolitiikka-lehden artikkelia kirjoittaessani olin palannut ulkopoliitiikan toimijaksi; kevästä 1991 kevääseen 1993 toimin pääministeri Esko Ahon johtaman hallituksen ulkoasiainministerinä.

Suomen hallituksen piirissä käytiin noina aikoina vilkasta keskustelua siitä, millaista Suomen ulkopoliitiikan tulisi uudessa Euroopassa olla. Tämä keskustelu oli alkanut jo ennen paluutani ulkoministeriksi ja se jatkui ministerikauteni päättymisen jälkeen.

Tässä keskustelussa oli kaksi toisiinsa liittyntä keskeistä teemaa. Yhtäältä keskusteltiin siitä, onko Suomen jatkettava puolueettomuuspolitiikkaansa tilanteessa, jossa Varsovanliitto ja Neuvostoliitto olivat hajonneet ja jossa Euroopan jyrkkä kah-tiajako oli päättynyt. Toinen keskustelunaihe oli Suomen suhde Euroopan Yhteisöön/Euroopan Unioniin: voisiko Suomi EY/EU:n jäsenenä jatkaa puolueettomuuspolitiikkaansa ja tulisiko sitä jatkaa. Nämä kaksi teemaa liittyivät toisiinsa erityisesti sen vuoksi, että vanhan Euroopan oloissa Suomessa – samoin kuin Ruotsissakin – EY-jäsenyyttä pidettiin yleisesti mahdottomana ajatuksena.

Suomen ulkopoliittisella keskustelulla oli läheinen yhteys Ruotsissa käytyyn vastaavanlaiseen keskusteluun. Poliitikoilla ja virkamiehillä oli kaiken aikaa tiivis keskinäinen keskusteluyhteys. Julkisuudessa käytetyt puheenvuorot vaikuttivat ajatteluun ja toimintaan. Jo ajallisistakin syistä – Ruotsi teki päätöksen hakea EY-jäsenyyttä huomattavasti Suomea aikaisemmin – Suomi näyttää seurailleen Ruotsia, mutta epäilemättä Suomessa tehdyllä ajatustyöllä ja täällä käydyllä keskustelulla on ollut oma vaikutuksensa Ruotsin politiikkaan.

Sekä Suomessa että Ruotsissa on ollut voimakkaita erimieli-syyksiä siitä, olisiko puolueettomuuspolitiikkaa myös uuden Euroopan oloissa jatkettava.

Jotkut ovat katsoneet, että kylmän sodan kauden aikana nou-datetusta laaja-alaisesta puolueettomuudesta on luovuttava, mutta puolueettomuuspolitiikan turvallisuuspoliittinen ydin olisi säilytettävä. Toiset ovat olleet sitä mieltä, että puolueettomuudesta olisi luovuttava kokonaan ja valmistauduttava liittoutumaan ainakin EU:n ja WEU:n puitteissa ja ehkä myös NATOon.

Jotkut ovat katsoneet, että liittyminen Euroopan yhteisöön/unioniin edellyttää luopumista puolueettomuudesta, ja ovat sitä nimenomaan tai myös tästä syystä ajaneet. Toiset ovat olleet sitä mieltä, että puolueettomuus on mahdollista myös jäsenyyden oloissa; puolueettomuuden säilyttämistä on myös pidetty jäsenyyden ehtona.

Jotkut ovat katsoneet, että puolueettomuus ja liittoutumattomuus ovat toistensa synonyymejä ja että puolueettomuuden kä-

site sopii huonosti uuteen Eurooppaan ja varsinkin jäsenyyteen EY/EU:ssa

Samankaltaista keskustelua on käyty myös ulkopoliittikan asiantuntijoiden keskuudessa. Otan siitä muutamia esimerkkejä.

Kokoomateokseen *Att välja väg* (Loviisa 1991) sisältyy eri suuntiin käyviä kannanottoja.

Jan-Magnus Jansson käsittelee muun muassa sitä kysymystä, voisiko puolueeton maa olla EY:n jäsen. Jos EY kehittyisi löyhänä ja lähinnä taloudellisesti suuntautuneena yhteisönä, voisi Suomen kaltaisen maan jäsenyys Janssonin mielestä olla mahdollinen. Jos taas EY kehittyisi kiinteäksi valtioliitoksi (ett fast statsförbund), olisi Suomen liittyminen siihen hänen mukaansa mahdotonta (s. 327):

»Sellaiseen EY:öön ei Suomi ilmeisestikään voisi kuulua, erityisesti jos erilaiset poliittiset ja taloudelliset yhteistyömuodot olisivat tiiviisti nivoutuneina toisiinsa. Se tekisi meidän tähänastisen puolueettomuuspolitiikkamme mahdottomaksi ja joutuisimme vaaraan tulla uudelleen lännen uloimmaisiksi koilliseksi tukikohdaksi (utpost), kun meidän etumme sen sijaan olisi olla yhteistyössä yhtäläisin perustein sekä lännen että idän kanssa. Käsitäkseni mukaan emme voi edes ajatella, että jättäisimme ulkopoliitiikkamme avaimet Brysselin käsiin.»

Jansson toteaa, että puolueettomuuspolitiikan tarkoituksena on perinteisesti ollut suojella maatamme joutumasta muiden valtioiden välisten sotien ja ristiriitojen osapuoleksi. Nykyään hän katsoi puolueettomuuspolitiikalla olevan myös toinen tehtävä, joka on tätäkin tärkeämpi: Suomen riippumattomuuden turvaaminen. Hän korostaa, että meidän asemassamme olevan kansan tulee pitää »ratkaisut omissa käsissään ja välttää yksipuolisia sidonnaisuuksia. Väline tähän on puolueettomuuspolitiikka.» (s. 329)

Klaus Törnudd määrittelee puolueettomuuden ennen muuta osaksi valtion identiteettiä, läpikäyväksi piirteeksi sen suhteissa muihin valtioihin. Suomen osalta hän toteaa voitavan sanoa, että puolueettomuuspolitiikka on tullut osaksi meidän kansallista identiteettiämme, joten

»sitä edelleen sovelletaan ja se katsotaan tärkeäksi (relevant) aivan riippumatta siitä, kuinka käy perinteisten itä-länsisuhteiden suurvaltapolitiikassa. Halu pitää kiinni uskottavasta puolueettomuuspolitiikasta aiheuttaa sen, että Suomi myös kiinnittää suuren huomion itsemääräämisoikeutensa säilyttämiseen. Vaikka on kysymys lähinnä muodollisesta itsemääräämisoikeudesta, se antaa kuitenkin viime kädessä ulospääsytien, johon voitaisiin turvautua, jos ennalta arvaamaton kehitys edellyttäisi askeleen ottamista yhdentymisestä taaksepäin. Turvallisuuden vuoksi.» (s. 26–27)

Puolueettomuus ei ole Törnuddin mielestä kuitenkaan mikään päämäärä sinänsä, kuten ei myöskään itsemääräämisoikeus. Niiden yläpuolelle arvoasteikolla hän asettaa turvallisuuden.

Törnudd ei ota suoranaisesti kantaa puolueettomuuspolitiikan tarpeeseen ja mahdollisuuksiin tulevaisuudessa, mutta hän arvioi, ettei uudessa eurooppalaisessa arkkitehtuurissa ole yhtä paljon tilaa kansalliselle itsemääräämisoikeudelle kuin siihen astisessa.

Allan Rosas tarkastelee puolueettomuutta kansainvälisen oikeuden näkökulmasta. Hän toteaa, että suomalaisessa keskustelussa on tullut esille melko vahva halu pitää kiinni puolueettomuuden käsitteestä. Tällä hän arvelee tarkoitettavan pyrkimystä säilyttää toimintavapaus, mihin liittyy varovaisuus levottomassa maailmassa. Rosas ei ota kantaa tämän pyrkimyksen tarkoituksenmukaisuuteen, mutta toteaa,

»ettei tällaisilla pohdinnoilla ole välttämättä mitään näkyvää (förmibar) yhteyttä kansainvälisoikeudelliseen puolueettomuuskäsitteeseen. Erityisenä kansainvälisen oikeuden käsitteenä näyttää puolueettomuus suorittaneen loppuun palveluksensa tai ainakin se on mennyt talviunilleen (gått i ide).» (s. 22–23)

Toinen kansainvälisen oikeuden asiantuntija Kari Joutsamo on puolestaan todennut, että oikeudelliselta kannalta katsoen puolueettomien maiden EY-jäsenyyteen liittyy monia ongelmia, jotka tulisi jäsenyysneuvotteluissa ottaa huomioon. (Puolueettomuus ja EY, Turku 1990)

Aikakausikirjaan »Finsk Tidskrift» (numero 7–8/91 s. 397–405) syksyllä 1991 kirjoittamassaan artikkelissa Esko Antola pitää lähtökohtanaan sitä, että EY tulee olemaan Euroopan tulevaisuuteen 1990-luvulla eniten vaikuttava tekijä:

»Sen sisäinen dynamiikka ja myös sen kansainvälinen asema ja sen ulkopoliittikka muovaavat uuden Euroopan rakenteita ja toimintaa enemmän kuin mikään muu tekijä. Siksi myös Suomesta pitää tulla Euroopan yhteisön jäsen nimenomaan poliittisista ja turvallisuuspoliittisista syistä.»

Puolueettomuudelle ei Antolan mukaan ollut uudessa Euroopassa tilaa:

»Eurooppaan kehittymässä oleva poliittinen järjestys saa aikaan sen, että puolueettomuuspolitiikan harjoittamisen poliittiset kustannukset tulevat korkeiksi. Se tulee käytännössä myös mahdottomaksi, ellei puolueettomuutta katsota vain käsitteeksi, jolle ei edes haluta antaa mitään konkreettista sisältöä.»

Antolan mukaan Eurooppa oli institutionalisoitumassa siten, ettei puolueettomuudelle ollut enää kysyntää – se kuului menneeseen maailmaan, jossa olivat korostuneet sotilaalliset »arvot».

EY:n jäseneksi liittyvät puolueettomat maat ottaisivat kuitenkin mukaansa oman identiteettinsä ja historiansa:

»Vaikka ne eivät EY:n jäseninä voikaan harjoittaa puolueettomuuspolitiikkaa, saavat ne EY:ssä roolin, jonka peruselementit ovat peräisin puolueettomuuspolitiikan ajalta. Tasapainoilevan puolueettomuuden sijaan täytyy luoda uusi ja toimiva käsite, joka kuvaa niitä panostuksia ja sitä voimaa, jota Ruotsin ja Suomen kaltaiset maat voivat insitutionalisoituneessa päätöksenteossa osoittaa.»

Antola tekee – käsitteitä tässä yhteydessä määrittelemättä – eron yhtäältä puolueettomuuspolitiikan ja toisaalta turvallisuuspolitiikan välillä kirjoittamalla, että viimeksi mainitun uudel-

leen muovaaminen aiheuttaa Suomelle suurempia vaikeuksia kuin puolueettomuuspolitiikka.

Antola kritisoi tässä yhteydessä Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittista eliittiä siitä, että se ajattelee edelleen »puolueettomuutta sodan aikana», eikä ota huomioon analyysiä siitä, »millainen on Euroopan tuleva turvallisuuspoliittinen järjestely ja kuinka Suomen tulisi sopeutua siihen».

Asiantuntijataso keskustelussa tulivat siis esille samankaltaiset näkemykset kuin poliittisen tason kannanotoissa. Merkillepantavaa on se, että nämä asiantuntijatasolla esitetyt näkemykset eivät juurikaan perustuneet tieteellisyyttä tavoitteleviin analyyseihin – edes käsitteitä niissä ei useinkaan määritelty.

3. TUTKIJOIDEN NÄKEMYKSIÄ SUOMEN ULKOPOLITIIKAN MUUTOKSESTA

Edellä käsittelin tutkijoiden ja muiden asiantuntijoiden näkemyksiä siitä, millaista Suomen ulkopolitiikan tulisi uudessa Euroopassa olla.

Nyt on käytettävissä myös ulkopolitiikan tutkijoiden jälkikäteisanalyysejä ja -arvioita siitä, mitä uuteen Eurooppaan siirryttäessä tapahtui. Näihin esityksiin on sisältynyt myös tulevaisuuteen suuntautuvia aineksia.

Klaus Törnudd esitti yhden ensimmäisistä arvioista teoksessaan *Den nya politiken* (Hanko 1993). Esipuheen Törnudd oli päivännyt marraskuussa 1992.

Törnudd tulkitsee silloisen hallituksen pitäneen kiinni nimikkeestä »puolueettomuuspolitiikka», mutta tällä käsitteellä oli nyt huomattavasti kapeampi sisältö kuin aikaisemmin – sillä oli merkitystä lähinnä sotilaallisissa yhteyksissä. Hän käyttää sanojen »kapea-alainen puolueettomuus» rinnalla käsitettä »liittoutumattomuus». (s. 26)

Törnudd huomauttaa, ettei »ole mitään mikä estäisi liittoutumattontaa Suomea etsimästä ja saamasta apua siinä täysin epätohdennäköisessä tilanteessa, että jokin ulkovalta suuntaisi hyökkäyksen Suomea vastaan». Hän katsoo myös, ettei Suomen ai-

kaisempaa kapea-alaisempi puolueettomuus sinänsä heikennä sitä myönteisyyttä (goodwill), jonka Suomi oli kolmannessa maailmassa itselleen saanut. (s. 28)

Törnudd korostaa, että hänen arvionsa Suomen puolueettomuudesta perustuivat tilanteeseen, jossa Suomi oli EY/EU:n ulkopuolella. Siitä mitä jäsenyyden oloissa tapahtuisi hän toteaa olevan mahdotonta sanoa mitään varmaa (ss. 29–37)

Vuonna 1993 julkaistiin kokoomateos *Johdatus Suomen ulkopoliittikkaan – kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen* (Ulkopoliittisen instituutin julkaisuja nro 2, Tampere 1993).

Raimo Väyrynen käsittelee artikkelissaan Suomen ulkopoliittikan toimintaympäristön muutoksia. Hän esittää arvion, että Maastrichtin sopimus oli tuolloin »jo ohittanut kulminaatiopisteensä»: EY kyllä pyrkii »kehittämään jäsenmaiden ulko- ja puolustuspoliittista yhteistyötä, mutta se tuskin pystyy muodostamaan täysimittaista poliittista unionia». (s. 53)

Suomen asemasta Väyrynen kirjoittaa:

»Suomen näkökulmasta tämä kehitys ei välttämättä muuta ratkaisevasti Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittista linjaa. Suomesta tulee todennäköisesti Euroopan yhteisön jäsen, mutta sitä seuraavat taloudelliset ja poliittiset velvoitteet ovat odotettua vähäisemmät . . . Ulkopoliitikassa sen asemaa luonnehtii eräänlainen puoliliittoutuminen, joka johtaa luopumiseen perinteisestä puolueettomuuspolitiikasta, mutta ei kuitenkaan merkitse sitovaa sotilasliiton jäsenyyttä.

Tällainen puoliliittoutuminen luo tarpeen vakiinnuttaa maan asemaa myös alueellisella yhteistyöllä Pohjolassa ja Itämeren alueella sekä pitää yllä kahdenvälisiä suhteita Venäjän kanssa. Suomi tuskin solmii muodollisia sotilaallisia sitoumuksia muiden Pohjoismaiden kanssa, mutta käytännön yhteistyötä kehitetään väljässä länsieurooppalaisessa yhteydessä.» (s. 54–55)

Tätä Raimo Väyrysen artikkelia lukiessani huomasin hänen näkemyksensä pohjoismaisesta yhteistyöstä olevan lähellä sitä, minkä kirjoitin syksyllä 1994 laatimassani artikkelissa (Nordisk

Kontakt 7–8/94). Ehdotin silloin Pohjolan yhteisön (PY) muodostamista vaihtoehtona Suomen liittymiselle Euroopan unioniin. Ulko- ja turvallisuuspolitiikasta kirjoitin näin:

»Uudessa Euroopassa Pohjolan yhteisöllä voisi olla myös turvallisuuspoliittinen tehtävä.

Turvallisuuspoliittiset perusratkaisut voisivat säilyä nykyisellään. Norja ja Tanska olisivat edelleen NATO:n jäseniä säilyttäen sen omaehtoisen rajoituksen, että ne eivät rauhan aikana ota alueelleen ydinaseita eivätkä vieraita tukikohtia. Ruotsi ja Suomi säilyttäisivät puolueettomuutensa: ne eivät olisi liittosuhteessa muihin valtioihin, niillä olisi itsenäinen puolustus ja ne pyrkisivät pysyttämään sotilaallisten selkkausten ulkopuolella. Islanti olisi NATO:n jäsen, kuten nytkin.

Pohjoismaat voisivat tiivistää yhteydenpitoaan sotilaallisen turvallisuuden kysymyksissä, ja käydä niistä avointa keskustelua. Yhteistyötä voitaisiin lisätä mm. ilmatilan ja merien vartiointinissa sekä puolustustarviketeollisuudessa.

Pohjolan uusi turvallisuusjärjestelmä voitaisiin sovittaa yhteen NATO:n alullepaneman rauhankumppanuusjärjestelmän kanssa. Siihen voisi ehkä liittyä NATO:n rajattu turvallisuustakuu Ruotsille ja Suomelle – jos nämä maat sitä tahtoisivat. NATOa tämä voisi kiinnostaa sen vuoksi, että pohjoismainen puolustusyhteistyö vahvistaisi erityisesti kahden jäsenmaan – Norjan ja Tanskan – turvallisuutta.

Ruotsin ja Suomen saama turvallisuustakuu voisi olla maa-kohtainen. Siinä voisi olla kaksi osaa. Jos Suomeen tai Ruotsiin tai niiden alueen kautta NATO:n jäsenmaahan kohdistuisi sotilaallinen uhka, voisivat sopimuspuolet neuvotella tilanteen edellyttämistä toimenpiteistä. Mahdollisessa kriisitilanteessa voisivat Suomi ja Ruotsi huolehtia itse maa- ja meripuolustuksesta, mutta ne voisivat saada NATO:n – ennen muuta Yhdysvaltain – ilmavoimien suojaa ja tukea.

Viime vuosien kokemuksen perusteella uskoisi tällaisen rajatun turvatakuun antamisen soveltuvan NATO:n yleisiin toimintaperiaatteisiin. Suurempi syy on epäillä sitä, olisiko NATO valmis laajentamaan liittosuhteeseen perustuvaa puolustusvas-

tuutaan Euroopan puolueettomiin maihin tai Varsovan liiton entisiin jäsen maihin.

Pohjolan yhteisön turvallisuusyhteistyö ylläpitäisi ja vahvistaisi koko Pohjois-Euroopan vakautta. Kun Suomi ja Ruotsi säilyttäisivät edelleen puolueettomuutensa – kun ne eivät olisi liittosuhteessa muihin valtioihin, ja kun niillä olisi itsenäinen puolustus –, ei Venäjä kokisi sitä uhkaksi omalle turvallisuudelleen. Venäjä voisi luottaa siihen, että Suomi ja Ruotsi pyrkisivät pysyttämään sotien ja selkkausten ulkopuolella, eivätkä sallisi alueensa käyttämistä hyökkäystarkoitukseen.

Pohjolan oman turvallisuusjärjestelmän luominen olisi joka suhteessa selvästi parempi vaihtoehto kuin se, että Suomi ja Ruotsi luopuisivat puolueettomuuspolitiikastaan ja pyrkisivät liittoutumaan Länsi-Euroopan unionin (WEU) ja sitä kautta myös NATOn puitteissa.»

Syksyllä 1994 jotkut jäsenyyden kannattajat kommentoivat ehdotustani myötäsukaisesti, mutta arvelivat, että se olisi paremmin toteutettavissa, jos Norja, Ruotsi ja Suomi liittyisivät unioniin.

Viime aikoina – kun NATOn laajeneminen ja EU:n puolustuslottuvuuden luominen ovat joutuneet vastatuuleen – on tullut esille näkemyksiä, jotka ovat lähellä Raimo Väyrysen vuonna 1993 esille tuomia ajatuksia ja »Pohjolan yhteisö» -artikkeliin sisällynyttä ehdotustani.

Alpo Rusin ja Jukka Salovaaran artikkeli Ulkopoliittisen instituutin julkaisemassa kokoomateoksessa perustuu samaan tilanearvioon kuin Raimo Väyrysen kirjoitus: ainakaan 1990-luvulla he eivät usko päästävän tilanteeseen, jossa EU:n yhteinen puolustus voitaisiin saada aikaan. (s. 151)

Rusi ja Salovaara tarkastelevat Euroopan turvallisuutta koko laajuudessaan ja antavat suuren merkityksen ETYKin kehittämiseksi YK:n peruskirjan mukaiseksi kollektiivisen turvallisuuden alueelliseksi järjestelyksi. (s. 160) Liittoutumisratkaisun he näkevät ongelmalliseksi:

»Turvallisuuspoliittisen strategian muotoilemisessa on kuitenkin syytä määritellä tarkoin kansallinen etunäkökohta. Periaat-

teessa sellainen strategia, joka nojautuu kaikissa optioissa vain liittoutumiseen uuden ja 'laajemman lännen' kanssa, ei ole ongelmaton. Onhan aina mahdollista, että tällainen suurkoalitio ajaa Suomen edun vastaista turvallisuuspolitiikkaa.» (s. 161)

Rusi ja Salovaara pitävät tärkeänä kriisinhallintajärjestelmän kehittämistä, millä he näkevät olevan vaikutusta myös liittokuntajärjestelmän kehittymiseen:

»Samalla voidaan kysyä, liittyykö tämä yleiseurooppalaisen turvallisuusmekanismin vahvistaminen tavoitteisiin estää Länsi-Euroopan sotilaallista tiivistymistä, joka saattaisi uudella tavalla jakaa Euroopan, hankaloittaen Suomen asemaa.» (s. 162)

Rusi ja Salovaara tiivistävät artikkelinsa sanoman näkemyksensä Euroopan uudesta turvallisuusarkkitehtuurista:

»valtioiden välinen turvallisuus taataan voimatasapainoon perustuvilla sotilasliitoilla, koalitioilla ja kansallisin keinoin; uusia diffuuseja turvallisuussuhkia varten kehitetään monenkeskistä yhteistyötä, koska ne eivät jäsenny valtioiden väliseksi nollasumma -peleiksi, vaan kollektiivisinä ongelmina, jotka eivät ole kenenkään edun mukaisia.» (s. 163)

Kari Möttölen artikkelin »Puolueettomuudesta sitoutumiseen – turvallisuuspoliittisen perusratkaisun muutos kylmästä sodasta Euroopan murrokseen» lähtökohdat ja johtopäätökset ovat toisenlaiset.

Möttölen artikkelin otsake perustuu siihen, että hän tulkitsee puolueettomuuspolitiikan olleen kylmän sodan kaudella ennen muuta YYA-sopimuksen poliittinen vastapaino ja keino ylläpitää etäisyyttä Neuvostoliiton vaikutusvaltaan. Tähän liittyen hän tiivistää tapahtuneen muutoksen näin:

»Kun puolueettomuus oli kylmän sodan aikana Suomen keskeinen keino riippumattomuuden takaamiseksi kansainvälisissä suhteissa, uudessa Euroopassa Suomen linjana on vaikutuksen

hakeminen sitoutumisesta yhteiseen toimintaan, niin ETYKiin kuin EU:hun.» (s. 108)

On merkillepantavaa, että Möttölä artikkelinsa otsikossa käyttää sanontaa »turvallisuuksipoliittisen perusratkaisun muutos» – tällä hän antaa tulkinnan sille, mitä muutos »puolueettomuudesta sitoutumiseen» hänen ajattelussaan merkitsee.

Artikkelinsa johdannossa (s. 62–63) Möttölä tuo esiin sen perustana olevan filosofian – hän kirjoittaa sekä geopolitiikan että integraatio- ja voimatasapainopolitiikan »lainalaisuuksista»:

»Historian opetusten ja geopolitiikan lakien pohjalta Suomen turvallisuuspolitiikka on mukautunut ensisijaisesti ulkoisen ympäristön vaateisiin . . . Suomen uudet valinnat voidaan nähdä pienen valtion toimintavapauden hakemisena kansainvälisessä järjestelmässä, jossa toimijoiden käyttäytymistä muokkaavat sekä voimatasapaino- että integraatiopolitiikan lainalaisuudet ja tulevaisuuden odotukset.»

Johdannossa Möttölä ilmoittaa artikkelinsa tavoitteeksi arvioida, »missä määrin Suomen suuntautuminen sitoutumiseen ja liittoutumiseen aiemman puolueettomuuden ja irrottautumisen sijasta heijastaa Suomen asemaa tässä muutoskentässä ja ratkaisua naapurisuurvallan muodostamaan turvallisuusongelmaan».

Möttölä käyttää artikkelissaan doktriinin käsitettä: turvallisuuspolitiikka voidaan hänen mukaansa käsitteellistää tavoitteet ja keinot yhdistäväksi doktriiniksi, josta hän käyttää myös nimeä toimintaohjelma. (s. 66–67)

Möttölä käyttää Wilhelm Agrellin, Katarina Brodinin ja Anders Lidénin doktriinimääritelmiä. Sen sijaan hän ei mainitsekaan minun esittämäni ulkopoliittisen doktriinin määritelmää, vaikka se on uusin ja nimenomaan Suomen ulkopoliittikan kuvaamiseen kehitetty. Muut määritelmät näyttävän paremmin täyttävän hänen artikkelinsa tarkoituksiperät.

Suomen puolueettomuuspolitiikkaa selostaessaan Möttölä tukeutuu väitöskirjaani, mutta tässä hän hieman »oikaisee»: esittämässäni puolueettomuusdoktriinissa liittoutumattoman ase-

man säilyttäminen on Suomen yleinen pyrkimys – ei vain YYA-sopimuksen sotilaallisiin artikloihin liittyvä, kuten Möttölä virheellisesti väittää. Tällä epätarkalla selostuksella on se merkitys, että senkin avulla Möttölä tukee ajatustaan, että puolueettomuuspolitiikka oli kylmän sodan kaudella ennen muuta »YYA-sopimuksen vastapaino ja keino ylläpitää etäisyyttä Neuvostoliiton vaikutusvaltaan». (s. 69–70)

Möttölä tukeutuu artikkelissaan yhtäältä sopeutumisteorioihin sekä toisaalta doktriinin syntymistä ja muuttumista koskeviin teorioihin. Ensinmainittujen soveltuvuutta Suomen tapaukseen hän epäilee, viimeksi mainittujen ei. Tässäkin yhteydessä Möttölä sivuuttaa kokonaan väitöskirjani, johon sisältyy hypoteesi siitä, kuinka Suomen ulkopoliittinen doktriini oli syntynyt.

Möttölään kuvaus Suomen doktriinin muutoksesta on osittain virheellinen.

Käyttämänsä teorian pohjalta Möttölä toteaa Suomen doktriinin muuttuneen asteittain. Väitöskirjaani viitaten hän kirjoittaa:

»Kylmän sodan loppuvaiheessa puolueettomuusdoktriinin soveltamisesta esitettiin luovuttavaksi globaaleja kysymyksiä koskevassa ihmiskuntapolitiikassa. Poikkeuksena olisivat vain tilanteet tai asiat, joissa suurvaltojen edut olisivat välittömästi vastakkain.» (s. 92)

Tosiasiassa esitin ennustuksen – joka voidaan toki ymmärtää myös tahdonilmaisuksi –, että puolueettomuusperiaatteita tul-taisiin ihmiskuntapolitiikan alalla edelleen kehittämään ja että Suomi keskittyisi sellaisiin ihmiskuntapolitiikan alueisiin, joille puolueettomuusperiaatteet parhaimmin soveltuisivat. (s. 276–281)

Suurvaltojen vastakkainasettelun päätyttyä Möttölä väittää puolueettomuuden merkityksen säilyneen »lähinnä pohjoinen-etelä -ulottuvuudella». Esimerkkinä hän mainitsee Suomen toiminnan turvallisuusneuvostossa. (s. 92) Tämä on outo väite, sillä tuon kauden tärkein ratkaisu – voimankäyttö Irakia vastaan

– oli puolueettomuuspolitiikan kannalta ongelmallinen.

Möttölän esittämä kolmaskin »puolueettomuudesta luopumisen vaihe» herättää kysymyksiä. Hän katsoo ETA-hankkeen käynnistymisen olleen osoitus »taloudellisen integraation irrottamisesta puolueettomuuden soveltamisen piiristä, kun perustelusta symmetriasta luovuttiin taloussuhteissa». (s. 92–93) Tällaista symmetriaa ei ole ymmärtääkseni koskaan ollutkaan. Kauppapolitiikan alalla puolueettomuuspolitiikan perusperiaatteita ovat olleet kaupan avoimuus, universaalisuus ja syrjimättömyys. (Ks. Väyrynen P. 1988, s. 113)

Osapuilleen totta on sen sijaan se, että »suurvaltojen poliittisen vastakkaisuuden poistuessa Suomen puolueettomuuden soveltamisalue kaventui sotilaallisiin ja suppeasti käsitetyn turvallisuuspolitiikan kysymyksiin». (s. 93) Hallituksen kannanoton mukaan jäljelle jäi tosin muutakin, kun puolueettomuuden »ytimeksi» uudessa Euroopassa määriteltiin sotilaallinen liittoutumattomuus ja itsenäinen puolustus.

Suomen EU-jäsenyyden tavoitteet Möttölä tiivistää seuraavasti:

»Jäsenyyden kautta Suomi hakee puolueettomuuspolitiikan keinojen sijasta ulkopoliittikan vaikutusmahdollisuuksia eräänlaisesta liittoutumisesta, jonka vaikutus perustuu yhteisiin arvoihin, yhteiseen päätöksentekoon ja jäsenten keskinäiseen poliittiseen solidaarisuuteen.»

»Jäsenyys EU:ssa ei välittömästi eikä välttämättä vaihtaisi Suomen puolustusratkaisua sotilaallisesta liittoutumattomuudesta liittoutumiseksi. Jäsenyys avaisi kuitenkin tällaisen mahdollisuuden, kun Maastrichtin sopimuksen tavoitteeksi on asetettu jäsenmaiden yhteinen puolustuspolitiikka ja mahdollinen yhteinen puolustus.»

»Sotilaallinen liittoutumattomuus ja itsenäinen puolustus säilyvät Suomen puolustusratkaisuna, jonka se katsoo käyvän yhteen Maastrichtin sopimuksen velvoitteiden kanssa ja mahdollistavan jäseneksi liittymisen. Puolustusratkaisun pysyvyyttä ei määritellä Suomen EY-komissiolle osoittamassa linjanvedossa muutoin kuin sen loogisen toteamuksen kautta, että

EU:n mahdollinen kaikkia jäsenmaita sitova päätös siirtymisestä unionin puitteissa järjestettävään yhteiseen puolustukseen korvaisi myös Suomen itsenäisen puolustuksen uudella ratkaisulla.»

»Itsenäisen puolustuksen säilyminen on heijastus vaihtoehtojen puuttumisesta: Maastrichtin sopimus ei tee EU:sta sotiliittoa ilman uusia, vuoden 1996 hallituskonferenssissa tai sen jälkeen tehtäviä ratkaisuja.»

Kriisinhallintajärjestelmistä kirjoittaessaan Möttölä tarkoittaa »taistelujoukkojen» käyttämistä »rauhanpakottamisen kaltaisiin turvallisuusyhteistyön tehtäviin». Siihen liittyvien kysymysten Möttölä uskoo tulevan Suomen eteen YK:ssa ja ETYKissä ja »todennäköisesti ensimmäisinä yhteiseen puolustuspolitiikkaan liittyvinä asioina EU-jäsenenä». Hän jatkaa:

»Kriisinhallinnassa syntyvät yhteistyömuodot ja käytännöt saattavat muokata Euroopan turvallisuusarkkitehtuuria uudella tavalla ja nopeammin kuin mahdolliset yhteistä puolustusta koskevat tai muut puolustusratkaisujen muutokset. Tämän vuoksi myös Suomen ratkaisulla, jotka koskevat sotilaallisen voiman tarjoamista ja sitomista kansainväliseen kriisinhallintaan, on laajempiakin heijastusvaikutuksia Suomen doktriiniin ja asemaan Euroopan uudessa turvallisuusjärjestyksessä.»

Edellä lainattuja kappaleita ei kai voi tulkita muutoin kuin siten, että Möttölä uskoo Suomen voivan jo lähivuosina liittoutua ja että hänen mielestään Suomen myös tulee liittoutua heti kun se on mahdollista.

Viimeinen kappale on vähemmän selvä, mutta se lienee ymmärrettävä siten, että taistelujoukon tarjoaminen ja sitominen kansainväliseen kriisinhallintaan edistäisi liittoutumisen pyrkimystä. Möttölään tulkinta kriisinhallintajärjestelmän merkityksestä näyttää siis olevan jokseenkin päinvastainen kuin Rusin ja Salovaaran näkemys.

Artikkelinsa lopussa Möttölä tarkastelee »doktriinimurrosta» teorioiden valossa.

Hänen mukaansa Suomi suuntautuu nyt »turvallisuuden ta-voittelussa yhteistyöhön ja sitoutumiseen». Tämä koskee sekä integraatiota että suhdetta Venäjään:

»Suomi on valmis luopumaan aiemmasta puolueettomuudestaan samoin kuin kantamaan taloudellisiin ja yhteiskunnallisiin rakenteisiinsa kohdistuvat raskaat yhdentymisvaikutukset voittaakseen Euroopan unionin jäsenyydestä tulevaisuudessa tulevan turvallisuusuhdydyn. Suomi on valmis panostamaan lähialueyhteistyön avulla Venäjän uudistuksen tukemiseen estääkseen sen kehityksen kääntymisen tulevaisuudessa Suomen turvallisuutta uhkaavaksi.» (s. 115–117)

Integraatiota toteuttavasta EY/EU:sta oli Möttöjän mukaan tullut Neuvostoliiton sijaan uusi tekijä »Suomen maailmankuvan keskiöön». Sopeutumisteorioiden käsittein

»Suomen politiikassa jatkuu siirtyminen alistumis- tai myöntövyyspolitiikasta säilyttävään ja tasapainottavaan reagointiin ulkoisen ja sisäisen ympäristön jyrkkiin ja syväisiin muutoksiin.» (s. 123)

Vuoden 1994 alkupuolella valmistui Jukka Salovaaran kauppa- ja teollisuusministeriön toimeksiannosta laatima selvitys »Jäsenyyispäätöksen vaikutus ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan» (Ulkopoliittisen instituutin julkaisemassa teoksessa »Suomi ja Euroopan unioni», Ulkopoliitiikan haasteita 5/94).

Ulkopoliitiikan muutoksen Salovaara kuvaa nojautumalla niihin hallituksen virallisiin kannanottoihin, joita jäsenyyshankkeen eri vaiheissa oli laadittu.

Selvityksensä johdanto-osassa Salovaara toteaa Suomen luopuneen »laaja-alaisesta puolueettomuuspolitiikasta. (s. 10) Kiteyttäessään EU:n ulkopuolelle jäämisen vaihtoehdon Salovaara tulkitsee välillisesti Suomen kokonaan luopuneen puolueettomuuspolitiikasta:

»Jos Suomi jää EU:n ulkopuolelle, unionin vaikutuskanava ei

ole sen käytettävissä. Silloin Suomi voisi harjoittaa UTP:stä riippumatonta ulkopoliitikkaa. Todennäköisesti Suomi palaisi puolueettomuuspolitiikkaan.» (s. 34)

Jäseneksi liittyminen avaisi Suomelle useampia vaihtoehtoja. Suomi voisi ensiksikin säilyttää sotilaallisen liittoutumattomuutensa, mutta sitoutua muutoin EU:n yhteiseen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan. Toinen vaihtoehto olisi liittoutuminen tai muunasteinen sotilaallinen yhteistyö. EU:n ulkopuolella liittoutumisen mahdollisuutta ei Salovaaran mukaan olisi tarjolla.

Salovaara täsmentää näiden vaihtoehtojen merkitystä toteamalla, että ensimmäinen niistä olisi mahdollinen, jos koko Eurooppa yhdistyisi. Kahtiajakautuneessa Euroopassa sitoutuminen johdaisi hänen mukaansa miltei väistämättä liittoutumiseen. (s. 35)

Vilho Harle on kirjoittanut Suomen ulkopoliitiikan muutoksesta artikkelin, joka on julkaistu otsakkeella »Mauno Koivisto – sankari vasten tahtoaan?» (Ulkopoliitikka 1/94, s. 4–17). Kuten otsikostakin voi päätellä, artikkeli ei ole tavanomainen.

Harle käyttää neljää »todistajaa» (Jouko Huru, Kari Möttölä, Jaakko Kalela ja Krister Wahlbäck) sen osoittamiseen, että Mauno Koiviston presidenttikaudella Suomen ulkopoliitikkassa on tapahtunut muutos. Möttölään osalta Harle tukeutuu edellä selostettuun artikkeliin.

Kaikki »todistajat» ovat Harlen mukaan sitä mieltä, että puhetavassa on tapahtunut suuri muutos, mutta

»vain Wahlbäck oivaltaa asian sisä- ja ulkopoliittisen kamppailun luonteen. Muut sivuuttavat ilmiön vain 'pelkkänä retoriikkana', vaikka kysymyksessä on itse ulkopoliitiikan ja sen muutoksen ydin.»

Tähän Harle artikkelissaan tarttuu ja avaa uutta näkökulmaa »tavanomaisen ulkopoliitiikan tutkimuksen vaihtoehdoksi».

Harle tukeutuu näkemyksiin, joissa »politiikka ymmärretään puhe- tai ajatusmuotona». Hän toteaa nojautuvansa samaan lähestymistapaan, johon Terence Ball ja Kari Palonen ovat käyttäneet.

Ballille on keskeistä käsitteiden muotoutuminen ja muuttu-

minen. Teoksessa »Transforming Political Discourse» (Oxford 1988, s. 16) hän kirjoittaa:

»**Poliittisten** käsitteiden historiaa (tai täsmällisemmin, poliittisessa keskustelussa käytettyjen käsitteiden historiaa) ei voida kuitenkaan kertoa erillään niistä poliittisista konflikteista, joissa ne esiintyvät. Käsitteiden kriittisen historian erottaa kielitieteestä tai etymologiasta se, että se kiinnittää huomion **argumentteihin**, joissa käsitteet esiintyvät ja joissa niitä käytetään, jotta saataisiin aikaan tietynlaista toimintaa tietynä ajankohdana ja tietyssä tilanteessa. Poliittisten käsitteiden historiat ovat – lyhyesti sanottuna – historioita argumenteista ja niistä käsitteellisistä kilpailutilanteista ja kiistoista, joissa ne syntyvät.»

Harle pelkistää Palosen ja Ballin lähestymistavan määrittelemällä politiikan muutoksen nimenomaan ja yksinomaan kielellä tapahtuvaksi käsitteelliseksi muutokseksi. Kysymyksessä on »jatkuva ja jatkuvasti muuttuva keskustelu, jossa käydään kamppailua sekä käsitteistä että niiden tulkinnoista **tavoitteena saada oma tulkinta yleisesti hyväksytyksi**».

Yksi tapa saada oma tulkinta yleiseksi ja muutos toteutetuksi on Harlen mukaan se, että muutoksen vastustus minimoituu. »Jos käytyä keskustelua ja Koiviston valitsemää puhestrategiaa katsotaan tältä pohjalta, Koivisto nousee suurten politiikan mestareiden joukkoon», kirjoittaa Harle.

Harle määrittelee kaksi puhestrategiaa, joilla vastustusta voi minimoida:

»Niistä ensimmäinen korostaa sitä, että kaikki asiat ovat siinänsä ennallaan, että mikään ei ole muuttunut. Toinen taas asettaa koko kielellisen muutoksen kyseenalaiseksi, vähättelee sen roolia.»

Harle on tutkinut Mauno Koiviston uudenvuodenpuheita ja hänen puheitaan valtiopäivien avajaisissa ja päättäjaisissä. Niistä hän toteaa mm. sen, ettei niissä esiinny sana »puolueettomuus»

tai »puolueettomuuspolitiikka». Lisäksi Harle on tutkinut budjettiesitysten perustelujen ulkopoliittisia osia.

Artikkeli päättyy johtopäätökseen, että Suomen ulkopoliitikassa on tapahtunut suuri muutos:

»Se on toteutunut poliittisen kielen kautta ja avulla. Kielelliset muutokset eivät ole siten olleet 'pelkkää retoriikkaa', eikä kieli ole yksinomaan toiminut jatkuvuuden kullassa: ulkopoliittiseen puheeseen liittyvä käsitteellinen kehitys on muodostanut ulkopoliitiikan ja sen muutoksen ytimen.»

Seuraavaksi Harle pohtii sitä, kuka on saanut muutoksen aikaan – kenen syyksi tai ansioksi se on luettava. Tässä hän näkee kolme vaihtoehtoa: Mauno Koivisto, ulkoinen ympäristö ja ulkoasiainhallinnon virkamiehet. Selvää vastausta ei Harle kysymykseensä anna.

Harle päättää artikkelinsa leikkisään vertaukseen »syyllisyydestä»: ruumistakaan ei ole vielä löydetty, eikä vielä tiedetä, onko etsittävä »konnaa vai sankaria».

Jos kaikki menisi »hyvin» – jos maailma osoittautuisi »niin hyväksi ja kauniiksi kuin me kaikki aina toivomme» –, Koivisto olisi sankari, kirjoittaa Harle.

Toiseen vaihtoehtoon Harle viittaa artikkelinsa viimeisellä lauseella: »Näin lukija löytää itsensä keskeltä uhkapeliä . . .»

Pekka Sivosen viime kesänä Suomen asemasta esittämä arvio (»Liittoutumisen uudet olosuhteet ja Suomen valinnat», Maanpuolustuskorkeakoulu, Strategian laitos, Helsinki 1995) on samansuuntainen kuin Harlen esittämä. Sivonen kirjoittaa:

»Suomi on siis hylkäämänsä aiemman ulkopoliittisen linjan ja aikanaan muotoutuvan uuden linjan välisessä siirtymävaiheessa.» (s. 89)

Ero on kuitenkin siinä, että Sivonen arvioi tämän asiointilan olevan luonnollinen ja suorastaan väistämätön tilanteessa, jossa yleiseurooppalainen tilanne ja EU:n kehityksen suunta ovat jäsentymättömiä.

Risto E.J. Penttilän Ulkopoliitiikka -lehden numeroon 3/95 kirjoittama artikkeli »Arvosidonnaisen ulkopoliitiikan ansat» edustaa samaa perusajattelua kuin edellä selostettu Kari Möttö-
län artikkeli. Penttilä tulkitsee Suomen jo päätyneen uudelle linjalle, »arvosidonnaiseen ulkopoliitiikkaan».

Artikkelinsa alussa Penttilä tiivistää sen pääasiallisen sisällön.
»Keskeisen teesinä» hän kiteyttää näin:

»rauhan ja syvenevän integraation maailmassa arvosidonnainen ulkopoliitiikka tarkoittaa laaja-alaista turvallisuuspolitiikkaa sekä kantilaista näkemystä demokraattisten tasavaltojen yhteistyöstä, joka vähentää sodan riskiä ja vahvistaa 'ikuisen rauhan' mahdollisuuksia. Kiristyneen kansainvälisen tilanteen aikana arvosidonnainen ulkopoliitiikka tarkoittaa tiiviimpää sotilaallista yhteistyötä niiden kansakuntien ja yhteisöjen välillä, jotka kuuluvat yhteisten arvojen puolustajiin.»

Penttilä jatkaa antamalla tulkinnan tälle teesilleen:

»Selväkielellä tämä tarkoittaa sitä, että Venäjän siirtyminen voimapolitiikan käyttöön Baltiassa tai itäisessä Euroopassa pakottaa Suomen valitsemaan kiinteämmän sotilaallisen yhteistyön länsimaiden kanssa. Tällaiselle sotilaalliselle yhteistyölle on kaksi vaihtoehtoa, jotka esitetään artikkelin loppuosassa.

Yleisenä suosituksena artikkelissa todetaan, että Suomen tulisi jo rauhan olosuhteissa harjoittaa politiikkaa, joka vie maamme mahdollisimman lähelle Naton jäsenyyttä ilman, että Suomi muodollisesti liittyy Naton jäseneksi tai ottaa alueelleen pysyvästi vieraita joukkoja tai tukikohtia. Käytännössä tämä tarkoittaa kahta asiaa: sitä, että Suomen puolustusjärjestelmä on yhteensopiva muiden EU- ja Nato-maiden kanssa ja että Suomella on valmius osallistua eurooppalaisen palkka-armeijan toimintaan omalla palkkajoukollaan.»

Penttilän edellä lainatussa kappaleessa mainitsemat kaksi vaihtoehtoa ovat joko NATO-jäsenyys tai muu hyvin läheinen tur-

vallisuussuhde läntiseen Eurooppaan ja Yhdysvaltoihin. Näistä kahdesta Penttilä siis suosittelee viimeksi mainittua.

Suosituksen sisältö mielenkiintoisia muotoiluja. Suomen oleminen **mahdollisimman lähellä** jäsenyyttä ilman että se **muodollisesti** liittyy NATOon näyttää Penttilän mukaan pitävän sisällään senkin mahdollisuuden, että Suomi ottaisi alueelleen vieraita joukkoja ja tukikohtia, kunhan tämä ei ole **pysyvä** olotila.

Itse artikkelin Risto Penttilä aloittaa ottamalla käyttöön muutamia uusia käsitteitä. Suomen uuden »arvosidonnaisen» ulkopoliitiikan ja sitä kautta Suomen uuden idänpolitiikan ankkurit ovat hänen mukaansa »(1.) yhteinen eurooppalainen arvopohja ja (2.) EU:n Suomelle antama eksistentiaalinen turvallisuustae.»

»Arvosidonnaisuuden» käsitettä Penttilä ei täsmällisesti määrittele. Mitä hän tällä sanalla tarkoittaa käy ilmi seuraavasta lainauksesta:

»Hieman yksinkertaistaen voidaan sanoa, että arvosidonnainen optimismi (usko siihen, että maailma muuttuu 'oikeiden' arvojen mukaiseksi) on tuonut välttämättömän lisän siihen geopoliittiseen realismiin, joka on ollut vahvin ulkopoliittinen traditio Suomessa.»

Penttilä toteaa, että tämä arvosidonnainen ajattelutapa on ollut toistaiseksi vain »mausteena geopoliittisessa realismissa». Arvosidonnaisuuden heikkoa asemaa arvioidessaan Penttilä viittaa jälleen Immanuel Kantiin:

»Yleisenä huomiona voidaan vielä todeta, että varsinainen kantilainen näkemys kansainvälisistä suhteista on ollut hyvin vierasta suomalaisille siksi, että kansakunnan turvallisuutta on rakennettu korostamalla valtion suvereenisuutta.»

»Eksistentiaalisen turvatakeella» Penttilä kertoo tässä yhteydessä tarkoittavansa yhteisiin arvoihin ja yhteiseen identiteettiin perustuvaa kulttuuripohjaista turvallisuustaetta». Penttilä jatkaa:

»Se ei ole ilmiasultaan sotilaallinen vaan poliittinen. Sotilaallinen elementti sisältyy eksistentiaaliseen turvallisuustakeeseen piilevä-
nä. Ajatus on, että mikäli yhteisön jäsen joutuu hyökkäyksen tai
sen uhan alaiseksi, niin muut yhteisön jäsenet ovat yhteisen iden-
titeetin ja yhteisten arvojen takia valmiita jopa sotilaallisesti autta-
maan uhanalaisessa asemassa olevaa jäsentä. Näin siitä huolimatta,
että yhteisön olemassaolon motiivi ei ole sotilaallisen voiman
yhteiskäyttö.»

Penttilä nojautuu Lipposen hallituksen ja presidentti Martti
Ahtisaaren kannanottoihin, joissa hänen tulkintansa mukaan
on esitetty uuden idänpolitiikan kaksi pilaria. Ensimmäinen
niistä on yhteinen yleiseurooppalainen arvopohja, jonka varassa
rakennetaan laajempaa eurooppalaista turvallisuusjärjestystä,
toinen taas EU:n Suomelle antama »eksistentiaalinen turvalli-
suustae», joka perustuu EU-maiden keskinäiseen solidaarisuu-
teen. Tässä yhteydessä Penttilä käyttää uutta käsitettä »deter-
renssi-identiteetti», jota hän kuitenkin ei määrittele:

»Eksistentiaalisen turvallisuustakuun olemassaolo vaatii yhtei-
sen arvopohjan ja voimakkaan kulttuurillisen sidonnaisuuden,
josta yhteinen deterrenssi-identiteetti kumpuaa. Ilman tällaista
kulttuuri- ja arvoulottuvuutta EU olisi puhtaasti tekninen liit-
toutuuma, joka pystyisi tarjoamaan ainoastaan puhtaasti (soti-
laallis-)teknisen turvallisuustakeen. Tällaisen turvan antami-
nen ei kuitenkaan ole Euroopan unionin vaan Naton vahvuus-
alue.

Suomen kansallisen turvallisuuden kannalta EU:n yhteisen ar-
vopohjan ja sitä kautta eksistentiaalisen turvallisuustakeen ole-
massaolo on ratkaisevan tärkeää. Ilman sitä Suomi olisi suuren
Venäjän kyljessä oleva yksittäinen pienvaltio. Erityisen tärkeää
yhteinen deterrenssi-identiteetti on Suomen lähialueilla mahdolli-
sesti syntyvän kriisin aikana.»

Tällaisten lähialueilla mahdollisesti syntyvien kriisien varalta
Penttilä esittää Suomelle toimintaohjeen. Hänen mukaansa
Suomen »arvosidonnaista» ulkopoliittikkaa testattaisiin erityi-

sesti siinä tilanteessa, että Venäjä ryhtyisi harjoittamaan voimapolitiikkaa Baltiassa. Penttilän mukaan Suomen ei tulisi tällöin luopua »yhteisten eurooppalaisten arvojen puolustamisesta», koska Suomi niistä luopumalla »vähentäisi EU:n sisäistä koheesiota (sisäistä yhteenkuuluvaisuutta ja yhteishenkeä) aikana, jolloin EU sitä kaikkein eniten tarvitsisi». Toisaalta Suomi »eristäisi itsensä Euroopan unionin yhteisrintamasta ja siten heikentäisi sitä eksistentiaalista turvallisuustaetta, jonka varaan se on omaa turvallisuuttaan rakentanut».

Sotilaallinen yhteistyö läntisen Euroopan ja NATO-maiden kanssa tulisi Penttilän mukaan aloittaa jo rauhan aikana eikä vasta kriisin oloissa. Tähän hän esittää kolme syytä: (1.) näin myöhään aloitettu sotilaallinen yhteistoiminta voisi eskaloida kriisiä, (2.) se ei olisi uskottavaa sen vuoksi että yhteisten puolustusjärjestelyjen luominen vie vuosikautia ja (3.) tämä olisi riskialtista sen vuoksi, etteivät NATO-maat »välttämättä haluaisi laajentaa antamiaan turvallisuustakeita».

Penttilä suosittelee artikkelissaan, että Suomi jatkaa laaja-alaista turvallisuuspolitiikkaa ja pyrkii siten vaikuttamaan turvallisuusympäristönsä kehitykseen. Suomen tulee hänen mukaansa kuitenkin varautua aktiivisesti sellaisen tilanteen varalle, että »yhteinen eurooppalainen arvopohja murenee».

Varautumisella Penttilä ei tarkoita NATO-jäsenyyttä vaan sitä, että Suomi poliittisesti ja sotilaallisesti lähestyy NATOa. Varautuminen tarkoittaa hänen mukaansa myös sitä, että »Suomi kehittää itselleen kansainvälisen puolustuspolitiikan ja kansainvälisen puolustuskapasiteetin».

Kansainvälistä puolustuspolitiikkaa tarvitaan Penttilän mukaan kahdesta syystä: EU:n jäsenenä Suomi on mukana sen yhteisen puolustuspolitiikan kehittämisessä ja Suomi osallistuu jo nyt »kansainväliseen sotilaalliseen yhteistyöhön».

Kansainvälistä sotilaallista kapasiteettia tarvitaan Penttilän mielestä sen vuoksi, että Suomi voisi osallistua sellaisiin kriisinhallintatehtäviin, joissa »eurooppalaisia arvoja puolustetaan» – myös Euroopan rajojen ulkopuolelle. Tämä on Penttilän mielestä tärkeää sen vuoksi, että muutoin Suomen »yhteenkuuluvuus arvoyhteisöön pienenee sillä seurauksella, että Suomen ulko- ja

turvallisuuspolitiikan perusta: yhteinen arvopohja ja eksistentiaalinen turvatakuu murenee».

Artikkelinsa lopussa Penttilä arvioi Ruotsin ulkopoliitikassa tapahtunutta muutosta. Hänen mukaansa »Ruotsin päätyminen puolueettomuuden kannalle kiristyneessä kansainvälisessä tilanteessa romuttaisi Suomen turvallisuuspolitiikan pohjan».

Penttilä pitää Ruotsin uuden hallituksen merkittävimpanä ulkopoliittisena linjauksena sitä, että se on palauttanut puolueettomuuden »maan ulkopoliittiseen retoriikkaan». Penttilä näyttää pitävän muutosta ensi sijassa kielenkäyttöön liittyvänä, mutta silti siihen hänen mielestään liittyy »Suomen kannalta suuri vaara»:

»Tämä vaara on se, että Ruotsi lähialuekriisin yhteydessä ryhtyisi ottamaan etäisyyttä yhteiseen eurooppalaiseen politiikkaan ja alkaisi painottaa sen omien kansallisten etujen erillisyyttä. Suomen kannalta tällainen politiikka olisi erittäin vahingollista. Samaan aikaan kun Suomen intressissä olisi lisätä yhteenkuuluvaisuutta Euroopan ydinalueiden ja Suomen välillä, iskisi Ruotsi kiilan Suomen ja Euroopan väliin. Pahimmassa tapauksessa Suomi erkaantuisi erilliseksi pienvaltioksi Venäjän kylkeen.»

Syyksi Ruotsin ja Suomen ulkopoliittisen linjan erilaisuuteen toteaa sen, että »uudenlainen yhteisöllinen ajattelu, joka on Suomen turvallisuuspolitiikassa keskeisessä asemassa, ei näytä tehneen läpimurtoa Ruotsissa».

Ruotsin synnyttämän »vaaran» torjumiseksi Penttilä antaa toimintaohjeen:

»Suomen politiikassa Ruotsin vaara voidaan minimoida joko lisäämällä alueellista yhteistyötä tai pyrkimällä saamaan Ruotsi liittymään Suomen kanssa yhdessä NATOon. Näistä kahdesta vaihtoehdosta ensin mainittu on sekä realistisempi että suositeltavampi.»

Tämä Risto Penttilän artikkeli antaa aihetta useisiin kysymyksiin ja kommentteihin:

1. »Arvosidonnaisen ulkopoliitiikan» määritelmä jää ilmaan.

Geopoliittiseen realismiin nojautunut Suomen ulkopoliitiikka perustui kestäviin arvoihin. Suomi kykeni rakentamaan ulkopoliittisen linjan, jossa kansallinen etu ja »oikeat arvot» liittyivät toisiinsa. Tähän linjaan kuului myös »yhteisöllisyys», mitä osoittaa Suomen aktiivinen mukanaolo mm. pohjoismaisessa yhteistyössä, läntisessä yhdentymiskehityksessä ja ETY-prosesseissa.

Onko Penttilän »arvosidonnaisuus» – sitoutuminen länsieurooppalaisiin ja yleensäkin läntisiin arvoihin – pohjimmiltaan vain peruste pyrkiä puolueettomuudesta liittoutumiseen?

Arvosidonnaisesta ulkopoliitikasta kirjoittaessaan Penttilä vetoaa Immanuel Kantiin varsin oudolla tavalla. Kantin ajatukset ikuisen rauhan saavuttamisesta edellyttävät vapaiden valtioiden välisen »federaation» luomista. Euroopan nykyiseen tilanteeseen sovellettuna tämä Kantin ajatus ymmärtääkseni merkitsee pyrkimistä kohti federaatiota, jossa Venäjäkin on mukana – ei pyrkimistä liittojärjestelyyn, joka sulkisi Venäjän ulkopuolelleen. Federaatiolla Kant tarkoitti väljää itsenäisten valtioiden yhteenliittymää.

2. »Eksistentiaalisen turvatakeen» käsite on vielä epämääräisempi. Sanamuoto viittaa Penttilän uskovan, että yhteiset arvot ja yhteinen kulttuuri-identiteetti muodostavat ikäänkuin itsensä tosiasiallisen turvatakeen. Sitä Penttilä ei kerro, mihin tällainen usko perustuu.

Tämä Penttilän näkemys ei vaikuta järin realistiselta. Vai onko uskottavaa, että jokin läntinen kansakunta olisi valmis sotilaallisiin uhrauksiin toisen kansakunnan hyväksi vain sen vuoksi, että näitä kansakuntia yhdistävät samat arvot ja samankaltainen kulttuuri? Onko uskottavaa, että yhteinen kulttuuri-identiteetti loisi sotilaalliseen liittoon verrattavissa olevan turvatakeen?

3. Sotilaalliseen kielenkäyttöön perustuu myös Penttilän lanseeraaman käsite »deterrenssi-identiteetti». Tämä sanapari viittaa siihen, että Suomen kuuluminen samaan arvoyhteisöön NATO-maiden kanssa synnyttäisi sotilaalliseen pelotteeseen verrattavissa olevan deterrenssin.

Sekä eksistentiaalisen turvallisuustakeen että deterrenssi-identiteetin käsite luovat valheellista turvallisuuden tunnetta, joka perustuu paljolti siihen, että mukaan on otettu sotilaallista terminologiaa.

4. Penttilä esittää artikkelissaan epäilyksen, etteivät NATO-maat kriisin oloissa »välttämättä haluaisi laajentaa antamiaan turvallisuustakeita». Sen sijaan hän ei esitä epäilyjä NATO:n halukkuudesta laajentua rauhan oloissa. Niinpä hän torjuu rauhanaikaisen NATO-jäsenyyden Suomen omana valintana.

Tämä yksityiskohta Penttilän kirjoituksessa näyttää olevan ristiriitainen sekä sisäisesti että suhteessa hänen perusajattelunsa.

Penttilä näyttää pyrkivän johdonmukaisesti siihen, että Suomesta tulee NATO:n jäsen. Niinpä hän haluaa Suomen rauhan oloissakin ryhtyvän niin tiiviiseen yhteistyöhön NATO:n kanssa, että ero jäsenyyteen olisi vain muodollinen. Miksi näin? Miksi ottaa jäsenyyden taakka, jos ei saa turvatakuuta?

Onko niin, että Penttilä tietää NATO:n olevan ainakin tois-aiseksi haluton laajentumaan, mutta hän ei halua sitä avoimesti myöntää – ehkä siksi, että hän on julkisissa kannanotoissaan itse pitänyt NATO:n laajentumishalua itsestäänselvyytenä? Ovatko Penttilän perustelut Suomen omaehtoiselle valinnalle voimassa vain siihen asti, kun jäsenyysvaihtoehto on tarjolla?

5. Penttilän mukaan Suomen tulee osoittaa kuulumisensa samaan arvoyhteisöön läntisen Euroopan ja Yhdysvaltain kanssa varustamalla palkka-armeija, jota voitaisiin käyttää näiden yhteisten arvojen puolustamiseen jopa Euroopan rajojen ulkopuolella.

Onko tässä kysymys arvoista vai eduista? Haluaako Penttilä, että Suomen tulee puolustaa esimerkiksi entisten eurooppalaisten siirtomaavaltojen etuja Afrikassa voidakseen saada sotilaallista turvaa itselleen? Mihin perustuu se uskomus, että suomalaisten osallistuminen taistelutoimintaan ulkomailla, jopa Euroopan ulkopuolella, synnyttäisi NATO-maille sotilaallisia turvatakuuta vastaavan veloitteen puolustaa Suomea?

6. Kaikkein mielenkiintoisin artikkelin yksityiskohta on Penttilän suhtautuminen Ruotsin uuteen linjaukseen.

Yhtäältä Penttilä pitää puolueettomuuteen paluuta ensi sijassa (pelkkänä) retoriikkana, toisaalta hän katsoo sen vakavaksi uhaksi Suomen turvallisuudelle.

Kun Penttilä ei suosittele Suomellekaan NATOon liittymistä ja kun hän esittää siihen »omaehdoiset» perustelut, hän artikkelinsa lopussa esittää yhtenä vaihtoehtona »Ruotsin vaaran» torjumiseksi sitä, että Suomi pyrkisi saamaan Ruotsin liittymään itsensä kanssa NATOon!

Realistisena ja suositeltavampana vaihtoehtona Penttilä pitää »alueellista yhteistyötä». Tällä hän tarkoittanee sitä, että Suomi voisi tällä tavalla sitoa Ruotsin siihen linjaan, jota Penttilä pitää oikeana Suomelle: mahdollisimman läheiseen yhteistyöhön NATO:n kanssa.

Sitä mahdollisuutta Penttilä ei käsittele, että Suomikin palaisi puolueettomuuspolitiikan tielle. Tällä tavallahan Suomi voisi välttää sen tilanteen, jota Penttilä artikkelissaan pitää »pahimpana tapauksena»: Suomen erkaantumisen »erilliseksi pienvaltioksi Venäjän kylkeen».

Penttilän artikkeli näyttää heijastelevan niitä ongelmia, joihin hän on omassa ajattelussaan ajautunut.

Penttilä kuuluu niihin, jotka lähtivät Euroopan kahtiajaon päätyttyä ajamaan sitä linjaa, että Suomen tulee mahdollisimman pian liittoutua sotilaallisesti EU:n ja/tai NATO:n kautta. Kun tätä mahdollisuutta ei ole ainakaan toistaiseksi tarjolla, on syntynyt tilanne, jossa liittoutumispolitiikan kannattajat ovat aika tavalla tyhjän päällä. Niinpä on ollut tarpeen kehitellä argumentteja ja jopa uusia käsitteitä, joilla nykyistä olotilaa pyritään – liittoutumismahdollisuutta odoteltaessa – perustelemaan tarkoituksenmukaisena Suomen politiikkana.

Tätä taustaa vasten Penttilän kirjoitus on ymmärrettävissä. Tämä tausta tekee ymmärrettäväksi senkin, ettei Penttilä lainkaan ota kantaa siihen mahdollisuuteen, että Suomi Ruotsin tapaan palaisi puolueettomuuteen.

Kolme ulkoasiainministeriön entistä virkamiestä – Risto Hyvärinen, Paavo Laitinen ja Ilkka Pastinen – ehdottavat Kanava-lehdessä (2/96) julkaistussa artikkelissaan »Suomen turvallisuus

muuttuvassa maailmassa», että Suomen ja Ruotsin tulisi liittoutua keskenään.

Hyvärinen, Laitinen ja Pastinen katsovat EU-jäsenyyden lisänneen Suomen turvallisuutta, vaikka siihen ei liitykään turvallisuustakeita. Kuuluminen EU-yhteisöön luo heidän mielestään »vaikutelman poliittisesta tuesta, ja vaikutelmathan muodostavat osan todellisuudesta».

Nykytilannetta artikkelin kirjoittajat eivät kuitenkaan pidä tyydyttävänä, vaan Suomen tulisi myös valmistautua »pahimman varalle». Liittymisen EU:iin he katsovat »markkeeranneen» Suomen turvallisuuspoliittisen linjan muutosta, mutta heidän käsityksensä mukaan se oli jäämässä puolitiehen:

»Turvallisuustakuu, jota vaille jäimme, kaavaltiin saatavan liittymisellä WEU:hun. Suomen katsottiin siten saavan automaattisesti NATO:n sotilaallisen tuen turvallisuutensa takeiksi.

Nyt näyttää kuitenkin siltä, että USAn taholta ilmoitetaan melko selväsanaisesti, että WEU ei ole takaportti NATOon. Lännessä suunnitellaan Puolan, Tshekkien maan ja Unkarin liittymistä NATOon. Nehän eivät ole Venäjän rajanaapureita. Lähimpänä niitä ovat itsenäinen Ukraina ja Valkovenäjä. Sen sijaan Baltian maat Venäjän naapureina jätetään järjestelyjen ulkopuolelle.

Länsi ei ehkä halua ärsyttää Venäjää liikaa viemällä NATOa sen rajalle. Tulisiko sama NATO:n varovaisuus koskemaan myös Suomea, jos turvallisuustaetta haettaisiin jäsenyyssyrkimyksillä NATOon? Olisiko tulevaisuudessa – kuten ei ollut aikaisemmin – Baltian maiden kohtalo myös Suomen osana? Joka tapauksessa meidän on lähdettävä siitä, että Itä-Euroopan maiden tulo jäseneksi EU:hun vesittää pyrkimykset EU:n yhteiseen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan.»

Niinpä Hyvärinen, Laitinen ja Pastinen ehdottavat, että Suomi ja Ruotsi liittoutuisivat keskenään. Puolustusliiton toteutumisen tiellä ne näkevät olevan esteitä, mutta pitävät sen toteutumista silti mahdollisena:

»Puoli vuosisataa sitten yritimme puolustusyhteistyötä Ruotsin kanssa. Se ei onnistunut. Saattaa olla, että Ruotsi näkee vielä nykyisinkin Suomen mieluummin puskurina Venäjään päin kuin sen politiikkaa automaattisesti sitovana tekijänä. Myös mahdolliset puolustusliiton valmistelut ja toteutukset olisivat monimutkaisia ja saattaisivat kaatua yksityiskohtien moninaisuuteen.

Suomen ja Ruotsin keskeinen turvallisuusyhteisö olisi kuitenkin konkreettinen ja meille kehittymismahdollisuuksiltaan erilainen kuin Baltian maiden malli.

Suomen puolustuskyky on nykyisin siinä määrin korkealla tasolla, että olisimme Ruotsille turvallisuutta lisäävä eikä vähentävä tekijä. Kynnys Venäjän yllätyshyökkäykselle on riittävän korkea ja todennäköisyys vähäinen.»

Oman kommenttini Hyvärisen, Laitisen ja Pastisen artikkeliin esitin mm. Keski-Uusimaa -lehdessä 2.3.1996 ja Lapin Kansassa 4.3.1996 ilmestyneessä kolumnissani:

»Hyvärisen, Laitisen ja Pastisen tilannearvio on mielestäni oikea, mutta johtopäätöksestä olen – ainakin lyhyellä aikavälillä – eri mieltä.

Kirjoittajat määrittelevät – aivan oikein – itsenäisen Suomen ulkopolitiikan puolueettomuuspolitiikaksi, minkä ytimenä on ollut pyrkimys »välttää konflikteihin kietoutumista».

Kylmän sodan päätyttyä Ruotsi – Suomen kanssa neuvottelematta – luopui puolueettomuuspolitiikastaan. Suomi jatkoi aluksi puolueettomuuslinjallaan, mutta sittemmin se siltä lipesi.

Nyt Ruotsi on palannut puolueettomuuden tielle, mutta Suomi on jäänyt epämääräiseen välitilaan: olemme ei-liittoutunut ja ei-puolueeton maa.

Oikea ratkaisumalli olisi mielestäni se, että Suomikin alkaisi jälleen toteuttaa puolueettomuuspolitiikkaa. Tällöin Suomi ja Ruotsi olisivat molemmat sitoutuneet puolueettomuuteen eli siihen, että ne pyrkisivät pysyttämään kaikkien sotien ja selkkausten ulkopuolella. Molemmat maat säilyttäisivät sotilaallisen liittoutumattomuutensa ja kummallakin olisi oma itsenäinen puolustuksensa.

Tämä merkitsisi sitä, että Suomi ja Ruotsi eivät muodostaisi puolustusliittoa vaan eräänlaisen puolueettomuusliiton. Niiden yhteistyö suuntautuisi kahteen suuntaan: yhtäältä nämä maat pyrkisivät yhdessä turvaamaan yhteiset turvallisuusetunsa vaikuttamalla eurooppalaisen turvallisuusyhteistyön muotoutumiseen ja toisaalta ne harjoittaisivat keskenään sellaista sotilaallista yhteydenpitoa ja yhteistyötä, joka puolueettomille maille sopii.

Suomen ja Ruotsin »puolueettomuusliitto» voisi olla osa laajempaa Pohjolan turvallisuusjärjestelyä, mikä puolestaan niveltäisi laajempaan (länsi-)eurooppalaiseen yhteyteen; tässä viitataan vuonna 1994 esittämiini ajatuksiin »Pohjolan yhteisön» muodostamisesta.

Tällä järjestelyllä Suomi ja Ruotsi saavuttaisivat itsenäisen turvallisuuspoliittisen aseman ja oman profiilinsa, jolla ne myös erottautuisivat sotilasliiton jäsenyyteen pyrkivistä Baltian ja itäisen Keski-Euroopan maista.»

Menetelmät, aineisto ja tutkija

Nojaudun työssäni ensi sijassa omaan väitöskirjaani – sen teoreettisiin osiin ja sen käsitteistöön, mutta otan käyttöön myös retoriikan tutkimuksen menetelmät.

Tarkastelen sitä, kuinka yhtäältä Suomen ja toisaalta Ruotsin puolueettomuuspolitiikka ovat uuden Euroopan oloissa muuttuneet. Tämän tutkimustyöni varsinainen kohde on Suomen ulkopoliitiikka ja Suomen ulkopoliittinen doktriini, mutta siinä tapahtuneiden muutosten ymmärtämiseksi on tärkeää tarkastella myös Ruotsin ulkopoliitiikan muuttumista.

Tutkimustehtäväni on kolmiosainen. Kahden ensimmäisen tieteellinen perusta on väitöskirjassani, kolmas perustuu argumentaatioteorioihin.

1. TEORIA KÄYTÄNNÖSSÄ

Nyt kun Suomen doktriini on muuttunut, voidaan väitöskirjani teoreettista osaa testata käytännössä.

Väitöskirjassani esitin oman käytännöllisen päättelyn malliin perustuneen yleisen määritelmäni ulkopoliittiseksi doktriiniksi. Nyt voimme todeta, muuttuiko Suomen doktriini tämän mallin mukaisesti.

Määrittelin ulkopoliittisen doktriinin ennen muuta poliittista päätöksentekoa suuntaavana järjestelmänä. Tämä oli uutta aikaisempiin tutkimuksiin nähden, joissa doktriini oli määritelty ensi sijassa julki lausuttuna järjestelmänä, joka on vaikuttamisen väline muiden maiden päätöksentekijöihin ja omaan kansaan päin. (s. 55–60)

Totesin tutkijoiden pohtineen sitä, vastaako julki lausuttu doktriini todellisuutta eli toimivatko ja puhuvatko päätöksentekijät samalla tavalla. Hyväksyin sen heidän esittämänsä johto-

päätöksen, että tekojen ja sanojen tulee ainakin pitkällä aikavälillä olla sopusoinnussa keskenään. (s. 42–43)

Tähän liittyen huomautin, ettei julkisuudessa aina kerrota kaikkia argumentteja ja että ne voidaan julkisuuteen päin painottaa toisin kuin itse päätöksentekotilanteessa, joten doktriinilla voidaan katsoa joskus olevan myös »pelifunktio».

Tutkimuksessani pyrin selvittämään, oliko ulkopoliittisen doktriinin muuttumiseen johtanut päätösprosessi käytännöllisen päättelyn mallin mukainen, onko Suomen ulkopoliittinen doktriini toiminut viime vuosien murroksessa päätöksentekoa suuntaavana järjestelmänä, onko julkilausutun ja todellisen doktriinin välillä ollut ristiriitaa, ja onko doktriinilla ollut pelifunktiota. (1.1.)

Kun käytin tutkimusmenetelmänä käytännöllisen päättelyn mallia, perusolettamukseni oli, että toiminta on ollut päämäärätietoista ja rationaalista. Totesin tässä yhteydessä, että tämän aksiomaattisen lähtökohdan voi yksittäistapauksissa asettaa kyseenalaiseksi. Kirjoitin (s. 52):

»Voidaan jopa empiirisesti osoittaa, että ulkopoliittinen päätöksentekijä ei ole aina rationaalinen ja johdonmukainen. Joskus esimerkiksi päätöksentekijän omat sympatiat tai antipatiat saattavat vaikuttaa päätöksiin. Toisinaan joudutaan toimimaan nopeasti ja vasta jälkeinpäin on mahdollisuus tarkemmin pohdita tehdyn päätöksen soveltuvuutta maan linjaan eli toiminnan johdonmukaisuutta. Kun kuitenkin ulkopoliittinen päätöksenteko Suomen kaltaisessa maassa perustuu järjestelmälliseen valmisteluun, voidaan olettaa, että toiminta on yleensä rationaalista. Toisaalta on vahvat perusteet olettaa, että päätöksentekijät ainakin pyrkivät johdonmukaisuuteen.»

Väitöskirjani valmistumisen jälkeen Suomi on joutunut toimimaan murroksen keskellä, ja kansainvälinen toimintaympäristömme on voimakkaasti muuttunut. Näiden vuosien tapahtumien perusteella on mahdollista arvioida, onko tämä perusolettamukseni ollut oikea.

Niinpä pyrin selvittämään, onko ulkopoliittinen päätöksenteko ollut päämäärätietoista, rationaalista ja johdonmukaista ja ovatko esimerkiksi päätöksentekijöiden sympatiat tai antipatiat vaikuttaneet tehtyihin ratkaisuihin. (1.2.)

Doktriinin tulevaisuutta ennustaessani esitin sen olettamuksen, että ulkopoliittikan päämäärät (itsensä säilyttäminen, turvallisuus, hyvinvointi, arvovalta, rauha ja kehitys) ovat luonteeltaan siinä määrin pysyviä tavoitteita, ettei niiden ole syytä olettaa muuttuvan. Edelleen oletin, ettei niiden keskinäinen painotukseen muuttuisi, ei ainakaan siten että sillä olisi merkitystä itse doktriinin tulevaan kehitykseen. (s. 200–202)

Käyttämäni ennustusmalliin nojautuen käsittelin myös sitä kysymystä, voisiko toimijoiden – päätöksentekijöiden – vaihtuminen vaikuttaa niiden keinojen valintaan, joilla päämääriin pyrittäisiin. Johtopäätökseni oli:

»Suomessa ulkopoliittikan peruslinjoista on niin laaja yksimielisyys, ettei voida olettaa toimijoiden vaihtumisen vaikuttavan keinojen valintaan. Myöskään ei voida olettaa, että toimijoiden käsitykset tilanteesta ja keinoista voisivat oleellisella tavalla muuttua muutoin kuin siten, että itse tilanne, ympäristö muuttuu.»

Kuten edellä jo totesin, ennustin ympäristön säilyvän oleellisilta osiltaan ennallaan. Tällä perusteella ennustin myös doktriinin säilyvän ennallaan. Tältä osin ennustukseni siis osui harhaan.

Kuluneiden vuosien kokemusten perusteella voimme arvioida myös muiden doktriinin tulevaisuutta koskeneiden olettamusten ja ennustusten oikeellisuutta.

Yhtenä tavoitteenani onkin selvittää, onko ulkopoliittikan päämääriä koskeva lähtökohtani ollut oikea, onko toimijoiden vaihtuminen vaikuttanut keinojen valintaan ja ovatko toimijoiden käsitykset tilanteesta ja keinoista muuttuneet oleellisella tavalla muutoinkin kuin itse tilanteen muuttumisen kautta. (1.3.)

Väitöskirjani ennustusosa käsitteli pääasiassa sitä, kuinka puolueettomuuspolitiikan periaatteita tullaan tulevaisuudessa soveltamaan ihmiskuntapolitiikassa. Siihen liittyen esitin erillisen arvion ennustusten luotettavuudesta ja myös vaihtoehdoisen ennustuksen, jonka perustana oli Paavo Lipposen Turun Sanomiin keväällä 1987 kirjoittama artikkeli. Lipponen oli siinä antanut tulkinnan Holkerin hallituksen ulkopoliittisesta ohjelmasta. Kirjoitus perustui liseniaattityöhöni, jossa jo esitin sen Suomen ulkopoliittisen doktriinin, joka sisältyy väitöskirjaani. (s. 291–293)

Koska luotettavuusarvioni koski vain ennustusta puolueettomuuspolitiikan asemasta ihmiskuntapolitiikassa, en kommentoinut Lipposen artikkelia muutoin kuin tältä osin.

Holkerin hallituksen ohjelma ja Paavo Lipposen siitä antama tulkinta olivat varsin kaukana siitä Suomen ulkopoliittisesta doktriinista, johon olin liseniaattityössäni päätenyt.

Komentissani esitin arvion, jolla myöhempää kehitystä ajatellen on yleisempääkin merkitystä:

»Näiden ulkopoliittisten linjan määritelmien ja niitä koskevien tulkintojen välinen ero ei ole tullut käytännön tasolla ainakaan kovin selvästi näkyviin. Suomen ulkopoliitiikasta ei ole ollut ainakaan merkittäviä erimielisyyksiä. Erot tavassa määritellä linja heijastavat kuitenkin erilaisia lähtökohtia ja ajattelutapoja. Ajan kuluessa ja olojen muuttuessa ne saattavat näkyä mielipide-eroina itse politiikasta.»

Suomen ulkopoliitiikassa tapahtuneita muutoksia tarkastellessani kiinnitän siis huomiota myös siihen,

onko ajan kuluessa ja olojen muuttuessa käynyt niin, että erilaiset tavat määritellä Suomen linja olisivat näkyneet mielipide-eroina itse politiikasta. (1.4.)

Tältä osin on siis kysymys tarkastelusta, joka liittyy edellä esitettyyn kysymykseen sanojen ja tekojen yhdenmukaisuudesta. Vaikka teoista on ollut yksimielisyyttä, on ollut eroja sanoissa.

Olojen muuttuessa erot sanoissa ovat saattaneet saada ilmauksensa myös teoissa.

2. DOKTRIININ MUUTOS

Toinen tutkimustehtäväni on selvittää, mitä muutoksia on tapahtunut siinä tavassa, jolla Suomen ulkopoliittinen johto on kylmän sodan kauden päätyttyä määritellyt oman maansa aseman ja linjan, ja kuinka näissä uusissa oloissa on suhtauduttu nimenomaan maan perinteiseen puolueettomuuspolitiikkaan. Suomen ulkopoliittisen johdon kannanottojen rinnalla tarkastelen vastaavanlaisia Ruotsin ulkopoliittisen johdon lausuntoja.

Tämän selvityksen lähtökohtana on väitöskirjassa esittämäni doktriini.

Erityisesti pyrin saamaan vastausta seuraaviin kysymyksiin:

– Oliko väitöskirjassani esitetty hypoteesi oikea: määritteli-
kö Suomen ulkopoliittinen johto 1980-luvun lopulla Suomen aseman ja politiikan tavalla, joka vastaa esittämäni ulkopoliittista doktriinia? (2.1.)

– Kuinka kannanotoissa on käytetty puolueettomuuden käsitettä – onko tarkoitettu puolueettomuuspolitiikan yleistä vai turvallisuusulottuvuutta vai molempia? Onko ollut kysymys vain käsitteestä vai myös itse asiasta, puolueettomuudesta, ja onko käsitteitä muuttamalla pyritty avaamaan tietä poliittisen linjan muuttamiselle? (2.2.)

– Onko puolueettomuudesta luopumista ajaneiden ensisijaisena tavoitteena ollut maan turvallisuuspoliittisen perusratkaisun muuttaminen vai onko pyrkimyksenä ollut raivata sivuun este, jonka on koettu tai oletettu olevan maan EY/EU-jäsenyyden tiellä? (2.3.)

– Millä tavoin Ruotsin kannanotot ovat vaikuttaneet Suomessa käytyyn keskusteluun ja täällä tehtyihin päätöksiin? (2.4.)

3. ARGUMENTIT AJATTELUN JA KOMMUNIKAATION VÄLINEINÄ

Edellä selostamani kaksi tutkimustehtävää perustuvat väitöskirjassa kehittämiini tieteellisiin lähtökohtiin.

Aineistoni soveltuu myös toisenlaiseen analyysiin – sen kaltaiseen, jota Vilho Harle käytti johdantoluvussa selostamassani Ulkopolitiikka -lehden artikkelissa. Tästä avautuu tutkimukseni kolmas tehtävä.

Tuossa artikkelissa Vilho Harle totesi, että kielen käyttö ulkopoliittien ja sen muutoksen välineenä »vaatisi tarkkaa, systemaattista ja laajaa tutkimusta». Tämä työni ei sitä ole. Tämän näkökulman otin mukaan vasta työni loppuvaiheessa, joten sillä on tässä tutkimuksessa vain **täydentävä** merkitys.

Eryyisesti parin viime vuosikymmenen aikana ovat kielen tutkijat, sosiologit ja filosofit tutkineet kielenkäyttöä vaikuttamisen ja vallankäytön välineenä.

Tämä näkökulma yhdistyy väitöskirjassani esiteltyyn ulkopoliittisten doktriinien tutkimukseen, jossa on ollut kaksi keskeistä suuntausta. Yhtäältä doktriineja on tutkittu vaikuttamisen välineenä sekä muihin maihin, ulkopoliittien toimijoihin että omaan kansaan nähden. Toisaalta doktriineja on tarkasteltu ulkopoliittisen suunnittelun ja päätöksenteon välineenä.

Kielenkäytön tutkimus ja ulkopoliittisten doktriinien tutkimus kohtaavat toisensa erityisesti **argumentaation** alueella. Doktriinitutkimuksessa on pyrittävä vastaamaan kahteen retoriikan alaan kuuluvaan kysymykseen: (1.) millaisiin argumentteihin nojaututaan ulkopoliittisia päätöksiä valmisteltaessa ja niitä tehtäessä ja (2.) millaisin argumentein pyritään vaikuttamaan ulkopoliittien eri toimijoihin.

Vuonna 1985 ilmestyneessä kokoomateoksessa *Contemporary Perspectives on Rhetoric* (Sonja K. Foss, Karen A. Foss ja Robert Trapp; Waveland Press, Inc., Illinois) esitellään kolme johtavaa argumentaation tukijaa: Richard M. Weaver, Chaim Perelman ja Stephen Toulmin. (s. 14)

Richard M. Weaverin kehittämistä teorioista soveltuisi omaan työhöni parhaimmin hänen esittämänsä viisiosainen »argument-

tien lähteiden» luokittelu. Sen avulla olisi mahdollista analysoida käytettyjen argumenttien eettistä tasoa. Tämä tarkastelu ei kuitenkaan toisi esille mitään oleellista uutta: kaikki päätöksentekijät perustelevat omaa kantaansa argumentein, jotka ovat eettisesti kestäviä ja joita on vaikea asettaa paremmuusjärjestykseen.

Toulminin ja Perelmanin teoriat sen sijaan tarjoavat hyvän perustan omalle työlleni.

3.1. STEPHEN TOULMIN: ARGUMENTIT AJATTELUN VÄLINEENÄ

Stephen Toulmin oli aluksi matemaatikko ja luonnontieteilijä, mutta filosofia oli hänen tutkimus- ja opetustyönsä tärkein alue. Hän kehitti jo 1950-luvulla teorian, jolla on ollut merkittävä vaikutus retoriikan tutkimukseen. Kun Toulmin kehitti argumentaatioteoriaansa, hän ei ajatellut sen suhdetta kommunikatioon ja retoriikkaan. Vasta myöhemmin hän tuli tietoiseksi siitä, kuinka käyttökelpoinen se oli nimenomaan argumentatiivisen retoriikan tutkimuksessa.

Omassa työssäni käytän hyödyksi Toulminin alkuperäistä argumentaatioteoriaa. Sen avulla pyrin havainnollistamaan sitä tapaa, jolla ulkopoliittikan toimijat perustelivat itselleen ja muille omaa kantaansa puolueettomuuspolitiikan jatkamisen tai siitä luopumisen puolesta.

Toulminin argumentaatioteoria perustuu aristoteliseen filosofian perinteeseen ja siihen käytännöllisen päättelyn menetelmään, praktiseen syllogismiin, joka Aristoteleen filosofian pohjalta on kehitetty.

Omassa väitöskirjassani käytin Ilkka Niiniluodon esittämää luonteeltaan yleistä tavoite-keino-toiminta-kaaviota (s. 57):

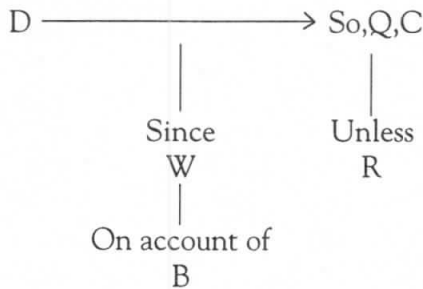
1. A tavoittelee p:tä.
 2. A uskoo, että q on hyvä keino p:n saavuttamiseksi.
- Siis:
3. A ryhtyy tekemään q:ta.

Tämän praktisen syllogismin pohjalta kehitin päättelykaavion,

jolla pyrin kuvaamaan sitä tapaa, jolla ulkopoliittisia päätöksiä suunniteltiin ja tehtiin. Tästä syntyi ulkopoliittisen doktriinin yleinen määritelmä.

Toulminin argumentaatioteoria on käytännön sovellutus praktisesta syllogismista.

Teoksessaan *The Uses of Argument* (Cambridge University Press, 1958) Stephen Toulmin kehitti seuraavanlaisen argumentaatiokaavion (s. 94–104):

Tässä kaaviossa esiintyvät kirjaimet tulevat seuraavista sanoista:

1. D = data, suomeksi: tiedot.
2. C = claim, suomeksi: väite.
3. W = warrant, suomeksi: oikeutus.
4. B = backing, suomeksi: tuki.
5. Q = qualifier, suomeksi: (tässä) varauma.
6. R = rebuttal, suomeksi: (tässä) vastaväite.

Tämän kaavion mukaisessa argumentaatiossa esitetään väite (C), joka perustuu tosiasiatietoihin (D). Väitettä perustellaan ja se tehdään oikeutetuksi (W). Oikeutusperustelua tuetaan lähinnä joillakin faktoilla (B). Argumentaatioon saattaa liittyä myös varauma (Q), joka esitetään sen vuoksi, että on tekijöitä, vastaväitteitä (R), jotka saattavat asettaa väitteen kyseenalaiseksi.

Toulminin totesi, ettei tämä kaavio ole ehkä lopullinen, mutta se kuitenkin riitti hänen silloisiin tarkoituksiinsa. Myöhemmin hän on esittänyt kaavion hieman muutetussa muodossa, mutta perusajatus niissä on muuttumaton. (Foss, Foss ja Trapp s. 87)

Toulminin argumentaatiokaavio soveltuu sellaisenaan myös oman analyysini tarpeisiin.

3.2. CHAIM PERELMAN: ARGUMENTIT KOMMUNIKAATIOSSA

Toista argumentaatioteorian keskeisen kehittäjän, Chaim Perelmanin työn tuloksia on käytetty hyväksi myös suomalaisessa tutkimuksessa: tunnetuimpia lienevät Kari Palosen tieteelliset työt.

Vuonna 1989 valmistui Hilkka Summan väitöskirja »Hyvinvointipolitiikka ja suunnitteluretoriikka: tapaus asuntopolitiikka» (Espoo 1989). Siinä käytetty menetelmä näyttää soveltuvan lähes sellaisenaan oman työni välineeksi.

Myös Perelman edustaa käytännöllisen päättelyn perinnettä.

Tieteen filosofian näkökulmasta katsoen Perelmanin tieteellinen lähtökohta on siis sama kuin Toulminin ja sama kuin oman väitöskirjatyöni keskeinen teoreettinen perusta: aristotelinen perinne, hermeneuttinen ajattelu.

Summa luonnehtii väitöskirjassaan Chaim Perelmanin argumentaatioteoriaa näin (s. 101):

»Perelmanin argumentaatioteoria on erittely niistä erilaisista tavoista, joilla väitteitä, ajatuksia tai vaatimuksia tehdään uskottaviksi ja synnytetään sitoutumista niihin. Perelman korostaa kiinnostuksensa kohdistuvan nimenomaan siihen, miten kieltä käytetään suostuttelun välineenä» . . . »Kysymys ei ole kuitenkaan vain väittelytekniikoiden tarkastelusta, vaan myös argumentaation yleisten edellytysten, kuten argumentoijan ja yleisön välisen suhteen ja argumentoinnissa ilmenevien arvoulottuvuuksien erittelystä.»

Omaa tutkimustehtäväänsä ajatellen Summa kommentoi Perelmanin teoriaa toteamalla, että se voidaan käsittää joko kuvaukseksi todellisesta argumentoinnista tai ohjeeksi tulevalle argumentaatiolle.

Summan tutkimuksen tavoitteena oli osoittaa, millaisen »argumentatiivisen strategian» kautta hänen tutkimuksensa koh-

teena olleeseen tapaukseen – tietyn asuntopolitiikan syntymiseen – oli pyritty vaikuttamaan. Tätä tarvetta varten hän esittelee väitöskirjassaan Perelmanin argumentaatioteoriaa ja pyrkii kehittämään sitä omaan tutkimustehtäväänsä – tiettyjen suunnittelutekstien erittelyyn – soveltuvaksi välineeksi.

Perelmanin argumentaatioteoriassa on kolme osaa: **argumentoinnin viitekehys**, sen **lähtökohdat** ja sen **kulku**. Esittelen sen teoksiin *The New Rhetoric* (Chaim Perelman ja Lucie Olbrechts-Tyteca, Notre Dame, Indiana 1971) ja *The Realm of Rhetoric* (Chaim Perelman, Notre Dame, Indiana 1982) sekä Hilikka Summan väitöskirjaan nojautuen.

Perelman kiteyttää argumentaation ominaispiirteet vertaamalla sitä perinteiseen todistamiseen (demonstration) ja erityisesti formaaliseen logiikkaan. Kaiken argumentaation tavoitteena oli saavuttaa mielten sitoutumista, mikä edellytti älyllisen kontaktin olemassaoloa. Argumentaatiolle oli ominaista, että sen lähtökohdat ja kulku määrittyvät kohteena olevan »yleisön» kautta. (Perelman ym. 1971, s. 4 ja 13–23) Yleisöksi Perelman määrittelee »niiden ihmisten joukon, joihin puhuja pyrkii argumentoinnillaan vaikuttamaan». (Mt. s. 19)

Tätä argumentaation viitekehyyksen osalta keskeistä Perelmanin käsitettä »yleisö» Summa kuvaa näin (s. 103):

»Hänen yleisökäsitteensä viittaa abstraktin puhujan esityksessä ilmenevään käsitykseen esityksen kohteesta, eikä todelliseen, konkreettista puhujaa kuulevaan fyysiseen yleisöön. Yleisö on siis argumentoijan muodostama enemmän tai vähemmän systemaattinen konstruktio, joka sisältää argumentoinnin onnistumisen kannalta merkitykselliset esityksen kohteen tai hypoteettisen vastaanottajan ulottuvuudet. Yleisökonstruktio on argumentoinnin viitekehyyksen keskeinen osatekijä, jonka ominaisuudet ilmenevät sekä argumentaation lähtökohdissa että argumentaation varsinaisissa etenemistavoissa.»

Perelmanin argumentaatioteorian mukaan on olemassa erilaisia »yleisökonstruktioita», joille argumentaatio suunnataan. Päätyypit olivat: **erityinen** (particular) ja **universaaliyleisö**.

Universaaliyleisö tarkoittaa koko ihmiskuntaa tai ainakin kaikkien pätevien ja järkevien ihmisten muodostamaa kokonaisuutta, joka puolestaan koostuu loputtomasta joukosta erityisiä yleisöjä. (Perelman 1982, s. 14–18) Erityinen yleisö on mikä tahansa rajattu ja erityinen joukko kuulijoita, mikä ei kuitenkaan ole välttämättä sama kuin esityksen toteutuessa fyysisesti läsnäoleva yleisö. Toisaalta myös universaaliyleisö voi olla rajattu; oleellista on, ettei se ole valiojoukko eikä edes tietyn alan asiantuntijoista kokoonpantu. (Foss ym. s. 108)

Summa tiivistää universaaliyleisön käsitteen merkityksen toteamalla (s. 104), että se »on Perelmanille **argumentoinnin rationaalisuuden** tae: pyrkimys tällaisen yleisön vakuuttamiseen merkitsee sitä, että vedotaan yleisesti totena ja hyvänä pidettyyn eikä partikulaarisiin intresseihin». Kun universaaliyleisön käsite on Perelmanin teoriassa »laadun» kriteeri, toteaa Summa argumentin arvon määräytyvän sen mukaan, millainen yleisö on valmis hyväksymään sen.

Summa toteaa, että Perelmanin teorian universaaliyleisön käsitettä on kritisoitu yhtäältä filosofisin perustein sen epämääräisyyden vuoksi ja toisaalta sen »epäkäytännöllisyydestä» hyvän argumentaation kriteerinä.

Summa sivuuttaa tämän kritiikin toteamalla, että hänen työssään »yleisökonstruktio» on vain yksi argumentaation erittelyn väline. Sama koskee omaa työtäni.

Ulkopoliittisen diskurssin rakenne on kuitenkin monipuolisempi kuin asuntopoliittisen keskustelun. Siinä »yleisöjä» on enemmän. Universaaliyleisöksi voidaan käsittää vain oman maan kansalaiset, mutta jossain määrin siihen kuuluvat myös ulkomalaiset, omassa tutkimuksessani lähinnä ruotsalaiset. Erityisiä yleisöjä ovat muiden maiden ulkopoliittinen johto, oman maan ulkopoliitiikan asiantuntijat ja ulkoasiainhallinnossa työskentelevät.

Lähtökohdilla Perelman tarkoittaa argumentoijan ja yleisön välistä yhteisymmärrystä tietyistä tosiasioista, totuuksista, arvoista ja arvohierarkioista. (Perelman ym. s. 63–83)

Argumentoinnin lähtökohtiin kuuluu myös pyrkimys luoda arvoja tai hierarkioita sekä voimistaa yleisön sitoutumista niihin. Tässä yhteydessä Perelman käyttää »lokuksen» käsitettä,

millä hän tarkoittaa argumenttien luokittelua tiettyjen otsakkeiden alle. Yleisimmin käytettyjä ovat »kvantitatiiviseen» ja »kvalitatiiviseen» lokukseen sijoittuvat argumentit. Niiden lisäksi Perelman kirjoittaa järjestyksen, olemassaolon, olemuksen ja ihmisarvon lokuksista. (Mt. s. 83–95)

Summa pitäätyy vain kvantitatiiviseen ja kvalitatiiviseen lokuksen sillä perusteella, että Perelman itse on osoittanut muiden lokusten pohjimmiltaan lukeutuvan kvantitatiiviseen lokukseen. (Summa s. 106)

Kvantitatiivinen lokus tarkoittaa sitä, että jokin asia on määrällisistä syistä parempi kuin toinen. Tällä on yhtymäkohta demokratian periaatteeseen ja siihen, että jonkin käsityksen yleisyyttä pidetään sen järkevyyden mittana – puhutaan terveestä järjestä (common sense). Kvantitatiiviseen lokukseen sijoitettavia argumentteja käyttävät erityisesti ne, jotka pyrkivät olemassaolevan säilyttämiseen. (Perelman ym. s. 85–86)

Kvalitatiivinen lokus tulee esille argumentaatiossa, jolla määrällinen peruste asetetaan kyseenalaiseksi leimaamalla se tavanomaiseksi ja vetoamalla toisen asian ainutlaatuisuuteen. Kvalitatiivista lokusta käyttävät yleensä uudistajat ja kapinalliset. (Mt. s. 89–90)

Kvalitatiivinen lokus on Perelmanin teorian mukaan ominainen »vallankumoukselliselle» argumentaatiolle – »siis väitteille, jotka pyrkivät vallitsevien itsestäänselvyksien kumoamiseen tai olevien olojen muuttamiseen», kirjoittaa Summa (s. 106):

»Muutoksen oikeuttaminen edellyttää yleensä 'normaalin' arvon kyseenalaistamista, jolloin yleisyyteen vetoavan kvantitatiivisen lokuksen perusta pettää. 'Hyökkääjän' asemassa olevalla puhujalla on Perelmanin mukaan useammin taipumusta vedota kvalitatiivisiin perusteluihin kuin (jossain suhteessa) vallitsevien olojen (tai faktojen) puolustajalla. Esimerkiksi tilanteen ainutkertaisuuteen vetoava toimintaan yllyttävä argumentti perustuu kvalitatiiviseen lokukseen; toisaalta samassa argumentissa vaaditun toiminnan haluttavuuden perustelu voi olla kvantitatiivinen.»

Tämä käsitteellinen erittely näyttää olevan käyttökelpoinen omaa tutkimustehtävääni ajatellen. Kun »uuteen Eurooppaan» siirryttäessä on keskusteltu siitä, olisiko Suomen politiikkaa muutettava, on ollut kysymys asetelmasta, jossa jotkut ovat olleet »hyökkääjiä» ja toiset »puolustajia». Jako määrällisiin ja laadullisiin perusteluihin antaa mahdollisuuden havainnollistaa käytettyä argumentaatiota.

Perelmanin teorian »argumentaation kulku» tarkoittaa argumentaatorakenteita, joiden päätyypit ovat assosiatiiivinen (yhdistävä) ja dissosiatiiivinen (hajottava) tekniikka ja jotka käytännössä liittyvät toisiinsa.

Perelman kuvaa nämä kaksi rakennetta näin (Perelman ym. s. 190):

»Assosiaatioprosessilla ymmärrämme rakenteita, jotka liittävät erillisiä elementtejä yhteen ja jotka antavat meille mahdollisuuden synnyttää niiden välille ykseyden, millä pyritään järjestämään tai arvioimaan niitä – joko myönteisesti tai kielteisesti – toistensa avulla. Dissosiaatioprosessilla tarkoitamme erottamistekniikkaa, joka tähtää sellaisen hajottamiseen, jakamiseen tai erottamiseen, jonka katsotaan jossakin ajatusjärjestelmässä muodostavan kokonaisuuden tai ainakin yhtenäisen ryhmän; dissosiaatio muuttaa sellaista järjestelmää muuttamalla joitakin käsitteitä, jotka ovat sen oleellinen osa.»

Assosiatiiivinen argumentaatorakenne pyrkii olevan säilyttämiseen, dissosiatiiivinen tähtää muutokseen.

Perelman esittää dissosiaation etenevän tyyppillisesti aina jonkin filosofisen parin avulla, mikä tarkoittaa tavalla tai toisella tapahtuvaa ilmenemismuodon ja todellisuuden vastakkainasettelua. (Mt. s. 411–436)

Summan mukaan dissosiatiiivisen argumentaatiotekniikan teho perustuu siihen, että

»dissosiaation tuloksena muodostuneet käsitteet alkavat elää omaa elämäänsä ja integroituvat kieleen siten, ettei niitä enää tunnisteta tietyn argumentaation tuotteiksi. Todellisuus/ilme-

nemismuodot -vastakkaispari samoin kuin tavoite/keino, teoria/käytäntö, sisältö/muoto tai henki/kirjain -vastakkaisparit ovat jo saavuttaneet tällaisen kielenkäyttöön vakiintuneen dissosiaation aseman. Tällaisten vakiintuneiden pariin käyttäminen yhdistämällä niitä käsiteltävään teemaan on argumentaatiotekniikka, joka saa aikaan käsitteellisen rakenteen uudelleenmuotoutumista.» (s. 110)

Summa toteaa dissosiatiiivisen tekniikan ytimen olevan alkupe-
räisen »filosofisen parin» **transformaatio** siten, että vahvem-
massa asemassa oleva termi joutuu suhteellistettuun asemaan
uudessa termiparissa.

Juridiikan alalla tällaiset filosofiset parit ovat **lain tulkinta/
lain kirjain ja lain kirjain/lain henki**.

Poliittis-hallinnollisen argumentoinnin alueella Summa to-
teaa olevan vastaavanlaiset käsiteparit tavoite/keino ja syy/seu-
raus, joita käytetään arvotransformaation välineenä (s. 110):

»Niiden erityinen argumentatiivinen voima perustuu siihen, että ne ovat jo täydellisesti integroituneet tavanomaiseen kie-
lenkäyttöön. Viimeksi mainittujen käsiteparien kautta arvo-
transformaatio toteutuu siten, että jonkin ilmiön merkitykselli-
syyden aste muuttuu riippuen siitä, tarkastellaanko sitä keinona
suhteessa johonkin tavoitteeseen vai periaatteena tai lainalaisuu-
tena, johon suhteutetaan sen seurauksia. Toisin sanoen, keino/
tavoite-asetelman esittäminen syy/seuraus-asetelmana tuottaa ar-
votransformaation.»

Tämä käsitteistö soveltuu sellaisenaan myös omaan tutkimus-
tehtävääni.

Ulkopoliittinen doktriini on käyttämäni määritelmän mu-
kaan toimintaohjelma, jolla uskotaan voitavan tietystä tilan-
teesta päästä asetettujen tavoitteiden toteutumiseen. Dissosiatii-
vista tekniikkaa voidaan käyttää doktriinin »rikkomiseen».

Tässä on samalla kysymys arvotransformaatiosta. Puolueetto-
muuspolitiikka on ollut keino, jolla tietystä toimintaympäristös-
sä on katsottu voitavan saavuttaa tavoite – pitää maa sotien ja

selkkausten ulkopuolella, taata maan itsenäisyys ja turvallisuus. Irrottamalla tämä keino tavoitteesta voidaan rakentaa syy/seuraus-suhde, jossa toimintaympäristön muutos johtaa ilman muuta tämän keinon muuttumiseen.

Summa toteaa tällä analyysillä olevan omat rajoituksensa (s. 110):

»Jonkin toteutuneen argumentaatioprosessin erittely edellä kuvatun käsitteistön avulla ei merkitse sitä, että esitetty argumentaatio voitaisiin pitävästi 'määritellä' joko dissosiatiiiviseksi tai assosiatiiiviseksi, tai kvantitatiiviseen tai kvalitatiiviseen lokukseen perustuvaksi. Perelman toteaa myös, ettei argumentaatiopakenteiden erittely tuota argumentoijan aikomuksia koskevaa todistusaineistoa.»

Nämä rajoitukset on otettava omassakin työssäni huomioon.

Myös argumentaation kulkua koskeva Perelmanin argumentaatioteorian osa soveltuu siis – Hilikka Summan kehittämässä muodossa – oman analyysini välineeksi. Senkin avulla on mahdollista havainnollistaa ulkopoliitiikan muutoksesta käytyä keskustelua.

4. TUTKIMUKSEN AINEISTO

Aineistonani ovat Suomen ja Ruotsin ulkopoliittisen johdon viralliset kannanotot; väitöskirjassa käyttämäni doktriinin yleisen määritelmän perusteella pitäydyn vain niihin. Analysoin kannanottoihin sisältyviä muotoiluja, vertailen niitä toisiinsa ja pyrin niiden valossa löytämään vastauksia niihin kysymyksiin, jotka tutkimustehtävää määritellessäni esitin.

Rajaan aineistoni niihin virallisiin asiakirjoihin, jotka Suomen ulkoasiainministeriö on vuodesta 1989 alkaen sisällyttänyt julkaisusarjaan »Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja» (ULA) ja Ruotsin hallitus vastaavaan julkaisusarjaan »Utrikesfrågor». Suomen osalta tukeudun myös tänä ajanjaksona eduskunnalle annettuihin valtioneuvoston selontekoihin ja tiedonantoihin siltäkin osin kuin niitä ei ole julkaistu ULA-sarjassa.

Muutamia poikkeuksia lukuunottamatta tarkastelussani ovat mukana vain ylimmän ulkopoliittisen johdon – Suomessa tasavallan presidentin, pääministerin ja ulkoasiainministerin, Ruotsissa pääministerin ja ulkoasiainministerin – puheet, lausunnot ja muut kannanotot.

Kun vuoden 1995 ULA ja Utrikesfrågor eivät ole olleet vielä käytettävissä, olen ottanut molemmista maista mukaan tärkeimpiä niistä tämän vuoden kannanotoista, jotka luonteensa vuoksi tullevat mukaan virallisiin julkaisuihin.

Kuten väitöskirjaa laatiessani, tutkin nytkin myös omaa toimintaani ulkoasiainministerinä. Pitäydyn tältä osin samaan aineistoon kuin muidenkin ulkopoliittikan toimijoiden suhteen.

Tutkin pääasiassa Suomen ja Ruotsin hallitusten kannanottoja ja toimintaa – siis näiden maiden virallista ulkopoliittikkaa. Ulotan kuitenkin tarkasteluni myös puoluepoliittisiin kannanottoihin siltä osin kuin niillä on välitöntä merkitystä hallitustason kannanottoja ja toimintaa arvioitaessa. Tässä yhteydessä käytän myös muuta aineistoa kuin ULA- ja Utrikesfrågor-julkaisuja.

Tämän tutkimukseni empiirinen osa on normatiivinen ja evaluoiva. (ks. Väyrynen P. 1989 s. 51–52). Lähtökohtana on itse esittämäni ulkopoliittinen doktriini. Minulla on oma mielipiteeni, joka luonnollisesti vaikuttaa tulkintoihini. Siksikin pyrin ulkopoliittisen johdon kannanottoja selostaessani lainaamaan kaikki oleelliset kappaleet ja virkkeet sellaisinaan, jotta lukijalla olisi mahdollisuus itse arvioida ja päätellä, ovatko kommenttini perusteltuja ja ovatko johtopäätökseni oikeita.

Tällä työlläni on myös teoreettinen ulottuvuus, kun pyrin selvittämään, millaisilta väitöskirjani hypoteettisten ja konstruktivististen osien tulokset näyttävät käytännön kokemusten valossa; tämä antaa mahdollisuuden niiden edelleen kehittämiseen. Samoin voin testata argumentaatioteorioiden soveltuvuutta ulkopoliittikan tutkimiseen.

Seuraavassa luvussa käyn vuosi vuodelta läpi Ruotsin ja Suomen ulkopoliittisen johdon kannanotot. Selostan ne siltä osin kuin niillä on merkitystä tätä selvitystehtävää ajatellen. Analysoin näitä kannanottoja kiinnittäen tässä yhteydessä erityistä huomiota sekä käsitteiden käyttöön että vuorovaikutukseen

Ruotsin ja Suomen välillä. Nämä kommenttini liittyvät lähinnä selvitystehtäväni toiseen osaan, joka koskee Suomen puolueettomuusdoktriinin muuttumista uudessa Euroopassa.

Kolmannessa luvussa esitän johtopäätökseni selvitystehtäväni kaikista kolmesta osasta. Toiseen lukuun jo sisältyneiden johtopäätösten osalta esitän vain yhteenvedon.

5. POLIITIKKO TUTKIJANA

Kun olen toiminut sekä ulkopoliitiikan johtotehtävissä että ulkopoliitiikan tutkijana, olen joutunut pohtimaan sitä, kuinka nämä kaksi roolia sopivat yhteen: mitä etua tai haittaa niiden yhdistymisessä on. Samalla olen tullut pohtineeksi myös yleisemmin tiedeyhteisön ja ulkopoliittisen päätöksenteon keskinäisiä suhteita.

On itsestään selvää, että voimakas vuorovaikutus ulkopoliitiikan päättäjien ja sitä tutkivien tiedemiesten välillä on hyödyllinen. Ainoa ongelma voi olla siinä, että vuorovaikutussuhde johtaa sellaisiin sidonnaisuuksiin, jotka rajoittavat tieteenharjoittajien itsenäisyyttä.

Käytännössä päättäjien ja tutkijoiden keskinäinen vuorovaikutus on kuitenkin vähäistä.

Ulkoasiainhallinto käyttää mielestäni liian vähän hyväkseen tiedeyhteisön piirissä syntynyttä asiantuntemusta. Suomen ulkoasiainhallinnolla on käytettävissään hyvin niukat tutkimusresurssit, joten kovin harvat ovat voineet näihin tehtäviin päästä. Diplomaattiselle rekrytoimisessa on omat periaatteensa, joissa akateemisia ansioita ei ole otettu kovin painokkaasti huomioon. Myös neuvonantajatehtävissä tiedeyhteisön edustajia on käytetty varsin vähän.

Tutkijoiden rekrytoimiseen ja heidän käyttämiseensä asiantuntijatehtävissä liittyvät toisaalta yhteydenpidon potentiaaliset ongelmat: on tarjolla vaara, että ulkoministeriöön palkataan ja asiantuntijoiksi valitaan vain niitä, joiden näkemykset tukevat ulkoasiainhallinnossa vallitsevia näkemyksiä; jos näin käy, on tarjolla vaara, että asiantuntijatehtäviin pyrkivät luopuvat osasta tieteellistä itsenäisyyttään.

Vuorovaikutuksessa on esteitä myös toiseen suuntaan: tiedeyhteisön piirissä jotkut vierastavat ajatusta, että ulkopoliittisessa päätöksenteossa mukana ollut tai oleva voisi toimia tutkijana. Vielä enemmän vierastetaan ajatusta, että joku tutkisi omaa toimintaansa. Näitä ennakkoluuloja olen omassa tieteellisessä työssäni kohdannut.

Kuitenkin tiedeyhteisön tulisi mielestäni pitää ulkopoliitiikan toimijoiden toimimista tutkijoina pikemminkin voimavarana kuin ongelmana.

Ulkopoliitiikan toimijoilla on hallussaan sellaista ainutlaatuis-ta tietoa, jollaista kukaan ulkopuolinen ei voi itselleen saada: he harjoittavat jatkuvaa »toimintatutkimusta». Tämän tiedon ottaminen tieteellisen tutkimuksen kohteeksi ja sen saattaminen tiedeyhteisön käyttöön tulisi nähdä arvokkaana lisänä tieteen alati karttuvaan yhteiseen »pääomaan».

Tähän tarvitaan tutkimusmenetelmiä, jotka eivät ole tavanomaisia tai eivät ainakaan yleisiä. Tätä eivät ole ymmärtäneet ne, jotka ovat arvostelleet väitöskirjaani siitä, ettei siinä ole riittävästi lähdeviitteitä. Tämä työni oli pääosiltaan teoreettinen. Se perustui käytännöllisen päättelyn malliin, jonka avulla järjestin tieteelliseen muotoon sen tiedon, jonka olin käytännön tasolla hankkinut.

Myös tässä kolmiosaisessa tutkimuksessani on samoja piirteitä. Ulkopoliittisen johdon kannanottoja analysoidessani käytän ulkopoliittisen päätöksenteon puitteissa saamaani asiantunte-musta. Teoreettisena raamina tälle työlle ovat sekä oma väitös-kirjani että argumentaatioteoriat.

Ymmärrän hyvin, että tiedeyhteisön piirissä epäillään poliitikko-tutkijoiden tieteellisen työn objektiivisuutta. Toisaalta jokaisella tiedeyhteisöön kuuluvalla on mahdollisuus pyrkiä osoit-tamaan, missä objektiivisuudesta on poikettu.

En usko, että kysymys tieteellisen työn objektiivisuudesta olisi poliitikko-tutkijoiden osalta yhtään sen suurempi ongelma kuin yleensäkin normatiivista tutkimusta tekevien parissa. Voidaan esittää jopa päinvastainen kysymys: »Eikö poliitikko-tutkijoi-den objektiivisuuteen kohdistu vielä suurempi tiedeyhteisön it-setarkkailu kuin ns. tavallisiin tutkijoihin?»

Tätä tutkimusta tehdessäni olen joutunut pohtimaan myös virkamiesten roolia tieteenharjoittajina. Periaatteessa heidän toimintaansa tutkijoina liittyy sama ongelma, joka koskee poliitikkoa: he ovat yhtä lailla ulkopoliitiikan päätöksentekijöitä – tai ainakin sen keskeisiä valmistelijoita. Lisäksi monilla heistä on vahvat poliittiset näkemykset ja kytkennät.

Virkamies–tutkijoiden osalta tiedeyhteisön itsetarkkailu ei välttämättä toimi yhtä hyvin kuin poliitikko–tutkijoiden suhteen, sillä heidät mielletään enemmän »puolueettomiksi» asiantuntijoiksi kuin poliitikoiksi. Ainakin ulkopoliitiikan osalta tämä ero mielikuvissa johtaa helposti harhaan.

Palaan vielä yleisemmin vuorovaikutussuhteeseen tiedeyhteisön ja päätöksenteon välillä.

Oman kokemukseni perusteella voin todeta, että tieteellisestä koulutuksesta ja tieteellisessä työssä saadusta kokemuksesta on hyötyä ulkopoliitiikan päätöksentekijälle. Aivan yleisesti voidaan sanoa, että ulkopoliitiikan johtaminen on »puolitieteellistä» toimintaa, jossa tarvitaan sekä virkamiesten että poliittisten johtajien tasolla tieteellistä ajattelua. Konkreettisesti tämä on tullut esille erityisesti viime vuosien ulkopoliittisen murroksen keskellä.

Suomen ja Ruotsin ulkopoliittisen johdon kannanotot 1989–1995

1. VUOSI 1989

Vuoden 1989 alussa elettiin vielä »vanhassa Euroopassa». Presidentti Mihail Gorbatšovin uudistuspolitiikka oli kyllä jo alkanut mullistaa Neuvostoliiton ja sen ympärille muodostetun imperiumin oloja, mutta kansainvälispoliittisesti merkittävät muutokset toteutuivat vasta vuoden mittaan. Toukokuussa avattiin Unkarin ja Itävallan välinen raja. Kuukautta myöhemmin kommunistivalta kaatui Puolan parlamenttivaaleissa. Sitten alkoi DDR:ssä kuohunta, joka johti syksyllä 1989 Berliinin muurin kaatumiseen ja seuraavana syksynä Saksan yhtymiseen. Joulukuussa Nikolae Ceaușescu syöstiin vallasta Romaniassa.

Heinäkuussa 1989 Itävalta haki jäsenyyttä Euroopan yhteisössä.

* * *

Ruotsissa Ingvar Carlsson ja Sten Andersson jatkoivat tiukasti perinteisellä puolueettomuuslinjalla ja torjuivat siihen vedoten jäsenyyden Euroopan yhteisössä.

Suomessa Mauno Koivisto puhui puolueettomuudesta vähän ja varovaisesti; hän torjui ulkopoliittisin perustein Suomen liittymisen EY:öön. Harri Holkeri ja Pertti Paasio puhuivat puolueettomuudesta selväsanaisesti ja pitivät EY-jäsenyyttä sen perusteella mahdottomana. Syksyllä toteutuneen presidentti Mihail Gorbatšovin Suomen-vierailun jälkeen puolueettomuuskannanotot tulivat aikaisempaa selvemmiksi.

1.1. RUOTSI

Vuoden 1989 aikana pääministeri Ingvar Carlssonin johtama Ruotsin hallitus korosti kaikissa kannanotoissaan perinteisen

puolueettomuuspolitiikan jatkuvuutta. Tällä tavoin hallitus näytti omalta osaltaan pyrkineen turvaamaan vakauden säilymistä Pohjois-Euroopassa, ja ylläpitämään luottamusta Ruotsin politiikkaan.

Ensimmäinen Utrikesfrågor-sarjassa julkaistuista vuoden 1989 kannanotoista on kabinettisihteeri Pierre Schorin – ulkoasiainministerin läheisen poliittisen avustajan – 29. tammikuuta pitämä puhe. Tässä puheessa hän määritteli puolueettomuuspolitiikan selkeästi, perinteisellä tavalla. (s. 21)

»Rauha ja itsenäisyys (oberoende) ovat Ruotsin ulkopoliitiikan perimmäiset päämäärät. Jo kauan olemme katsoneet, että voimme parhaalla tavalla edesauttaa mahdollisuuksiamme edistää näitä päämääriä politiikalla, jonka puitteissa olemme vapaita ja sitoutumattomia (obundna) – olemalla niiden poliittisten liittomuodostelmien ulkopuolella, jotka ovat viime sotien jälkeen leimanneet Euroopan poliittista karttaa. Puolueettomuuspolitiikka muodostaa turvallisuuspolitiikkamme perustan ja sen mittapuun, jolla ulkopoliittista toimintaamme täytyy jatkuvasti testata ja tarkentaa (prövas och avstämmas).

Syyt siihen, että Ruotsi harjoittaa politiikkaa, jota on tapana kutsua 'rauhanajan liittoutumattomuudeksi, joka tähtää puolueettomuuteen sodan oloissa', ovat hyvin tunnetut. Puolueettomuuspolitiikka perustuu vuosikausien perinteeseen. Puolueettomuuden ansiosta olemme säästyneet kahdelta maailmansodalta.

On itsestään selvää, että tämä on suuressa määrin johtunut sellaisista strategisista ja suurpoliittisista olosuhteista, joita emme ole voineet hallita. Mutta toisaalta tuskin kukaan haluaa kiistää sitä, että myös Ruotsin tietoinen pyrkimys noudattaa puolueettomuuspolitiikkaa uhanalaisissakin tilanteissa on osaltaan vaikuttanut siihen, että noudatettu politiikka on ollut menestyksellistä. Tässä ei ole kysymys menneisyyttämme koskevista keinotekoisista doktriineista tai epämääräisistä pohdinoista, kuten joillakin tahoilla on pyritty väittämään. Kysymys on historiallisista realiteeteista, jotka muodostavat keskeisen selityspuustan myös nykypäivän politiikalle.»

Puheensa loppupuolella Schori käsitteli tuolloin ajankohtaisia toteutuneita tai oletettuja Ruotsin rajojen loukkauksia. Siinä yhteydessä hän palasi puolueettomuuskysymykseen (s. 30):

»Ulkomaailman täytyy voida luottaa meidän tahtoomme samoin kuin meidän kykyymme varjella puolueettomuutta.»

»Meidän tulee myös muistaa, että olipa puolustuksemme kuinka vahva tahansa, rajoittuisivat meidän mahdollisuutemme, jos ulkomaailma tosissaan alkaisi epäillä meidän liittoutumattomuuttamme ja riippumattomuuttamme. Tässä mielessä ulkopoliittikka on ja se pysyy ensimmäisenä puolustuslinjanamme.»

Lopuksi Schori otti esille länsieurooppalaisen yhteistyön ja yhdentymisen. Hän korosti, että Ruotsin taloudellisen voiman ja ruotsalaisten hyvinvoinnin vuoksi maan on tärkeää olla mukana Länsi-Euroopan taloudellisessa yhdentymisessä, ja jatkoi (s. 30–31):

»Mutta sen tulee tapahtua sellaisissa muodoissa, ettei puolueettomuuspolitiikkaamme aseteta kyseenalaiseksi. Jäsenyys EY:ssä, joka vahvistaa poliittista yhteistyötä ja yhä enemmän yhdenmukaistaa jäsenmaiden ulkopoliittikkaa, synnyttäisi sen riskin, että puolueettomuuspolitiikkamme menettäisi uskottavuutensa (skulle riskera att göra neutralitetspolitiken illusorisk).

Yksitoista EY:n kahdestatoista jäsenmaasta kuuluu NATOon. EY:ssä ulkopoliittista yhteistyötä syvennetään. Turvallisuuspolitiikassa on läheinen yhteistyö toisen supervallan kanssa. Neuvostoliiton lähentyminen EY:öön merkitsee tuskin sitä, että se olisi sotilaallisessa tai turvallisuuspoliittisessa mielessä uudelleenarvioinut myös suhtautumistaan NATOon.

Ruotsin sijainti Pohjois-Euroopassa, alueella josta on kehittynyt suurvaltablokkien välinen strateginen polttopiste, vahvistaa vaatimuksia meidän puolueettomuuspolitiikkaamme kohtaan. Puolustuskeskustelussa on korostettu, ettemme voi pitää lähtökohtana parasta ajateltavissa olevaa tapausta. Sama koskee myös ulkopoliittikkaa, kun keskustelemme esimerkiksi EY:stä. Emme voi käyttää yhtä mittatikkua yhdessä tapauksessa

ja toisessa toista. Turvallisuuspolitiikassa ei voi olla 'kaksinker- taista kirjanpitoa'. Puolueettomuuspolitiikka ei ole mikään kauppatavara, se on kansallinen luonnonvara.

Totesin aluksi, etteivät eilispäivän totuudet välttämättä päde nykypäivänä. Nykyään maailma näyttää hyvin erilaiselta kuin vain muutama vuosi sitten. Mutta ennenkuin näemme selvästi, että nämä muutokset edustavat pitkäaikaisia ja vahvoja trende- jä Euroopan turvallisuuspolitiikassa, ne eivät voi lyödä itseään täysin läpi meidän analyysissämme ja politiikassamme.

Puolueettomuuspolitiikkamme täyttää tärkeitä tehtäviä jo syvimmän rauhan aikana. Pysyttäytymällä liittokuntien ulko- puolella toimimme rauhan ja vakauden hyväksi koko Pohjolas- sa. Puolueettomuusasemamme antaa meille myös erityisiä mah- dollisuuksia myötävaikuttaa sellaiseen kansainväliseen kehityk- seen, jossa vastakohtaisuuksia voidaan purkaa ja ristiriitoja rat- kaista rauhanomaisesti neuvottelupöydässä.»

Schorin puhe toi selvästi esille Ruotsin silloisen ulkopoliittisen doktriinin:

- Ulkopoliitiikan »perimmäiset päämäärät» ovat rauha ja riip- pumattomuus.
- Puolueettomuuspolitiikallaan Ruotsi tähtää siihen, että se voisi pysyä sotien ulkopuolella, puolueettomana niihin nähden.
- Rauhanaikainen liittoutumattomuus on väline, joka tekee puolueettomuuden sodan oloissa mahdolliseksi.
- Puolueettomuuspolitiikkaa tukee vahva maanpuolustus, mut- ta ulkopoliitiikka on maan ensimmäinen puolustuslinja.
- Puolueettomuuspolitiikallaan Ruotsi toimii rauhan ja vakau- den hyväksi koko Pohjolassa.
- Puolueettomuusasema antaa Ruotsille erityisiä mahdollisuuksia vaikuttaa liennytyksen ja rauhanomaisten ratkaisujen puo- lesta kaikkialla maailmassa.

Schorin puheen selväsanaisuuden lienee vaikuttanut sekin, että hän vastasi oikeisto-opposition kannanottoihin, joissa puolueet- tomuuspolitiikka oli asetettu kyseenalaiseksi.

Schori torjui sellaisen Ruotsin mukanaolon länsieurooppalaisessa yhdentymiskehityksessä, joka asettaisi Ruotsin puolueettomuuspolitiikan kyseenalaiseksi. Ruotsin liittymistä EY:öön Schori ei pitänyt mahdollisena erityisesti kahdesta syystä:

1. EY:n poliittinen yhteistyö on tiivistymässä ja se pyrkii entistä enemmän yhdenmukaistamaan jäsenmaiden ulkopoliittikkaa ja
2. EY:n jäsenmaat kuuluvat yhtä lukuun ottamatta NATOon, ja EY:llä on turvallisuuspolitiikassa läheinen yhteistyö toisen supervallan kanssa.

Schorin puheeseen sisältyi mielenkiintoinen viittaus siihen mahdollisuuteen, että Euroopan meneillään olleet muutokset saattaisivat tulevaisuudessa johtaa muutoksiin myös Ruotsin ulkopoliitikassa. Tässä suhteessa Schori oli kuitenkin hyvin varovainen: hän korosti, kuinka tärkeää on pelata varman päälle, ja hän edellytti, että muutosten tulee olla »pitkäaikaisia ja vahvoja trendejä», ennen kuin Ruotsin politiikka voisi muuttua.

Muutamaa päivää myöhemmin – 3.2.1989 – pääministeri Ingvar Carlsson piti puheen, joka on sisällytetty ulkoasiainministeriön vuosijulkaisuun.

Pääasiassa kansainvälisen politiikan ajankohtaisiin kysymyksiin ja aseidenriisuntapolitiikkaan painottuneen puheensa alussa Carlsson määritteli lyhyesti Ruotsin aseman ja linjan (s. 33):

»Ruotsin turvallisuuspolitiikan tavoitteena on rauhan ja maamme riippumattomuuden varjeleminen.

Tässä politiikassa sotilaallisella maanpuolustuksella on tärkeä sija. Puolueettomuuspolitiikka edellyttää, että voimme suojella aluettamme myös sotilaallisin keinoin. Meidän tulee voida torjua ne, jotka loukkaavat rajojamme.»

»Mutta turvallisuuspolitiikassamme, rauhan ja riippumattomuuden puolustamisessa, meidän tärkein tehtävämme on huolehtia siitä, ettei aseellisia selkkauksia ylipäänsä synny.

Siksi sanomme, että ulkopoliittikka on ensimmäinen puolustuslinjamme.»

Yhteistyölle EY:n kanssa Carlsson asetti selvät rajat. Todettuaan, että Ruotsi on ilmaissut valmiutensa keskustella yhteistyöstä EY:n kanssa »lähes kaikilla aloilla», hän jatkoi (s. 39–40):

»Mutta joka kerta kun sanomme tämän, teemme selväksi myös sen, että teemme poikkeuksen koko turvallisuuspoliittisen kentän osalta – sen osalta mikä koskee ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa. Tälle ovat myös Ruotsin valtiopäivät antaneet selvän tuensa.

Sellaiselle yhteistyölle sanomme päättäväisesti 'ei'. Tämä ei ole myöskään asia, jossa joku ulkopuolinen voisi pakottaa meitä mihinkään. Tulemme epäröimättä hylkäämään jokaisen sopimuksen, joka edellyttää, että Ruotsi luopuu osasta ulkopoliittista riippumattomuuttaan (oberoende).

Ruotsin puolueettomuuspolitiikka asettaa tiukat (bestämda) rajat maamme mahdollisuuksille ryhtyä ulkopoliittiseen yhteistyöhön sellaisten valtioiden kanssa, jotka käytännöllisesti katsoen kaikki kuuluvat samaan puolustusliittoon. Ja – kuten valtiopäivät ovat korostaneet – osallistuminen EY:n ulkopoliittiseen yhteistyöhön saattaisi heikentää luottamusta Ruotsin puolueettomuuspolitiikkaa kohtaan.»

Carlsson muistutti siitä, että Ruotsin valtiopäivät olivat juuri näistä syistä edellisenä keväänä todenneet, ettei Ruotsin jäsenyys ollut EY:n kanssa silloin meneillään olleiden keskustelujen tavoitteena. Hän muistutti, että asiasta oli ollut erimielisyyttä, mutta päätökseksi oli laajan yksimielisyyden vallitessa tullut, »että me emme meneillään olevissa ja aina vuoteen 1992 jatkuvissa neuvotteluissa aktualisoi jäsenyyksymystä». Carlsson pahoitteli sitä, että osa oppositiosta oli esittänyt tästä poikkeavia aloitteita ja julkilausumia, mikä ei ollut ollut omiaan ainakaan helpottamaan neuvotteluja.

Carlsson määritteli Ruotsin linjan tässä puheessa lyhyesti ja täysin vakiintuneen linjan mukaisesti.

Myös yhdentymispolitiikan osalta ovat kannanotot hyvin selväsanaiset. On mielenkiintoista todeta, että Carlsson – samoin kuin Schori muutamaa päivää aikaisemmin – torjui kaiken ulko-

ja turvallisuuspoliittisen yhteistyön EY:n kanssa. Tässä vaiheessa ei siis ollut vielä lainkaan esillä ajatus ulko- ja turvallisuuspolitiikan jakamisesta siten, että puolueettomuuspolitiikan turvallisuuspoliittinen ydin säilyisi, mutta maa voisi muutoin harjoittaa myös ulko- ja turvallisuuspoliittista yhteistyötä.

Carlsson esitti ulko- ja turvallisuuspoliittisen yhteistyön esteeksi sen, että käytännöllisesti katsoen kaikki EY:n jäsenmaat kuuluivat samaan puolustusliittoon.

Kesäkuun 13. päivänä Ruotsin ulkoministeri Sten Andersson piti Norjan Työväenpuolueen kokouksessa puheen, joka sisältyy Utrikesfrågor-sarjaan. Andersson käsitteli laajasti Euroopan turvallaisuutta ja siinä yhteydessä Ruotsin suhdetta EY:öön (s. 90):

»Ruotsin suhteen EY:öön määrää perimmältään meidän turvallisuuspolitiikkamme. Puolueettomuuspolitiikan uskottavuus asettaa rajat meidän lähentymisellemme EY:öön. Olemme valmiit keskustelemaan yhteistyön laajentamisesta ja syventämisestä – niin pitkälle kuin puolueettomuuspolitiikka antaa myöten.

Yksitoista kahdestatoista EY-maasta – Irlanti on historiallinen ja maantieteellinen erikoistapaus, sitä ei voida rinnastaa Ruotsiin – on jäsenenä myös NATOssa. Niillä on ulkopoliittista yhteistyötä.

Vahvat voimat EY:ssä pyrkivät poliittisen unionin muodostamiseen.

Vahvat voimat tahtovat myös rakentaa turvallisuuspoliittista yhteistyötä Länsi-Euroopassa, vaikkakin käsitykset sen institutionaalisista muodoista käyvät tätä nykyä ristiin.

Siksi jäsenyys EY:ssä ei ole, sen perusteella miltä maailma nyt näyttää, sovitettavissa yhteen puolueettomuuspolitiikkamme uskottavuuden kanssa.

Osallistumisemme velvoittavaan ulkopoliittiseen yhteistyöhön yhteen ja samaan sotilasliittoon kuuluvan maaryhmän kanssa vahingoittaisi vakavasti Ruotsin puolueettomuuspolitiikan uskottavuutta.

Tämä on poliittinen, ei juridinen, kysymys. Tätä ongelmaa ei voida ratkaista oikeudellisella nokkeluudella. Keskustelua on käytävä realipolitiikan termein.»

Andersson korosti, että Länsi-Euroopan yhdentymistä palvelee parhaimmin se, että yhteistyötä kehitetään niillä monilla aloilla, joilla Ruotsilla on Länsi-Euroopalle jotakin annettavaa. Hänen mukaansa sitä »eivät hyödytä viime kädessä kuitenkin varmasti tuloksettomat keskustelut jäsenyydestä, keskustelut, joissa Ruotsi koko ajan vaatisi pidättyvyyttä ja sopeutumista EY:n puolelta». (s. 91)

Puolueettomuuspolitiikasta Andersson esitti tiukan kannan:

»Ruotsin puolueettomuuspolitiikka pysyy. Ja se pysyy horjumatta.

Ne poliittiset voimat Ruotsissa jotka enemmän tai vähemmän selvästi mumisevat EY-jäsenyydestä eivät aina toimi kansan ja elinkeinoelämän etua ajatellen.

Heillä on usein sisäpoliittisia syitä.

He ovat valmiit asettamaan asettamaan puolueettomuuspolitiikan uskottavuuden epäilyksenalaiseksi käyttämällä EY:öä vipuvartena hyökkäyksissä yleistä hyvinvointipolitiikkaa kohtaan.»

Tässä Anderssonin puheessa on merkillepantavaa se, että hän eriytti ulko- ja turvallisuuspolitiikan kokonaisuutta tekemällä eron »ulkopoliittisen yhteistyön», kehitteillä olevan poliittisen unionin sekä turvallisuuspolitiikkaan liittyvien yhteistyösuunnitelmien välillä. Hän kuitenkin torjui – kuten Schori ja Carlsson – kaiken ulko- ja turvallisuuspoliittisen yhteistyön EY:n kanssa. Puolueettomuuspoliittinen linjanveto oli selkeä.

Viimeiseen lainaukseen sisältyvä sisäpoliittinen kannanotto on myös mielenkiintoinen. Se osoittaa, kuinka vahvoja ideologisia eroja oli nimenomaan sosialidemokraattien ja oikeiston suhtautumisessa EY-jäsenyyteen. Myöhemmin tämä ideologinen ero tuli entistä enemmän esille myös suhtautumisessa puolueettomuuspolitiikkaan.

Lokakuun alussa pääministeri Carlsson antoi valtiopäiville hallituspoliittisen selonteon, jonka ulkopoliittisen osan ydin kohta kuului näin (s. 9):

»Ruotsin puolueettomuuspolitiikalla on ratkaiseva merkitys siihen, että maamme voi elää rauhan oloissa ja riippumattomana. Se tukee vakautta ja vähentää jännitystä meidän osassamme maailmaa ja samanaikaisesti se on perusta meidän kansainväliselle työllemme yhteisymmärryksen ja yhteisvastuun puolesta. Tätä politiikkaa hallitus tulee noudattamaan voimakkaasti ja johdonmukaisesti.

Puolueettomuuspolitiikkaa tukee vahva ja kaikenkattava (starkt och allsidigt totalförsvär) maanpuolustus, joka jo rauhan aikana synnyttää luottamusta meidän tahtoomme ja kykyymme huolehtia riippumattomuudestamme.»

EY:n kanssa käytävistä neuvotteluista todettiin:

»Ruotsi keskustelee yhteistyön syventämisestä EY:n kanssa kaikilla niillä aloilla, joilla se on sopusoinnussa puolueettomuuspolitiikkamme kanssa . . . Ruotsin jäsenyys ei ole ajankohtainen kysymys EY:n kanssa nyt käytävissä neuvotteluissa.»

Tässä kannanotossaan hallitus esitti lyhyesti sen kannan, joka oli aikaisemmin tullut esille hallituksen edustajien erillisissä puheenvuoroissa. Syksyllä 1989 linja oli täysin muuttumaton sekä suhtautumisessa puolueettomuuteen että EY-jäsenyyteen.

Vuoden 1989 Utrikesfrågor-kirjaan sisältyy edellä selostettujen kannanottojen lisäksi vielä yksi merkittävä ulkopoliittinen linjanveto, pääministeri Ingvar Carlssonin puhe Työväenliikkeen rauhanfoorumissa Tukholmassa 2.12.1989.

Carlssonin puhe oli teräväsanainen. Siinä heijastuivat puolepoliittiset vastakkainasettelut.

Carlsson arvostelun kohteena olivat yhtäältä Ympäristöpuolue ja VPK, jotka olivat suhtautuneet epäillen pitkällemenevään yhteistyöhön EY:n kanssa, ja toisaalta etenkin Carl Bildt mutta myös Bengt Westerberg, jotka olivat esittäneet Ruotsin liittymistä EY:öön. (s. 132)

Carlsson puolusti voimakkaasti Ruotsin puolueettomuuspolitiikkaa viitaten erityisesti »yhden puoluejohtajan» lausuntoon, jonka mukaan tähän politiikkaan vetoamisesta uhkaa tulla pinttynyt tapa (s. 134–135):

»Sallikaa minun siksi sanoa varsin terävästi, että Ruotsin puolueettomuuspolitiikka on mitä kouriintuntuvin realiteetti erityisesti Euroopan tämänhetkisessä poliittisessa tilanteessa.

Lisääntynyt poliittinen jännitys ja useissa Itä-Euroopan maissa käynnistynyt demokraattinen prosessi eivät ole vähentäneet Ruotsin puolueettomuuspolitiikan arvoa.

Tämän politiikan päämääränä on säilyttää Ruotsin kansallinen riippumattomuus ja meidän kansanvaltainen yhteiskuntajärjestyksemme sekä pitää Ruotsi sotien ulkopuolella niin pitkälle kuin se suinkin on mahdollista. Tässä suhteessa ei ole tapahtunut mitään muutosta.

Puolueettomuuspolitiikka ilmenee siinä, että pidättäydymme osallistumasta rauhan aikana liittokuntiin ja että me teemme ulkomaailmalle selväksi, että tähtäämme puolueettomuuteen sodan oloissa.

Puolueettomuuspolitiikka edellyttää, että Ruotsi ei rauhan aikana ryhdy mihinkään toimenpiteisiin, jotka heikentäisivät meidän edellytyksiämme ylläpitää puolueettomuutta sodan aikana. Myös muutoin meidän on toimittava siten, että politiikkamme uskottavuus voidaan säilyttää. Meiltä edellytetään myös, että puolueettomuuspolitiikkamme tukena on tarvittava puolustuskyky.

Tässäkään ei ole syytä muuttaa linjaa.

Rauhan aikana puolueettomuuspolitiikkamme tähtää rauhallisen ja vakaan tilanteen säilyttämiseen Pohjois-Euroopassa. Sen ansiosta voimme helpommin edistää rauhaa ja liennytyä koko maailmassa. Olemme aika ajoin voineet toimia yhteydenluojana, sillanrakentajana, kirjeenkantajana – riippumattoman asemamme ansiosta.

Ruotsin puolueettomuuspolitiikka – samoin kuin Suomen – on myötävaikuttanut rauhan ja vakauden hyväksi koko Pohjois-Euroopassa. Ne rauhalliset otot jotka vallitsevat tällä alueella ovat jopa saattaneet olla edellytyksenä sille muutokselle, jonka olemme nähneet Puolassa ja DDR:ssä ja sille muutokselle kohti itsemääräämisoikeutta, joka on käynnistynyt Baltian tasavalloissa.

Moskovassa tiedetään, samoin kuin Washingtonissa, että me

ruotsalaiset emme kulje muiden maiden asialla ja että me harjoitamme täysin itsenäistä ulkopolitiikkaa. Se on luonut maa-perää (bäddat för) rauhallisille ja tasapainoisille oloille Itämeren alueella – siitä huolimatta että useissa rannikkovaltioissa on tapahtunut dramaattisia muutoksia.

Mutta vaikka nyt vallitsee rauha ja liennytyt – ja tilanne on rauhallisempi kuin useaan vuosikymmeneen – ei puolueettomuuspolitiikka ole menettänyt merkitystään.

Sodan uhka ei ole tosiasiallisesti väistynyt – kaikesta siitä myönteisestä huolimatta mitä tänä ja viime vuonna on tapahtunut.

Meneillään on selvä **poliittinen** liennytys – mutta se ei ole vielä johtanut mihinkään merkittävään **sotilaalliseen** liennytykseen siinä mielessä, että aseistusta olisi merkittävästi rajoitettu.»

Tämä Ingvar Carlssonin puhe joulukuussa 1989 on yhtä selväsä-näinen kuin hänen itsensä ja Pierre Schorin aivan alkuvuodesta pitämät puheet. On syytä panna merkille, että Carlsson piti tämän puheensa ajankohtana, jolloin itäisen Euroopan mullistukset olivat jo meneillään. Myös Ruotsin ja EY:n välisistä suhteista Carlsson puhui aivan samoin kuin aikaisemminkin.

1.2. SUOMI

Suomessa toimi vuonna 1989 pääministeri Harri Holkerin johtama sosialidemokraattien, Kokoomuksen ja Ruotsalaisen kansanpuolueen yhteishallitus. Tasavallan presidentti Mauno Koivisto oli edellisenä vuonna aloittanut toisen toimikautensa. Vuoden alussa ulkoasiainministeri vaihtui: Kalevi Sorsa jätti paikkansa ja hänen tilalleen tuli Pertti Paasio.

Kylmän sodan kaudella Suomen ulkopoliittinen johto oli puhunut puolueettomuuspolitiikasta hyvin varovaisin sanankään-tein. Puolueettomuuden käsite oli liitetty vain Suomen yleiseen kansainväliseen toimintaan; puolueettomuuspolitiikan turvallisuusulottuvuudesta ei yleensä puhuttu.

Vuonna 1989 elettiin aikaa, jolloin Neuvostoliiton ulkopoliitiikka oli voimakkaasti muuttumassa. Vuoden lopulla president-

ti Mihail Gorbatšov vieraili Suomessa. Tässä yhteydessä julkaisuun kommuniketaan uusi muotoilu, jonka mukaan Suomi on »puolueeton pohjoismaa», ja myös puheessaan Gorbatšov tunnusti selväsanaisesti Suomen puolueettomuuden. Vuoden 1989 kuluessa Suomen ulkopoliittinen johto torjui vielä suoralta kädeltä ajatuksen Suomen liittymisestä Euroopan yhteisöön.

Suomessa ulkopoliittikan johtojärjestelmä poikkeaa ruotsalaisesta siinä mielessä, että keskeisillä toimijoilla – presidentillä, pääministerillä ja ulkoministerilla – on usein erilainen puoluepoliittinen tausta, kun taas Ruotsissa pää- ja ulkoministeri kuuluvat yleensä samaan puolueeseen. Ruotsissa ulkopoliittisen johdon kannanotot käyvät tästä syystä yleensä yksin keskenään, kun taas Suomessa puolueesta johtaa kannanottojen suurempaan erilaisuuteen.

Tämä ero Suomen ja Ruotsin oloissa vaikuttaa tutkimusraporttini rakenteeseen siten, että Ruotsin osalta esitän kaikki kannanotot keskinäisessä aikajärjestyksessä, kun taas Suomen kannanotot on jaoteltu presidentti-, pääministeri- ja ulkoministeritason mukaiseen aikajärjestykseen.

Vuoden aikana presidentti Mauno Koivisto piti kolme sellaista ULA-sarjaan sisällytettyä puhetta, joissa hän käsitteli Suomen linjaa tai suhdetta EY:öön. Lisäksi ULAssa on julkaistu yksi hänen antamansa tämänkaltaisen haastattelu.

Virkakautensa alkuvaiheessa Mauno Koivisto kehitti oman määritelmänsä Suomen ulkopoliittikan linjaksi. Hän esitti sen ensimmäisen kerran Washingtonissa vuonna 1983:

»Suomen ulkopoliittikka rakentuu ensi sijassa hyvälle suhteille ja luottamukselle naapurimaittemme kanssa. Puolueettomuuspolitiikkamme mukaisesti haluamme ylläpitää hyviä suhteita maailman kaikkien kansojen kanssa.»

Yleisesti ottaen tämä vastasi 1970-luvulta lähtien esitettyjä Suomen ulkopoliittikan määritelmiä. Naapurisuhteet kävivät puolueettomuuspolitiikan edellä, puolueettomuuspolitiikka esitettiin Suomen yleisenä toimintalinjana. Erona moniin aikaisempiin kannanottoihin oli se, ettei puolueettomuuspolitiikan yhteydes-

sä esiintynyt määritelmää, että Suomi pyrkii pysyttäytymään suurvaltojen välisten ristiriitojen ulkopuolella.

Vuoden 1989 aikana Mauno Koivisto käytti puolueettomuuden käsitettä hyvin harvoin.

Uudenvuodenpuheessaan Koivisto käsitteli Suomen asemaa ja linjaa nimenomaan suhteessa Baltian maiden tilanteeseen. Lähtökohtana oli Neuvostoliiton tilanne (s. 33):

»Kun uuden avoimuuden tuulet ovat puhaltaneet Neuvostoliitossa, on näkyville tullut myös historiasta periytyviä, mutta uusia ratkaisuja vaativia jännitteitä.

Suomalaisten on ollut mahdollista tiedotusvälineiden kautta ja matkustamalla saada tietoa monien meistä etäälläkin olevien kansojen elämästä.

Mutta eniten meitä tietysti kiinnostavat tapahtumat lähi-alueellamme, naapurikansojemme osalta. Erityisen läheiset siteet meillä on sukulaiskansoihimme, joiden hyvinvointi on meillekin tärkeä asia.

Olemme toivoneet myönteisen kehityksen Virossa ja muissa Baltian maissa jatkuvan ja ristiriitojen tasoittuvan.

Meistä on sanottu, että olemme itsekkäitä. Näin lieneekin asianlaita.

Mutta kyllä meillä on vallalla se pyrkimys, ettemme omia etuja varjellessamme vahingoittaisi muita. Eikä meillä ole sellaista käsitystä, että olisimme erityisen viisaita kertomaan mitä muiden rauhaan kuuluu.

Meidän suhtautumisemme kansainvälisiin tapahtumiin ja muiden maiden asioihin on ollut korostetun pidättyväistä. Näin on syytä olla vastakin. Omalta osaltani en ole havainnut mitään vakavasti otettavia ylitsekäyksiä tässä suhteessa.

En odota, että rajoja Euroopassa alettaisiin siirrellä, että valtakuntia katoaisi tai uusia syntyisi.»

Valtiopäivien avajaisissa 3.2. pitämässään puheessa Koivisto käytti puolueettomuuden käsitettä laajemmassa kansainvälisessä yhteydessä. (s. 47)

»Euroopan puolueettomat ja sitoutumattomat maat olivat Wienissä jälleen kerran sekä aloitteentekijöitä että sillanrakentajia, toisin kuin kokouksen alussa näytti. Niiden johdonmukainen toiminta edisti merkittäväällä tavalla tasapainoisen loppuasikirjan aikaansaamista.»

Hieman myöhemmin hän esitti linjan toisen puolen (s. 48):

»Samalla kun Suomi kasvavassa määrin osallistuu pulmien ratkaisemiseen Euroopan puitteissa ja YK:n turvallisuusneuvoston jäsenenä laajemmin kansainvälisissä yhteyksissä, me pidämme jatkuvasti huolta turvallisuutemme perustasta, hyvistä suhteista naapurimaihimme.»

Kolmannen ULAssa julkaistun puheen Koivisto piti Paasikivi-seurassa 27.11.1989. Tässä esityksessään Koivisto sanoi näin:

»Neuvostoliiton presidentti Mihail Gorbatšov kertoi lokakuussa täällä Helsingissä, miten hän näkee Suomen sekä tilanteen Pohjois-Euroopassa. Hänen julkituomaansa tunnustusta Suomen puolueettomuudelle voidaan pitää seurauksena Neuvostoliiton ulkopolitiikassa omaksutusta uudenlaisesta asennoitumisesta. Sille annetaan arvoa Suomessa ja uskon, että se saa vasta-kaikua laajemminkin.»

Ensimmäisessä näistä kolmesta puheesta Koivisto esitti Suomen ulkopolitiikan yleisestä toimintafilosofiasta näkemyksen, jota voidaan pitää Suomen yleisenä puolueettomuusasenteena. Puolueettomuuden käsitettä hän ei kuitenkaan käyttänyt.

Toisessa puheessa puolueettomuuden käsite esiintyi, mutta vain sen maaryhmän nimikkeenä, johon Suomikin kuuluu. Samassa yhteydessä tuli esille »Rose Garden» -formulan toinen puoli, hyvät naapurisuhteet, jotka Koivisto tässä yhteydessä nimesi turvallisuutemme perustaksi.

Vasta presidentti Gorbatšovin Helsingin-puheen jälkeen ja sitä selostaessaan Koivisto puhui selvin sanoin Suomen puolueettomuudesta.

ULAssa julkaistiin myös Mauno Koiviston vuoden alussa YV-lehdelle (1/1989) antama haastattelu, jossa hän vastasi kysymykseen, oliko kansallinen itsemääräämisoikeus yhteensovittavissa (kahdenväliseen) sopimukseen talousyhteisön kanssa. Koivisto vastasi (s. 203):

»Aiomme säilyttää itsenäisen päätösvallan kaikissa ulkopoliittikkaan liittyvissä kysymyksissä. Tulemme pitämään kiinni siitä, että osallistumme Länsi-Euroopan yhdentymiskehitykseen ainoastaan kansallisen päätösvallan turvaten ja ulkopoliittisen linjamme mukaisesti.»

Toimittaja totesi Neuvostoliiton suhtautuneen varauksellisesti puolueettoman Itävallan liittymiseen talousyhteisöön. Tähän viitaten hän kysyi, millaiseen yhteistyösuhteeseen Suomi oli pyrkimässä. Koivisto sanoi:

»Me emme pyri talousyhteisön jäseneksi. Tavoitteenamme on eurooppalainen talousalue, jonka kehittäminen ei ole oikeudellinen sopimusjärjestely.»

Kanta EY-jäsenyyteen oli selvä: se ei ollut Suomen ulkopoliittisen linjan mukainen ratkaisu.

Pääministeri Harri Holkeri oli kannanotoissaan vielä selväsanaisempi. Puheessaan Pohjoismaiden neuvoston istunnossa Tukholmassa 27.2. hän korosti Suomen pyrkivän sellaisiin kauppapoliittisiin järjestelyihin, jotka ovat sopusoinnussa Suomen kansainvälisen aseman kanssa. Johtopäätös oli tämä (s. 120):

»Jotta Suomi voisi toteuttaa puolueettomuuspolitiikkaansa, täytyy päätöksenteko pitää omissa käsissämme. Täysjäsenyys EY:ssä ei nähdäksemme ole sopusoinnussa tämän kanssa.»

Puolueettomuudesta Holkeri puhui myös Kristiinankaupungissa 15.9.1989 (s. 274):

»Suomen hallituksen toiminta on johdonmukaista jatkoa sille

ulkopoliittiselle linjalle, Paasikiven-Kekkonen linjalle, jota Suomi on seurannut koko sotien jälkeisen ajan. Yritämme soveltaa puolueettomuuden ja vapaakaupan periaatteet toisiinsa parhaalla mahdollisella tavalla.»

Tämä oli lähtökohtana pääministeri Holkerin Euroklubissa 21.11. pitämälle puheelle. Hän torjui jälleen Suomen EY-jäsenyyden, mutta myönsi, ettei koskaan pidä sanoa »ei koskaan» (s. 286):

»Saattaa toki syntyä sellainenkin aika, että puolueettomuus ja EC:n jäsenyys ovat yhteen sovittavissa. Mikäli kuitenkin seuraamme EC:n komission puheenjohtajan Jacques Delorsin ajatuskulkua, niin tänä päivänä EC:n pitkän tähtäyksen tavoitteena on poliittinen liitto, joka tuo mukanaan kaikki yhteisön ulko- ja turvallisuuspoliittiset velvoitteet jakamattomina. Ei ole mahdollista liittyä yhteisöön ja kantaa vain osaa sen velvoitteista, Delors sanoo.»

Neljännän ULAn julkaiseman puheen pääministeri Holkeri piti eduskunnan integraatiokeskustelussa 2. joulukuuta. Tässäkin puheessa lähtökohtana oli puolueettomuus (s. 308):

»Suomen peruslähtökohtana tässä kehityksessä on maan puolueettomuuspolitiikan säilyttäminen ulkopoliitiikan keskeisenä välineenä.

Suomalainen puolueettomuuspolitiikka heijastaa meidän omia näkemyksiämme maailmasta ja sen menosta. Muiden näkemykset taas heijastavat omaa kuvaamme, imagoamme, maailmalle.»

Tässä yhteydessä Holkeri viittasi sekä presidenttien Ronald Reagan ja Mihail Gorbatšov sekä pääministeri Margaret Thatcherin pitämiin puheisiin että viimeaikaiseen kielteiseen keskusteluun Suomen asemasta. Puolustettuaan Suomen harjoittamaa politiikkaa hän jatkoi:

»Suomen puolueettomuus ei rajoita nykyisissäkään voimakkaan liennytyksen olosuhteissa maamme toimintamahdollisuuksia. Puolueettomuus on ulkopolitiikkamme väline, jolla on käyttöarvonsa muulloinkin kuin tilanteissa, joissa turvallisuus uhkaa pettää. Yhdentyvässä Euroopassa puolueettomuuden merkitys pikemmin kasvaa kuin pienenee.»

Puhuttuaan EES-sopimuksen neljästä vapaudesta Holkeri tuli neuvotteluissa mukana olevien maiden oikeuksiin (s. 310):

»Ensimmäinen näistä oikeuksista on suomalaisen puolueettomuuspolitiikan säilyttäminen. Tämä edellyttää myös oikeutta säilyttää ulko- ja kauppapoliittiset sopimusjärjestelmämme.»

Puolueettomuudesta ja puolueettomuuspolitiikasta puhuessaan Holkeri ilmeisesti tarkoitti sekä turvallisuuspoliittista perusratkaisua että puolueettomuuspolitiikkaa Suomen yleisenä toimintalinjana. Ajatus puolueettomuuden merkityksen kasvusta viitannee EY:n kehittymiseen uudeksi suurvallaksi – tätä käsitystä tukee muun muassa hänen puheensa Euroklubissa. Missään tapauksessa hän ei tarkoittanut mahdollisuutta liittyä EY:öön, minkä hän johdonmukaisesti oli torjunut.

Pertti Paasio piti ensimmäisen merkittävän puheensa ulkoministerinä helmikuun 8. päivänä, hallituksen tiedonantoon liittyneessä keskustelussa. Hän lähti liikkeelle kansainvälisestä tilanteesta ja Suomen asemasta siinä (s. 56):

»Suomen kansainvälinen asema on vakaa ja suhteemme ulkovaltoihin, erityisesti naapurimaihin, erinomaisella kannalla. Kansainvälinen politiikka on läpikäymässä voimakasta myönteistä murrosta erityisesti omassa maanosassamme Euroopassa. Suomella kuten muillakin puolueettomilla mailla on tässä kehityksessä luontainen ja suotuisa asema, josta käsin ne voivat huolehtia omista eduistaan samalla kun ne edistävät rauhanomaista yhteistyötä.»

»Suomi noudattaa kansainvälisissä suhteissaan presidenttien Paasikiven ja Kekkonen johdolla vakiintunutta ulkopolitiittista

linjaansa, joka rakentuu ensi sijassa hyvälle suhteille ja luottamukselle naapurimaittemme kanssa ja tähtää rauhanomaiseen yhteistyöhön kaikkien kansojen kanssa.

Puolueettomuuspolitiikkaa noudattaen jatkamme toimintaamme kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden lujittamiseksi ensisijaisesti ETYK-proessin puitteissa ja YK:ssa. Turvallisuusneuvoston jäsenenä Suomi antaa täyden panoksensa maailmanjärjestyksen päämäärien edistämiseen.»

Tämä kannanotto noudattaa kylmän sodan kaudella vakiintunutta kielenkäyttöä. Presidenttien Paasikivi ja Kekkonen nimet ja niihin liittyen naapurisuhteiden korostaminen käyvät puolueettomuuspolitiikan edellä. Puolueettomuuspolitiikka-käsite liittyy selvästi vain Suomen laajempaan ja lähinnä monenkeskiseen toimintaan.

Maaliskuun lopulla – 22.3. – ulkoministeri Paasio puhui Porvoossa aiheesta »Suomi kansainvälisessä kentässä». Tässä puheessa oli selvästi toisenlainen painotus kuin edellä selostetussa eduskuntapuheessa (s. 77):

»Suomen sijaa kansainvälisessä kentässä poliittiselta kannalta tarkastellen määrää ensimmäisenä periaatteena puolueettomuus. Suhteemme kaikkiin valtioihin ovat hyvät; erityisen hyvät ne ovat naapureihimme, joiden joukossa on toinen maailman johtavista suurvalloista. Suomella on sekä sopimuksiin että historian opetuksiin perustuva suhde Neuvostoliittoon, suhde, jonka kulmakivenä on luottamus ja hedelmänä monipuolinen ja molemminpuolisesti hyödyllinen yhteistyö.»

Korostettuaan vielä erikseen suhteita Neuvostoliittoon ja käsiteltään pohjoismaista yhteistyötä Paasio palasi puolueettomuuteen:

»Suomen harjoittama puolueettomuuspolitiikka on keino oman kansallisen turvallisuutemme lisäämiseen. Puolueettomuus ei saa olla mekaanista tasapainoilua, eikä se saa merkitä pelkkää pidättäytymistä. Rauhanomaisten ratkaisujen edistämisen tulee olla sallittua puolueettomuudenkin puitteissa.»

Näissä kannanotoissa huomio kiintyy siihen, että Paasio pitää puolueettomuutta ensimmäisenä ulkopoliittikan periaatteena – siis naapurisuhteiden edellä olevana, mutta liittää tähän yhteyteen sanat »poliittiselta kannalta tarkastellen». Kysymys on siis puolueettomuuspolitiikasta Suomen yleisenä toimintalinjana – ei turvallisuuspoliittisena perusratkaisuna. Tämä tulkinta saa tukea toisesta lainatusta kappaleesta. Tämän kappaleen viimeinen virke viitanee siihen, että Suomen on voitava poiketa puolueettomuuspolitiikan periaatteista silloin kun on kysymys turvallisuutemme kannalta tärkeistä »rauhanaloitteista», kuten Pohjolan ydinaseettoman vyöhykkeen edistämisestä.

Huhtikuun 25. päivänä pitämässään puheessa Paasio otti kantaa yhdentymisratkaisuihin (s. 228):

»Olemme selkeästi tuoneet esille, että EC:n täysjäsenyys ei ole meillä harkittavana. Etujemme mukaista on pyrkiä vaikuttamaan siihen, että EC:n ulkopuolelle jäämisen ja siihen liittymisen välille jää kolmas tie – mahdollisimman pitkälle viety taloudellinen yhteistyö ilman oman ulkopoliittisen päätäntävalan kaventamista. Juuri tämäntyyppiseen ratkaisuun on mielestäni nyt mahdollista päästä EFTAn ja EC:n välisillä erityisjärjestelyillä.»

Kuukautta myöhemmin hän kommentoi Ulkopoliittisen instituutin johtajan tehtävää silloin hoitaneen Paavo Lipposen kannanottoa (s. 249):

»Ulkopoliittisen instituutin johtaja Paavo Lipponen on äskettäin esittänyt ettei Suomen tule sulkea pois tulevaisuuden vaihtoehtoista myöskään EC:n täysjäsenyyttä. Lipponen katsoo että tutkijoiden on ainakin selvitettävä erilaisia vaihtoehtoja.

Ymmärrän mitä Lipponen puheenvuorollaan tarkoitti ja mihin hän pyrki. Me emme tietenkään tiedä miltä maailma näyttää seuraavalla vuosituhanella. Korostan kuitenkin, että puolueettomuus on Suomen johtotähtenä myös kauppapoliittisia ratkaisuja tehtäessä. Se käy kaiken muun edellä.

EC-jäsenyys ei ole sopusoinnussa Suomen puolueettomuuspolitiikan kanssa. Siksi me emme pyri yhteisön jäseneksi.»

Tästä lainauksesta ei käy ilmi, mitä Paasio tarkoitti sanoessaan, että hän ymmärtää Lipposen tarkoituksen ja pyrkimyksen. EY-jäsenyyteen nähden Paasion kanta on selvä: Suomi ei pyri jäseneksi – tämä ei olisi puolueettomuuspolitiikan mukaista.

Syyskuussa käydyssä budjettikeskustelussa Paasio palasi puolueettomuusteemaan (s. 86–87):

»Euroopassa tapahtuvat voimakkaat muutosprosessit ovat johdaneet puolueettomuusnäkökulman korostumiseen Suomen ulkopoliittisessa keskustelussa. Puolueettomuuspolitiikan luonnetta ja kehitystä on monipuolisesti arvioitu. Keskustelu on ollut virkistävää, mutta se ei ole tuonut hallituksen kannalta sellaista uutta, joka edellyttäisi valitsemamme suuntauksen uudelleen harkintaa.

Puolueettomuuspolitiikan sisällön analysoiminen on aina tarpeen, nykytilanteessa kenties entistäkin enemmän. Hallitus näkee puolueettomuuspolitiikan turvallisuuspoliittisena ratkaisuna, jolla pyrimme pysyttämään suurvaltain välisten ristiriitojen ulkopuolella.

Puolueettomuuspolitiikastamme on runsaasti puhuttu yhteydessä Länsi-Euroopan yhdentymiseen. Puolueettomuus ei ole kauppapoliittinen käsite. Kauppapoliittikkaa ei kuitenkaan saa harjoittaa niin, että se rajoittaa puolueettomuuspolitiikan toteuttamista. Näistä lähtökohdista käsin on todettava, että Suomi ei harkitse liittymistä Euroopan yhteisöjen jäseneksi. Kykenemme löytämään EY:n kanssa sellaiset järjestelyt, jotka vastaavat taloudellisia ja muita kansallisia etujamme.»

Kun Paasio tässä puheessaan määritteli puolueettomuuspolitiikan turvallisuuspoliittiseksi ratkaisuksi, hän ei kuitenkaan näyttänyt tarkoittavan, että se olisi turvallisuuspolitiikan perusratkaisu, vaan tässäkin yhteydessä oli kysymys Suomen yleislinjasta.

Kun Paasio määritteli puolueettomuuspolitiikan olleen keino pysyttäytyä suurvaltain välisten ristiriitojen ulkopuolella, hän käytti samantapaista määritelmää kuin Urho Kekkonen vuonna 1966. Tämä havainto on mielenkiintoinen yhden Paasion seuraavana vuonna pitämän linjapuheen valossa. Tähän puheeseen palaan myöhemmin.

Samassa puheessa Paasio käsitteli laajemminkin puolueettomuuspolitiikan roolia:

»Kukin puolueeton maa noudattaa omiin olosuhteisiinsa sopeutettua puolueettomuuslinjaa. Niiden välillä on eroja, mikä on peräti luonnollista. Myös Suomi päättää puolueettomuuspolitiikkansa soveltamisesta ja sisällöstä itse.

Ulkovalloilla saattaa olla ja usein onkin puolueettoman valtion käyttäytymiseen nähden omia intressejään. Se on normaalia, ja on viisasta ottaa se huomioon. Puolueettomuuspolitiikkaa, jota muut eivät sellaiseksi tunnusta, on vaikeata menestyksellisesti toteuttaa. Soveltamisvastuu on kuitenkin puolueettomalla valtiolla itsellään.

Puolueettomien maiden rooli on viime vuosien kehityksen tuloksena vahvistunut. Ne voivat edelleen toimia idän ja lännen lähentymiseksi, olipa kyse turvallisuuden vahvistamisesta tai taloudellisesta yhteistyöstä. On huomattava, että läpimurto liennytyskehityksessä on vasta tapahtunut ja edustaa kenties vain alkuvaihetta. Siihen sisältyy rajuakin murrosta ja epävarmuustekijöitä. Puolueettomien maiden rooli Euroopan kehityksessä on toimia yhteistyön luotettavina suunnannäyttäjinä. Aktiivisen puolueettomuuspolitiikan tehtävä ei Suomen mielestä ole suinkaan päättynyt.»

Lokakuun lopulla presidentti Mihail Gorbatšov tuli vierailulle Suomeen. Yhteisessä julistuksessa Suomi määritteli itsensä puolueettomaksi pohjoismaaksi. Finlandia-talolla pitämässään puheessa Gorbatšov tunnusti selvän sanoin Suomen puolueettomuuden:

»Vuoden 1948 sopimus ja Suomen puolueettomuus ovat, kuten teillä sanotaan, maanne ulkopoliittisen linjan perusta. Nämä kaksi elementtiä – sopimus ja puolueettomuus – eivät ole ristiriidassa keskenään, vaan ne vahvistavat toisiaan.

Suomen puolueettomuuden tulkinnasta on tunnetusti ollut aikoinaan kiistoja. Ne elpyvät toisinaan vielä nykyäänkin. Älkäämme toistelko vanhoja ajatuskaavoja tai muistelko perusteet-

tomia pelkoja. Suomen puolueettomuudella, kuten muuten jokaisen statukseltaan vastaavanlaisen maan puolueettomuudella, on toki omat erityispiirteensä. Mutta tahtoisin sanoa täysin selvästi, että Neuvostoliitto tunnustaa varauksetta Suomen puolueettoman statuksen ja aikoo täydellisesti noudattaa sitä vastakin.

Te, Herra Presidentti, olette usein sanonut: Suomi katsoo, ettei sen puolueettomuus merkitse piittaamattomuutta maailman kehityskuluista eikä sitoumuksistaan, joita se – kuten jokainen maailmanyhteisön jäsen – on ottanut noudatettavakseen. Suomi on teoin todistanut, että suhteellisen pieni mutta hyvän tahdon täyttämä valtio pystyy näyttelemään tärkeää ja dynaamista osaa maailmanpolitiikassa.»

Gorbatšovin puheen muotoilu oli sopusoinnussa väitöskirjani doktriinimääritelmän kanssa. Ensin hän totesi, etteivät YYA-sopimus ja Suomen puolueettomuus ole ristiriidassa keskenään. Toiseksi hän puhui Suomen puolueettomasta statuksesta eli puolueettomuudesta turvallisuuspoliittisena ratkaisuna. Ja kolmanneksi: Gorbatšov puhui Suomen puolueettomuuspolitiikasta maamme yleisenä toimintalinjana.

Ulkoministeri Paasio kommentoi vierailun yhteydessä annettua julitusta näin (s. 187):

»Julistuksessa Suomi toteaa olevansa puolueeton pohjoismaa. Se, että tämä tapahtuu yhdessä Neuvostoliiton kanssa laaditussa asiakirjassa, jolla on kansainvälistä merkitystä, on Suomelle tärkeä tapahtuma. Meillä on kaikki syy tyytyväisyyteen.

Tällä kohden on paikallaan yleisempi huomio. Puolueettomuuden rooli Euroopassa ja maailmanpolitiikassa ei ole viime aikojen kehityksessä merkitykseltään vähentynyt – päinvastoin. Neuvostoliitto on jo pitkään tunnustanut tämän tosiasian ja toiminut sen mukaisesti – erityisesti ETYKin ja kansainvälisten järjestöjen piirissä. Mutta tämä havainto ei koske vain Neuvostoliittoa. Uskomme, että se on osa syntymässä olevaa yhteistyön Eurooppaa.»

Vuoden 1989 lopulla Paasio käsitteli Suomen suhtautumista EY-jäsenyyteen vielä kahdessa ULAssa julkaistussa puheessaan.

Marraskuun 8. päivänä Washingtonissa puhuessaan Paasio kertoi Suomen olevan mukana Euroopan yhdentymiskehityksessä (s. 96):

»Suomi on valmis osallistumaan tähän toimintaan kaikissa muissa suhteissa paitsi yhdessä: me emme harkitse jäsenyyttä EY:ssä. Me emme ymmärrä, kuinka puolueettomuutemme vaatimukset voitaisiin sovittaa yhteen poliittisen unionin kanssa, joka on EY:n tavoitteiden joukossa.»

Marraskuun lopulla Paasio osallistui eduskuntakeskusteluun, joka koski tiedonantoa Suomen suhtautumisesta Länsi-Euroopan yhdentymiskehitykseen. Paasio sanoi (s. 30):

»Eurooppa-politiikkaa toteuttaessaan Suomi pitää kiinni perinteisestä puolueettomuudestaan. Itse asiassa tavoittelemme nytkin puolueettomuudelle entistä parempia toimintamahdollisuuksia.»

»Euroopan yhteisöjen tavoitteena on luoda poliittinen liitto. EY on kehittymässä tähän suuntaan ja poliittista integraatiota pyritään entisestään tiivistämään. Tämä kehitys on syytä ottaa huomioon. Meidän on pystyttävä noudattamaan uskottavaa puolueettomuuspolitiikkaa jatkossakin, emmekä pyri yhteisöjen jäseneksi.»

Tiedonannossa hallitus totesi:

»Jäsenyys EY:ssä ei näkemyksemme mukaan ole sovitettavissa yhteen puolueettomuuspolitiikkamme kanssa, emmekä siten pyri yhteisön jäseneksi.»

Vuonna 1989 Suomen hallitus johdonmukaisesti ja tiukasti torjui ajatuksen Suomen liittymisestä Euroopan yhteisöön. Perusteluin oli johdonmukainen: jäsenyys ei ollut Suomen puolueettomuuspolitiikan mukainen ratkaisu. Millä tavoin jäsenyys olisi ristiriidassa puolueettomuuspolitiikan kanssa, sitä hallituksen

edustajat eivät selvästi sanoneet. Lausunnoissa viitattiin poliittiseen yhteistyöhön ja poliittiseen unioniin sekä siihen, että menettäisimme itsenäistä ulkopoliittista päätäntävaltaamme. Puolueettomuuspolitiikasta puhuttiin tässä yhteydessä yleisesti tekevästä eroa turvallisuuspoliittisen perusratkaisun ja yleisen puolueettomuuslinjan välillä.

Hallituksen lausunnoissa tuotiin esille usko siihen, että puolueettomuuspolitiikan mahdollisuudet ja merkitys saattaisivat yhdentyvissä Euroopassa jopa vahvistua. Nämä lausunnot liittyivät puolueettomien maiden rooliin multilateraalissa kansainvälisessä yhteistyössä.

Sekä Ruotsissa että Suomessa vuosi 1989 siis elettiin perinteisten puolueettomuuspoliittisten kannanottojen merkeissä. Ruotsi korosti jatkavansa perinteistä puolueettomuuspolitiikkaansa, ja käytti siitä vakiintunutta määritelmäänsä. Suomessa puolueettomuudesta puhuttiin varsinkin loppuvuodesta. Kun Ruotsissa painottui puolueettomuuspolitiikan turvallisuuspoliittinen ulottuvuus, Suomessa puhuttiin puolueettomuudesta yleisesti tai ennen muuta meidän yleisenä toimintalinjanamme.

2. VUOSI 1990

Vuonna 1990 Euroopan murros jatkui voimakkaana. Tammi-kuussa 1990 Mihail Gorbatšov antoi liittokansleri Helmut Kohlille ja ulkoministeri Hans-Dietrich Genscherille periaatteellisen suostumuksen Saksan yhdistymiseen. Kesäkuussa alkoivat ETA-neuvottelut EY:n ja EFTAn välillä. Elokuun 2. päivänä Irak valloitti Kuwaitin. Lokakuussa Saksa yhdistyi. Marraskuun lopulla pidettiin ETYKin huippukokous, jossa hyväksyttiin Pariisin peruskirja – »uuden Euroopan» peruskirja. Joulukuussa pidettiin EY:n huippukokous Roomassa: hallitusten väliset konferenssit raha- ja talousliiton ja poliittisen unionin muodostamiseksi käynnistyivät.

Alkuvuodesta Ruotsi jatkoi aikaisemmalla linjallaan. Syksyllä Ingvar Carlsson ja Sten Andersson ottivat kantaa Ruotsin EY-jäsenyyden puolesta pitäen edelleen kiinni puolueettomuuspolitiikasta. He perustelivat kantansa muuttumista sillä, että kansainvälinen tilanne oli muuttunut ja että puolueettoman maan jäsenyys EY:ssä näytti sittenkin olevan mahdollista.

Suomessa tilanne säilyi ennallaan. Mauno Koivisto ei puhunut Suomen puolueettomuudesta käytännöllisesti katsoen lainkaan. Harri Holkeri piti tiukasti kiinni Suomen puolueettomuudesta ja torjui sen perusteella EY-jäsenyyden. Myös Pertti Paasio puhui selväsanaisesti Suomen puolueettomuudesta, ja hänkin torjui Suomen liittymiseen EY:öön. Hän ei kuitenkaan sulkenut pois sitä mahdollisuutta, että jäsenyys tulisi myöhemmin mahdolliseksi. Alpo Rusi pyrki ULAssa julkaistussa puheessaan korvaamaan puolueettomuuden käsitteen sanalla »sitoutumattomuus».

2.1. RUOTSI

Vuonna 1990 Ruotsin ulkopoliittisen johdon kannanotot olivat harvalukuiset ja niille oli leimaa-antavaa tietty varovaisuus. Alkuvuodesta hallitus toisti aikaisempia kannanottojaan, mutta niistä puuttui edellisen vuoden selkeys ja tiukkuus. Loppuvuodesta tulivat esille ensimmäiset kannanotot, joissa avattiin ovia muutokselle.

Pääministeri Ingvar Carlsson antoi 7. maaliskuuta valtiopäiville hallituspoliittisen selonteon. Ulkopoliitiikan osalta tuotiin esiin aikaisempi linja (s. 9):

»Ruotsin puolueettomuuspolitiikka merkitsee liittoutumattomuutta rauhan aikana, joka tähtää puolueettomuuteen sodan oloissa. Tällä politiikalla on ratkaiseva merkitys sille, että maamme voi elää rauhassa ja riippumattomana. Se tukee vakautta ja liennytyä meidän osassamme maailmaa ja muodostaa samalla perustan kansainväliselle työllemme rauhan ja yhteisvastuun puolesta.

Puolueettomuuspolitiikka on suuri voimavara erityisesti ai-

kana, jota leimaavat epävarmuus ja suuret muutokset. Sitä hallitus noudattaa voimakkaasti ja johdonmukaisesti.

Puolueettomuuspolitiikkaa tukee vahva ja kaiken kattava maanpuolustus.»

Myös suhteissa EY:öön jatkui entinen linja:

»Ruotsi haluaa keskustella yhteistyön syventämisestä ja laajentamisesta EY:n kanssa kaikilla niillä aloilla, joilla se on sopu-
soinnussa puolueettomuuspolitiikan kanssa. Kunnianhimoisena
tavoitteena on mahdollisimman pitkälle osallistua vuonna
1993 muodostettaviin yhteismarkkinoihin. Ruotsin jäsenyys ei
ole ajankohtainen EY:n kanssa parhaillaan käytävissä neuvotte-
luissa.»

Selonteon pohjalta käydyssä keskustelussa ulkoministeri Sten Andersson kuittasi ulko- ja turvallisuuspolitiikan hyvin lyhyesti (s. 10):

»Turvallisuuspolitiikkamme perustan muodostaa edelleen puolueettomuuspolitiikka, jota tukee vahva kaikenkattava maanpuolustus. Se on tukenut ja tukee ratkaisevalla tavalla vakautta meidän osassamme maailmaa.

Toisaalta puolueettomuuspolitiikka antaa erityisiä mahdollisuuksia kansainväliselle työllemme rauhan ja yhteisvastuun puolesta.»

Ensimmäinen avaus uusiin linjauksiin on luettavissa siinä pääministeri Ingvar Carlssonin puheessa, jonka hän piti sosialidemokraattisen puolueen puoluekokouksessa 15. syyskuuta 1990 (s. 78–80). Carlsson puhui omista tulevaisuuden visioistaan.

Carlsson aloitti puheensa näin:

»Tulemme sanomaan, että se tapahtui vuonna 1989. Silloin kansojen rauhanomainen vallankumous puhkesi itäisissä kommunistimaissa.»

Hän korosti, että tämä kumous oli vanhan loppu ja että uusi kasvaa esiin asteittain ja hitaasti:

»Uusi Eurooppa kasvaa esiin. Ulottuvillamme on yhtäkkiä niin paljon sellaista mistä olemme uneksineet, minkä puolesta olemme kamppailleet ja minkä olemme halunneet nähdä toteutuvan. Sosialidemokraattien täytyy olla yhteistyötä koko Euroopan puitteissa eteenpäinvievä voima.»

Ensimmäisenä visionaan Carlsson esitti sellaisen ETYKiin perustuvan kollektiivisen turvallisuusjärjestelmän syntymisen Eurooppaan, jonka ansiosta konfliktien ja vastakohtaisuuksien kehittyminen väkivaltaisiksi yhteenotoiksi voitaisiin estää.

Carlssonin toinen visio perustui ensimmäiseen:

»Jos Eurooppaa ei enää dominoi sotilaallinen turvallisuusajattelu ja jos yhteisen turvallisuuden järjestelmä toteutuu, silloin muuttuu myös paljon muuta. Silloin avautuu uusia mahdollisuuksia myös Ruotsille.

Jos saamme Euroopassa aikaan sellaisen turvallisuusjärjestelyn ja sodan uhka maanosassamme häviää (tonar bort), silloin muuttuvat myös oman turvallisuuspolitiikkamme edellytykset.

Sellaisen kehityksen myötä Ruotsi tulee uuteen tilanteeseen, jos puolueettomuuspolitiikan ei ole enää tarpeen kantaa samaa raskasta kuormaa.»

Tästä Carlsson siirtyi kolmanteen visioonsa:

»Uudessa Euroopassa voi EY:n ulko- ja turvallisuuspoliittinen yhteistyö saada sellaisen suunnan ja muodon, ettei se muun muassa enää pidä sisällään yhteistä puolustuspolitiikkaa. Euroopassa, jossa blokkirajat olisivat hävinneet, poistuisivat myös ne perinteiset esteet, joiden vuoksi EY-jäsenyyden ja puolueettomuuden yhdistäminen on ollut mahdotonta.»

Carlssonin puoluekokouspuhe on hyvä esimerkki siitä, kuinka hallituksen jäsenenä toimivat poliitikot eri maissa tuovat usein

esille uusia ajatuksia nimenomaan puolueiden järjestämissä tilaisuuksissa. Silloin kun uudet ajatukset syntyvät, niitä ei ainakaan heti esitetä virallisilla foorumeilla eikä nimenomaisesti hallituksen jäsenen asemassa. Joskus tällaiset puheet ovat koepalloja, joiden kohtalo vaikuttaa siihen, esitetäänkö ne myöhemmin hallituksen uutena linjauksena ja missä muodossa ne esitetään.

Ulkoministeri Sten Andersson esiintyi valtiopäivillä 10. lokakuuta 1990 Eurooppa-keskustelussa. Hän esitti samansuuntaisia ajatuksia kuin Carlsson, mutta paljon varovaisemmin (s. 88–89):

»Eurooppaa ei saa enää koskaan jakaa sotilaallisiin tai taloudellisiin blokkeihin. Tämä on Ruotsin politiikan perusta, kun me yhdessä muiden maiden ja kansojen kanssa alamme muovata uutta Eurooppaa.»

Yhdentymisestä puhuessaan Andersson korosti, että EY:n ja EFTA:n on huolehdittava siitä, että Itä- ja Keski-Euroopan kehittyvät markkinataloudet nivotaan mukaan Euroopan taloudelliseen yhteistyöhön. Hän jatkoi:

»Eurooppa-politiikkamme – kuten kaiken ulkopoliitiikkamme – perimmäisenä päämääränä on maamme turvallisuus, kansamme vapaus ja hyvinvointi. Siksi hallitus pyrkii laajaan yhteisymmärrykseen Eurooppa-politiikasta. Siitä on hyötyä Ruotsille. Mitä suurempi on yksimielisyys, sitä suuremmat mahdollisuudet meillä on menestyksellisesti tarttua edessämme oleviin tehtäviin.

Puolueettomuuspolitiikka on turvallisuuspolitiikkamme perusta. Se on yhtä tärkeä kuin se oli kahtiajaetussa Euroopassa nyt kun pyrimme luomaan uusia turvallisuuden ja yhteistyön muotoja Euroopassa, jossa on vielä niin paljon turvattomuutta. Lähden siitä, että olemme tästä yhtä mieltä.»

Korostettuaan Ruotsin asemaa länsieurooppalaisena maana Andersson otti kantaa EY-jäsenyyteen (s. 90–91):

»Nyt on luotu perusta uudelle yleiseurooppalaiselle turvallisuus- ja yhteistyörakenteelle, jossa suurvaltojen välinen sota on käytännöllisesti katsoen pois suljettu.

Tämän kehityksen myötä paranevat Ruotsin mahdollisuudet puolueettomuuspolitiikkaa vahingoittamatta osallistua läheisempään yhteistyöhön myös luonteeltaan ulko- ja turvallisuuspoliittisissa kysymyksissä. Tämän on myös valtiopäivien ulkoasiainvaliokunta äskettäin todennut.»

Toisaalta Andersson toi esiin sen vakaan käsityksensä, että EY:n ulko- ja turvallisuuspoliittinen yhteistyö ei kehity tavalla, joka estäisi Ruotsin jäsenyyden. Selostettuaan käymiään keskusteluja hän sanoi:

»Samanaikaisesti olen saanut sen täysin selvän käsityksen, että nyt edessä olevan hallitusten väliset konferenssit eivät tule avaamaan ovea sotilaalliselle yhteistyölle eivätkä sitoville päätöksille keskeisissä turvallisuuspoliittisissa kysymyksissä.»

Yhteenvetona Andersson sanoi:

»EY-jäsenyyden edellytykset täytyy arvioida Euroopassa tapahtuvien muutosten ja yhteisön kehityksen perusteella. Puolueettomuuspolitiikka säilyy samanaikaisesti – myös Euroopan uuden tilanteen vallitessa – ulko- ja turvallisuuspolitiikkamme perustavanlaatuisena tekijänä.

Pidän todennäköisenä, että me voimme puolueettomuuspolitiikkamme säilyttäen ottaa askeleen EY:n jäsenyyteen. Mutta – kuten ulkoasiainvaliokunta on korostanut mietinnössään 'Ruotsi ja Länsi-Euroopan yhdentyminen' – tätä koskevan päätöksen tulee perustua ulko- ja turvallisuuspoliittisten tekijöiden kokonaisarvioon, joihin tekijöihin tietysti kuuluu EY:n sisäinen kehitys.»

Loppuvuodesta 1990 Ruotsin hallitus siis arvioi ja määritteli uudelleen suhtautumisensa jäsenyyteen Euroopan yhteisössä. Puolueettomuuspolitiikan määritelmää hallitus ei muuttanut. Se

katsoi, että Ruotsi voi liittyä EY:iin puolueettomuuspolitiikkansa säilyttäen sen ansiosta, että Eurooppa oli muuttunut ja muuttumassa etenkin Pariisin peruskirjan ansiosta ja sen vuoksi, ettei EY:ssä näyttänyt olevan syntymässä päätöksiä yhteisestä puolustuspolitiikasta eikä sitovista turvallisuuspoliittisista päätöksistä.

Syksyn 1990 kannanotoissa Ruotsin hallitus piti mahdollisena ja jopa maan perinteisen linjan mukaisena, että se olisi mukana sellaisessa ulkopoliittisessa yhteistyössä, joka tähtää rauhan lujittamiseen ja yhteistyön lisäämiseen. Ongelma-alue rajattiin »sitovaan turvallisuuspoliittiseen yhteistyöhön» ja puolustuspoliittiseen yhteistyöhön.

Kun Ruotsin hallitus ja valtiopäivät tekivät päätöksensä EY-jäsenyydestä, niissä korostettiin, että lopullinen päätös jäsenyyden hakemisesta tehdään myöhemmin ja että tuolloin tehdään kokonaisarvio jäsenyyteen liittyvistä ulko- ja turvallisuuspoliittisista tekijöistä.

Ruotsin jäsenyyden tielle jäi kaksi epävarmuustekijää. Kun Ruotsi ilmoitti pitävänsä kiinni puolueettomuuspolitiikastaan, saattoi kielteinen käänne joko Euroopan yleisessä kehityksessä tai EY:n ulko- ja turvallisuuspoliittisen yhteistyön muotoutumisessa asettaa esteitä jäsenyyden toteutumiselle.

2.2. SUOMI

Myös vuonna 1990 määritteli presidentti Mauno Koivisto vain muutamassa puheessaan Suomen aseman ja linjan. Puolueettomuuden käsitettä hän ei käyttänyt juuri lainkaan.

Uudenvuodenpuheessaan tasavallan presidentti määritteli Suomen yleistä suhtautumista kansainväliseen elämään näin (s. 32):

»Mitä ulkopoliitiikkamme tyyliin yleensä tulee, niin me olemme perinnäisesti ottaneet varovaisesti kantaa maailman tapahtumiin. Tämä on ollut perusteltua myös pyrkimyksenä pysyttävä tyä suurvaltojen välisten eturistiriitojen ulkopuolella.

Vaikka ajat ovat muuttuneet, eivätkä suurvallat enää välttämättä aina ole vastakkaisilla kannoilla, niin siitä huolimatta on Suomen virallisluontoisissa kannanotoissa noudatettava tiettyä

pidättyvyyttä sanojen valinnassa. Tässä ei ole kysymys yhtään vähemmästä kuin ulkopoliittisen linjamme suunnasta ja tyyllistä.»

Tällä tavoin Koivisto määritteli Suomen ulkopoliitiikan yleisen linjan puolueettomuuspolitiikaksi, mutta ei käyttänyt tätä sanaa.

Eduskunnassa valtiopäivien avajaisissa 6. helmikuuta Koivisto tyytyi vielä lyhyempään kannanottoon (s. 43):

»Suomen ei ole vaikeata löytää paikkaansa muuttuvassa Euroopassa. Kansainvälisen asemamme perusta on vakaa.»

Nämä kaksi lausetta toivat esiin politiikkamme jatkuvuuden ja sen, ettei asemamme perusta ole muuttunut.

Puolueettomuuden käsitettä Koivisto käytti vain Euroopan neuvoston parlamentaarisisessa yleiskokouksessa 9.5. pitämässään puheessa ja silloinkin ainoastaan ETYK:n yhteydessä (s. 124–125):

»Suomi on ollut puolueettomana maana aktiivinen ETYK-prosessissa sen alkuvaiheista lähtien.»

Pääministeri Harri Holkeri jatkoi selväsanaisia puheitaan.

Kesäkuussa Göteborgissa pidetyssä EFTA-maiden pääministerikokouksessa Holkeri määritteli Suomen aseman ja linjan näin (s. 226):

»Euroopan mullistukset ovat vaikuttaneet hyvin vähän Suomen asemaan. Perinteinen puolueettomuuspolitiikkamme on säilyttänyt täysin merkityksensä. Sen pohjalta me annamme panoksemme uusien yhteistyömuotojen rakentamiseen Euroopassa. Samaan aikaan annamme edelleen erityisen arvon hyvillä suhteillemme naapureillemme kanssa.»

Tässä kannanotossa – toisin kuin »Rose Garden formulassa» puolueettomuuspolitiikka oli naapurisuhteitten edellä.

Seuraavassa ULAn sisällytetyssä pääministeri Holkerin pu-

heessa (New York 28. syyskuuta) järjestys oli toinen (s. 159–160):

»Olemme luoneet hyvät ja vakaat suhteet suurvaltanaapuriiimme. Tämä suhde lyö leimansa puolueettomuuteemme turvallisuuskysymyksissä. Kuitenkin me harjoitamme aktiivista ulkopoliittikkaa, joka tähtää kansainvälisen yhteistyön voimistamiseen ja hyvien suhteiden ylläpitämiseen kaikkien maiden kanssa.»

Tämä muotoilu on lähellä sitä Suomen doktriinin määritelmää, jonka esitin väitöskirjassani. Kahdessa ensimmäisessä virkkeessä on turvallisuuspoliittisen perusratkaisun osuus, kolmannessa puolueettomuuspolitiikka Suomen yleisenä toimintalinjana.

Kolmannen ULAn julkaiseman merkittävän ulkopoliittisen puheensa pääministeri Holkeri piti Paasikivi-seuran vuosikokouksessa 27.11.1990. Tässä puheessaan Holkeri voimakkein, jopa kärkevin, sanoin torjui Suomen jäsenyyden EY:ssä (s. 164–165):

»Amerikkalaisilla on sanonta: Jos se näyttää ankalta, kävelee kuin anka, vaakkuu kuin anka, se tavallisesti on anka. Euroopan yhteisö näyttää suurvallalta, toimii kuin suurvalta, esiintyy kuin suurvalta. Mutta uskovatko kaikki meillä, että EY on suurvalta.

Joskin EY:n tie yhtenäiseen turvallisuus-, ulko- ja puolustuspolitiikkaan on kesken, tavoitteet ovat kuitenkin selvät. Puheenjohtaja Delors ja monet muut ovat sen toistuvasti todenneet. Tällaisen kehityksen tosiasiat on meillä usein unohdettu tai haluttu unohtaa. Nämä totuudet romuttaisivat keskeiset argumentit täysjäsenyyden puolesta.

Ympyrän neliöimistä pidetään toivottomana tehtävänä. Samaa on sanottava yrityksestä sovittaa yhteen täysjäsenyys nykyisessä EY:ssä ja Suomen puolueettomuuspolitiikka.

Alistuminen EY:n ulkopoliittiseen päätöksentekoon ja sitoutuminen yhteisiin turvallisuuspoliittisiin tavoitteisiin merkitsi, että Suomi vapaaehtoisesti itsenäisyydestään luopuen sulautui suurvaltaan.

Totta on, että eräät haluavat heittää myös Suomen puo-

luettomuuspolitiikan vanhentuneena kertakäyttöhyödykkeenä menemään. Heidän puolustukseksien on sanottava, että he eivät tiedä, mitä tekevät. Nämä valtioviisaat eivät koskaan ole nähneetkään puolueettomuuden olemusta.

Puolueettomuus ei ole pehmoleikkiä kansainvälisissä järjestöissä hyvien asioiden ja sillanrakentamisen hyväksi. Suomen puolueettomuus on kehittämämme keino elinujumme varjellemiseksi, itsenäisyytemme, suvereniteettimme ja kansamme olemassaolon turvaamiseksi.

Ei puolueettomuus ole Suomelle myytti eikä myöskään pyhä lehmä, kuten joskus ilkkuen väitetään. Puolueettomuuskin on vain välikappale. Se on tapa suhtautua ulkopuolisiin ja meille kuulumattomiin ristiriitoihin. Se on periaate olla ottamatta kiistoissa kantaa yhden puolesta toista vastaan. Se on asenne, joka tekee mahdolliseksi, niin tarvittaessa, myös yhteistyö- ja sovittelupalvelut vaikkapa kansainvälisissä järjestöissä.»

Tässäkin puolueettomuuspolitiikan määritelmässä on jako kahteen. Toiseksi viimeinen kappale tarkoittaa selvästi turvallisuuspoliittista perusratkaisua, jolla olemme varjelleet elinujumme. Viimeinen kappale puolestaan käsittelee puolueettomuuspolitiikkaa Suomen yleislinjana.

Paasikivi-seuran puheensa lopussa Holkeri korosti Euroopan perusasetelman säilyneen ennallaan. Hän varoitti erityisesti siitä mahdollisuudesta, että EY:n ja Venäjän välille voisi syntyä selkkaus. »Tähän asetelmaanko meidät suomalaiset jälleen haluttaiisiin ajaa?», hän kysyi.

ULAssa julkaistuihin ulkoasiainministeri Pertti Paasion pitämiin puheisiin tuli vuoden 1990 maaliskuussa uusi lyhyt määritelmä, jota hän sittemmin varsin usein käytti. Maaliskuun 13. päivänä Paasio puhui eduskunnan selontekokeskustelussa näin (s. 192):

»Euroopassa käynnissä oleva muutos ei ole oleellisesti muuttanut Suomen asemaa. Ulkopolitiikkamme prioriteetit – hyvät naapurisuhteet ja puolueettomuuspolitiikka – ovat osoittautuneet kestäviksi.»

Täsmälleen samaa muotoilua ulkoministeri käytti 30.3. Turussa pitämässään puheessa. (s. 111–112)

»Ulkopolitiikkamme prioriteetit – hyvät naapurisuhteet ja puolueettomuuspolitiikka» on muotoilu, joka asiasisällöltään vastaa »Rose Garden formulaa». Naapurisuhteet käyvät puolueettomuuspolitiikan edellä, puolueettomuuspolitiikkaa ei määritellä.

Eduskuntapuheessaan Paasio torjui puolueettomuuspolitiikan vuoksi EY-jäsenyyden, mutta jätti oven raolleen (s. 194–195):

»Viime kuukausien murros Euroopassa, erityisesti idän ja lännen vastakohtaisuuden lientyminen, on herättänyt puolueettomissa maissa keskustelua puolueettomuuspolitiikan tulevaisuudesta.

Suomessa, kuten muissakin puolueettomissa maissa, kysymystä selvästi motivoi kiinnostus Euroopan yhteisöjen jäsenyyteen.

Voiko puolueeton maa päästä nauttimaan jäsenyyden etuja vai jääkö se niitä ilman?

Tällaiseen kysymykseen ainoa realistinen vastaus on ollut ja on tällä hetkellä, että Suomi ei puolueettomuuspolitiikkansa vuoksi harkitse jäsenyyttä.

Tämä johtuu lähinnä EY:stä, sen luonteesta ja kehitystavoitteista. Toisaalta viime kuukausien tapahtumat keskisessä Euroopassa merkinnevät, että EY:n kehityksen ennakointia ei ole enää tehtävissä pelkästään lukemalla vuosien takaisia peruskirjoja ja julistuksia.

Mitä esimerkiksi Saksan kiinnostus avautuviin mahdollisuuksiin idässä vaikuttavat yhdentymisnäkyymiin? Miten käy samankeskisten ympyröiden?

Nämä ovat kysymyksiä, eivät vastauksia. Ei olisi kenenkään etujen mukaista yrittää torjua keskustelua.»

Maanpuolustuskurssilla 3. huhtikuuta puhuessaan Paasio käytti jälleen samaa perusmääritelmää, jota hän oli käyttänyt kahdessa edellisessä puheessaan. Nyt hän puhui laveammin antaen määritelmälle enemmän sisältöä (s. 114–115):

»Hyvät suhteet naapurimaihin ovat toimintamme lähtökohtana. Neuvostoliiton sisäinen kehitys on juuri nyt tulevaisuuden avainkysymyksiä – se on viime päivienkin tapahtumien valossa oivallettu kaikkialla Euroopassa. Neuvostoliiton ja Venäjän naapuruus on Suomelle nyt ja vastaisuudessa vähintään yhtä tärkeä asia kuin missä tahansa vaiheessa sodan jälkeisenä aikana. Aktiivisella puolueettomuuspolitiikalla on ollut tärkeä eurooppalainen tehtävä siinä kehityksessä, joka on johtanut nykyiseen jättien lähtöön. Puhutaan paljon siitä, että puolueettomuuden asema muuttuu, kun on nähtävissä uusien maiden pyrkivän puolueettomuuden tielle. En näe miksi tämä heikentäisi vakiintuneiden puolueettomien maiden kuten Suomen politiikan toimivuutta tai niiden erityisroolia Euroopassa.»

Naapurisuhteet käyvät tässäkin puolueettomuuden edellä. Puolueettomuuspolitiikka esitetään Suomen yleislinjana. Myös viittaus mahdollisiin uusiin puolueettomiin maihin tukee tätä tulkintaa.

Toukokuun 11. päivänä Turussa pitämässään puheessa ulkoministeri Paasio palasi taas lyhyeen määritelmään toteamalla, että ulkopoliittikan kulmakivet olivat »hyvien naapurisuhteiden vaaliminen sekä puolueettomuuspolitiikka».

Elokuun lopulla – 30.8. – ulkoministeri Paasio esitelmöi aiheesta »Suomen ulkopoliittikka ja yhdentyvää Eurooppa». (s. 144–147) Tässäkin puheessa Paasio käytti alkuvuoden määritelmää »hyvät naapurisuhteet ja puolueettomuus», mutta täydensi nyt esitystään merkittävällä tavalla:

»Turvallisuuspoliittisten blokkien murtuminen on kuitenkin odotetusti kirvoittanut keskustelua puolueettomuudesta.

Tätä keskustelua on leimannut tietty ihmettely sen havainnon edessä, että puolueettomuus näyttää maanosamme ja maailmanlaajuisen kahtiajaon murtumisen jälkeen olevan muuttumassa yhä enemmän periaatteeksi tai opiksi, jolle on – jos kehitys jatkuu myönteisesti – yhä vähemmän käytännön sovellustarvetta.

Jyrkän kahtiajaon aikana puolueettomille valtioille annettiin sovittelutehtäviä ja niiden tarjoamille ns. hyvälle palveluk-

sille oli kysyntää varsinkin ETYKin yhteydessä. Huolehtimalla puolustusvelvoitteistaan puolueettomat valtiot vaikuttivat myös siihen, että ne eivät olleet poliittisten tai sotilaallisten spekulatioiden kohteena.

Muutos on tänään lähinnä siinä, että hyviä palveluksia voivat nyt tarjota muutkin kuin perinteelliset puolueettomat maat.»

Tämä kannanotto vastaa väitöskirjassa esittämäni puolueettomuuden määritelmää: turvallisuuspoliittisena perusratkaisuna puolueettomuuspolitiikan merkitys on ennallaan – samoin ulkopoliitiikan yleislinjana; uutta tässä suhteessa on se, että hyviä palveluksia voivat nyt tarjota muutkin kuin puolueettomat maat.

Paasio täsmensi puolueettomuusnäkemystään jatkaen näin:

»Puolueettomien maiden erityisesti tähdentämät turvallisuusperiaatteet ovat kokeneet läpimurron Euroopassa. Kansoja erottavia viholliskuvia on pystytty merkittävästi heikentämään. ETYK on vaikuttanut tähän muutokseen keskeisesti. Samalla ovat Suomelle läheiset valtioiden käyttäytymisperiaatteet vahvistumassa: maanosamme turvallisuutta uhannutta hyökkäyskapasiteettia eliminoidaan ja yhteistyön rakenteita luodaan.

Puolueettomuuspolitiikkaa harjoittavien valtioiden ei todellakaan ole syytä perätä moraalista kunniaansa kansainvälisessä yhteisössä. Niiden ei myöskään tarvitse häpeillä osaansa kun maanosan kahtiajaon tilalle syntyy laaja-alaisia yhdentymisen rakenteita. Puolueettomat maat voivat – mikäli maanosan muutoksen myönteinen perussuunta jatkuu – ajaa entistä ongelmattomammin perustavoitteitaan laajemmissa eurooppalaisissa rakenteissa.

Puolueettomuuden merkitys on aina voitava palauttaa sen klassiseen merkitykseen: valtion uskottavuuteen sen pyrkiessä rauhan aikana noudattamaan sellaista politiikkaa, että se mahdollisen sodan syttyessä säilyisi puolueettomana – sodan ulkopuolella.»

Viimeinen kappale pitää sisällään sen puolueettomuuden ja puolueettomuuspolitiikan perusmääritelmän, jota Ruotsi on perinteisesti käyttänyt ja jonka esitin omassa väitöskirjassani puolueettomuusdoktriinimme ensimmäisenä osana, sen perustana. Edelliset kappaleet käsittelevät puolueettomuuspolitiikan sekä yleistä että turvallisuusulottuvuutta.

Välittömästi edellä siteerattujen kappaleiden jälkeen Paasio siirtyi presidentti Urho Kekkosen kannanottojen kautta EY-kysymykseen:

»Vuonna 1966 presidentti Urho Kekkonen määritteli maamme puolueettomuuden tavoitteen sanomalla Suomen pyrkivän rauhan aikana pysymään suurvaltojen ja suurvalta-blokkien ristiriitojen ulkopuolella sekä niiden välisen aseellisen selkkauksen sattuessa säilyttämään puolueettomuutensa.

Maailma ei tänään ole vuoden 1966 kaltainen. Tästä huolimatta Kekkosen linjoitus pätee edelleenkin, koska se perustui pysyväisluonteiseen arvioon kansainvälisestä ja maantieteellisestä asemastamme. Käsityksen vaihtelevat siitä, kuinka pitkälle puolueettomuus rauhan oloissa edellyttää pidättymistä poliittisista sitoumuksista tai taloudellisesta riippuvuudesta – ottaen huomioon niiden mahdolliset turvallisuuspoliittiset seuraamukset ristiriitojen ilmaantuessa.

Minkälaisia rajoituksia puolueettomuus asettaa sitä noudattavalle valtiolle rauhan oloissa – erityisesti nykyisissä syvenevän rauhan oloissa?

Keskustelu on Suomessa – kuten muissakin puolueettomissa maissa – keskittymässä kysymykseen siitä, ovatko EY:n kehitys-suunnitelmat sulkemassa pois puolueettomien maiden täysjäsenyyden mahdollisuuden.

Onko EY kehittymässä poliittiseksi, ulkopoliittiseksi ja lopulta turvallisuuspoliittiseksi yhteisöksi, vai toteutuvatko sellaiset suunnitelmat vain rajoitetusti?»

Erityisen mielenkiintoista tässä puheessa on se, että Paasio tukeutui Urho Kekkosen vuonna 1966 käyttämään puolueettomuuspolitiikan määritelmään, jonka mukaan puolueettomuus-

pyrkimys rajoittuu nimenomaan suurvaltojen ja suurvaltablokkien välisiin ristiriitoihin ja selkkauksiin. Toisaalta Paasio totesi tämän määritelmän perustuneen »pysyväisluonteiseen arvioon kansainvälisestä ja maantieteellisestä asemastamme». Tämä viittaa siihen, ettei hänellä ollut pyrkimystä käyttää vuoden 1966 formulaa perusteena sille, että puolueettomuuspolitiikasta voitaisiin uusissa oloissa luopua.

Paasio piti edelleen oikeana hallituksen edellisenä vuonna esittämää kannanottoa, jonka mukaan »jäsenyys EY:ssä ei näkemysmme mukaan ole sovittavissa yhteen puolueettomuuspolitiikkamme kanssa, emmekä siten pyri yhteisön jäseneksi».

Paasio piti tiukasti kiinni puolueettomuuspolitiikasta, mutta ei sulkenut pois sitä mahdollisuutta, että se saattaisi olla – myöhemmän kehityksen valossa – yhdistettävissä EY-jäsenyyteen.

Viimeisen ULAssa julkaistun merkittävän puheensa ulkoministeri Paasio piti marraskuun 12. päivänä Jyväskylässä. Tässäkin puheessa hän arvioi EY:n tulevaa kehitystä kohti yhteistä ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa (s. 63):

»Tätä näkökulmaa tarkastellaan huolellisesti mm. Euroopan puolueettomissa maissa, joissa on virinnyt aikaisempaa laajempaa harrastusta integraatioon jopa EY:n täysjäseneksi asti. On perusteltua todeta, ettei meillä vielä nyt ole mahdollisuuksia tietää riittävällä tarkkuudella, millaiseksi ja miten kiinteäksi EY:n poliittinen ja turvallisuuspoliittinen yhteistyö muodostuu. Niin moni tähän jollakin todennäköisyydellä vaikuttava tekijä on vielä kehittymässä. Aineksia Euroopan talousaluetta pitämälle meneviin ratkaisuihin ei ole nyt koossa.»

Mielenkiintoista tässä puheessa oli myös se, että Paasio – samaan tapaan kuin Holkeri edellä selostetussa puheessa – rinnasti EY:n suurvaltoihin:

»On siis nähtävissä, että EY on muodostumassa suurvallan kaltaiseksi tekijäksi, joka on kilpailuasemissa Yhdysvaltain ja Japanin kanssa. Tämä korostuu uudessa suurvaltopoliittisessa ilmastossa, jossa talous on aseita vahvempi voimamittari. Nähtäväksi

jää, tuoko uusi suurvalta-asema mukanaan myös uusia suurvaltaristiriitoja.»

Edellä selostettujen tasavallan presidentin, pääministerin ja ulkoasiainministerin puheiden lisäksi ULAssa julkaistiin vuonna 1990 yksi tämän selvityksen kannalta erityisen mielenkiintoinen puhe, ulkoasiainministeriön poliittisen osaston lähetystöneuvoksen Alpo Rusin syyskuun 20. päivänä pitämä esitelmä »Muuttuva Eurooppa: Suomi korostaa puolueettomuutta sotilaallisella sektorilla; ulkopoliittikka kehittyä kohti sitoutumattomuutta». (s. 148–155)

Tämä esitelmä näyttää olleen yritys luoda Suomen ulkopoliitikalle uutta doktriinia. Tämän kannanoton merkitystä korostaa se, että se on julkaistu ULAssa, johon yleensä sisällytetään tasavallan presidentin ja valtioneuvoston jäsenten esittämien kannanottojen ohella vain ministeriön ylimmän virkamiesjohdon puheita ja esitelmiä. Esitelmässä on yhtymäkohtia ulkoministeri Paasion samoina aikoina pitämiin puheisiin.

Rusi lähti liikkeelle Euroopan »geostrategisen maiseman» muutoksesta ja suhteiden normalisoitumisesta Saksan ja Neuvostoliiton välillä. Hän jatkoi:

»Myös Euroopan yhteisön kehittyminen liittovaltioksi, itse asiassa, suurvallaksi, muokkaa väistämättä maanosan karttaa. Vaikka Suomen ulkopoliittinen doktriini on kaikessa oleellisessa lähinnä historiallisiin ja geostrategisiin tekijöihin perustuva kokonaisuus, doktriinin eri tekijöiden merkitys on muuttumassa tässä prosessissa. Tällä on erityinen merkitys siihen nähden, kuinka puolueettomuus määritellään sekä sotilaallisessa mielessä että ulkopoliitikassa (in the field of military and foreign policy).»

Rusi totesi Euroopan puolueettomissa maissa keskusteltavan siitä, voisiko EY muuttaa luonnettaan siinä määrin, että nämä maat voisivat tulla sen täysjäseniksi. On kaksi tulkintaa:

»Yhtäältä on väitetty, että puolueettomuus on EY:n täysjäsenyyden pysyvä este, koska EY on itse asiassa kehittämässä omaa

turvallisuuspolitiikkaansa. Puolueettoman maan tulee joko pysyä EY:n ulkopuolella tai luopua puolueettomuudestaan. Toisten tulkintojen mukaan EY on liikkumassa suuntaan, joka lopulta antaisi Suomellekin mahdollisuuden liittyä siihen asettamatta puolueettomuuttaan kyseenalaiseksi.»

Rusin tulkinnan mukaan Suomen puolueettomuuden juuret ovat jopa 1860-luvulla, mutta »vasta 1930-luvulla pohjoismaisesta suuntauksesta – ja puolueettomuudesta – tuli todellisia tavoitteita»:

»Tuolloin Suomi tuli aikaisempaa paremmin tietoiseksi, ettei se voinut suojella itseään Euroopan konflikteilta nojautumalla vain pieniin liittoutumiin tai Kansainliittoon. Sen oli ratkaistava turvallisuusongelmansa pääasiassa vahvistamalla sotilaallista voimaansa ja saamalla naapurinsa vakuuttuneiksi siitä, että se ottaisi huomioon myös niiden turvallisuustarpeet, mikä oli omiaan vahvistamaan sen puolueettomuusasemaa.»

Toisen maailmansodan jälkeen Rusi totesi Suomen ulkopoliittikan tärkeimpien tavoitteiden olleen hyvät suhteet naapureiden kanssa ja pysyttäytyminen suurvaltojen välisten ristiriitojen ulkopuolella. Viimeksi mainitun tavoitteen hän totesi sisällytetyn vuoden 1948 YYA-sopimuksen johdantoon. Tämän jälkeen hän sanoi:

»Tämäkin tasoitti tietä yleisemmälle lähestymistavalle kansainvälisissä suhteissa. Puolueettomuudesta tuli todellakin Suomen ulkopoliittikkaa kuvaava käsite (description of Finland's foreign policy).»

Puolueettomuuden sodanjälkeisistä tulkinnoista Rusi otti esille kaksi.

Ensiksi hän otti esille presidentti J.K. Paasikiven 1940 luvun käyttämän määritelmän, jonka mukaan suomalaiset eivät pyri puolueettomuuteen sanan kansainvälisoikeudellisessa mielessä, vaan että he pyrkivät pysyttäytymään valtioiden välisten konfliktien ulkopuolella.

Toinen oli Urho Kekkosen:

»Vasta sen jälkeen kun Porkkala oli palautettu vuonna 1955 Suomi ryhtyi päättäväiseen toimintaan tehdäkseen puolueettomuuspolitiikasta ulkopolitiikkansa keskeisen periaatteen. Vuonna 1966 presidentti Urho Kekkonen määritteli puolueettomuuden – siis: missä tapauksissa Suomi tahtoo olla puolueeton – tällä tavoin: 'Pyrimme rauhan aikana pitämään Suomen suurvaltojen ja suurvaltablokkien välisten ristiriitojen ulkopuolella, ja pysymään puolueettomana, jos niiden välille syntyy aseellinen konflikti'.»

Selostettuaan parlamentaarisen puolustuskokouksen vuonna 1971 hyväksymää Suomen ulkopolitiikan määritelmää Rusi arvioi komitean »kaventaneen» »Suomen puolueettomuuspolitiikan tai, tarkemmin sanottuna, ulkopolitiikan liikkumatilaa» viittaamalla YYA-sopimukseen:

»Toisin sanoen Suomi sovelsi puolueettomuusperiaatetta ehdottomammin kuin mitä presidentti Kekkonen oli alunperin tarkoittanut vuoden 1966 lausunnossaan. Kekkonen oli painottanut tarvetta pysyä suurvaltojen ja suurvaltablokkien välisissä konflikteissa. Viittaamalla (yya-)sopimukseen parlamentaarinen puolustuskomitea korosti pyrkimyksiä pysyä kansainvälisten kiistojen ja kaikkien aseellisten konfliktien ulkopuolella. Se palautti doktriinin Paasikiven lähtökohtaan, vaikkakin Suomen kannalta muuttuneissa olosuhteissa. Maassamme ei esimerkiksi ollut enää Neuvostoliiton sotilaallista tukikohtaa.

Noottikriisin jälkeen sotilaallisen maanpuolustuksen merkitys tunnustettiin puolueettomuuden uskottavuuden päätekijäksi. Niinpä Kekkonen vuonna 1966 muotoilema doktriini perustui kahteen tekijään: uskottava puolustuskyky ja toisaalta blokkiorientoitunut lähtökohta kansainvälisen ympäristön ja maantieteen merkitystä arvioitaessa. Parlamentaarinen puolustuskomitea kytki ehkä tarpeettomasti puolueettomuusmääritelmäänsä toisiinsa yhtäältä puolueettomuuskäsitteen turvallisuusmielessä ja toisaalta puolueettomuuspolitiikan – ulkopolitiikan yleislinjan (a security related neutrality concept and the policy of neutrality – foreign policy in general).»

Edellä selostetuissa esitelmänsä osissa Rusi käytti puolueettomuuden käsitettä tavalla, joka on pääpiirtein sopusoinnussa väistökirjani määritelmän kanssa.

Vanhemman historiallisen taustan osalta kielenkäyttö on yhteneväistä, mutta hänen tulkintaansa Paasikiven ja Kekkonen esittämistä määritelmistä en voi oman ajatteluni pohjalta yhtyä. Paasikiven määritelmä on tulkintani mukaan »väljempi», koska se on yleinen. Kekkonen puolestaan rajoitti puolueettomuuden suurvaltaristiriitoihin ja -konflikteihin.

Rusin tulkinta näyttää lähtevän siitä, että liikkumatila kaventui, koska »paasikiviläinen» uusi doktriini satoi Suomea laajalaisempaan puolueettomuuspolitiikkaan. Tätä »liikkumavapauden kaventumista» ei voitane pitää ongelmana muutoin kuin siinä tapauksessa, että puolueettomuuspolitiikasta tai sen oleellisista osista haluttaisiin luopua.

Viimeisessä edellä siteeratussa kappaleessa Rusin kielenkäyttö on täsmälleen väistökirjani puolueettomuusdoktriinin mukaista: hän puhuu puolueettomuuspolitiikan turvallisuuspoliittisesta ja yleisestä ulottuvuudesta.

Jatkokehittelyn pohjaksi hän ei kuitenkaan ottanut tätä puolueettomuuspolitiikan määritelmää, vaan valitsi aivan toisen tien. Väliotsikon »Puolueettomuuden muuttuva rooli: aktiivinen sitoutumattomuus» alla hän otti lähtökohdakseen tohtori Harto Hakovirran puolueettomien maiden politiikasta tekemän tutkimuksen. Tähän teemaan Rusi siirtyi ETYKin kautta, jonka puitteissa puolueettomuuden tehtävänä oli sovittaa idän ja lännen välillä ja ylläpitää keskustelua:

»Nyt kun blokit perinteisessä muodossaan on hylätty, meillä on jälleen tarve uudelleenarvioida Suomen ulkopoliittisessa doktriinissa ilmaistu kansallisten etujemme sisältö ja yleensäkin Suomen rooli kansainvälisessä yhteydessä.

Euroopan puolueettomat maat pyrkivät periaatteessa pysyttyymään kansainvälisten kriisien ulkopuolella, ja ne ovat päättäneet olla liittymättä sotilasliittoihin. Tämän lisäksi nähtävissä ei ole mitään täysin johdonmukaista linjaa siinä, kuinka ne toteuttavat puolueettomuuspolitiikkaa kansainvälisissä kriisi-

tilanteissa, kuten tohtori Harto Hakovirta on tutkimuksessaan osoittanut. Mutta puolueettomat maat ovat omaksuneet yhden yhdenmukaisen periaatteen; ne painottavat malttia ja vuoropuhelua ja yrittävät välttyä joutumasta kriisien osapuoleksi. Sellaiset tavoitteet voidaan kuitenkin tavallisesti saavuttaa toteuttamalla ensi sijassa aktiivista politiikkaa ja olemalla mieluummin aloitteellinen kansainvälisessä yhteisössä. Tavoitteena on siten vahvistaa järjestelmää, jolla ristiriitoja ratkaistaan rauhanomaisesti ja jossa rauhanomaisen yhteistyön rakenteita laajennetaan. Tällaista politiikkaa ei sellaisenaan voida aina mitata puolueettomuuden mittarilla.

Voidaan kysyä, onko Suomen puolueettomuuspolitiikkansa vuoksi pysyttävädyttävä ehdottomasti kaikkien kriisien ulkopuolella, jos (1.) supervallat työskentelevät läheisessä yhteistyössä, (2.) jos jättäytyminen ristiriidan tai kiistan ulkopuolelle vaikeuttaisi rauhan saavuttamista ja (3.) jos pluralismi ja supervaltojen keskinäinen yhteistyö, pikemminkin kuin jakautuminen blokkeihin, on luonteenomaista kansainväliselle järjestelmälle.

Presidentti Gorbatšovin vierailu Suomeen vuonna 1989 vähensi myös sen keskustelun tarvetta, onko puolueettomuus käsite, joka olisi suljettava suomalais-neuvostoliittolaisten suhteiden ulkopuolelle. Kuten edellä totesimme, Suomen puolueettomuuspolitiikka ei turvallisuuteen liittyvien näkökohtien kyseessäollen (as far as the security-related aspects are concerned) ole symmetristä, koska Suomi on antanut edellä mainitun takuun Neuvostoliitolle. Lokakuussa 1989 hyväksytyn suomalais-neuvostoliittolaisen asiakirjan valossa myös Neuvostoliitto tunnustaa, että Suomi on puolueeton maa, jolla on täysi oikeus antaa oma tulkintansa puolueettomuudesta. Niinpä me puolueettomuuden määrittelemisessä lähestymme vuonna 1966 esitettyä joustavaa doktriinia.

1970-luvulta lähtien puolueettomuus on toistuvasti tulkittu tavoitteeksi, joka luonnehtii ulkopolitiikkaa yleisesti, vaikka se on ensisijassa toiminnan väljä malli (a broad model of action). Puolueettomuuden pitäisi olla ensisijassa päämäärämme säilyttää Suomen mahdollisuuden pysyttäytyä supervaltojen sotilaal-

listen konfliktien ulkopuolella ja pysyä puolueettomana – siis ensi sijassa säilyttää koskemattomuutensa konfliktiin nähden. Tämä voidaan saavuttaa harjoittamalla aktiivista sitoutumattomuutta ja myös nojautumalla puolueettomuuteen turvallisuusmielessä tai, vielä oikeammin, puolustusmielessä (by relying on security related or, more propely, defence-related neutrality).

Niinpä Suomi toimii sen olettamuksen varassa, että puolueettomuus on maan pysyvä poliittinen voimavara. Ulkoministeri Pertti Paasio ilmaisi tämän käsityksen Helsingissä 30. elokuuta 1990 pitämässään puheessa: 'Ulkopolitiikkamme keskeivät arvot – hyvät naapurisuhteet ja puolueettomuus – eivät ole menettäneet merkitystään.'

Rusin puheen tämä jakso synnyttää useita kysymyksiä:

1. Mitä logiikka on siinä, että hän sanoo ensin blokkien perinteisessä muodossaan hävinneen, mutta toteaa sitten meidän lähestyvän vuoden 1966 joustavampaa doktriinia, kun tuo mainittu doktriini – toisin kuin Paasikiven määritelmä – perustui nimenomaan blokkijakoon?

2. Miksi Rusi väittää, että puolueettomuus on 1970-luvulta lähtien tulkittu koko ulkopolitiikan tavoitteeksi, kun tosiasiasa puolueettomuuspolitiikka on tänä aikakautena esitetty nimenomaan ulkopolitiikkamme **välineenä** ja usein – Rusin sanoja käyttäkseni – juuri »toiminnan väljänä mallina»?

3. Seuraavassa virkkeessä Rusi rajaa puolueettomuuden vain suurvaltakonflikteihin, ja puhuu siinä yhteydessä optiosta, mahdollisuudesta. Sitten hän esittää keinoiksi tähän pääsemiseksi sen, että Suomen tulee harjoittaa »aktiivisen sitoutumattomuuden politiikkaa» ja »puolueettomuutta» tämän sanan turvallisuus- tai puolustusmielessä.

Virkkeen loppuosa tarkoittaa samaa kuin edellinen virke muutoin, mutta siihen voidaan katsoa kuuluvan myös tahto pysyä puolueettomana. Mutta mistä Rusi yhtäkkiä ottaa käsitteen »aktiivisen sitoutumattomuuden politiikka»? Hän ei määrittele sitä, eikä sen sisältö käy mitenkään ilmi myöskään asia-yhteydestä.

4. Mitä Rusi tarkoittaa vetämällä yhtäläisyysmerkin esittämässä kannanoton ja ulkoministeri Paasion puheen välillä?

Seuraava Rusin esitelmän väliotsikko oli »Muutokset eurooppalaisessa järjestelmässä puolueettomien maiden näkökulmasta». Tämän otsikon alla hän esitti kaksi merkittävää näkökohtaa

Ensinnäkin Rusi totesi puolueettomille maille ominaisten kansainvälisen käyttäytymisen periaatteiden – riitojen rauhanomainen ratkaiseminen, lisääntyvä yhteistyö ja aseidenriisunta – vahvistuneen ja poliittisten näkökohtien saaneen etusijan turvallisuusjärjestelmässä. Tässäkin hän viittasi Paasioon, tämän haastatteluun Demari-lehdessä 23.8.1990: »Nyt kaikki Euroopan maat ovat tavallaan samalla puolella, mutta kehityksen eri vaiheissa. Samanaikaisesti ovat ne olosuhteet, joissa Suomi on toiminut puolueettomana sillanrakentajana, tulevat väistämättä muuttumaan. Puolueettomuus kansainvälisissä asioissa merkitsee kuuntelemista, sieppämistä, tasapainottamista ja kompromissien tekemistä. Tämä on nyt tyyppillistä suuremmalle osalle Eurooppaa kuin aikaisemmin.»

Analysoituaan Euroopan ja erityisesti EY:n kehityksen näkymiä Rusi päätyi sanomaan:

»Tällä hetkellä on vielä epävarmaa, tuleeko EY:stä turvallisuuspoliittinen osatekijä uuteen eurooppalaiseen arkkitehtuuriin. Suomen kannalta tämä on elintärkeää; Euroopassa Suomi ei voi todennäköisesti sitoutua sotilaallisiin rakenteisiin, joissa se – edes teoriassa – huomaisi olevansa vastakkain lähimpien naapureittensa kanssa. Puolueettomuus turvallisuusmielessä säilyttää siten asemansa Suomen ulkopoliittisessa doktriinissa.»

Tämän jälkeen hän vielä arvioi, että Neuvostoliiton kehitys voi lähentää sitä muuhun Eurooppaan, jolloin maantieteen aiheuttama Suomen »poliittinen ongelma» voi pienentyä vastaavasti.

Lopuksi Rusi tuli esitelmässään aiheeseen »Kollektiivinen turvallisuus ja Suomen puolueettomuus». Tässä esitelmän osassa huomio kiintyy siihen, kuinka Rusi tulkitsee puolueettomuuden suhdetta »rauhan tekemiseen». Todettuaan, että Suomi voi puolueettomuuspolitiikkansa puitteissa osallistua sotilaalliseen toi-

mintaan, jota harjoitetaan YK:n kollektiivisen turvallisuusjärjestelmän puitteissa ja sen lipun alla, Rusi jatkoi näin:

»Jos Suomi pitäytyisi 1970-luvulla omaksutun puolueettomuusdoktriinin kirjaimeen, olisi myös tuleva toiminta Euroopan uuden turvallisuusjärjestelmän puitteissa rajattua. Tulevaisuudessa tämä (toiminta) saattaisi tarkoittaa ei vain rauhan säilyttämistä, vaan myös rauhan tekemistä (making it). Niinpä puolueettomuus ei ole Suomelle ehdoton arvo, vaan lähtökohta, suuntautumisen normi kansainvälisessä politiikassa.»

Tässä kappaleessa on selvä viesti: nyt kun Rusin mukaan on lähestytty jälleen »Kekkosen väljempää doktriinia», on käymässä mahdolliseksi, että Suomi voisi puolueettomuuden sitä estämättä osallistua rauhan säilyttämiseen ja myös rauhan tekemiseen.

Esitelmän loppukappaleessa hän palasi jälleen sitoutumattomuuteen:

»Euroopan puolueettomat maat toteuttavat tavoitteitaan kansainvälisissä suhteissa todennäköisesti yhä enemmän eurooppalaisten yhteistyörakenteiden puitteissa. Puolueettomuus saa uutta poliittista merkitystä, korostaen Euroopan tiiviimpää yhtenäisyyttä ja keskinäistä riippuvuutta. Puolueettomuuden hylkääminen olisi tällöin vähemmän ongelmallista kuin mitä se on ollut tähän mennessä. Asian ydin on kuitenkin siinä, ettei puolueettomuuden hylkääminen sanan turvallisuusmielessä ole viisasta eikä välttämätöntäkään. Toisin sanoen: puolueettomuuspolitiikka on muuttunut sitoutumattomuuden politiikaksi (a policy of non-alignment).»

Nytään hän ei määrittele sitoutumattomuutta, eikä mitenkään perustele johtopäätöstään.

Rusin ilmeisenä tarkoituksena oli hakea Suomen puolueettomuudelle sellaista uutta määritelmää, joka sopisi uuden Euroopan oloihin ja joka tekisi mahdolliseksi ehkä myös Suomen jäsenyyden EY:ssä.

Rusin olisi ollut helppo edetä loogisesti kohti uutta määritelmää, jos hän olisi pitäytynyt siinä kielessä, jota hän käytti parla-

mentaarisesta puolustuskomiteasta puhuessaan ja joka oli väitöskirjani puolueettomuusdoktriinin mukaista. Tällöin hän olisi saattanut päätyä vuoden 1992 selonteon ja tiedonannon määritelmään – vaikkapa tällaiseen: »uudessa Euroopassa korostuu puolueettomuuden ydin, sotilaallinen liittoutumattomuus ja itsenäinen puolustus. Puolueettomuuspolitiikka Suomen yleisenä linjana on menettänyt ajankohtaisuutensa nyt, kun Euroopan kahtiajako on purkautunut.» Puolueettomuuden turvallisuusulottuvuus olisi säilynyt, yleisestä olisi luovuttu.

Nyt Rusi kuitenkin otti käyttöön uuden epämääräisen käsitteen, jota hän ei mitenkään määritellyt: sitoutumattomuuden politiikka. Viimeisestä kappaleesta voisi päätellä, että Rusi tarkoitti sanoa puolueettomuuden muuttuneen liittoutumattomuudeksi. Mutta miksi hän puhui sitoutumattomuudesta?

Käännösvirheestä tuskin voi olla kysymys, sillä ULAn sisällysluettelossa »non-alignment» on käännetty sanalla »sitoutumattomuus».

Joskus liittoutumattomuus on käännetty sanalla non-alignment, mikä on harhaanjohtavaa. Oikea – joskin kielellisesti keho – käännös on »policy of non-alliance».

Sitoutumaton on eri asia kuin liittoutumaton. Sana »sitoutumaton» tuo mieleen sitoutumattomien maiden liikkeen ja sen kirjavan jäsenkunnan. Varsinkin Euroopan unionin piirissä käytävässä keskustelussa sitoutumattomuus, non-alignment, ymmärretään helposti siten, ettei maa sitoudu myöskään EU:n yhteisiin arvoihin ja pyrkimyksiin.

En voi päätyä muuhun tulkintaan kuin siihen, että Rusi käytti käsitettä »sitoutumattomuus» tahallaan ja siksi, että hän tahtoi muuttaa käsitteistöä ja doktriinia tavalla, joka avaisi mahdollisuuden sekä osallistumisen aseelliseen »rauhan tekemiseen» että myös Suomen liittymiselle Euroopan yhteisöön maana, joka edelleen noudattaisi vuoden 1966 määritelmän mukaista puolueettomuutta. Jos kansainvälinen kehitys johtaisi siihen, ettei suurvaltaristiriitoja enää olisi, voitaisiin lopustakin puolueettomuuspolitiikasta tätä logiikkaa seuraten luopua.

Hallituksen 24. lokakuuta 1990 eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle antamaan selontekoon Rusin esitelmä ei kuitenkaan heijastunut (s. 262):

»– Suomi jatkaa puolueettomuuspolitiikkaansa, joka tähtää hyvien suhteiden ylläpitämiseen kaikkien maiden kanssa ja aktiiviseen toimintaan kansainvälisen turvallisuuden ja yhteistyön puolesta.

– Suomi hoitaa erityisesti perinteisesti hyviä suhteitaan naapurimaihin ja toimii lähialueensa turvallisuuden ja yhteistyön kehittämiseksi muuttuvassa Euroopassa.

– Suomi huolehtii edelleen vakaan, turvallisuuspoliittiseen ympäristöön nähden uskottavan ja teknisesti korkeatasoisen puolustuskyvyn säilymisestä.»

Puolueettomuuspolitiikka käy naapurisuhteitten edellä. Puolueettomuus määritellään yleislinjaksi. Turvallisuuspoliittisen perusratkaisun mielessä sitä ei tuoda esille.

EY-jäsenyyteen hallitus suhtautuu pidättyvästi – pohdiskellen lähinnä sitä, kuinka poliittinen unioni vaikuttaisi ulkopuolisten maiden asemaan ja politiikkaan. (s. 268–269)

»EY-maat ovat asettaneet tavoitteeksi poliittisen unionin rakentamisen. Tässä yhteydessä käydään keskustelua myös turvallisuuspoliittisen yhteistyön kehittämisestä yhteisön puitteissa. Tämä keskustelu on kuitenkin selkiintymätöntä eikä voida päätellä, minkälainen merkitys sillä on kolmansien maiden kannalta. Vasta myöhemmin voidaan todeta, vaikuttaako se Suomen asemaan tai puolueettomuuspoliittiseen asennoitumiseen.»

Vuoden 1990 aikana Suomen ulkopoliittisen johdon kannatot poikkesivat aika tavalla toisistaan.

Presidentti Mauno Koivisto ei puhunut puolueettomuudesta muutoin kuin ETYKin yhteydessä. Hän määritteli Suomen yleistä toimintalinjaa tavalla, joka on puolueettomuuspolitiikan mukainen, mutta tätä sanaa hän ei käyttänyt.

Pääministeri Harri Holkerin puheet olivat selväsanaaisia sekä puolueettomuuden että EY-jäsenyyden osalta: puolueettomuuspolitiikkaa on jatkettava, EY:öön liittyminen on siksi mahdo-

tonta. Puolueettomuuden käsitettä hän käytti tavalla, joka oli pääpiirtein sopusoinnussa väitöskirjani doktriinimääritelmän kanssa.

Presidentti Koivisto kertoi äskettäin ilmestyneessä muistelmateoksessaan (*Historian tekijät*, Juva 1995) kieltäneensä marraskuun lopulla Holkeria sanomasta mitään ehdotonta puolueettomuuden ja EY-jäsenyyden keskinäisestä suhteensa. (s. 523) Tästä huolimatta Holkeri piti Paasikivi-seuran kokouksessa puheen, joka ei jättänyt arvailuille mitään sijaa.

Ulkoasiainministeri Pertti Paasio kehitti vuoden 1990 aikana omaa tapaansa määritellä Suomen asema ja linja. Ensimmäisessä vaiheessa hän päätyi määritelmään »hyvät naapuruussuhteet ja puolueettomuus». Elokuun lopulla pitämässään puheessa Paasio määritteli Suomen ulkopoliittisen linjan tavalla, joka on sopusoinnussa väitöskirjani puolueettomuusdoktriinin kanssa.

Paasion elokuussa 1990 pitämällä puheella oli mielenkiintoinen yhtymäkohta Alpo Rusin hieman myöhemmin pitämään esitelmään: Paasio tukeutui Kekkonen vuonna 1966 esittämään puolueettomuuden määritelmään tavalla, jolla ei näytä olevaan mitään erityistä merkitystä osana hänen puhettaan.

Rusin esitelmässä Kekkonen vuoden 1966 määritelmä muodostaa oleellisen perustan käsitteelliselle pohdiskelulle, joka päättyy siihen johtopäätökseen, että Suomen »puolueettomuuspolitiikka on muuttunut sitoutumattomuuden politiikaksi». Ulkopoliittisen johdon kannanotoissa ei noina aikoina esitetty tämänsuuntaisia ajatuksia.

EY-jäsenyydestä Mauno Koivisto ei sanonut julkisuudessa mitään.

Harri Holkeri ja Pertti Paasio torjuivat EY-jäsenyyden ainakin siinä vaiheessa, mutta Paasio piti ovea auki siihen mahdollisuuteen, että jäsenyys voisi myöhemmän kehityksen valossa tulla kysymykseen.

Näitä Suomen ulkopoliittisen johdon kannanottoja on mielenkiintoista verrata Ruotsin vastaaviin: jo lokakuussa 1990 Ruotsin sosialidemokraattinen hallitus otti ensimmäisen kerran kantaa maansa EY-jäsenyyden puolesta.

Suhtautumisessa puolueettomuuspolitiikkaan Ruotsi ja Suomi kulkivat eri suuntiin. Ruotsissa kannanotot tulivat varovaisem-

miksi kuin mitä ne olivat edellisenä vuonna olleet. Suomessa sekä ulkoministeri Paasio että pääministeri Holkeri puhuivat puolueettomuudesta aikaisempaa selvemmin ja voimakkaammin.

3. VUOSI 1991

Vuoden 1991 tammikuussa käytiin sota Kuwaitin vapauttamiseksi Irakin miehityksestä. Samoihin aikoihin Neuvostoliitto puuttui sotilaallisesti tapahtumiin Baltian tasavalloissa. Elokuussa toimeenpantiin Moskovassa epäonnistunut vallankaappaus, joka nopeutti Neuvostoliiton hajoamista. Aluksi itsenäistyivät Baltian maat, vuoden lopussa Neuvostoliitto hajosi.

Jugoslavian hajoaminen alkoi. Slovenia ja Kroatia julistautuivat itsenäisiksi. Serbienemmistöinen Krajina pyrki väkivalloin irrottautumaan Kroatiasta. Tälle alueelle lähetettiin YK-joukkoja.

Joulukuussa järjestetyssä Maastrichtin huippukokouksessa vahvistettiin hallitusten välisten konferenssien tulokset.

Heinäkuun alussa 1991 Ruotsin hallitus jätti EY:lle jäsenyyshakemuksensa.

* * *

Vuonna 1991 Ruotsissa tapahtui hallitusvaihdos. Ingvar Carlssonin johtama hallitus jatkoi edellisen vuoden lopulla hahmotunutta linjaa, jonka mukaan Ruotsi pyrkii EY:n jäseneksi puolueettomuutensa säilyttäen. Pierre Schori kuitenkin avasi tietä sille, että Ruotsi määritteli itsensä vain liittoutumattomaksi maaksi. Carl Bildt ja Margaretha af Ugglas hylkäsivät puolueettomuuspolitiikan ja alkoivat toteuttaa uutta turvallisuuspoliittista linjaa.

Suomessa tuli esille näkemys ulkopoliittisen johdon keskuudessa. Mauno Koivisto avasi tietä EY-jäsenyydelle hyväksymällä sen, että Suomi määritteli linjakseen liittoutumattomuuden. Harri Holkeri ei tarkistanut kantaansa. Myös Pertti Paasio piti ulkoministerikautensa loppuun saakka kiinni Suomen puolueettomuudesta. Esko Aho ja Paavo Värynen jatkoivat tätä linjaa.

3.1. RUOTSI

Ruotsissa vuosi 1991 oli vaalivuosi. Syyskuun vaaleihin saakka jatkoi toimintaansa Ingvar Carlssonin johtama sosialidemokraattinen hallitus, vaalien jälkeen muodostettiin Carl Bildtin johtama neljän porvarillisen puolueen yhteishallitus.

Ensimmäinen vuoden 1991 Utrikesfrågor-julkaisuun sisällytetty merkittävä ulkopoliittinen kannanotto on ulkoministeri Sten Anderssonin Norjan Eurooppa-liikkeen tilaisuudessa 12.2.1991 pitämä puhe. Hän perusteli edellisen vuoden lopulla tehtyä päätöstä lähtien liikkeelle aikaisemmasta kannanotosta (s. 46):

»Me Ruotsissa totesimme, ettei meidän puolueettomuuspolitiikkamme – joka oli myötävaikuttanut siihen, ettemme olleet tulleet vedetyksi mukaan kahteen maailmansotaan – voida yhdistää jäsenyyteen kuuden valtion yhteisössä, joka tosiasiansa oli osa toisesta blokista.

Nyt tilanne on muuttunut. Rautaesirippu on hävitetty. Varsovanliitto on olemassa vain paperilla – tuskin edes niinkään. Itä- ja Keski-Euroopan maat ovat saavuttaneet jälleen vapautensa. Demokratia valtaa alaa nopeasti. Kaikki on juhlallisesti vahvistettu ETYKissä ja Pariisin peruskirjassa.»

»Ruotsin jäsenyys EY:ssä on nyt sopusoinnussa puolueettomuuspolitiikan säilyttämisen kanssa. Tämä on Ruotsin hallituksen ja valtiopäivien selvä käsitys.»

Helmikuun 20. päivänä valtiopäiville antamassaan hallituspoliittisessa selonteossa hallitus piti jo selvänä, että Ruotsi hakee jäsenyyttä (s. 14):

»Lopullinen päätös Ruotsin jäsenyydestä EY:ssä tehdään jäsenyysneuvottelujen jälkeen, ulko- ja turvallisuuspoliittisia tekoja koskevan kokonaisarvion perusteella.»

Perusteluissa hallitus korosti puolueettomuuspolitiikan jatkuvuutta ja Euroopan muutosten merkitystä:

»Turvallisuuspolitiikkamme perustana pysyy puolueettomuus-

politiikka, jota tukee vahva ja kaikenkattava maanpuolustus. Me itse ratkaisemme, mikä on puolueettomuuspolitiikkamme mukaista. Kun ympäristössämme tapahtuu syvälleikäviä muutoksia, muuttuvat myös meidän rauhanaikaisen ulkopoliittikkamme edellytykset.

ETYKin puitteissa otetut konkreettiset askeleet kohti Euroopan yhteistä turvallisuusjärjestystä tekevät meille mahdolliseksi puolueettomuuspolitiikkaa vahingoittamatta osallistua tiiviimpään yhteistyöhön myös ulko- ja turvallisuuspolitiikan alueella.»

Vuoden 1991 Utrikesfrågor julkaisee yhden asiakirjan, joka herättää monia Ruotsin puolueettomuuspolitiikkaan liittyviä kysymyksiä – kabinettisihteerin Pierre Schorin puheen Lontoossa 14.5.1991 («Ruotsi uudessa Euroopassa», Chatham House). (s. 56–66) Tämä puhe oli monessa suhteessa samankaltainen kuin Alpo Rusin edellisenä syksynä pitämä esitelmä.

Aluksi Schori määritteli hyvin lyhyesti Ruotsin linjan:

»Ruotsi on puolueeton maa. Tällä tavoin on Ruotsin ulkopoliittikka – hyvin yksinkertaistetusti – tullut tunnetuksi ympäri maailmaa sotien jälkeisenä aikana.»

Sitten puhuja esitti – epäsuorasti – kysymyksen:

»Nyt kun kylmän sodan kausi on päättynyt, kun Varsovanliittoa ei enää ole, kun Eurooppa on läpikäynyt suuria muutoksia, asettaa moni kuitenkin kysymyksen, mitä Ruotsin puolueettomuuspolitiikka tässä uudessa tilanteessa merkitsee. 'Minkä välillä Ruotsi on puolueeton?', voidaan kysyä.»

On outoa, että Schori hyväksyvästi ja ilman kommentteja siteerasi tuon kysymyksen, joka on Ruotsin perinteisen puolueettomuusdoktriinin valossa epäoleellinen. Schori oli itse mm. edellä selostetussa vuoden 1989 alussa pitämässään puheessa määritellyt Ruotsin puolueettomuuspolitiikan tarkoittavan sitä, että Ruotsi pyrkii olemaan puolueeton sotiin nähden, pysyttäyty-

mään niiden ulkopuolella; väline tähän on rauhan ajan sotilaallinen liittoutumattomuus; lisäksi Ruotsin puolueettomuuspolitiikkaan kuuluu työ rauhan ja liennytyksen hyväksi Pohjolassa ja koko maailmassa. Tällä tavoin määritelty puolueettomuus ei ollut riippuvainen siitä, oliko puolia vai ei – oliko Eurooppa kahtiajakautunut vai ei.

Toistettuaan Ruotsin puolueettomuuspolitiikan perinteisen määritelmän Schori jatkoi:

»Liittoutumattomuus on turvallisuuspolitiikkamme väline, ei sen päämäärä. Liittoutumattomuus ei ole kirjoitettuna perustuslakiimme, eikä sitä ole sidottu mihinkään kansainväliseen sopimukseen. Me itse päätämme, mikä on puolueettomuuspolitiikkamme mukaista.»

Tämäkin kappale herättää kysymyksiä. On totta, että liittoutumattomuus on puolueettomuuspolitiikan väline. Puolueettomuuspolitiikka puolestaan on väline perimmäisten päämäärien (rauhan ja riippumattomuuden) saavuttamiseksi. Mutta miksi Schori korosti liittoutumattomuuden välineellistä luonetta ja myös sitä, ettei sitä ole sidottu perustuslain määräyksiin eikä sopimuksiin? Tahtoiko hän sanoa, että liittoutumattomuudesta voitaisiin ehkä luopua ja että tämä saattaisi olla jopa – jollakin tavalla määritellyn – puolueettomuuspolitiikan mukaista?

Seuraavaksi Schori rinnasti EY-jäsenyyden ja YK-jäsenyyden toisiinsa:

»On selvää, että liittoutumattomuus sulkee pois mahdollisuuden osallistua sotilaallisiin liittokuntiin. Mutta me teimme esimerkiksi jo vuonna 1946 sen arvion, että jäsenyys Yhdistyneissä kansakunnissa oli puolueettomuuspolitiikkamme mukaista, vaikka jäsenyyden kautta olemme velvolliset ottamaan osaa turvallisuusneuvoston päättämiin sotilaalliseen toimintaan.»

Saman rinnastuksen Schori esitti puheessaan myös toisen kerran:

»Ruotsi aikoo nyt hakea jäsenyyttä EY:ssä. Se on merkittävä askel Ruotsin ulkopolitiikassa – tärkein sen jälkeen kun liittymme YK:iin.»

Tämä rinnastus oli outo ennen muuta siksi, että YK perustettiin yleismaailmalliseksi kollektiivisen turvallisuuden järjestelmäksi, eikä suinkaan sotilaalliseksi liittokunnaksi. Ruotsinkin hallituksen arvion mukaan EY taas oli jo kylmän sodan kaudella ollut liittokuntaan verrattava yhteisö, johon puolueeton maa ei voinut kuulua. Keväällä 1991 oli vireillä varteenotettava hanke EY:n ulko- ja turvallisuuspolitiikan tiivistämiseksi ja sen puolustuslottuvuuden kehittämiseksi. Näköpiirissä oli siis mahdollisuus, että EY:stä kehittyisi sotilasliiton kaltainen unioni.

Schori jatkoi kertomalla missä suhteessa Ruotsi ei ole puolueeton: Ruotsi ei ole puolueeton konfliktissa johon YK:n turvallisuusneuvosto on ottanut kantaa, Ruotsi ei ole ideologisesti puolueeton. Puolueettomuuspolitiikan saavutuksina hän mainitsi puolestaan menestyksellisen toiminnan maailmanlaajuisessa ulko- ja turvallisuuspolitiikassa ja humanitaarisessa toiminnassa. Nämä kannanotot olivat Ruotsin vakiintuneen doktriinin ja kielenkäytön mukaisia. Puheen kokonaisuudessa ne kuitenkin veivät huomiota sivuun puolueettomuuspolitiikan ydinkysmyksistä.

Ruotsin EY-jäsenyyttä Schori perusteli samoin sanankääntein kuin muutkin:

»Kun maailma ympärillämme muuttuu, muuttuvat myös Ruotsin puolueettomuuspolitiikan edellytykset. Se mikä ei ollut puolueettomuuspolitiikkamme mukaista blokkijaon Euroopassa 20 tai 30 vuotta sitten voi hyvinkin olla sen mukaista Pariisin peruskirjan Euroopassa.»

Ruotsin mukanaolon WEU:ssa Schori torjui:

»Ruotsin kaltainen liittoutumaton maa ei kuitenkaan voi osallistua tämänlaatuisen yhteistyöhön. Arvioimme, että EY:n ja WEU:n välille luodaan yhdysside kuitenkin niin, että liittoutumattomalla maalla on oikeus jäädä WEU:n ulkopuolelle.»

Ennen kuin Schori kiteytti puheensa EY-jäsenyyttä käsitelleen osan, hän korosti vielä sen tärkeyttä, että Ruotsi omalla politiikallaan ylläpitää vakautta Pohjolassa. Siksi Ruotsi ei saa tehdä turvallisuuspolitiikassaan sellaisia muutoksia, jotka saattaisivat synnyttää sen vaikutelman, että Ruotsi nivotaan mukaan läntiseen turvallisuusjärjestelmään. Venäjän tuli voida luottaa siihen, ettei Ruotsi päästä alueelleen minkään suurvallan joukkoja.

EY-jäsenyydestä Schori sanoi lopuksi näin:

»Ruotsi aikoo siis hakea EY:n jäsenyyttä säilyttäen liittoutumattomuutensa. Tämä ei ole ilmaus siitä, että Ruotsi pyrkisi eristäytyneeseen turvallisuuspoliittiseen linjaan uudessa Euroopassa vaan siitä, että pyrimme todellista yleiseurooppalaista rauhajärjestystä odottaessa edistämään rauhanomaista kehitystä ja vakautta Itämeren piirissä.

Liittoutumattomuus on vain Ruotsin oma asia. Samalla uskomme, että voimme toteuttaa menestyksellisemmin edellä mainitsemiani turvallisuuspolitiikkamme muita puolia, kun olemme yhteistyössä muiden EY-maiden kanssa.»

Myös nämä kappaleet herättävät kysymyksiä. Schori ei puhunut puolueettomuudesta vaan liittoutumattomuudesta. Hän sitoi liittoutumattomuudenkin ajallisesti siihen kauteen, joka kuluisi uuden yleiseurooppalaisen turvallisuusjärjestelmän rakentamiseen. Hän katsoi, että muussa turvallisuuspolitiikassa kuin puolustusyhteistyössä jäsenyys tarjoaisi paremmat toimintamahdollisuudet kuin ulkopuolella oleminen.

Schorin puheen tekstiä analysoimalla päädytään väistämättä siihen johtopäätökseen, että se sekä käsitteellisesti että asiasisällön puolesta oleellisella tavalla poikkesi siihenastisista ja myös välittömästi sen jälkeen julkisuudessa esitetyistä Ruotsin kannanotoista.

Schorin puheeseen sisältyvistä argumenteista olisi voitu helposti jatkaa siihen johtopäätökseen, että Ruotsi luopuu puolueettomuuspolitiikastaan ja lopulta myös liittoutumattomuudesta: perinteinen puolueettomuuspolitiikka liittyi kylmän sodan kauteen, joten se oli menettänyt ajankohtaisuutensa – siitä on nyt jäljellä vain liittoutumattomuus, josta siitäkin voi-

daan ja tulee luopua sitten kun yleiseurooppalainen turvallisuusjärjestelmä on valmis.

Käsitteitä »puolueettomuuspolitiikka» ja »liittoutumattomuus» verrattaessa on syytä muistaa, että niillä on Ruotsin vaikiintuneessa puolueettomuusdoktriinissa ollut oleellinen ero. Liittoutumattomuus on ajankohtainen asiointi, johon ei sisälly mitään tahdonilmaisua tulevaisuuden varalle; puolueettomuuspolitiikkaan sisältyy tahto pysyä sotien ulkopuolella. Sana »liittoutumattomuus» ei kerro mitään ulko- ja turvallisuuspolitiikan muusta sisällöstä, kun taas puolueettomuuspolitiikka sisältää tiettyjä käyttäytymissääntöjä mm. koskien lähialueiden turvallisuuspolitiikkaa, Eurooppa-politiikkaa ja maailmanlaajuista työtä rauhan ja turvallisuuden hyväksi.

Mikä merkitys Schorin puheelle on annettava? Oliko se hänen yksityisajatteluaan vai ulkopoliittisen johdon »koepallo»? Liittyikö se lähestyviin vaaleihin, joissa oikeisto painoi päälle myös Eurooppa-politiikassa?

Schorin puheen tekee joka tapauksessa ymmärrettäväksi se, että tuona ajankohtana EY:n ja sen jäsenmaiden puolelta esitettiin voimakkaita kannanottoja, että Itävallan, Ruotsin ja Suomen tulee jäseneksi liittyessään luopua puolueettomuudestaan ja liittoutua. Niillekin EY:n edustajille, jotka hyväksyivät ainakin toistaiseksi jäsenmaan liittoutumattomuuden, oli puolueettomuuden käsite vaikeasti ymmärrettävä. Sen pelättiin tarkoittavan mm. sitä, että puolueettomat maat eivät olisi yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan puitteissa »solidaarisia» yhteisölle ja että ne eivät aidosti pyrkisi etsimään jäsenmaiden keskinäistä yhteisymmärrystä näissä asioissa. Tästä syystä oli luonnollista, että Ruotsissa pohdittiin uusia muotoiluja, joilla oman maan asema ja politiikka saataisiin EY:n piirissä oikein ymmärretyksi.

Schorin puhe näyttää kuitenkin avanneen ovia pidemmälle – Ruotsin ulko- ja turvallisuuspolitiikan peruslinjan muuttamiseen.

Ruotsin hallituksen virallinen kanta tuli selvääkin selvemmäksi, kun pääministeri Ingvar Carlsson antoi 14.6. valtiopäiville selonteon Ruotsin hakemuksesta liittyä Euroopan yhteisöön. (s. 24–29) Selonteko perustui keskusteluihin, joita oli käyty ulkoasiainneuvostossa mukana olevien puolueiden johtajien kanssa.

»Muuttuvassa Euroopassa muotoutuu myös Ruotsin ulko- ja turvallisuuspolitiikka uudelleen. Eurooppalainen identiteetti saa ulkopoliitikassamme kasvavan merkityksen. Uusi poliittinen tilanne avaa uusia mahdollisuuksia ottaa osaa myös ulko- ja turvallisuuspoliittiseen yhteistyöhön muiden Euroopan maiden kanssa.

Mutta edelleen merkitsevät Pohjois-Euroopan ja Pohjois-Atlantin strategiset realiteetit sitä, että määritelmä 'liittoutumaton rauhana aikana, joka tähtää puolueettomuuteen sodan oloissa' säilyttää perustavanlaatuisen merkityksensä.»

Puolustuspolitiikkaa käsitellessään Bildt totesi (s. 35):

»Myös voimakkaasti muuttuvassa Euroopassa edellyttää liittoutumaton turvallisuuspolitiikkamme voimakasta puolustusta.»

Selonteon pohjalta käydyssä keskustelussa ulkoministeri Margaretha af Ugglas arvosteli Ruotsin edellisiä hallituksia siitä, että suhteita läntiseen Eurooppaan oli laiminlyöty (s. 82):

»Paljon kallista aikaa on menetetty yhteyksiemme kehittämisessä Eurooppaan. Se aktiivinen ulkopoliitiikka, jota Ruotsi 70- ja 80-luvulla harjoitti, teki vain harvoja välilaskuja länsieurooppalaisiin pääkaupunkeihin matkalla eksoottisempiin paikkoihin.»

Ruotsin linjan hän määritteli samaan tapaan kuin Bildt:

»Ruotsi antaa aktiivisen panoksensa siihen uuteen eurooppalaiseen turvallisuus- ja yhteistyöjärjestykseen, joka on syntymässä sosialististen diktatuurien ja suunnitelmatalouksien romahdettua. Eurooppalainen identiteetti saa ulkopoliitikassamme kasvavan merkityksen ja se antaa uusia sysäyksiä pohjoismaiselle yhteistyölle. Vaikka uusi poliittinen tilanne luo uusia mahdollisuuksia osallistumiselle myös ulko- ja turvallisuuspoliittiseen yhteistyöhön muiden Euroopan maiden kanssa, merkitsevät lähialueidemme strategiset realiteetit sitä, että turvallisuuspoliti-

kan peruslinja, joka on kokoavasti määritelty 'liittoutumattomuudeksi rauhan aikana, joka tähtää puolueettomuuteen sodan oloissa', edelleen säilyttää merkityksensä.»

Näiden varovaisten ensimmäisten kannanottojen jälkeen sekä pääministeri Bildt että ulkoministeri af Ugglas pitivät voimakasanaisia puheita, joissa he arvostelivat Ruotsin siihenastista puolueettomuuspolitiikkaa.

Pääministeri Bildt puhui 13. marraskuuta Bonnissa aiheesta »Ruotsi – vastahakoisesta innostuneeksi (engagerad) eurooppalaiseksi». (s. 90–97) Tässä puheessa hän antoi oman tulkintansa Ruotsin ulkopoliittikan historiasta. Puheessa oli vahvoja ideologisia painotuksia.

Bildt aloitti tulkitsemalla EY -jäsenyyden hakemista kään- teentekeväksi Ruotsin historiassa:

»Vuosikymmenten itse valitun eristäytymisen jälkeen Ruotsi päätti ryhtyä täyteen yhteistyöhön Länsi-Euroopan muiden demokraattisten kansakuntien kanssa.»

Bildt tulkitsi Ruotsin valinneen puolueettomuuspolitiikan myös toisen maailmansodan jälkeen sen vuoksi, että »Ruotsin yleisen mielipiteen silmissä oli ollut suuressa määrin puolueettomuuspolitiikan ansiota, että Ruotsi oli onnistunut pysyttämään näiden (maailman)sotien ulkopuolella». Niissä puolueettomissa maissa – kuten Norjassa ja Belgiassa – jotka eivät olleet onnistuneet pysyttämään sodan ulkopuolella, puolueettomuuspolitiikka oli puolestaan joutunut huonoon huutoon.

Sivuuttaen kokonaan Ruotsin geopoliittiseen asemaan liittyvät näkökohdat Bildt tulkitsi, että Ruotsi oli nimenomaan historiallisen kokemuksen nojalla jäänyt aikanaan sivuun Ranskan ja Saksan ympärille syntyneestä yhteistyöstä: »uskottiin, että tietty eristäytyminen muun Euroopan asioista voisi tulevaisuudessa edistää maan turvallisuusetuja».

Bildt tulkitsi 1950-luvulta alkaneen Länsi-Euroopan kahtia- jaon johtuneen suuressa määrin siitä, että tätä ajanjaksoa muo- vanneella poliittikkosukupolvella oli ollut erilaisia historiallisia

kokemuksia. Uusien poliitikkosukupolvien ottaessa vastuun tilanne oli muuttumassa.

Bildt tulkitsi Ruotsin »kolmannen tien» (sosialidemokraattisen) sisäpolitiikan liittyneen puolueettomuuspolitiikkaan:

»Vaikka ei ollutkaan olemassa mitään suoraa yhteyttä, kehittyi eräänlainen henkinen kytkentä yhtäältä puolueettomuuspolitiikan – turvallisuuspolitiikan alueella – ja toisaalta sen talous- ja sosiaalipolitiikan välillä, jota kutsuttiin 'ruotsalaiseksi keskitieksi'.

»Pitkän aikaa oli Ruotsin politiikan vallanpitäjillä taipumus tarkastella Ruotsia maana, joka ns. 'kolmannen tien' poliittikaltaan saattoi rakentaa siltoja idän ja lännen välille – ei vain turvallisuuspolitiikassa vaan myös haettaessa jonkinlaista kompromissia kahden kilpailevan yhteiskunta- ja talousjärjestelmän välille.»

Bildt totesi, että tämän politiikan edellytykset olivat loppuneet, minkä lisäksi »kolmannen tien» sisäpolitiikka oli täysin epäonnistunut.

Puheensa turvallisuuspoliittisen osuuden Bildt aloitti toteamalla, että »Yhteisön piirissä on edelleen monia poliitikkoja, jotka kysyvät, onko Ruotsin ulkopoliittikka sopusoinnussa Yhteisön pitkän aikavälin tavoitteiden kanssa». Hän jatkoi:

»Ruotsin edellinen hallitus on selvästi julistanut – ja uusi hallitus on toistanut sen vielä voimakkaammin sanankääntein –, että me tunnemme Rooman sopimuksen ja yhtenäisyysasiakirjan poliittiset tavoitteet ja että olemme valmiit ja halukkaat niiden päätösten läpiviemiseen, jotka tulevat olemaan nyt meillä olevien hallitusten välisten konferenssien tuloksena.

Meidän ulko- ja turvallisuuspolitiikkamme on välttämättä sopeutettava sekä näihin tekijöihin että Euroopan uusiin realiteetteihin.

Uskon, että tässä yhteydessä voidaan tehdä kolme tärkeää johtopäätöstä.

Ensiksikin on ilmeistä, ettei käsitettä 'puolueettomuuspoli-

tiikka' voida enää käyttää sen ulko- ja turvallisuuspolitiikan asianmukaisena (adekvat) yleiskuvauksena, jota haluamme toteuttaa eurooppalaisissa puitteissa. Meidän politiikassamme tulee olemaan selvä eurooppalainen identiteetti.

Toinen johtopäätös on, että Ruotsilla on yhtä suuri intressi kuin muillakin Euroopan kansakunnilla siihen, että maan-osaamme saadaan rakennetuksi uusi turvallisuus rakenne, joka käsittelee, hallitsee (bemästra) ja ratkaisee ne turvallisuuspoliittiset uhkat ja jännitteet, joita me hyvin todennäköisesti kohtaamme tulevaisuudessa. Olemme valmiit osallistumaan rakentaviin keskusteluihin siitä, kuinka voimme myötävaikuttaa tähän.

Kolmas johtopäätös on, että tämä ei missään suhteessa vapauta meitä vastuusta itse puolustaa suurta ilmatilaamme ja meidän laajoja maa- ja merialueitamme, joilla on strateginen sijainti Pohjois-Atlantin ja Venäjän luoteisosan välillä. Turvataksemme tämän aiomme reaalisesti kohottaa puolustusmenoja tulevan viisivuotisen puolustuspäätösjakson aikana.»

Ulkoministeri Margaretha af Ugglas puhui 4. joulukuuta 1991 Ulkopoliittisessa instituutissa aiheesta »Itseriittoisuudesta yhteistoimintaan – Ruotsin ulkopoliittikka muutoksessa». (s. 101–108)

af Ugglas aloitti puheensa käsittelemällä Ruotsin ulkopoliittikan historiaa. Puheen tämä osa rikkoi käsitystä Ruotsin puolueettomuuspolitiikan johdonmukaisuudesta.

Ruotsin jättäytymisen ydin-Euroopan yhdentymisen ulkopuolelle af Ugglas tulkitsi Bildtin tavoin johtuneen kahdesta syystä: sota-ajan kokemuksista ja siitä, että »monet kuvittelivat, että jonkinasteinen eristäytyminen muusta Euroopasta edistäisi meidän turvallisuusetujamme».

1960-luvun alun päätöstä jättäytyä EEC:n ulkopuolelle af Ugglas avoimesti arvosteli:

»Ruotsin politiikka koki kuitenkin šokin, kun Iso-Britannian vuonna 1961 Tanskan, Irlannin ja Norjan seuraamana yllättäen haki jäsenyyttä EEC:ssä. Pääministeri Erlanderin ns. 'Metallipuheessa' julkituoma Ruotsin vastaus tähän kehitykseen osoit-

ti, kuinka pitkälle itseriittoisuuden suuntaan Ruotsin ajattelu oli edennyt. Sekä ulko- että sisäpoliittisia syitä esitettiin sille, että emme voineet ryhtyä johtavien länsieurooppalaisten demokratioiden kanssa yhteistyöhön, joka Rooman sopimuksen mukaan sulki ulkopuolelleen puolustuspolitiikan.»

1970-luvun alussa, jolloin laajeneminen oli jälleen esillä, Ruotsi valitsi »minimiratkaisun, vapaakauppasopimuksen», totesi af Ugglas ja jatkoi:

»Seitsemänkymmentä- ja kahdeksankymmentäluvut olivat kaikessa oleellisessa menetettyjä vuosikymmeniä ajatellen yhteistyötä muun Euroopan kanssa. Kun Euroopan yhteisö otti askeleita kohti syventyvää integraatiota, katsottiin EY:n ja EFTA:n välisen yhteistyön kehittämisen riittävän. Tänä aikana hallituksen sydän ei ollut eurooppalaisessa yhteistyössä vaan aivan muualla, usein sosialistisissa kokeiluissa kolmannessa maailmassa. Puolueettomuuspolitiikka, joka oli alun perin pyrkinyt pitämään meidät sotien ulkopuolella, sai uusia ja pitkälle meneviä ulottuvuuksia.

Olof Palmesta tuli kolmannen tien politiikan kaunopuheinen edustaja kansainvälisellä areenalla – toisin sanoen oli kysymys eräänlaisesta ideologisesta puolueettomuudesta kahden vastakkaisen blokin välillä. Hän katsoi, että puolueettomuuspolitiikka oli antanut meidän ulkopoliitikallemme erityisen profiilin, jonka oletettiin tekevän meidät kykenevämmiksi kuin muut edistämään rauhaa ja oikeudenmukaisuutta sekä palvelemaan sillan rakentajana idän ja lännen välillä.»

Ruotsin uuden ulko- ja turvallisuuspoliittisen linjan af Ugglas määritteli samalla tavalla kuin Bildt Bonnin puheessaan.

Joulukuun 7. päivänä Tukholmassa puolueensa nuorisojärjestön kokouksessa pitämässään puheessa Carl Bildt puhui Ruotsin sodanjälkeisistä valinnoista pehmeämmin kuin Bonnin puheessaan (s. 110):

»Mutta myös läntinen Eurooppa jakaantui niihin kansakuntiin,

jotka liittoutuivat, ja niihin, jotka hyvin perustelluista syistä valitsivat puolueettomuuden.»

Kun ulkoministeri af Ugglas puhui Berliinissä 16.12., hän puolestaan vielä hieman terästi ideologista ja puoluepoliittista argumentaatiotaan (s. 114):

»Sen jälkeen kun yritykset saada aikaan skandinaavinen puolustusliitto olivat kariutuneet, Ruotsi valitsi aseellisen puolueettomuuden turvallisuuspolitiikkansa perustaksi. Jotkut katsoivat, että puolueettomuuspolitiikka sulki pois osallistumisen niihin yhteistyön rakenteisiin, joita Länsi-Euroopassa ryhdyttiin 40-luvun lopulla ja 50-luvulla rakentamaan, kun taas toiset – ja heihin kuului minun puolueeni – painottivat sen tärkeyttä, että Ruotsi ryhtyisi länsieurooppalaisten demokratioiden kanssa laajaan yhteistyöhön, jonka ulkopuolella Rooman sopimuksen mukaan oli puolustuspolitiikka.»

Vuoden 1991 aikana – hallitusvaihdoksen yhteydessä – Ruotsin ulkopoliitiikka selvästi muuttui.

Pääministeri Ingvar Carlssonin viimeinen linjapuhe toi selkeästi esiin Ruotsin siihenastisen peruslinjan, jota Carlsson ilmoitti jatkettavan myös EY-jäsenyyden oloissa.

Pääministeri Carl Bildtin ja ulkoministeri Margaretha af Ugglasin ensimmäiset kannanotot, hallituspoliittisen selonteon yhteydessä käytetyt puheenvuorot, toivat esiin jatkuvuutta. Vanha ulko- ja turvallisuuspolitiikan määritelmä pidettiin vielä voimassa, mutta sanaa »puolueettomuuspolitiikka» ei ollut enää mukana. »Eurooppalaiselle identiteetille» ei vielä annettu sisältöä.

Marras-joulukuussa pää- ja ulkoministeri pitivät selkeäsanaisia puheita, joissa uutta linjaa hahmoteltiin. He eivät tyytyneet perustelemaan uutta linjaa vain olosuhteitten muutoksella, vaan he kytkivät muutokset pitkäaikaiseen ulkopoliittiseen erimielisyyteen oman puolueensa ja sosialidemokraattien välillä: uusi politiikka esitettiin oman perinteisen politiikan johdonmukaisena jatkona. Kannanottojen ideologinen ja puoluepoliittinen painostus osoittavat, ettei hallitus hakenut konsensusta,

vaan se pyrki päinvastoin kärjistämään eroja suhteessa oppositioon.

Kysymys herää, miksi hallitus näin teki. Halusiko Bildt ideologisilla painotuksillaan ja omilla historian tulkinnoillaan kertoa kaikkiaan muuttaa sen kuvan, joka Ruotsista oli ulkomailla ollut? Katsoiko hän, että se oli välttämätöntä Ruotsin EY-jäsenyyden edistämiseksi? Halusiko hallitus näkemyseroja kärjistämällä ja ideologisoimalla voittaa poliittista kannatusta? Vai puhuivatko uuden hallituksen johtohenkilöt vain aatteensa ja omantuntonsa velvoituksesta?

Vaikka Ruotsin politiikka muuttui selvästi, säilyi kuitenkin ulko- ja turvallisuuspolitiikan ydin, liittoutumattomuus. Ovi jäi auki liittoutumisesta luopumiselle, mutta hallitus teki täysin selväksi sen, että näköpiirissä olevassa tulevaisuudessa Ruotsi olisi liittoutumaton ja että se huolehtisi itse puolustuksestaan.

Käsitteen »puolueettomuuspolitiikka» ulko- ja turvallisuuspolitiikan kokoavana nimityksenä hallitus nyt selväsanaisesti hylkäsi. Sosialidemokraattisen politiikan kritiikki viittasi siihen, että tällä ensi sijassa tarkoitettiin puolueettomuuspolitiikkaa ulkopoliitiikan yleislinjana. Samalla avautui kuitenkin ovi myös sille, että Ruotsin liittoutumattomuus ei välttämättä enää sisältäisi sitoumusta pyrkiä pysyttämään kaikkien sotien ja selkkausten ulkopuolella.

3.2. SUOMI

Suomessakin pidettiin vuonna 1991 eduskuntavaalit. Maalisvaaleissa hallituspuolueet kärsivät tappioita, ja Harri Holkerin johtaman sinipunahallituksen tilalle tuli Esko Ahon johtama keskiryhmien ja Kokoomuksen yhteishallitus. Pertti Paasio jätti ulkoasiainministerin tehtävät minun hoitooni.

Tämän vuoden aikana tasavallan presidentti Mauno Koivisto ei käyttänyt omissa puheissaan puolueettomuuden käsitettä lainkaan.

Uudenvuodenpuheessaan ja valtiopäivien päättäjäispuheessaan Koivisto ei määritellyt Suomen asemaa eikä linjaa ollenkaan. Uusien valtiopäivien avajaisissa 5. huhtikuuta hän puhui vain naapurisuhteista (s. 57):

»Suomi jatkaa naapurisovun linjaa, joka on antanut hyviä tuloksia ja jolla on hyviä edellytyksiä taata rauha ja turvallisuus alueellamme.»

Vuoden 1991 ULAan sisältyy Uudessa Suomessa 22.9. julkaistu Koiviston haastattelu, jossa hän selvitti suhtautumistaan puolueettomuuteen (s. 71):

»On tapana puhua erikseen puolueettomuudesta ja liittoutumattomuudesta, ja kyllähän nämä käsitteet eroavat toisistaan. Erot eivät kuitenkaan ole sellaisia, että meidän ulkopoliittinen asemamme muuttuisi siitä miksikään, jos siirrytään käyttämään tätä toista ilmaisua.

Ruotsihan määrittelee virallisuontoisesti itsensä liittoutumattomaksi maaksi, joka tähtää puolueettomuuteen kriisitilanteessa. Arkikielessä Ruotsi kutsuu itseään puolueettomaksi maaksi.

Liittoutumattomuus on objektiivinen käsite: maa joko on jonkin sotilasliiton jäsen tai ei ole. Puolueettomuus on suhteellinen käsite. Ollaan jonkin suhteen puolueettomia. Erityisesti kriisin oloissa on tärkeitä, hyväksytäänkö ja tunnustetaan puolueettomuus ja kunnioitetaan sitä. Viimeksi toisen maailmansodan ajalta on esimerkkejä puolueettomiksi julistautuneista maista, joiden puolueettomuutta ei kunnioitettu, vaan se jäi yksipuoliseksi julistukseksi.

Kun Neuvostoliitto ei joitakin vuosia sitten halunnut käyttää meistä 'puolueeton maa' -ilmaisua, minulla oli mielessäni että todetaan sitten olevamme liittoutumaton maa. Sehän on selkeä asia, onko vai ei. Siihen ei loppujen lopuksi kuitenkaan ollut varsinaista tarvetta mennä.

Ajateltaessa nykyistä tilannetta ja edessä olevia pulmia en näe, että asemamme muuttuisi miksikään, vaikka käyttäisimme erilaista sanontaa.»

Vaikka Koivisto tässä lausunnossaan otti lähtökohdakseen Ruotsin käyttämän puolueettomuuspolitiikan määritelmän, hän ei pitäytynyt ruotsalaisten käyttämiin käsitteisiin.

Ruotsalaisen kielenkäytön mukaan liittoutumattomuus ei ole sama asia kuin puolueettomuus: liittoutumattomuus on puolueettomuuspolitiikan väline; puolueettomuuspolitiikkaan sisältyy ennalta ilmoitettu tahto pysyttäytyä sotien ja selkkausten ulkopuolella.

Tässä mielessä puolueettomuus on yhtä objektiivinen käsite kuin liittoutumattomuuskin: maa joko on sodan ulkopuolella tai ei. Sodanaikaiseen puolueettomuuteen liittyy kyllä eräänlainen »harmaa vyöhyke»: puolueettoman maan suhtautuminen sodan osapuoliin. Mutta sama koskee myös liittoutumista: maalla voi olla tosiasiallinen liittosuhde, vaikka sitä ei olisi liittosopimuksella muodollistettu.

Uuden Suomen toimittaja jatkoi keskustelua kysymällä: »Entä Neuvostoliiton tapahtumien ja muiden mullistusten vaikutus puolueettomuuteen?» Koivisto vastasi (s. 71–72):

»Ehkä on syytä palata vielä taaksepäin. Olimme 1983 vierailulla Yhdysvalloissa. Ennen käyntiä Valkoisessa talossa varapresidentti George Bush tarjosi illallisen. Kerroin hänelle aikomuksesta määritellä seuraavana päivänä meidän ulkopoliittikkamme siten, että se ensisijaisesti rakentuu hyvälle suhteille ja luottamukselle naapurimaiden kanssa ja että puolueettomuuspolitiikkamme mukaisesti ylläpidämme hyviä suhteita muidenkin maiden kanssa. Toivoin, ettei meitä Yhdysvalloissa käsitettäisi sillä tavoin väärin, että me asettaisimme muulle maailmalle erilaisia standardeja kuin naapureille. Bush totesi lyhyesti, että Yhdysvalloilla ei tietenkään voi olla mitään tällaista määrittelyä vastaan. Seuraavan päivän keskustelujen päätteeksi luinkin Valkoisen talon puutarhassa järjestetyssä tilaisuudessa tämän lausunnon jota sittemmin on kutsuttu 'Rose Garden formulaksi'.

Jo senkin takia, että taustalla on niin monia vaihteita, minus-ta tuntuu yksinkertaisimmalta todeta, että meidän ulkopoliittikkamme on naapurisovun politiikkaa. Kun lisäksi haluamme olla sovussa kaikkien muidenkin kanssa, siitä seuraa, että kansainvälis-poliittinen käyttäytymisemme ei ole agressiivista ja että pyrimme pysyttelemään kiistojen ulkopuolella sikäli kuin se on mahdollista.»

Tässä Koivisto antaa tulkinnan vuoden 1983 määritelmälleen ja kertoo sen taustasta. Vastaus lienee ymmärrettävä niin, että tällä määritelmällä Koivisto halusi purkaa jännitteitä idänsuhteista ja että hän halusi ennakkoon varmistaa, ettei Yhdysvallat reagoisi kielteisesti tähän kannanottoon.

»Rose Garden formula» asetti naapurisuhteet selkeästi puolueettomuuspolitiikan edelle, ja siinä puolueettomuuspolitiikalla tarkoitetaan vain Suomen yleistä toimintalinjaa. Tämä vastasi kylmän sodan kauden yleistä käytäntöä 1970- ja 1980-luvun kannanotoissa. Merkillepantavaa on, että formulasta puuttuu se tasapainottava kannanotto, että Suomi pyrkii pysyttämään suurvaltojen välisten ristiriitojen ulkopuolella. Tästä syystä Koivisto ilmeisesti halusi ennakkoon selvittää reagoisiko Yhdysvallat kielteisesti uuteen muotoiluun.

Uuden Suomen haastattelussa Koivisto meni pidemmälle kuin »Rose Garden formulassa» määrittelemällä Suomen koko ulkopolitiikan »naapurisovun politiikaksi», johon liittyy pyrkimys olla hyvissä suhteissa muidenkin maiden kanssa.

Uuden Suomen haastattelussa toimittaja totesi, että »puolueettomuudesta keskusteltaessa mm. edellisen hallituksen ulkoministeri on sanonut, ettei puolueettomuus ole enää mielekästä, kun tavallaan ei ole enää puolia». Koivisto vastasi ison muutoksen olevan se, että halki Euroopan kulkenut pitkäaikainen vastakkainasettelu oli purkautunut. Hän jatkoi:

»Kyllä meidän perinteisellä asennoitumisellamme edelleen on perustansa siitä huolimatta, odotetaanko vastaisuudessa joitakin uusia vastakkainasetteluja. Mutta maailmahan on täynnä erilaisia eturistiriitoja, jotka tosin eivät välttämättä kärjisty pitkäaikaiseksi vastakkainasetteluksi.»

Vastauksessaan Koivisto siis sivuutti sen, että Pertti Paasio oli lausunnossaan asettanut puolueettomuuden kyseenalaiseksi kokonaisuudessaan, sekä turvallisuuspolitiikan perusratkaisuna että Suomen yleislinjana. Hän vastasi vain asian toiseen puoleen ja sanoi uskovansa, että puolueettomuuspolitiikkaa edelleen tarvitaan suhtautumisessa erilaisiin maailmalla esiintyviin eturistiriitoihin.

Koiviston kanta täsmentyy vielä haastattelun loppupuolella, EY-jäsenyyttä käsiteltäessä. Toimittaja kysyi ja Koivisto vastasi näin (s. 75):

»US: Jo EY:n täysjäsenyyttä hakeneelle Itävallalle puolueettomuus on – toisin kuin Suomelle – joko/tai -kysymys, koska se on kirjattu valtiosääntöön. Eikö puolueettomuus ole näin Itävallalle integraatiossa vaikeampi ongelma kuin muille?

– EY:hän antoi Itävallan hakemuksesta lausunnon, joka sisälsi heidän kannaltaan sekä myönteistä että kielteistä, vaikka julkisuudessa kerrottiin lähinnä vain myönteiset puolet. Lausunnossa oli aikamoisia varauksia sen suhteen, voiko puolueeton maa olla jäsen.

US: Suomessa on sanottu useissa yhteyksissä, että puolueettomuus on ehdoton reunaehto, josta pidämme kiinni. Mutta mitä se puolueettomuus sitten tarkoittaa?

– Niin, mitä se sitten tarkoittaa? Luullakseni sitä ei voida tällä hetkellä täsmentää eikä ole syytäkään. Ei pidä rajata omaa asemaamme ahtaammaksi kuin on välttämätöntä.»

Tällä haastattelulla Mauno Koivisto näyttää valmistelleen tietä Suomen mahdolliselle EY-jäsenyydelle. Tähän viittaa ennen muuta se, että hän pitää mahdollisena korvata sana »puolueettomuus» käsitteellä »liittoutumattomuus», ja tämä näyttää liittyvän nimenomaan puolueettomuuspolitiikan turvallisuuspoliittiseen puoleen.

Tässä yhteydessä herää kysymys, oliko Pierre Schorin toukokuussa pitämä puhe vaikuttanut Mauno Koiviston – ja myös Pertti Paasion – kannanottoihin ja oliko kenties taustalla ollut suomalaisten ja ruotsalaisten sosialidemokraattien välisiä keskusteluja.

Vuoden 1991 ULassa ei ole juuri lainkaan pääministereiden merkittäviä ulkopoliittisia kannanottoja. Harri Holkerilta ei löydy ainuttakaan tällaista puhetta, Esko Aholta kaksi.

Tukholmassa 10. kesäkuuta pitämässään puheessa Esko Aho korosti – puolueettomuuden käsitettä käyttämättä – Suomen ja Ruotsin ulko- ja turvallisuuspoliittisten tavoitteiden yhtene-

vyyttä. Hän ilmoitti Suomen kunnioittavan Ruotsin ratkaisua hakea EY-jäsenyyttä. (s. 205–206)

Syyskuun 3. päivänä Aho piti UKK-muistoesitelmän Helsingissä. Hän käsitteli Suomen asemaa Euroopassa, mutta jätti sovittun mukaisesti puolueettomuuspolitiikan esityksensä ulkopuolelle (s. 282):

»En tässä yhteydessä käsittele Suomen puolueettomuuspolitiikkaa, koska se on ulkoministeri Väyrysen teemana hänen huomisessa puheessaan Rovaniemellä.»

Tätä puhettani käsittelem tuonnempana.

Alkuvuodesta ulkoministerinä toiminut Pertti Paasio piti kolme sellaista puhetta, jotka ULA julkaisi.

Tammikuun 3. päivänä Paasio puhui Oslossa aiheesta »Suomen turvallisuus uudessa Euroopassa». (s. 234–236) Puolueettomuuden hän määritteli näin:

»Puolueettomat maat yleensä pyrkivät pysyttäytymään kansainvälisten ristiriitojen ja kriisien ulkopuolella. Tämän vuoksi ne eivät ole liittyneet sotilasliittoihin. Tämän lisäksi ei ole olemassa yhtä ainoata linjaa, joka olisi nähtävissä puolueettomien maiden käyttäytymisessä kansainvälisissä kriisitilanteissa. Mutta puolueettomuus merkitsee sitä, että korostetaan maltillisuutta ja vuoropuhelua ja sitä, että vältetään joutumasta kriisien osapuoleksi.»

Paasio toi esiin puolueettomien maiden roolin kansainvälisessä politiikassa ja jatkoi:

»Kuitenkaan nykyään ei ole syytä vähätellä myöskään turvallisuuden sotilaallista ulottuvuutta. Huolehtiessaan puolustustarpeistaan puolueettomat maat ovat tukeneet muuttuvan Euroopan sotilaallista vakautta.

Suomessa, kuten muissa Euroopan puolueettomissa maissa, suhteista kehittyvään Euroopan yhteisöön on tullut merkittävä kysymys – ei vain keskustelussa vaan myös toiminnassa.»

Todettuaan tilanteen ETA-neuvotteluissa Paasio korosti, ettei jäsenyys ollut nyt ajankohtainen asia Suomelle. Hän jatkoi:

»Puolueettomille maille – olipa niiden tavoitteena jäsenyys tai ei – EY:n tulevilla kehityksellä on suuri merkitys. Minkä muodon poliittinen unioni saa? Kuinka turvallisuus- ja puolustusasioita käsitellään Yhteisön päätöksentekojärjestelmässä tulevaisuudessa? Tällaiset kysymykset odottavat vastaustaan.»

»Puolueettomuus on palvellut Suomea hyvin, ja me uskomme, että se on palvellut hyvin myös naapureitamme ja koko Eurooppaa. Ja uskon, että niin on oleva kauan. Juuri tämä eurooppalainen ja meidän lähialueemme läpikäy nyt dynaamista, etten sanoisi radikaalia, muutosta. Meillä ei ole houkutusia tehdä hätäisiä muutoksia huolellisesti harkittuihin kannanottoihimme. Mutta olen varma siitä, että tiedämme tämän vuoden lopussa paljon enemmän kuin mitä tiedämme vuoden alkaessa.»

Kuopiossa maaliskuun 4. päivänä pitämässään puheessa Paasio jatkoi samalla linjalla (s. 113):

»Suomen kansainvälinen asema on nykyisessäkin tilanteessa vakaa. Tunnustettu puolueettomuutemme on tarjonnut meille nytkin hyvän lähtökohdan rakentaa kansainvälisiä suhteitamme. Sen soveltaminen ei ole johtanut monien pelkäämään eristyneisyyteen, eikä siitä luopuminen tarjoaisi kestäväää suomalaista tietä muutosten Euroopassa.»

Kolme päivää myöhemmin Paasio piti Helsingin yliopistolla luennon aiheesta »Puolueettomien ja sitoutumattomien maiden paikka maailmankartalla». Puheessaan hän arvioi, että Ruotsi hakisi EY:n jäsenyyttä jo ennen syksyä. Tässä yhteydessä hän otti esille EY:n tulevan kehityksen (s. 44):

»Euroopan yhteisön ulko-, turvallisuus- ja etenkin sotilaspoliittinen rooli on vielä selkiintymättä. Kehitykseen vaikuttavat sekä EY:n ulkoisessa ympäristössä tapahtuvat poliittiset muutokset että EY:n sisäinen tavoitteenasettelu. Yleiseurooppalai-

set turvallisuusrakenteet, sekä NATO:n, Länsi-Euroopan Unionin (WEU) ja EY:n keskinäissuhteet ovat parhaillaan aktiivisen pohdinnan kohteena. Euroopan Yhteisö on asettanut tavoitteekseen poliittisen unionin luomisen. Sen lopullinen sisältö on avoin. Euroopan Yhteisön ratkaisut tulevat joka tapauksessa olemaan merkittäviä puolueettomien maiden kannalta.»

Ulkoministerikautensa loppuun saakka Pertti Paasio oli siis sillä kannalla, että Suomen tulee jatkaa puolueettomuuspolitiikkaansa ja että EY-jäsenyys riippuisi siitä, voisimmeko myös jäsenyyden oloissa säilyttää puolueettomuutemme.

Heti jätettyään ulkoministerin tehtävän Paasio muutti kantansa sekä puolueettomuuden että EY-jäsenyyden suhteen.

Paasio alkoi puhua, ettei puolueettomuutta voi enää olla, kun ei ole puolia, joiden suhteen olla puolueeton; näitä lausuntoja presidentti Koivisto kommentoi edellä selostetussa haastattelussaan.

Toisaalta Paasio ehdotti heti ulkoministeriön jätettyään, että Suomen tulisi hakea jäsenyyttä EY:ssä; näitä kannanottoja presidentti Koivisto kommentoi viime vuonna ilmestyneessä muis-
telmakirjassaan (s. 526).

Tultuani ulkoministeriksi en välittömästi esittänyt mitään julkisia linjanvetoja. Ensimmäisen linjapuheeni pidin syyskuun 4. päivänä: esitelmöin Rovaniemellä pidetyssä Paasikivi-seurojen neuvottelukunnan kokouksessa aiheesta »Puolueettomuus yhdentyvässä Euroopassa». (s. 250–251)

Aluksi määrittelin Suomen aseman ja politiikan näin:

»Euroopan puolueettomilla mailla on kullakin oma erityinen historiansa ja maantieteellinen asemansa. Suomen puolueettomuus ei ole nojautunut kansainvälisiin sopimuksiin tai takuisiin, vaan se on ensi sijassa poliittinen tahdonilmaisu. Sen sisältö on yhteydessä muuttuvaan ympäristöön.

Puolueettomuuspolitiikallamme olemme katsoneet voivamme edistää parhaimmalla tavalla kansallisia etujamme ja pyrkiä sen avulla sellaiseen kansainväliseen järjestykseen, joka nojautuu rauhanomaiselle yhteistyölle ja kansainvälisen oikeuden kunnioittamiselle.

Suomi ja Ruotsi ovat puolueettomuutensa avulla pyrkineet vahvistamaan geopoliittisesti tärkeän alueensa turvallisuutta ja vakautta. Tässä ne ovat onnistuneet. Maantieteellisesti tarkastellen Pohjola on varsin suuri osa Eurooppaa. Tällä valtavalla alueella sotilaallinen jännitys on vuosikymmenet ollut matala, vaikka Pohjolan välittömässä läheisyydessä on suurvaltojen kannalta elintärkeitä strategisen aseistuksen keskittymiä.

Tämä vakautta edistävä tehtävä säilyy maillamme myös vastaisuudessa. Vaikka suurvaltojen vastakkainolo poistuu, eri osapuolten välillä voi syntyä vaikeitakin intressiristiriitoja. Oman tekijänsä muodostavat myös Euroopan poliittiset, sosiaaliset ja taloudelliset epävarmuus- ja epävakaustekijät.

Suomi saattoi puolueettomuusroolinsa myötä toimia aloitteentekijänä eurooppalaisten yhteistyöjärjestelmien luomiseksi. Olimme sillanrakentajia kahden vastakkaisen leirin välillä.»

Tässä kannanotossa olivat mukana puolueettomuuden sekä turvallisuuspoliittinen että yleinen ulottuvuus. Turvallisuuspoliittisen perusratkaisun osalta Suomea ja Ruotsia käsiteltiin rinta rintaan. Seuraavassa kappaleessa tulee esille tähän liittyvä jatkuvuus: »tämä vakautta edistävä tehtävä säilyy myös vastaisuudessa».

Puheeni loppupuolella käsittelin niitä kysymyksiä, joihin puolueettoman maan on EY-jäsenyyttä harkitessaan vastattava.

Tähän aihepiiriin tulin kertaamalla siihenastiset tapahtumat: Itävalta ja Ruotsi olivat hakeneet jäsenyyttä. Itävalta oli esittänyt pysyvää puolueettomuutta koskevan varauman, Ruotsi ei, mutta Ruotsin hallitus oli valtiopäiville esittämässään julistuksessa todennut, että »rauhan aikana liittoutumattomuus muodostaa Ruotsin puolueettomuuden ytimen ja se on Ruotsin näkemyksen mukaan yhdistettävissä EY-jäsenyyteen».

Totesin, ettei vielä voida tietää, onko ja millä tavalla puolueettomuus yhdistettävissä jäsenyyteen, mutta sen sijaan voimme nähdä ne ulko- ja turvallisuuspolitiikan kysymykset, joissa puolueeton maa joutuu EY:n jäsenenä kokeeseen.

Jaoin ne neljään ryhmään (s. 252–253):

»Ensimmäisenä ovat yhteiset ulkopoliittiset kannanotot. Tämä

osa EY:n ulkopoliittisesta yhteistyöstä ei tuottane puolueettomille maille ongelmia. Jäsenmailla on mahdollisuus omaankin profiloitumiseen, kunhan ne vain ovat solidaarisia muita jäsenmaita kohtaan.

Toisena ovat sanktiot. EY:n keskeinen väline omien poliittisten tavoitteiden toteuttamisessa ovat taloudelliset ja muut pakkotteet. Jäsenyyttä harkitsevan puolueettoman maan on selvitettävä itselleen, voiko se sovittaa tällaisiin sanktioihin osallistumisen oman puolueettomuuspolitiikkansa raameihin.

Kolmantena haasteena ovat sotilaalliset interventiot. EY:n piirissä on keskusteltu siitä, että yhteisöllä tulisi olla yhteiset interventiojoukot, joilla se voisi puuttua alueensa ulkopuolisiin kiistoihin ja selkkauksiin. On myös keskusteltu siitä mahdollisuudesta, että joukot perustettaisiin Länsi-Euroopan unionin WEU:n puitteisiin, mutta niiden käytöstä voisi päättää EY. Interventiojoukkoja voitaisiin esillä olleiden suunnitelmien mukaan käyttää myös ilman asianomaisen maan suostumusta. Puolueeton maa joutuu harkitsemaan, voisiko se olla mukana päättämässä tällaisten interventiojoukkojen käyttämisestä ja kenties osallistua niihin itsekkin.

Neljäntenä kysymyksenä on yhteinen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka. Jotkut EY:n jäsenmaat tahtovat, että EY:lle tulisi luoda yhteinen puolustusjärjestelmä. Yhteisillä EY-maiden päätöksillä se on pidetty tulevaisuuden optioiden joukossa. Puolueettomuuden ydin on se, että asianomainen maa ei kuulu sotilaalliseen liittoutumaan ja että se pitää omaa puolustustaan koskevan päätöksenteon omissa käsissään. EY-jäsenyyttä harkitseva puolueeton maa joutuu arvioimaan, voisiko se jäseneksi liittyessään pysyvästi turvata tämän puolustuspoliittisen itsenäisyytensä.

Edellä esittämäni kysymykset tulevat pohdittaviksi, kun Suomessa ryhdytään ETA-sopimuksen valmistuttua keskustelemaan tulevista integraatoratkaisuistamme. Uskon, että Suomessa tulee olemaan laaja yksimielisyys siitä, että tahdomme tulevaisuudessakin säilyttää puolueettomuutemme. Olosuhteiden muuttuessa puolueettomuuden luonne on muuttunut ja se muuttuu edelleen. Integraatoratkaisujen yhteydessä joudumme

pohtimaan perusteellisesti puolueettomuuspolitiikkamme tulevaisuutta.»

Tämä jäsentely perustui puolueettomuuspolitiikan kahteen ulottuvuuteen.

Neljännessä kohdassa on kysymys turvallisuuspoliittisesta perusratkaisusta: puolueeton maa ei voi olla mukana sotilaallisessa liittokunnassa; jos EY:lle tulee yhteinen puolustus ja jos siihen on pakko osallistua, jäsenyys ei ole sovittavissa yhteen puolueettomuuden kanssa.

Toinen ja kolmas haaste ovat puolueettomuuspolitiikan yleisen ulottuvuuden ja turvallisuuspoliittisen perusratkaisun välimaastoa, jota olisi tarkemmin selvitettävä.

Lähtökohtani oli, että puolueettomuus – vieläpä laajan yksimielisyyden vallitessa – tahdotaan säilyttää. Tähän tulin vielä puheeni lopussa (s. 253):

»Suomen puolueettomuus rakentuu pitkälle perinteelle ja kokemukselle. Puolueettomuusasema on vastannut kansallisia etujamme. Puolueettomuuspolitiikkamme on ollut hyvä väline osallistuessamme työhön turvallisen ja yhteistyöhakuisen Euroopan rakentamiseksi. Tämä työ jatkuu.»

Marraskuun 14. päivänä puhuin eduskunnassa ulkopoliittista selontekoa koskeneessa keskustelussa. Tässä puheessani jatkoin samalla linjalla (s. 78):

»Suomen puolueettomuus ja siihen liittyvä asianmukainen puolustuskyky on osoittautunut toimivaksi turvallisuuspoliittiseksi ratkaisuksi. Yleisesti ottaen Suomen oma turvallisuus paranee suursodan vaaran väistyessä ja aseidenriisunnan edetessä. Itse meidän on syytä heijastaa ulospäin vakautta ja pitkäjänteisyyttä paitsi ulkopoliitiikkamme keinoin, myös puolustuspolitiikkallamme.»

Selonteossa Suomen asema ja politiikka määriteltiin näin:

»Suomen tavoitteina ovat hyvät suhteet kaikkien maiden ja etenkin naapurimaiden kanssa sekä kansainvälisen rauhan ja yhteisymmärryksen edistäminen ETYKin ja YK:n toimintakykyä vahvistamalla. Nämä ulkopoliittikkamme perustavoitteet säilyvät ennallaan.

Puolueettomuus ja siihen liittyvän asianmukaisen puolustuskyvyn ylläpitäminen on meneillään olevan murroksen oloissa edelleen toimiva turvallisuuspoliittinen ratkaisu. Vakaan tilanteen säilyttäminen Pohjois-Euroopassa on Suomen ulkopoliittikan pysyvä tavoite.»

Tämä määritelmä on lähellä kylmän sodan kaudella käytettyjä muotoiluja: naapurisuhteet käyvät puolueettomuuden edellä. Puolueettomuus määritellään kuitenkin nyt nimenomaan turvallisuuspoliittiseksi ratkaisuksi. Kannanotto tuo esille myös puolueettomuuden jatkuvuuden: se on meneillään olevan murroksen oloissa toimiva ratkaisu, Pohjois-Euroopan vakauden säilyttäminen on Suomen pysyvä tavoite.

Vuoden 1991 loppupuolella Mauno Koivisto tuli ulos kuores-taan ja antoi haastattelun, jolla hän selvästi availi ovea Suomen EY-jäsenyydelle. Uudessa Suomessa 22.9. julkaistussa haastattelussa Koivisto ilmoitti hyväksyvänsä sen, että puolueettomuuden käsitteestä luovutaan ja siirrytään sen asemesta käyttämään käsitettä »liittoutumattomuus».

Pääministeritasolla ei ollut sellaisia ulkopoliittisia linjanvetoja, joissa olisi puututtu puolueettomuuteen tai Suomen mahdolliseen EY-jäsenyyteen.

Ulkoministerin paikalla tapahtui vaihdos. Pertti Paasio piti loppuun saakka kiinni puolueettomuudesta, mutta hän ei ehdottomasti sulkenut pois mahdollisuutta, että Suomesta voisi tästä huolimatta tulla EY:n jäsen. Sama peruslinja jatkui, kun tulin Paasion seuraajana ulkoministerin tehtävään.

Jätettyään ulkoministerin tehtävät Pertti Paasio muutti kantansa. Hän esitti, että Suomen tulisi hakea jäsenyyttä Euroopan yhteisössä. Hän alkoi puhua siitä, ettei puolueettomuudelle ollut sijaa, kun ei ollut enää puolia, joiden välillä olla puolueeton.

4. VUOSI 1992

Vuoden 1992 alussa EY solmi yhteistyösopimukset Baltian maiden kanssa. Maaliskuussa perustettiin Itämeren valtioiden neuvosto. ETA-sopimus allekirjoitettiin toukokuun alussa. Maastrichtin sopimus ratifioitiin vuoden mittaan useimmissa jäsenmaissa. Tanskan kansanäänestyksessä äänestäjien enemmistö hylkäsi sopimuksen, Ranskassa se tuli täpärästi hyväksytyksi. Sveitsissä ETA-sopimus kaatui kansanäänestyksessä.

Huhtikuussa 1992 Bosnia-Hertsegovina julistautui itsenäiseksi. Pian sen jälkeen alkoi laajamittainen sisällissota Bosnian muslimien, kroaattien ja serbien välillä. Syksyllä alueelle sijoitettiin YK-joukkoja lähinnä huolehtimaan humanitaarisen avun perillemenosta.

Maaliskuun 13. päivänä Suomi jätti EY:lle hakemuksensa tulla yhteisöjen jäseneksi. Norja jätti oman hakemuksensa 27. marraskuuta.

* * *

Ruotsissa Carl Bildt ja Margaretha af Ugglas ottivat entistä enemmän etäisyyttä edellisen hallituksen politiikkaan ja avasivat tietä Ruotsin sotilaalliselle liittoutumiselle.

Suomessa Ahon hallitus päätti pitää kiinni puolueettomuudesta, jonka ytimeksi uudessa Euroopassa määriteltiin sotilaallinen liittoutumattomuus ja itsenäinen puolustus. Mauno Koivisto ei puhunut Suomen puolueettomuudesta mitään. Vuoden lopulla – sen jälkeen kun oli käynyt ilmi, että puolueeton Suomi voi liittyä EY:öön – Koivistokin puhui varovaisin sanankääntein puolueettomuudesta.

4.1. RUOTSI

Tammikuun puolivälissä 1992 pääministeri Carl Bildt vastasi valtiopäivillä Gudrun Schymanin kysymykseen, joka koski Ruotsin ulkopoliittikan määritelmää.

Vastauksessaan Bildt kytki perinteisen puolueettomuuspolitiin-

kan ja sen vakiintuneen määritelmän 40 vuotta kestäneisiin idän ja lännen vastakohtaisuuksiin.

Selostettuaan Euroopassa tapahtuneita syvällisiä muutoksia Bildt jatkoi (s. 22):

»On näinollen helppo nähdä että edessämme on joukko toivoa herättäviä mutta vielä epävarmoja mahdollisuuksia. Euroopan koko turvallisuusympäristö on muotoutumassa uudelleen (stö-pas om).

Jos etsimme historiallisia vertailukohtia nykyiselle tilanteelle, päädyimme lähinnä molempien maailmansotien jälkeisiin vuosiin. Silloinkin Euroopan tilanteessa tapahtui perustavanlaatuisia muutoksia, jotka vaikuttivat tuntuvalta tavalla myös meidän maahamme.

Tämänkaltaisissa tilanteissa Ruotsin hallitus on aina tarkkaan säilyttänyt toimintavapautensa eikä se ole sitoutunut mihinkään tiettyyn muotoon ulkopoliittikkansa määrittelemisessä.»

Bildt totesi, että toisen maailmansodan jälkeen puolueettomuusmääritelmää käytettiin vasta sen jälkeen kun skandinaavista puolustusliittoa ei oltu saatu aikaan ja kun Atlantinliitto oli muodostettu. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen vuosina 1919–21 tilanne muistutti Bildtin mukaan nykyistä tilannetta: »silloin kuten nytkin oli avoinna monia mahdollisuuksia tulevan turvallisuusjärjestelmän kehitykselle».

Näissä oloissa Ruotsin hallitus ei kutsunut ulkopoliittikkaansa »puolueettomuuspolitiikaksi» eikä »liittoutumattomuudeksi», totesi Bildt ja jatkoi (s. 22–23):

»Nyt meidän on toimittava samalla tavalla. Samalla tavoin kuin molempien maailmansotien jälkeen on Euroopan turvallisuuspoliittinen tilanne kylmän sodan kauden päätyttyä radikaalisti muuttumassa.

Me emme tiedä millaiseksi Euroopan tuleva turvallisuusjärjestys tulee, mutta me haluamme olla mukana rakentamassa sitä. Tällöin emme voi lukita itseämme kiinnilyötyihin muotoi-

luihin. Emme sellaisiin jotka ovat syntyneet aivan toisissa olosuhteissa, mutta emme sellaisiinkaan jotka saattavat kehityksen myötä nopeasti vanhentua.

Ruotsi ei ole koskaan – toisin kuin eräät muut Euroopan maat – julistanut olevansa ns. pysyvästi puolueeton maa, ja olemme siksi tarkkaan välttäneet sitomasta politiikkaamme kansainvälisin sopimuksin tai kansallisin laein. Kun vaatimuksia politiikkamme pysyväksi sitomiseksi on tehty, ne on aina torjuttu.»

Todettuaan Euroopan tilanteen perustaltaan muuttuneen ennen muuta siksi, ettei Euroopassa enää ole keskenään kilpailevia suurvaltablokkeja, Bildt tuli vastauksensa ytimeen (s. 23):

»Muun muassa tätä taustaa vasten mutta myös sitä taustaa vasten, että haluamme täysin ottaa osaa Euroopan unionin työhön, ei nimike 'puolueettomuuspolitiikka' enää sovi ulko- ja turvallisuuspolitiikkamme kokoavaksi nimikkeeksi.

Se mitä nyt voimme antaa, on joukko turvallisuuspolitiikkamme lähtökohtia.

Kova ydin turvallisuuspolitiikassamme on sotilaallinen liittoutumattomuus, johon liittyy velvollisuus ylläpitää turvaavaa itsenäistä puolustuskykyä, jotta voisimme olla puolueeton sodan syttyessä lähialueellamme (för att vi skulle kunna vara neutrala i händelse av krig i vårt närområde). Kukaan muu ei puolusta Ruotsia, ja me puolustamme vain Ruotsia.

Nykyisessä Euroopan prosessissa ei ole mitään, mikä vapauttaisi meidät vastuusta itse suojata meidän suurta ilma-, meri- ja maa-alueettamme.

Mitä tulevaisuus voi tuoda tullessaan, sitä emme tiedä. Meillä ei ole syytä sulkea mitään ovia eikä tarpeettomasti sitoa itseämme tulevaisuutta ajatellen.»

Huomionarvoista tässä kannanotossa on ensinnäkin se, että Bildt esitti kaksi syytä siihen, että puolueettomuuspolitiikan käsitteestä luovutaan: Euroopan muutos ja Ruotsin halu täysin osallistua unionin työhön.

Toiseksi Bildt vahvasti selvin sanankääntein Ruotsin olevan sotilaallisesti liittoutumaton maa. Toisaalta hän rajasi sodan aikaisen puolueettomuuden lähialueeseen, kuten edellinenkin hallitus viimeisissä kannanotoissaan teki. Oleellista on myös se, että kannanoton mukaan vahvaa puolustuskykyä tarvitaan, jotta Ruotsi **voisi olla puolueeton**. Toisin sanoen: hallitus ei sitoutunut olemaan puolueeton lähialueellakaan käytävässä sodassa – se halusi vain, että tämä mahdollisuus on olemassa.

Kolmas merkillepantava yksityiskohta oli se, että Bildt jätti tulevaisuuden varalle kaikki ovet avoimiksi – siis myös liittoutumisen.

Tähän liittyen on syytä todeta, että helmikuun alussa – 3.2. – pitämässään puheessa Carl Bildt kehitti linjanmäärittelyä vielä hieman. Siihen mennessä hän oli ilmoittanut, ettei »puolueettomuuspolitiikka» enää voida pitää Ruotsin **ulko- ja turvallisuuspolitiikan** kokonaisnimikkeenä. Uusimmassa muotoilussa puhutaan turvallisuuspoliittisesta doktriinista (s. 29):

»... on kaikki syy puhua ratkaisevasta muutoksesta turvallisuuspoliittisessa doktriinissamme. Ja juuri tätä taustaa vasten nimike 'puolueettomuuspolitiikka' ei enää sovi sen politiikan yleisotsakkeeksi, jota me tahdomme ja jota me tulemme harjoittamaan.»

Tämä muutos kielenkäytössä vahvistaa sitä käsitystä, että hallitus oli luopumassa puolueettomuuspolitiikasta myös sanan turvallisuuspoliittisessa mielessä eli se ei enää ennalta sitoutunut pyrkimykseen pysyttäytyä sotien ulkopuolella.

Ulkoasiainministeri Margaretha af Ugglas käytti Budapestissä 20. toukokuuta pitämässään puheessa tältä osin vanhaa muotoilua, mutta kannanoton asiasisältö tuki edellä esitettyä tulkintaa (s. 61):

»Uudessa eurooppalaisessa ympäristössä ei käsite 'puolueettomuus' ole enää asianmukainen (adekvat) ulko- ja turvallisuuspolitiikkamme yleiskuvaus. Yhtä hyvin on niin, ettei Ruotsi ole minkään sotilasliiton jäsen, ja sillä on edelleen vastuu

itsenäisesti puolustaa ja suojella laajaa aluettaan. Tässä historiallisessa tilanteessa haluamme kuitenkin myötävaikuttaa sellaisen uuden turvallisuusarkkitehtuurin luomiseen Eurooppaan, joka voi rajoittaa ja hallita konflikteja tulevaisuudessa. Tämä päämäärä mielessämme olemme tarkkoja siinä ettemme sulje ovia yhteistyöltä alueemme muiden maiden kanssa.»

Se tapa, jolla af Ugglas satoi sanoilla »kuitenkin» ja »tämä päämäärä mielessämme» tuohon kappaleeseen sisältyvät ajatukset yhteen, viittaa siihen, että ovia liittoutumiseen haluttiin pitää avoimena.

Toukokuun 26. päivänä valtiopäivät hyväksyivät yksimielisesti Ruotsin ulkopoliitikalle uuden määritelmän, joka oli lähellä sitä muotoilua, jota Carl Bildt käytti valtiopäivävastauksessaan tammikuussa:

»Ruotsin sotilaallinen liittoutumattomuus, joka tähtää siihen, että maamme voisi olla puolueeton sodan syttyessä lähialueellamme, säilyy.»

Kesäkuun 4. päivänä – marsalkka Mannerheimin syntymäpäivänä – Carl Bildt piti puheen Helsingissä. Tässäkin puheessa hän korosti kaikkien ovien olevan avoimena. Puheeseen sisältyi myös viittaus siihen mahdollisuuteen, että Suomi ja Ruotsi päätyisivät samanlaisiin ratkaisuihin (s. 73):

»Ruotsin ja Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan perusedellytykset ovat tänään enemmän yhteiset kuin mitä ne ovat ehkä koskaan nykyaikana (i modern tid) olleet.

Mitä tämä voi merkitä tulevaisuutta ajatellen, sitä emme tiedä. Mutta tähän täytyy päteä – kuten yleensäkin Ruotsin turvallisuuspolitiikkaan sinä ylimenoaikana jolloin siirrytään uuteen Eurooppaan – että meillä ei Ruotsin osalta ole syytä sulkea mitään ovia eikä ennakolta sulkea pois mitään mahdollisuuksia.

Voimme valitella niitä mahdollisuuksia yhteistyöhön Ruotsin ja Suomen välillä, jotka on menetetty, mutta me emme sen

vuoksi saa kieltää sitä mikä on jäljellä eikä laiminlyödä sitä mitä voidaan tulevaisuudessa rakentaa.»

Elokuun 11. päivänä ilmestyneessä Svenska Dagbladet -lehdessä julkaistiin Carl Bildtin artikkeli »Turvallisuuspolitiikka itsensänselvyyks EY-yhteistyössä». Tässä Utrikesfrågor -julkaisuun sisällytetyssä kirjoituksessaan Bildt selvitti omaa suhtautumistaan Ruotsin puolueettomuuteen. (s. 210–214) Hänen lähtökohtanaan oli suurlähettiläs Sverker Åströmin artikkeli, jossa tämä oli todennut, että EY-jäsenyyden ja puolueettomuuden välillä oli ilmeinen vastakkainasettelu ja että nyt oli keskusteltava »mahdollisista vaihtoehdoista puolueettomuuspolitiikalle, joka ei enää palvellut tarkoitustaan». Bildt yhtyi Åströmin kantaan:

»Vastakohtaisuus puolueettomuuspolitiikan säilyttämisen ja EY-jäsenyyden välillä on niin selvä, ettei sitä tarvitse osoittaa. Ei ollut myöskään sattuma, että valtiopäivät keväällä syntyneessä uudessa ja merkittävässä kannanotossaan ei halunnut tukea vasemmistopuolueen ja joidenkin yksittäisten sosialidemokraattien aloitteita, joissa vaadittiin toistamaan se vuoden 1990 valtiopäiväkannanotto jäsenyydestä EY:ssä puolueettomuuspolitiikka säilyttäen, johon on usein vedottu.»

Väliotsikon »Ylimenovaihe» jälkeen hän jatkoi:

»Sen sijaan valtiopäivät totesivat, että olemme nyt turvallisuuspolitiikassa ylimenovaiheessa, jolle kaksi piirrettä ovat luonteenomaisia. Poliitikamme kova ydin sotilaallisen liittoutumattomuuden muodossa säilyy edelleen. Samanaikaisesti tahomme olla täysin mukana ja rakentaa uutta eurooppalaista turvallisuusjärjestystä kaiken sen kera mitä se voi merkitä.»

Korostettuaan tilanteen täysin muuttuneen Bildt totesi nyt olevan kysymys Ruotsin sitoutumisesta kehittyvään uuteen ulko- ja turvallisuuspoliittiseen yhteistyöhön – myös EY:n puitteissa.

EY-jäsenyyden ja sen ulko- ja turvallisuuspoliittisen yhteis-

työn hän katsoi antavan merkittäviä mahdollisuuksia Ruotsin turvallisuuspolitiikalle. Bildt jatkoi:

»Kuten hallitus ja valtiopäivät ovat tähdentäneet, pidämme edelleen itsellämme mahdollisuuden, jos niin tahtoisimme, olla puolueeton lähialueellamme syttyvässä sodassa. Mutta on samanaikaisesti selvää, että niiden mahdollisten konfliktien kirjo, joissa Ruotsin olisi luonnollista julistautua kansainvälis-oikeudellisesti täysin puolueettomaksi, on kaventumassa ole-mattomiin (smalna av).»

Tämän jälkeen Bildt tavanomaisesta ruotsalaisesta kielenkäytöstä poiketen tulkitsi, että Ruotsi ei ollut ollut puolueeton Suomen ja Neuvostoliiton välisissä sodissa. Hänen mielestään Ruotsi oli ollut vain »ei sotaa käyvä» (icke krigförande) maa.

Viitattuaan Venäjän epävarmaan tilanteeseen ja ponnisteluihin siihen liittyvien uhkien torjumiseksi hän jatkoi:

»Jos nämä ponnistelut epäonnistuisivat, täytyisi jokainen tilanne arvioida silloin vallitsevien olosuhteiden mukaan. Mutta ei ole epätodennäköistä, että tulevaisuuden Ruotsilla olisi samoja tunteita kuin vuonna 1939, jos Venäjä sellaisessa kuvitellussa tilanteessa yrittäisi mahdollisesti tehdä jotain sen kaltaista, josta tunnettu venäläinen demagogi ja presidenttiehdokas Zhirinovski on jo puhunut julkisuudessa. Hän tahtoo painostaa Suomea, Viroa, Latviaa ja Liettuaa ja mieluummin valloittaa ne kaikki uudelleen.

Kuka uskaltaa väittää, että puolueettomuus olisi automaattisesti Ruotsin linja sellaisessa tilanteessa?»

Bildt tulkitsi varsin rohkeasti valtiopäivien päätöstä: hän katsoi liittoutumattomuuden vain ylimenokauden ratkaisuksi. Puolueettomuus lähialueilla oli hänen mielestään korostetusti vain mahdollisuus. Ja lopulta hän – puolueettomuuden käsitettä omalla tavallaan käyttäen – antoi ymmärtää, ettei Ruotsi olisi puolueeton lähialueen konfliktissa.

Seuraavana vuonna Bildt piti puheen, jossa olivat samat ai-

nekset kuin tässä artikkelissa. Tuolloin syntyi voimakas julkinen keskustelu. Tähän puheeseen palaan tuonnempana.

Myöhemmin syksyllä – 6.10.1992 – annetussa hallituspoliittisessa selonteossa oli aikaisempaa niukempi ja sisällöllisesti uusi turvallisuuspolitiikkaa koskeva kohta:

»Ruotsi on sotilasliittoutumien ulkopuolella. Tämä asettaa vaatimuksia omalle kyvyillemme ylläpitää riittävän vahvaa puolustusta.»

Tämä teksti heijastelee sitä muutosta, joka hallituksen politiikassa oli edellisen selonteon jälkeen tapahtunut. Perinteistä määritelmää ei enää käytetä, sanaa puolueettomuus ei enää esiinny. Ruotsi on vain »liittoutumaton» maa. Tulevaisuudesta ei sanota mitään.

Hallitus ei siis käyttänyt sitä uutta määritelmää johon valtiopäivät olivat vain muutamaa kuukautta aikaisemmin yksimielisesti päätyneet. Se meni kannanotossaan pitemmälle.

4.2. SUOMI

Vuoden 1991 loppupuolella tehty selvitystyö loi perustan sille, että Suomen hallitus saattoi vuoden 1992 alkukuukausina määritellä sen ulko- ja turvallisuuspoliittisen linjan, jota maa uudessa Euroopassa noudattaa ja jota se toteuttaisi myös EY-neuvotteiluissa ja EY-jäsenyyden oloissa.

Aivan vuoden 1992 alussa Suomen hallitus antoi eduskunnalle selonteon mahdollisen EY-jäsenyyden vaikutuksista.

Selonteossa käsiteltiin aluksi sanktioita ja interventioita:

»Puolueettomalle maalle voi muodostua periaatteessa ongelmaksi osallistuminen sanktioihin ja interventioihin. Mikäli tällaiset EY:n toimet nojautuvat kollektiiviseen, sopimus pohjaiseen yhteistyöjärjestelmään, ei ongelmia ilmeisesti synny.»

Kollektiivisiksi yhteistyöjärjestelmiksi määriteltiin YK ja myös ETYK.

Puolustuksen osalta tilanteen todettiin olevan avoin. Puolustuslottuvuutta tultaisiin todennäköisesti kehittämään WEU:n puitteissa, joten Suomen olisi myöhemmin määriteltävä suhteensa tähän järjestöön. Selonteossa korostettiin, että »yhteisen puolustuspolitiikan kehittelyn reunaehtona on jäsenmaiden turvallisuus- ja puolustuspoliittisten perusratkaisujen kunnioittaminen».

Suomen omasta asemasta ja politiikasta selonteossa todetaan:

»Kylmän sodan jälkeisessä asetelmassa korostuu Suomen puolueettomuuden ydin, pysyttäytyminen sotilasliittojen ulkopuolella, jotta maamme voisi mahdollisessa sodan tai sotilaallisen kriisin tilanteessa pysyä puolueettomana. Tämän tavoitteen tueksi Suomi ylläpitää asianmukaista, turvallisuusympäristöön nähden uskottavaa itsenäistä kansallista puolustuskykyä.»

»Suomen ulkopoliitikassa puolueettomuudella on ennen kaikkea turvallisuuspoliittinen ja geopoliittinen sisältö. Tavoitteena on edistää kansainvälistä yhteistoimintaa ja estää maan joutuminen mukaan eurooppalaiseen selkkaukseen sekä vahvistaa ja ylläpitää vakautta Pohjois-Euroopassa. Tällaisen tavoitteen edistäminen vaikuttaa EY:n omien tavoitteiden valossa mahdolliselta Suomelle myös EY:n jäsenenä.»

Selonteossa siis lähdettiin siitä, että Suomi jatkaa puolueettomuuspolitiikkaansa sellaisena kuin se on kylmän sodan kauden päätyttyä kehittyneet: puolueettomuuden ytimeksi määriteltiin »pysyttäytyminen sotilasliittojen ulkopuolella, jotta maamme voisi mahdollisessa sodan tai sotilaallisen kriisin tilanteessa pysyä puolueettomana»; sen merkityksen todettiin korostuneen.

Toisessa kappaleessa puolueettomuuspolitiikan muiksi tavoitteiksi määriteltiin:

- edistää kansainvälistä yhteistoimintaa,
- estää Suomen joutuminen mukaan eurooppalaiseen selkkaukseen ja
- vahvistaa ja ylläpitää vakautta Pohjois-Euroopassa.

Kylmän sodan kaudella kehittyneen Suomen puolueettomuusdoktriinin valossa selonteon kannanottoja voidaan tulkita seuraavasti:

1. Puolueettomuus, sotilaallinen liittoutumattomuus, säilyy Suomen turvallisuuspoliittisena perusratkaisuna; Suomi pyrkii toimimaan siten, että tämä asema voi säilyä; Suomi pyrkii estämään sotilaallisten selkkausten syntymistä erityisesti lähialueillaan; jos sota tai sotilaallinen kriisi syntyy, Suomi pyrkii pysyt-
täytymään sen ulkopuolella.
2. Puolueettomuuspolitiikan yleisestä ulottuvuudesta on uuden Euroopan oloissa luovuttu; siitä on jäänyt jäljelle vain sellainen toiminta, joka liittyy puolueettomuuden turvallisuuspoliittiseen ytimeen.
3. Sanktioiden ja interventioiden muodostama »harmaa vyöhyke» todetaan ongelmattomaksi, jos niitä koskevat päätökset tehdään YK:n tai ETYK:n puitteissa. Selonteon yhteenveto-osassa todetaan, että »täsmällisesti nämä kysymykset olisivat selvitetävissä vasta jäsenyysneuvotteluissa».

Maaliskuussa eduskunnalle antamassaan tiedonannossa hallitus määritteli Suomen aseman lyhyemmin:

»Muuttuneessa Euroopassa, jossa ei ole enää kylmän sodan kah-
tiajakoa, Suomen puolueettomuuden ydintä voidaan luonnehtia
sotilaalliseksi liittoutumattomuudeksi ja itsenäiseksi puolus-
tukseksi. Tämän politiikan keskeinen tavoite on Pohjois-
Euroopan vakauden ja turvallisuuden ylläpitäminen ja vahvis-
taminen. Tätä tavoitetta tukevat naapuruussuhteiden kehitys
Venäjän kanssa, Pohjoismaiden yhteisön vahvistuminen sekä
Itämeren yhteistyön luominen.»

Selostettuaan Maastrichtin sopimuksen puolustuspoliittista osaa
hallitus totesi:

»Suomen lähtökohtana Euroopan yhteisössä on itsenäinen
puolustus. Suomi ylläpitää turvallisuusympäristöönsä nähden
uskottavaa kansallista puolustuskykyä. WEU:n jäsenyys ei ole
EY-jäsenyyden edellytys. Suomen ratkaisut jatkossa riippuvat
siitä, millä tavoin WEU:n asema Euroopan yhteisön ulko- ja
turvallisuuspolitiikan toteuttajana muotoutuu.»

Heti tiedonannon tekstin valmistuttua annoin Tampereen yliopistolla 2.3. pitämässäni puheessa tulkinnan sen sisällöstä (s. 101):

»Hallituksen tiedonannon ulkopoliittinen osa antaa selvän vastauksen julkisuudessa esitettyihin kysymyksiin Suomen puolueettomuudesta: Suomi on edelleen puolueettomuuspolitiikkaa harjoittava maa. Tiedonannossa todetaan, että Euroopan kahtiajaon väistyttyä Suomen puolueettomuuden ydintä voidaan luonnehtia liittoutumattomuudeksi ja itsenäiseksi puolustukseksi.

Tiedonannon teksti on käsitteellisesti selkeä. Puolueettomuuden käsittehen on peräisin kansainvälisestä oikeudesta, missä puolueettomaksi kutsutaan valtiota, joka on toisten valtioiden välisen sodan tai selkkauksen ulkopuolella. Puolueettomuuspolitiikaksi on ryhdytty sanomaan sellaista rauhanajan politiikkaa, joka tekee puolueettomuuden sota- ja kriisitilanteissa mahdolliseksi. Tämän puolueettomuuspolitiikan ydin on sotilaallinen liittoutumattomuus ja itsenäinen puolustus. Sen lisäksi siihen kuuluu kaikki sellainen kansainvälinen toiminta, joka ylläpitää ja vahvistaa turvallisuutta varsinkin asianomaisen valtion lähiympäristössä. Nämäkin puolueettomuuspolitiikkamme osatekijät sisältyvät tiedonannon asianomaiseen kappaleeseen.»

Kytkin Suomen puolueettomuuden sen geopoliittiseen taustaan, ja totesin, että geopoliittinen tilannekin voi tulevaisuudessa ehkä muuttua:

»Suomen puolueettomuudella on vahva geopoliittinen tausta. Maamme sijaitsee strategisesti merkittävällä alueella. Kylmän sodan kaudellakin Pohjois-Euroopan tilanne säilyi kuitenkin vakaana ennen muuta sen vuoksi, että Neuvostoliitolle tärkeiden kohteiden – Murmanskin ja Leningradin alueiden – välittömässä läheisyydessä oli kaksi puolueetonta maata – Suomi ja Ruotsi –, minkä lisäksi Norja ja Tanska noudattivat NATO-suhteissaan rajoituksia, joiden mukaan ne eivät rauhan aikana ota alueelleen vieraita tukikohtia eivätkä ydinaseita.

Uuden Euroopan pohjoisosassa Neuvostoliiton paikalla on uusi suurvalta Venäjä, jolle edellä mainituilla strategisesti tärkeillä kohteilla on ainakin yhtä suuri sotilaallinen merkitys kuin niillä oli Neuvostoliitolle. Näissä oloissa on koko Euroopan etujen mukaista, että Ruotsi ja Suomi voivat ainakin näköpiirissä olevassa tulevaisuudessa säilyttää vakiintuneen turvallisuuspoliittisen asemansa. On tietysti mahdollista, että Venäjä tulevaisuudessa yhdentyy Länsi-Eurooppaan siten, että Pohjois-Euroopan geopoliittinen asema muuttuu.»

Puolueettomuusasema olisi siis säilytettävä ainakin näköpiirissä olevassa tulevaisuudessa. Siitä voitaisiin kuitenkin tulevaisuudessa luopua, mutta vain siinä tapauksessa Pohjois-Euroopan geopoliittinen asema muuttuisi sitä kautta, että Venäjä yhdenytyisi Länsi-Eurooppaan.

Maaliskuun 13. päivänä pidin puheen Tukholman maanpuolustuskorkeakoululla. Tässä puheessa toistin Tampereella sanoamani, mutta uuttakin oli (s. 109):

»Suomi pyrkii siihen, että maamme voisi olla puolueeton suhteessa lähialueillamme tulevaisuudessa mahdollisesti syttyviin sotiin tai selkkauksiin – siis olla niiden ulkopuolella. Puolueettomuuspolitiikkamme ydintä voidaan luonnehtia sotilaalliseksi liittoutumattomuudeksi ja itsenäiseksi puolustukseksi. Turvallisuuspolitiikan tärkeänä osana on suorituskykyisen, turvallisuusympäristöön nähden uskottavan itsenäisen kansallisen puolustuskyvyn ylläpitäminen.

Kylmän sodan kaudella Pohjois-Euroopan vakaa tilanne perustui siihen, että Neuvostoliitolle tärkeiden sotilaallisten kohteiden läheisyydessä oli kaksi puolueetonta maata – Ruotsi ja Suomi –, minkä lisäksi Norjalla ja Tanskalla oli NATO-yhteistyössään omaehtoisia rajoituksia, joiden mukaan ne eivät rauhahan aikana ottaneet alueelleen vieraita tukikohtia eivätkä ydinaseita.

Uudessa Euroopassa Neuvostoliiton paikalla on demokratiaan ja markkinatalouteen suuntautuva Venäjä, jonka kehitykseen liittyy kuitenkin vielä pitkään epävarmuutta. Ainakin nä-

köpiirissä olevassa tulevaisuudessa on kaikkien kannalta järkevää, että Pohjolan vakiintunut turvallisuuspoliittinen asema säilyy ennallaan. Näin sanoessani otan tietysti huomioon sen mahdollisuuden, että tulevaisuudessa Pohjois-Euroopan geopoliittinen tilanne saattaa oleellisella tavalla muuttua.»

Uutta oli se, että puolueettomuus rajattiin »**lähialueillamme** tulevaisuudessa mahdollisesti syttyviin sotiin tai selkkauksiin». Tämä muotoilu oli täsmälleen sama, jonka Ruotsin ulkopoliittinen johto oli edellisenä vuonna omaksunut ja jonka valtiopäivät hyväksyivät keväällä 1992.

Sisällytin tämän rajauksen puheeseeni ennen muuta sen vuoksi, että se mielestäni selvensi puolueettomuuden olemusta uudessa Euroopassa, ja osoitti, että perinteisestä puolueettomuuspolitiikasta poikkeava käyttäytyminen suhteessa muualla syntyvien selkkausten osapuoliin oli mahdollista. Toisin sanoen: Suomi olisi avoin keskustelemaan osallistumisesta EY:n yhteiseen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan.

Hallituksen tiedonannon esitteli eduskunnalle pääministeri Esko Aho. Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikasta hän sanoi (s. 124):

»Suomi on aina harjoittanut politiikkaa, jonka tavoite on Pohjois-Euroopan vakaus ja turvallisuus. Maantieteellisen asemamme ja historiamme kokemusten perusteella pyrkimyksenämme on puolueettomuus lähialueillamme mahdollisesti syntyvissä selkkauksissa. Puolueettomuuspolitiikkamme ydintä voidaan tämän päivän Euroopassa luonnehtia sotilaalliseksi liittoutumattomuudeksi ja itsenäiseksi puolustukseksi. Ylläpidämme suorituskykyistä, turvallisuusympäristöömme nähden uskottavaa kansallista puolustuskykyä.»

Tämä puhe oli selonteon ja tiedonannon linjan mukainen. Ahokin rajasi puolueettomuuden lähialueilla mahdollisesti syntyviin selkkauksiin. Myöhemmin tämä rajaus jäi pois lähinnä sen vuoksi, että presidentti ei siitä pitänyt.

Tasavallan presidentti Mauno Koivisto hyväksyi omalta osal-

taan valtioneuvoston piirissä syntyneet kannanotot. Itse hän ei puhunut alkuvuodesta Suomen asemasta ja linjasta julkisuudessa mitään. Mielenkiintoista on todeta, ettei hän puuttunut ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan edes valtiopäivien avajaispuheessaan 7. helmikuuta, jolloin valtioneuvoston selonteko oli jo annettu eduskunnalle. Sen sijaan hän selonteon nojalla käsitteli laajasti maatalouspolitiikkaa. (s. 35–37)

Kuten olen kirjassani *On muutoksen aika 2* (Juva, 1993) kertonut, suhtautumisesta Suomen puolueettomuuteen syntyi hallituksen piirissä kiistoja. Kokoomus ja RKP tahtoivat, että ainakin puolueettomuuden käsitteestä olisi luovuttava. Keskusta ja SKL halusivat säilyttää puolueettomuuden sellaisena kuin se oli uudessa Euroopassa muotoutunut. Kirjassani kerroin myös siitä, että Koivisto ei ollut tyytyväinen siihen, että puolueettomuuspolitiikasta tahdottiin pitää kiinni. (s. 57–74)

Mauno Koiviston syyskuussa 1995 julkaistun muistelmateoksen – samoin kuin edellä selostetun Uudessa Suomessa julkaistun haastattelun – perusteella näyttää olleen niin, että Koivisto halusi välttää kaikkia sellaisia kannanottoja, jotka saattaisivat muodostua esteeksi Suomen EY-jäsenyydelle. Tätä tukee sekin, että Koivisto syksyn 1992 puheissaan määritteli Suomen aseman ja linjan samaan tapaan kuin valtioneuvoston kannanotoissa oli alkuvuodesta tehty – kutsumatta kuitenkaan sitä puolueettomuuspolitiikaksi. Nämä puheet hän piti sen jälkeen, kun oli saatu varmuus siihen, että EY hyväksyy Suomen omat linjaukset.

Alkusyksyyn 1992 saakka EY:n edustajat suhtautuivat eri tavoin Suomen mahdollisuuteen jatkaa puolueettomuuspolitiikkaansa EY:n jäsenenä. Tuolloin näkemykset yhtenäistyivät: EY hyväksyy puolueettoman Suomen jäsenekseen. EY:n puolelta asetettiin vain kaksi ehtoa: (1.) Suomen tulee luvata, että emme estä muita maita kehittämästä puolustusulottuvuutta ja (2.) meidän ei tule ennakolta sulkea pois mahdollisuutta osallistua siihen.

Virallisella vierailullaan Belgiaan presidentti Koivisto piti esitelmän Eurooppa-yliopistossa 28. lokakuuta. Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikasta hän sanoi (s. 265):

»Turvallisuus pysyy Suomen tapaiselle maalle ydinkysymykse-

nä: se liittyy olemassaoloomme itsenäisenä kansakuntana ja valtiona.

Euroopan kahtiajakautuneisuus on väistynyt. Toisaalta kuohunta, ristiriidat ja väkivaltaisuuDET ovat valitettavan yleisiä eräillä mantereemme alueilla.

Haluamme vastakin säilyttää oman lähialueemme poliittisesti ja sotilaallisesti niin vakaana kuin mahdollista. Uskomme, että nämä pyrkimykset ja Euroopan unionin jäsenelle kuuluva osa yhteisessä ulko- ja turvallisuuspolitiikassa ovat sovittavissa yhteen.»

Selvemmin Koivisto puhui kolmea päivää myöhemmin virallisella vierailullaan Luxemburgiin. Ote puheesta pääministeri Jacques Santerin tarjoamalla lounaalla (s. 185):

»Suomen harjoittama ulkopoliittikka on pyrkinyt lisäämään vakautta ja turvallisuutta Pohjois-Euroopassa. Jyrkästi kahtiajakautuneessa maailmassa tätä pyrkimystämme parhaiten palveli puolueettomuuspolitiikka, jonka tarkoituksena oli pitää maa suurvaltaristiriitojen ulkopuolella. Suomen puolueettomuuspolitiikka ei perustunut mihinkään oikeudellisiin velvoituksiin.

Puolueettomuuspolitiikan perustaa ei sanan entisessä mielessä enää ole, koska idän ja lännen vastakkaisuus on lakannut ja kaikki Euroopan maat ovat sitoutuneet niihin yhteisiin arvoihin, jotka on kirjattu Helsingin päätösasiakirjaan ja Pariisin peruskirjaan.

Toisaalta poliittinen sekasorto, ristiriita ja väkivalta ovat hyvin yleisiä maanosamme eräillä alueilla. Tässä tilanteessa me haluamme pitää Euroopan pohjoisosan poliittisesti ja sotilaallisesti niin vakaana kuin mahdollista. Me pyrimme osaltamme tähän tavoitteeseen pysyttäytymällä sotilasliittojen ulkopuolella ja ylläpitämällä uskottavaa itsenäistä puolustusta.»

Koivisto siis puhui puolueettomuudesta vain menneessä aikamuodossa. Toisaalta hän määritteli Suomen edelleen jatkuvaksi politiikaksi sotilaallisen liittoutumattomuuden ja itsenäisen puolustuksen.

Samana päivänä, jona Koivisto puhui Luxemburgissa, jätti Suomi EY-komissiolle ULAssa julkaistun (s. 139–142) muistion, jossa esitettiin näkökohtia Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikasta. Muistiota laadittaessa oli otettu huomioon komission edustajien kanssa käydyt keskustelut.

Puolueettomuuden kannalta merkittävät muistion osat oli sijoitettu kahden väliotsikon alle. Otsakkeen »Suhtautuminen kansainvälisiin ristiriitoihin» alla todettiin:

»Suomen puolueettomuudella on ollut geopoliittinen lähtökohta ja turvallisuuspoliittinen tehtävä. Suorituskykyinen puolustus on tukenut puolueettomuutta.

Kahtiajatus Euroopassa puolueettomuus on ollut keino pysytellä suurvaltojen eturistiriitojen ulkopuolella. Suomen puolueettomuus on ollut poliittinen valinta. Se ei ole perustunut kansainvälisoikeudellisiin sopimuksiin tai sitoumuksiin.

Puolueettomuuspolitiikasta kehittyi Suomen ulkopoliittikan keskeinen menetelmä. Euroopan kahtiajaon ja suurvaltojen vastakkaisuuden väistyminen merkitsee, että perustaa laaja-alaiselle puolueettomuudelle ei enää ole. Kaikki Euroopan valtiot ovat sitoutuneet ETYKin puitteissa samaan arvoyhteisöön, jonka periaatteiden kunnioittaminen määrää kansainvälisten suhteiden kehityksen.»

Tästä kannanotosta käy – tosin välillisesti – ilmi, että puolueettomuuspolitiikan turvallisuuspoliittinen ydin säilyy, mutta puolueettomuuspolitiikka ei ole enää Suomen yleislinja.

Otsakkeen »Perusratkaisu EU:n jäsenenä» alla tämä täsmentyy:

»Suomen on toiminnassaan otettava huomioon se, että olemme sotilaallisten liittokuntien ja niiden turvallisuustakuiden ulkopuolella. Puolueettomuuden ydin – sotilaallinen liittoutumattomuus ja uskottava itsenäinen puolustus – säilyttää siten puolustusratkaisuna merkityksensä Suomen turvallisuudelle.»

Muistiossa todettiin, että Suomen itsenäinen puolustus on sopu-
soinnussa Maastrichtin sopimuksen velvoitteiden kanssa, koska

sopimus ei tee Euroopan unionista sotilasliittoa eikä korvaa jäsenten tai jäsenehdokkaiden nykyisiä puolustusratkaisuja. Muistioon oli kuitenkin kirjoitettu, että »Suomi voi EU:n jäsenenä säilyttää itsenäisen puolustuksen puolustusratkaisunaan siihen asti, kunnes unionin puitteissa mahdollisesti sovitaan kaikkia jäseniä sitovasta yhteisestä puolustuksesta». Tässä on syytä kiinnittää huomio sanoihin »sovitaan» ja »kaikkia jäseniä sitovasta». Muistiota kirjoitettaessa oli jo tiedossa, ettei EU edellytä Suomen ennakolta sitoutuvan olemaan mukana mahdollisesti syntyvässä yhteisessä puolustuksessa.

Sanktioihin ja interventioihin muistiossa otetaan kantaa otsakkeen »Suhtautuminen kansainvälisiin ristiriitoihin» alla. Muistiossa todetaan:

»Päätökset yhteiseen toimintaan ryhtymisestä on tehtävä yksimielisesti. Enemmistöpäätökset voivat tulla kysymykseen lähinnä yhteisten toimien täytäntöönpanossa. Päätökset velvoittavat kaikkia unionin jäseniä.

Mikäli yhteisten toimien täytäntöönpano aiheuttaa jäsenvaltioille merkittäviä vaikeuksia, voidaan niihin etsiä yhteisesti sopiva ratkaisu.»

Presidentti Koiviston lokakuun 30. päivänä 1992 Luxemburgissa pitämän puheen jälkeen ULA julkaisi vielä yhden hänen sen jälkeen pitämänsä tärkeän puheen, puheen Suomen itsenäisyyden 75-vuotispäivänä. Suomen asemasta ja politiikasta hän sanoi (s. 50):

»Maantieteellisen asemamme ja tekemiemme sopimusten vuoksi meille oli tärkeää, että Neuvostoliitto ei kokenut turvallisuuttaan uhatuksi Suomen ilmansuunnalta. Samoin meille oli tärkeää saada läntiset naapurimme ja länsivallat vakuuttuneiksi siitä, että me kaikissa mahdollisissa tilanteissa tulimme huolehtimaan maamme alueen koskemattomuudesta.

Omaksumamme politiikka tähtäsi omien kansallisten etujemme varjelemiseen, mutta samalla pyrimme ottamaan huomioon muiden turvallisuusedut sekä aikaansaamaan laajempaa yhteisymmärrystä Euroopassa ja maailmassa.

Nämä pyrkimykset perin edeltäjältäni Urho Kekkoselta ja ne ovat minuakin toimekseni elähdyttäneet.

Maailma on muuttunut ja toimintaympäristömme on muuttunut, erikoisen voimakkaita ovat olleet itäisessä naapurimaassamme tapahtuneet muutokset. Mutta maantieteellinen asemamme ei ole muuttunut eikä historiallinen kokemuksemme.

Haluamme edelleen mitä parhaimpia suhteita naapureittemme ja kaikkien muitten maitten kanssa. Meillä on niiden kanssa samat arvot ja yhteiset tavoitteet uudessa Euroopassa. Jatkamme pyrkimyksiämme osallistua jatkuvasti tiivistyvään eurooppalaiseen integraatioon.

Emme ole hakemassa mitään uusia järjestelyjä sotilaallisen turvallisuutemme parantamiseksi.»

Kahdessa ensimmäisessä kappaleessa Koivisto määritteli Suomen aikaisemman linjan, mutta ei puhunut siitä puolueettomuuspolitiikkana edes menneessä aikamuodossa. Kaksi seuraavaa kappaletta toivat esiin jatkuvuuden perusasioissa: maantieteellinen asema ja historialliset kokemukset eivät ole muuttuneet. Seuraava kappale tuo mieleen »Rose Garden formulana»: naapurisovun politiikka ja puolueettomuus Suomen yleislinjana, mutta sanaa »puolueettomuuspolitiikka» siinä ei esiinny. Viimeisen kappaleen voidaan katsoa sisältävän puolueettomuuden ytimen, liittoutumattomuuden, säilymisen mutta näitä sanoja siinä ei ole.

Edellä selostetun pääministeri Ahon eduskuntapuheen lisäksi vuoden 1992 ULA julkaisi toisen hänen kannanottonsa, jolla on merkitystä tätä selvitystä ajatellen.

Aho puhui Ruotsin Maanpuolustuskorkeakoulussa 4. toukuuta aiheesta »Suomen turvallisuus ja lähialueet: muutosten tarkastelua». Tässä puheessaan Aho ei määritellyt Suomen politiikkaa. Hän tyytyi toteamaan, että »Suomen ja Ruotsin arviot kansainvälisestä tilanteesta ja Pohjolan turvallisuudesta ovat nyt lähempänä toisiaan kuin ehkä koskaan aikaisemmin». Suomen hakemuksesta tulla EU:n jäseneksi hän sanoi (s. 98):

»Turvallisuuspoliittinen ulottuvuus ei ole ollut etusijalla Suo-

men integraatiopäätöksessä. Tämä ei suinkaan tarkoita sitä, etteivätkö yhdentymisen ulko- ja turvallisuuspoliittiset vaikutukset olisi tärkeitä. Suomi hyväksyy ne Maastrichtin sopimuksen velvoitteet, jotka, kuten tunnuttua, viittaavat myös puolustusulottuvuuden kehittämiseen. Vaikka sotilaallisia kysymyksiä ei käsitellä tulevissa jäsenyysneuvotteluissa, neuvottelee Suomi Brysselissä lähtien siltä pohjalta, jonka maan vahva puolustusperinne on luonut.»

Tässä kannanotossa on mielenkiintoista todeta, että argumentaatioon jäsenyyden hakemisesta tulee mukaan turvallisuuspe-
ruste, vaikka se ei ollutkaan Ahon mukaan ollut »etusijalla». Aikaisemmissa ULAan sisällytetyissä Suomen ulkopoliittisen johdon kannanotoissa turvallisuuspoliittinen ulottuvuus oli ollut esillä vain potentiaalisena ongelmana. Mielenkiintoista on sekin, ettei pääministeri tässä yhteydessä määritellyt Suomen omaa linjaa turvallisuuspolitiikkaa koskevissa ratkaisuisa. Tästäkin on syytä viitata puheen pidon ajankohtaan: vasta alkusyksystä kävi ilmi, että selonteon ja tiedonannon linja on sovitettavissa yhteen EY-jäsenyyden kanssa.

Olen jo edellä selostanut kahta ULAan sisällytettyä ulkoministerin puhetta. Kolmannen tässä sarjassa julkaistuista vuoden 1992 merkittävistä puheistani pidin Paasikivi-seuran vuosikokouksessa 27. marraskuuta. Tuolloin selostin EY:n kanssa käytyjä keskusteluja ja esitin arvioita Suomen jäsenyyden näkymistä. (s. 44–48)

Ulko- ja turvallisuuspolitiikasta totesin:

»Ulko- ja turvallisuuspolitiikassa Suomen ja EY:n tavoitteet ovat samansuuntaiset. Tällä osa-alueella meillä ei näytä olevan ylikäymättömiä vaikeuksia. Näyttää olevan mahdollista, että Suomi voi EY:öön liittyessään säilyttää puolueettomuutensa sellaisena kuin me olemme sen itse kylmän sodan kaudella määritelleet.

Kylmän sodan kaudella Suomi kehitti itselleen laaja-alaisen puolueettomuuspolitiikan. Puolueettomuuspolitiikalla oli geopolitiittinen ja turvallisuuspoliittinen lähtökohta. Sen keskeinen

periaate oli, että Suomi pyrki pysyttämään suurvaltojen välisten ristiriitojen ulkopuolella ja ylläpitämään hyviä suhteita kaikkiin maihin. Suomen puolueettomuuspolitiikkaan kehittyi yleisiä periaatteita, joita pyrittiin soveltamaan kaikkeen Suomen kansainväliseen toimintaan.

Kylmän sodan väistyttyä tällaiselle laaja-alaiselle puolueettomuuspolitiikalle ei ole enää perusteita. Uudessa Euroopassa olemme määritelleet puolueettomuutemme uudelleen: sen ytimenä ovat sotilaallinen liittoutumattomuus ja itsenäinen puolustus.»

Tässä kannanotossa perustana oli Suomen aikaisemman puolueettomuusdoktriinin kaksiosaisuus. Puolueettomuuspolitiikka ei ollut uudessa Euroopassa enää Suomen ulkopoliittikan yleislinja, mutta sen turvallisuuspoliittinen ulottuvuus oli edelleen olemassa.

Edellä lainattujen kappaleiden jälkeen selvensin asiaa vielä näin:

»Monet katsovat, ettei uudessa Euroopassa olisi tilaa minkäänlaiselle puolueettomuudelle. Tavan takaa kysytään, minkä suhteen Suomi on puolueeton nyt kun Euroopan kahtiajako on päättynyt. Tämä kysymys perustuu vanhentuneeseen kylmän sodan aikaiseen ajatteluun.

Kun Suomen puolueettomuus on pelkistynyt turvallisuuspoliittiseen ytimeensä, se perustuu kansainvälisen oikeuden ja kansainvälisen politiikan vakiintuneeseen käsitteistöön. Alun perin puolueettomaksi on ryhdytty kutsumaan maata, joka on toisten valtioiden välisen sodan ulkopuolella eli puolueeton siihen nähden. Puolueettomuuspolitiikka on sellaista rauhan ajan toimintaa, joka tähtää puolueettomuuteen mahdollisesti syttyvissä sodissa. Tällaisen puolueettomuuspolitiikan ydin on se, ettei valtio kuulu sotilaallisiin liittoutumiin ja että sillä on itsenäinen uskottava puolustus.»

Lopuksi täsmensin vielä aikaisemmin esittämäni arviota, että voisimme liittyä EY:öön sellaisena kuin olimme:

»EY:n komission lausunto Suomen jäsenysshakemuksesta ja meidän siitä saamamme tulkinnat viittaavat siihen, että Suomi voi EY:öön liittyessään säilyttää puolueettomuutensa. EY:n jäsenenä on meidän oma asiamme harkita ja päättää, säilyttämekö silloinkin puolueettomuutemme vai luovummeko siitä.

Jäsenyys EY:ssä ei synnyttäisi sotilaallista liittosuhdetta eikä se siis antaisi meille sen mukaista turvaa. Jäsenyys antaisi meille mahdollisuuden liittoutua, mutta se ei velvoittaisi meitä luopumaan puolueettomuudestamme. Näin ollen Suomi näyttää olevan liittyyä EY:öön sellaisena kuin me olemme.

Ulko- ja turvallisuuspolitiikan ja siihen liittyvän puolustusulottuvuuden osalta Maastrichtin sopimus on väljä. Se luo pohjan näiden alojen yhteistyön tulevalle kehitykselle. Jäseneksi liittyessämme meiltä edellytetään vain sitä, että suhtaudumme myönteisesti yhteistyön kehittämiseen emmekä sulje ennakkoon pois omaa osallistumistamme siihen.

EY:n yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan puolustusulottuvuuden kehityksestä päätetään tulevissa hallitusten välisissä konferensseissa. Näin syntyvät sopimukset on aikanaan ratifioitava jokaisessa jäsenmaassa. Jos asemamme joskus tulevaisuudessa muuttuu, siitä päättää Suomen kansa perustuslakiemme mukaisesti.»

Vuoden 1992 alussa eduskunnalle antamissaan selonteossa ja tiedonannossa Suomen hallitus päätyi määrittelemään Suomen maaksi, joka edelleen harjoittaa puolueettomuuspolitiikkaa. Puolueettomuuden ytimeksi määriteltiin sotilaallinen liittoutumattomuus ja itsenäinen puolustus.

Kun hallitus päätti, että Suomi hakee jäsenyyttä Euroopan yhteisössä, se ilmaisi tahtonsa olevan, että Suomi voisi säilyttää tämän asemansa myös EY:öön liittyessään.

Alkusyksystä kävi ilmi, että tämä tavoite oli mahdollista saavuttaa. Lokakuun lopulla EY:n komissiolle jättämänsä muistion Suomen hallitus perusti tälle yhteisymmärrykselle.

Presidentti Koivisto hyväksyi valtioneuvoston piirissä syntyneet kannanotot, mutta omissa puheissaan hän sanoi hyvin vähän. Vasta syksyllä Koivisto käytti valtioneuvoston selonteon

sanontaa, mutta sitäkin karsien: puolueettomuuden käsitettä hän ei käyttänyt muutoin kuin menneisyydestä puhuessaan. Liittoutumattomuudesta Koivisto puhui edelleen jatkuvana Suomen politiikkana.

Pääministeri Aho puhui tiedonannon antamisen yhteydessä sen sanamuotoihin tukeutuen. Myöhemmin keväällä pitämässään puheessa Aho ei määritellyt Suomen asemaa ja politiikkaa.

Omissa kannanotoissani pitäydyin valtioneuvostossa hyväksytyihin asiakirjoihin. Alkuvuoden puheissani perustelin ja tulkitsin hallituksen linjaa nimenomaan väitöskirjani käsitteistön pohjalta. Loppuvuodesta arvioin, että hallitus voisi saavuttaa ulko- ja turvallisuuspolitiikan osalta asettamansa neuvottelutavoitteen.

Samanaikaisesti kun Suomessa vuoden 1992 alussa omaksuttiin samankaltainen puolueettomuuspolitiikan määritelmä, jota Ruotsi oli käyttänyt, alkoi Ruotsin hallitus Carl Bildtin johdolla irrottautua siitä.

Ruotsin keskustelulla ja siellä tapahtuneilla muutoksilla oli heijastusvaikutuksensa Suomeen. Bildtin hallituksen politiikka näyttää rohkaiseen Kokoomusta ja RKP:tta ajamaan samansuuntaista linjaa Suomessa. Sosialidemokraatit oppositiosta käsin tukivat näiden puolueiden pyrkimyksiä. Paine puolueettomuudesta luopumiseen oli voimakas etenkin vielä siinä vaiheessa, kun se näytti olevan jäsenyyden ehto.

Julkisuudessa esitetyistä virallisista kannanotoista on vaikea päätellä, mitä motiiveja oli niillä, jotka halusivat luopua puolueettomuuden käsitteestä.

Carl Bildtin osalta näyttää kysymyksessä olleen tietoinen pyrkimys liittoutumiseen.

Suomessa näyttää olleen erilaisia mielipiteitä ja pyrkimyksiä. Joidenkuiden osalta näyttää ensi sijassa olleen kysymys pyrkimyksestä vain varmistaa Suomen jäsenyys EY:ssä, toiset näyttävät ajatelleen, että Suomen tulisi ainakin ajan oloon liittoutua.

5. VUOSI 1993

Helmikuun 1. päivänä 1993 avattiin virallisesti neuvottelut Itä-

vallan, Ruotsin ja Suomen liittymisestä Euroopan yhteisöön. Toukokuussa Tanskassa toimeenpantiin uusi kansanäänestys, jossa Maastrichtin sopimus hyväksyttiin. Samoihin aikoihin sopimus hyväksyttiin Britannian parlamentissa. Sopimus astui voimaan 1. marraskuuta 1993.

Bosnian serbit hylkäsivät ns. kontaktiryhmän laatiman rauhan-suunnitelman, ja Bosnia-Hertsegovinan verinen sisällissota jatkui.

* * *

Ruotsissa Carl Bildtin hallitus jatkoi edellisenä vuonna omaksu-mallaan linjalla. Hallituksen kannanotot poikkesivat valtiopäi-villä syntyneistä yksimielisistä kannanotoista. Oppositiojohtaja Ingvar Carlsson arvosteli voimakkaasti hallituksen ulkopoliitiikkaa.

Mauno Koivisto puhui puolueettomuudesta vähän ja vain menneessä aikamuodossa. Esko Aho ei puhunut ULAAan sisälly-tetyissä puheissaan puolueettomuudesta lainkaan. Paavo Väyry-nen puhui puolueettomuudesta samoin kuin aikaisemminkin. Heikki Haavisto esitti oman doktriininsa, joka oli lähellä Mau-no Koiviston ajattelua.

5.1. RUOTSI

Helmikuun 1. päivänä Brysselissä järjestetyssä EY-neuvottelujen avajaisistunnossa Ruotsin avauslausunnon esitti Eurooppa- ja ulkomaankauppaministeri Ulf Dinkelspiel. Ulko- ja turvalli-suuspolitiikasta hän sanoi seuraavan (s. 29):

»Haluamme myötävaikuttaa työhön uuden eurooppalaisen turvallisuuSJärjestyksen luomiseksi YK:n peruskirjan, ETYK:n pe-riaatteiden ja päätösten sekä muiden kansainvälisten oikeuspe-riaatteiden pohjalta. Siksi haluamme ottaa täysin osaa Unionin yhteiseen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan.

Poliittisella päätöksellämme ottaa täysin ja aktiivisesti osaa yhteiseen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan on laaja parlamentaa-rinen tuki. Ruotsilla ei ole mitään oikeudellisia esteitä tällaiselle mukanaololle. Olemme valmiit ottamaan kannettavaksemme sa-

mat sopimuksiin perustuvat oikeudet ja velvollisuudet, jotka Yhteisön nykyisillä jäsenillä on.

Kuten Ruotsin valtiopäivät ovat äskettäin julistaneet, Ruotsin sotilaallinen liittoutumattomuus säilyy yhä (består alltjämt). Toisaalta me ymmärrämme, että pitkällä aikavälillä tapahtuva yhteisen puolustuspolitiikan muotoileminen, joka ajan oloon voisi johtaa yhteiseen puolustukseen, on yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan päämäärä, josta tullaan keskustelemaan edelleen vuoden 1996 tarkistuskonferenssin puitteissa. Me emme aio estää Euroopan unionin kehitystä kohti tätä päämäärää.»

Viimeinen kappale on laadittu siten, että siinä ei sitouduta osallistumaan yhteiseen puolustuspolitiikkaan eikä yhteiseen puolustukseen, mutta tätä ei myöskään suljeta pois. Ruotsi toisaalta lupaa, ettei se estä muita jäsenmaita kehittämästä puolustusulottuvuutta. Tämä vastasi niitä ehtoja, jotka EY oli hakijamaille asettanut.

Helmikuun 24. päivänä ulkoministeri Margaretha af Ugglas antoi valtiopäiville ulkopoliittisen selonteon. Siinä hän käytti samankaltaista muotoilua kuin mitä hallitus oli käyttänyt edellisen lokakuun selonteossa (s. 11):

»Sotilaallinen liittoutumattomuus säilyy yhä (består alltjämt) samanaikaisesti kun me osallistumme uuden eurooppalaisen rauhanjärjestyksen ja turvallisuusjärjestelmän rakentamiseen. Eurooppalaisen yhteistyön laajentaminen antaa edellytyksiä luoda rauhaa ja vakautta koko Eurooppaan.»

Hieman myöhemmin hän sanoi:

»Elämme nyt aikakautta, jolloin aikaisempia selviä määritelmiä ei enää voida soveltaa, aikakautta, jolloin uusissa olosuhteissa etsitään uusia yhteistoiminnan muotoja.»

Edelleenkin hallitus ei siis käyttänyt valtiopäivien hyväksymää ulkopoliittikan uutta määritelmää. Yllemerkitty toinen lainaus

ulkoministerin puheesta lienee tarkoitettu perustelemaan sitä, ettei valtiopäivien hyväksymää määritelmää ole käytetty.

Toukokuun 27. päivänä Carl Bildt puhui jälleen Bonnissa, Konrad Adenauer -säätion järjestämässä tilaisuudessa (s. 69):

»Pian sen jälkeen kun olin tullut hallituksen päämiehen tehtävään tein täällä Bonnissa pitämässäni puheessa selväksi (markerade), ettei enää ollut perusteltua (relevant) puhua Ruotsin ulko- ja turvallisuuspolitiikan kokonaisuudesta puolueettomuuspolitiikkana. Kun blokkien välinen vastakohtaisuus Euroopassa oli purkautunut, ja kun me olimme hakeneet EY:n jäsenyyttä, oli tämä käsite menettänyt sisältönsä ja merkityksensä (sitt innehåll och substans).

Jos on puolueettomuuspolitiikka tämän päivän Euroopassa menettänyt sisältönsä, niin näyttää myös liittopolitiikka olevan muuttumassa. On tosiasia, että aikaisemmin puolueettomalla Ruotsilla on suuremmat mahdollisuudet ja suurempi tahto antaa aktiivinen sotilaallinen panoksensa rauhan turvaamiseen entisessä Jugoslaviassa kuin mitä liittokuntaan kuuluvilla valtioilla, esimerkiksi Saksalla, on.

Ja tämän myötä tulee nyt esille monimuotoisempi (mångfasetterat) turvallisuuspoliittinen malli, jossa jatkuva neuvonpito yhteisten ratkaisujen löytämiseksi yhteisiin ongelmiin merkitsee enemmän kuin aikaisempi jako puolueettomiin tai liittoutuneisiin valtioihin.

Jossa muinoin puolueettomille maille on ilmeistä, ettei käy päinsä vain pysyttäytyä sivussa, mutta jossa liittoutumille maille on yhtä ilmeistä, että ei ole olemassa mitään automaattisia vanhoihin sopimuksiin sisältyviä kaavoja (formler) siihen, kuinka senkaltaisia ongelmia, jotka näemme nyt entisessä Jugoslaviassa, tulee ratkaista.

Täytyy olla etujemme mukaista saada tähän yhteiseen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan mukaan niin monta Euroopan maata kuin mahdollista.»

Tässä yhteydessä Bildt mainitsi erityisesti Keski-Euroopan maat. Yhteisessä ulko- ja turvallisuuspolitiikassa tuli olla vahva yhdyside myös Venäjään.

Tässä Bildtin puheessa huomio kiintyy siihen, että hän tulkit- si puolueettomuuspolitiikkaa kovin ahtaasti siinä mielessä, että puolueeton Ruotsi ei olisi hänen mukaansa voinut osallistua Jugoslavian kriisin ratkaisemiseen. Tätä ei perinteinenkään puolueettomuuspolitiikka olisi tietystikään estänyt.

Toinen huomionarvoinen seikka on se, että Bildt rinnasti – tosin epätarkoin muotoiluun – Jugoslavian kriisin hoitamisen niihin velvoitteisiin, joita NATO:n jäsenmailla on toisiaan ja liittokuntaa kohtaan. Tällä tavoin ero liittoutumattomuuden ja liittokuntaan kuulumisen välillä hämärtyi.

Toisaalta hän puhui ikään kuin puolueettomuuden vaihtoehto- na yleiseurooppalaisesta turvallisuusjärjestyksestä, jossa myös itäisen Euroopan maat – Venäjää myöten – olisivat mukana. Sellaiseen kuulumisen ei olisi ollut ristiriidassa Ruotsin perin- teisen puolueettomuuden kanssa.

Bildtin puhe siis kaiken kaikkiaan loi epätarkan kuvan perin- teisen Ruotsin puolueettomuuspolitiikan olemuksesta ja myös siitä, millaista politiikkaa hänen johtamansa hallitus aikoi sen asemesta harjoittaa.

Lokakuun alussa antamassaan hallituspoliittisessa selonteossa pääministeri Carl Bildt käytti jälleen uutta muotoilua. Tässä puheessaan hän kytki Ruotsin puolustuksen niihin tehtäviin, joita Ruotsilla oli rauhan turvaamisessa (s. 10):

»Pian ryhmitetään toinen pohjoismainen YK-pataljoona Bos- niaan osana niitä yhteisiä ponnistuksia, joilla pyritään lievittä- mään kärsimyksiä ja turvaamaan rauhaa. Konkreettisesti – ja pohjoismaiden yhteisin toimin – me osoitamme, että olemme tosissamme, kun haluamme antaa panoksemme Euroopan yh- teisen turvallisuuden hyväksi.

Siinä on myös meidän puolustuksellamme merkittävä rooli. Ruotsi on sotilasliittojen ulkopuolella. Tämä asettaa vaatimuksia meidän kyvyillemme ylläpitää vahvaa puolustusta.»

Tämäkin muutos kannanoton muotoilussa on merkittävä.

Aikaisemmin Ruotsi oli noudattanut puolueettomuuspolitiikkaa, jonka mukaan Ruotsi on liittoutumaton maa, jopa pyrkii pysyttäy-

tymään sotien ulkopuolella. Tätä politiikkaa tuki vahva puolustus.

Vastatessaan Gudrun Schymanin kysymykseen tammikuussa 1992 Bildt oli itse kytkenyt puolustuksen tehtävät nimenomaan ja vain Ruotsin puolustamiseen:

»Kova ydin turvallisuuspolitiikassamme on sotilaallinen liittoutumattomuus, johon liittyy velvollisuus ylläpitää turvaavaa itsenäistä puolustuskykyä, jotta voimme olla puolueeton sodan sytyessä lähialueellamme. Kukaan muu ei puolusta Ruotsia, ja me puolustamme vain Ruotsia.»

Nyt Bildt antoi Ruotsin puolustusvoimille toisen tehtävän – rauhan turvaamisen Bosniassa –, joka yllä lainatussa kappaleessa menee jopa oman maan puolustamisen edelle.

Marraskuun 17. päivänä – Latvian kansallispäivän aattona – Carl Bildt piti Ulkopoliittisessa instituutissa puheen, jossa hän esitti oman tulkintansa toukokuun valtiopäiväpäätöksestä (s. 116):

»Meidän perinteinen puolueettomuuspolitiikkamme oli politiikkaa blokkeihin jakaantunutta Eurooppaa varten, jossa itse asiassa vain yksi ainoa sota oli mahdollinen ja jossa meidän politiikkamme tähtäsi pysyttämiseen sen sodan ulkopuolella. Olisiko se onnistunut vai ei, sitä emme saa koskaan tietää. Mutta vaikka todennäköisyys ei ehkä ollut kovin suuri, olisi tämä sota vetänyt maamme ylle niin suuret kauhut, että ne paremmin kuin hyvin antoivat perusteet harjoitetulle politiikalle.

Nyt on tilanne perustaltaan muuttunut. Ainoa minkä tiedämme on se, että se sota, joka aikaisemmin oli ainoa mahdollinen, on nyt käymässä mahdottomaksi. Mutta kaikki ne muut konfliktit, jotka blokkien jäädyttämässä Euroopassa olivat mahdottomia, tulevat nyt aivan toisella tavalla olemaan mahdollisia.

Me olemme yhä sotilasliittojen ulkopuolella ja siten meillä on vastuu siitä, että voimme itse puolustaa aluettamme. Olen ymmärtänyt, ettei kukaan tässä maassa tai sen ulkopuolella pyri muuttamaan tätä asiointilaa.

Sotilaallinen liittoutumattomuus tähtää – valtiopäivien kiinnilyömän uuden muotoilun myötä – siihen, että 'maamme voisi olla puolueeton lähialueellamme syttyvässä sodassa'. Poliitikassamme ei ole enää sitä automatiikkaa, joka oli seurausta Euroopan jakautumisesta blokkeihin. Mutta me säilytämme täyden vapauden valita puolueettomuus lähialueellamme syntyvässä konfliktissa.»

Bildt siis tulkitsi valtiopäiväpäätöksen siten, ettei siihen sisälly Ruotsin ennalta ilmoitettua pyrkimystä pysyä lähialueella syntyvän sodan ulkopuolella; tämä olisi vain mahdollisuus.

Mutta Bildt meni vielä askeleen pitemmälle (s. 116–117):

»Samanaikaisesti ei ole helppo nähdä, mikä olisi se lähialueittemme mahdollinen konflikti, josta Ruotsin kansa tahtois maansa vetäytyvän sivuun – kansainvälisen oikeuden sääntöjen mukaiseen puolueettomuuteen.

Kukaan ei voi vaatia, että me annamme ennakkotiedon siitä, kuinka toimisimme tilanteessa, jossa lähialueemme maat joutuisivat uhatuiksi tai hyökkäyksen kohteiksi. Sen täytyisi muun muassa riippua siitä, kuinka konflikti alunalkaen olisi syntynyt ja kuinka tilannetta arvioitaisiin muissa pääkaupungeissa ja niissä järjestöissä, jotka vastaavat Euroopan turvallisuudesta.

Mutta kun minun on vaikea nähdä puolueettomuus todennäköisenä Ruotsin valintana niissä konfliktitilanteissa joiden voimme kuvitella syntyvän lähialueillamme, niin tämä johtuu siitä, että se (puolueettomuus) asettaa niin tiukat rajat sille, mitä voimme tehdä voidaksemme lähinnä poliittisesti auttaa naapureita, jotka tarvitsevat meidän tukeamme. Enkä minä usko, että sen paremmin meidän intressimme kuin Ruotsin kansan käsitys siitä mitä säädyllinen käyttäytyminen vaatii, tulisi puhumaan niin rajoitetun suhtautumisen puolesta.

Niin ei käynyt Suomen talvisodan aikana, ja minusta tuntuu vielä vähemmän todennäköiseltä, että niin kävisi meidän aikanamme.

Me emme enää elä Euroopassa, joka olisi totalitäärisen suurvaltakadiktatuurin varjossa. Sen sijaan elämme Ruotsissa, joka on tul-

lut yhä vieraammaksi kylmälle passiivisuudelle sen suhteen mitä meitä ympäröivässä maailmassa tapahtuu.»

Tässäkin kannanotossa Bildt käytti puolueettomuuspolitiikan käsitettä hyvin kapea-alaisesti. Perinteisen ruotsalaisen kielenkäytön mukaan Ruotsi oli puolueeton Suomen ja Neuvostoliiton välisten sotien aikana – se ei ottanut niihin osaa. Ruotsin ja ruotsalaisten Suomelle antama tuki mahtui hyvin niihin käyttäytymissäantöihin, jotka kansainvälinen oikeus puolueettomalle maalle määrittelee.

Kun Bildt antoi ymmärtää, että Baltian maat saattaisivat konfliktitilanteessa saada Ruotsilta samanlaista tukea kuin Suomi sai talvisodan aikana, ei hän itse asiassa puhunut mistään sellaisesta, mikä olisi ollut ristiriidassa Ruotsin perinteisen puolueettomuuden kanssa. Hän ei viitannutkaan mahdollisuuteen, että Ruotsi voisi antaa näille maille sotilaallista apua – mutta ei myöskään sulkenut sitä pois.

Oppositiojohtaja Ingvar Carlsson sanoutui irti Bildtin kannanotosta ja sanoi pääministerin syyllistyneen vakavaan ulkopolitiittiseen ylilyöntiin. Hän katsoi hallituksen poikenneen valtiopäivien yksimielisestä kannanotosta.

Jo ennen Bildtin puhetta Carlsson oli 15.11. ilmestyneessä Dagens Nyheter -lehdessä arvostellut hallituksen ulkopolitiikkaa siitä, että se lähettää ulkomaille kahdenlaisia viestejä ja heikentää siten Ruotsin uskottavuutta:

»Nyt on kuitenkin niin, että pääministeri Bildt puoluetovereitensa af Ugglasin ja Björckin kanssa luo epävarmuutta Ruotsin politiikasta lähettämällä kahdenlaisia viestejä. Yksi viesti on se, johon yhdyimme valtiopäivillä, yli puoluerajojen.

Toinen viesti, useimmiten ulkomailta esitetty, lähtee siitä, että puolueettomuuspolitiikka on kuollut. Valtiopäivien päätös Ruotsin turvallisuuspolitiikasta on yksiselitteinen, mutta kun Bildt, af Ugglas ja Björck puhuvat, jää kuulijoille – sekä kotimaassa että ulkomailta – kerran toisensa jälkeen epävarmuus siitä mitä Ruotsi haluaa. Tämä on turvallisuuspolitiikan vaihtoehtoista huonoin.»

Kahta päivää myöhemmin Bildt piti edellä selostetun puheensa Ruotsin Ulkopoliittisessa instituutissa.

Joulukuun 7. päivänä sotatieteellisessä akatemiassa pitämässään puheessa Carl Bildt kytki Ruotsin maanpuolustuksen laajempaan turvallisuuspoliittiseen kehykseen, jossa kolme ensimmäistä turvallisuuspolitiikan tehtävää olivat:

1. ankkuroida Ruotsi lujasti Euroopan unionin yhteiseen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan,
2. rakentaa päättäväisesti yhteistyön verkkoa Ruotsin, Baltian maiden ja Venäjän välille ja
3. hallita kaikkia niitä jännityksiä ja konflikteja, joita piilee entisen Neuvostoliiton valtavalla alueella.

Ja neljäs oli (s. 127):

»Turvallisuuspolitiikkamme neljäs tehtävä – jonka toteuttamista helpottavat edistysaskeleet kolmessa edellä mainitussa – on oman alueemme ja siten maamme vapauden varjeleminen kaikilta niiltä uhkatekijöiltä, joita ennemmin tai myöhemmin voidaan ajatella syntyvän.

Ja tämä tehtävä säilyy perustoiltaan muuttumattomana. Me pysymme sotilaallisesti liittoutumattomina, emmekä voi siten laskea toisten olevan valmiita vastaamaan Ruotsin puolustuksesta, jos meiltä puuttuisi tahto tai kyky selviytyä tästä tehtävästä.»

Puheen puolustusosuudessa Bildt keskittyi valtaosaltaan tarkastelemaan Ruotsin oman alueen puolustamista. Lopussa hän siirtyi käsittelemään rauhanturvatoimintaa (s. 130–131):

»Niihin tehtäviin, joille tulevaisuudessa on myös oman puolustuksemme muovaamisessa annettava aikaisempaa suurempi merkitys, kuuluu sen kyky osallistua erimuotoisiin rauhanturva-tehtäviin.»

Bildt varoitti niitä, jotka kuvittelevat, että olisi mahdollista saa-

da aikaan merkittävästi halvempi puolustus samaan aikaan kun Ruotsilla tulee olla kasvava kyky osallistua erilaisiin rauhanturvaoperaatioihin. Hän muistutti, että oman alueen puolustaminen asevelvollisten voimin on suhteellisesti halvempaa kuin mukanaolo niissä vapaaehtoisuuteen perustuvissa tehtävissä, jotka muuttuvassa Euroopassa ovat lisääntymässä.

Tämä puhe oli sen linjan mukainen, jota Bildt oli vuoden mittaan hahmottanut. Ruotsi oli liittoutumaton maa, joka huolehtii itse puolustuksestaan. Toisaalta Ruotsi oli ottamassa aikaisempaa enemmän vastuuta – myös sotilaallista – rauhan ja turvallisuuden vahvistamisesta Euroopassa.

Vuonna 1993 Ruotsin ulkopolitiikassa jatkui se kehitys, joka alkoi hallitusvaihdoksen seurauksena edellisen vuoden lopulla. Toukokuussa syntyi valtiopäivillä yksimielinen päätös Ruotsin politiikan uudesta määritelmästä. Hallitus käytti kuitenkin pääasiassa siitä poikkeavia omia muotoilujaan, ja tulkitsi sitä tavalla, johon oppositio ei yhtynyt.

5.2. SUOMI

Suomessa toimittiin edellisen vuoden alussa syntyneen ulko- ja turvallisuuspoliittisen linjanvedon pohjalta. Ulkopoliittiseen johtoon kuuluvat käyttivät niihin nojautuvia omia muotoilujaan.

Toukokuun alussa 1993 ulkoasiainministeri vaihtui, kun erosin valtioneuvoston jäsenyydestä ja luovutin tämän tehtävän Heikki Haaviston hoidettavaksi.

Alkuvuodesta pitämässään ULAssa julkaistuissa puheissa presidentti Mauno Koivisto ei määritellyt Suomen asemaa ja politiikkaa.

Uudenvuodenpuhetta presidentti ei pitänyt lainkaan.

Valtiopäivien avajaispuheessa hän ei määritellyt Suomen linjaa.

Moskovassa 5.3. järjestetyillä juhlapäivällisillä hän sanoi (s. 122):

»Pohjois-Euroopan turvallisuuden ja vakauden lujittaminen on ollut Suomen ulkopolitiikan keskeisiä pyrkimyksiä. Näin on jatkossakin. Oman alueemme vakaat olot ja hyvin toimivat naapurisuhteet palvelevat koko Euroopan etua.»

Kahta päivää myöhemmin Koivisto puhui Itävallan liittopresidentin kunniaksi järjestämillään illallisilla. Tässäkään puheessa hän ei puhunut puolueettomuudesta eikä edes liittoutumattomuudesta, vaikka hänen vieraanaan oli puolueettoman maan valtionpäämies. Viittaus maiden aseman yhtäläisyyteen sisältyi näihin virkkeisiin (s. 194–195):

»Suomen kannalta on myönteistä, että EY-jäsenyydestä neuvottelevat samanaikaisesti Itävalta, Norja ja Ruotsi. Meillä on useita samankaltaisia neuvottelutavoitteita ja tarvetta tiiviiseen yhteydenpitoon.»

Loppuvuodesta presidentti Koivisto sisällytti jälleen puheisiinsa määritelmiä Suomen asemasta ja politiikasta.

Italian presidentille tarjoamallaan juhlapäivällisillä Koivisto puhui puolueettomuudesta menneessä aikamuodossa (s. 202):

»Jyrkästi kahtiajakautuneessa maailmassa Suomi noudatti puolueettomuuspolitiikkaa. Meille se merkitsi epävarmoissa oloissa harjoitettua kansallisen edun politiikkaa. Rakensimme hyviä suhteita naapureihimme ja kaikkiin valtioihin. Onnistuimme tekemään asemamme ja pyrkimystemme ansiosta hyödyllisiä palveluksia kansainväliselle yhteisölle.»

Todettuaan olojen syvällisesti muuttuneen Koivisto jatkoi (s. 203):

»Suomen vastaus Euroopan muuttuneeseen tilanteeseen on ollut selkeä ja johdonmukainen. Teimme viime vuoden keväällä historiallisen päätöksen hakea Euroopan yhteisön jäsenyyttä. Ulko- ja turvallisuuspolitiikkamme perusta on huolellisen uudelleentarkastelun kohteena. Päämäärämme on Euroopan rauhahan, vakauden ja kansojen hyvinvoinnin turvaaminen yhteisten arvojen pohjalta. Euroopan yhteisöllä on parhaat edellytykset toimia näiden tavoitteiden toteuttamiseksi.»

Tässä kannanotossa huomio kiintyy siihen, että Koivisto sanoi Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan **perustan** olevan uudelleen-

tarkastelun kohteena. Heti perään hän totesi, että Euroopan yhteisöllä on parhaat edellytykset toimia Suomen päämäärän toteuttamiseksi. Miten tämä on ymmärrettävä? Tahtoiko hän sanoa, että harkittavana oli osallistuminen myös puolustusyhteistyöhön?

Lokakuun 28. päivänä Koivisto puhui Puolan presidentille tarjoamillaan juhlapäivällisillä. Tässäkään puheessa Koivisto ei puhunut Suomen puolueettomuudesta eikä edes liittoutumattomuudesta (s. 208–209):

»Jättäessään hakemuksensa EY:n jäseneksi Suomi ilmoitti hyväksyvänsä tulevan Euroopan unionin yhteiset velvoitteet sekä valmiutensa osallistua täysipainoisesti yhteiseen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan. Sitä edelleenkehittäessä emme sulje pois mitään vaihtoehtoa, mutta emme tunne asemaamme uhatuksi emmekä omalta puoleltamme tarvetta uusiin turvallisuusjärjestelyihin.»

Tässä puheessa Koivisto toi esiin Suomen sitoutumisen yhteiseen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan. Hän korosti kaikkien ovien olevan avoimina. Mutta hän ei tuonut esille Suomen tahtoa säilyttää sotilaallinen liittoutumattomuutensa ja itsenäinen puolustuksensa.

Euroopan parlamentin täysistunnossa 16.11. puhuessaan presidentti Koivisto käytti muotoilua, johon sisältyi määritelmä Suomesta liittoutumattomana maana (s. 242):

»Suomi ei pyri vapaamatkustajaksi turvallisuuskysymyksissä. Me emme tunne itseämme uhatuksi emmekä ole hakemassa uusia turvallisuusjärjestelyjä. Suomen politiikkana on sotilaallinen liittoutumattomuus sekä itsenäinen ja uskottava puolustus.

Me olemme valmiit Euroopan unionin jäsenenä täysin osallistumaan yhteiseen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan sekä sen edelleenkehittämiseen niin kuin Euroopan unionisopimuksessa on määritelty. Me emme sulje pois mitään vaihtoehtoa.»

Pääministeri Esko Aho piti vuonna 1993 kolme sellaista ULAsa julkaistua puhetta, joissa niiden luonteen vuoksi saattoi ottaa kantaa Suomen asemaan ja linjaan.

Tammikuun 14. päivänä pääministeri puhui Maanpuolustuskorkeakoulun avajaisissa. Mielenkiintoista tässä puheessa on ensinnäkin se, että puhuja ei määritellyt Suomen turvallisuuspoliittista linjaa. Toinen mielestäni merkittävä havainto on se, että hän antoi puolustusvoimille entistä haastavampia tehtäviä rauhan turvaamisen alalla.

Aho totesi ajan vaatimuksen olevan, että Suomenkin on aloitettava keskustelu ja tarvittaessa otettava kantaa »niihin uusiin velvoitteisiin, joita taistelujoukkojen käyttäminen kriisinhallinnassa saattaa tuoda Suomelle EY:n ja ETYKin puitteissa.»

Aho jatkoi (s. 332):

»Tässä katseet kohdistuvat puolustusvoimiin. Rauhanturvatoiminta ja kriisinhallintaan osallistuminen kuuluvat tänä päivänä ja tulevaisuudessa puolustusvoimien keskeisiin tehtäviin. Rauhanomaisen kansainvälisen järjestyksen puolustaminen on Suomen puolustamista.

Suomella ei ole käytettävissään joukkoja, jotka voisivat osallistua rauhaanpakottamistehtäviin eikä näitä tehtäviä voi hoitaa reserviläisten ja varusmiesten voimin. Tällaista toimintaa varten jouduttaisiin rakentamaan uudentyyppinen ammattisotilaisiin perustuva joukko. Suomi voisi pyrkiä hoitamaan osuutensa kriisinhallinnassa myös erikoistumalla koulutukseen ja erilaisiin tukitehtäviin.

Kaikissa tapauksissa Suomelle on tärkeää, että pelisäännöt ovat selvät ja että perinteinen rauhanturvatoiminta ja taistelu-tehtäviä mahdollisesti edellyttävä kriisinhallinta voidaan pitää selkeästi erossa toisistaan.»

Tätä puhetta on mielenkiintoista verrata Ruotsin pääministerin saman vuoden lopulla pitämään edellä selostettuun puheeseen. Toisaalta sitä on syytä tarkastella syksyllä 1995 eduskunnassa käydyn keskustelun valossa.

Tällä puheellaan Esko Aho käynnisti keskustelua kriisinhallintajoukon muodostamisesta, mutta ei ottanut siihen itse kantaa. Toisaalta hän määritteli kansainvälisen järjestyksen puolustamisen olevan »Suomen puolustamista».

Syyskuun 16. päivänä pääministeri Aho puhui Suomen Eurooppa-politiikasta Helsingissä järjestetyssä Wilton Park -konferenssissa. Aho määritteli Suomen politiikan näin (s. 226):

»Suomen lähtökohtana EY-jäsenyysneuvotteluissa on sotilaallinen liittoutumattomuus ja itsenäinen puolustus. Maamme on pinta-alaltaan suuri, mutta väestömäärältään pieni. Geopoliittisesti sijaitsemme herkällä alueella. Päätäväisesti ja tavoitteellisesti olemme vähitellen luoneet puolustuksen, joka tyydyttää tarpeemme ja sopii voimavaroihimme. Huolimatta nykyisistä taloudellisista vaikeuksista emme aio horjua tältä tieltä.

Olemme näin kehittäneet puolustuspolitiikan, joka edistää vakautta ja jota muut valtiot kunnioittavat. Tämä on panoksemme turvallisuuden ja vakauden lujittamiseksi Pohjois-Euroopassa ja koko maanosassamme. Tämä säilyy vastakin keskeisenä tehtävänämmä. Mielestäni tämän harkitsevan politiikan ja mahdollisen EY-jäsenyytemme välillä ei ole ristiriitaa.

Tässä yhteydessä muistuttaisin, että olemme täysin valmiit osallistumaan aktiivisesti Maastrichtin sopimuksen mukaisen yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan muovaamiseen ja toteuttamiseen. Olemme avoimia näköpiirissä olevien vaihtoehtojen suhteen.

Tämä koskee myös suhteitamme Länsi-Euroopan unioniin, jolle on annettu erityisiä tehtäviä Maastrichtin sopimuksessa. Teemme tarpeelliset päätökset puolustusulottuvuuden ja yleisemmin turvallisuusrakenteiden kehittymisen valossa.»

Aho ei puhunut puolueettomuudesta, mutta hän käytti muutoin selonteon ja tiedonannon sanontaa. Toisessa kappaleessa hän antoi ymmärtää Suomen aseman ja politiikan säilyvän, mutta kahdessa viimeisessä kappaleessa hän jätti oven avoimeksi myös liittoutumiseen.

Lokakuun 25. päivänä Aho puhui integraationeuvottelukunnan kokouksessa. Tässä puheessa hän käsitteli lähinnä neuvottelutilannetta – ei niiden lähtökohtia tai tavoitteita. (s. 285–288)

Aho ei uskonut, että osallistuminen yhteiseen ulko- ja turval-

lisuuspolitiikkaan aiheuttaisi Suomelle ongelmia. Puolustusolotuvuuden osalta hän totesi, että päätöksiä on tarkoitus tehdä vuoden 1996 hallitusten välisessä konferenssissa ja että Suomen pyrkimyksenä on osallistua täysivaltaisena jäsenenä tähän kokoukseen ja sen valmisteluihin.

Vuoden 1993 ULAssa on julkaisu kaksi sellaista ulkoministerinä pitämääni puhetta, joissa määrittelin Suomen asemaa ja linjaa.

Tammikuun 12. päivänä järjestettiin Venäjän ulkoministerin Andrei Kozyrevin vierailuun liittynyt yhteinen tiedotustilaisuus. Sen avauslausunnossa määrittelin aluksi Suomen ulkopoliitiikan; ne olivat samat, joihin olin väitöskirjatyössäni päätynyt (s. 114):

»Uudessa Euroopassa Suomen ulkopoliitiikan lähtökohdat ja tavoitteet ovat entiset – samat, jotka ne ovat olleet koko itsenäisyytemme ajan. Pyrimme edistämään kansallisia etujamme huolehtimalla kansamme itsenäisyydestä, turvallisuudesta ja hyvinvoinnista. Ymmärrämme, että kansalliset etumme liittyvät erottamattomasti Euroopan ja koko maailman kansojen yhteiseen etuun. Meitä elähdyttävät toiminnassamme ne yleisinhimilliset periaatteet ja tavoitteet, jotka sisältyvät mm. ETK:n päätösasiakirjaan, Pariisin peruskirjaan ja YK:n peruskirjaan.»

Välittömästi tämän jälkeen määrittelin Suomen politiikan:

»Uudessa Euroopassa Suomen perinteinen laaja-alainen puolueettomuuspolitiikka on menettänyt merkityksensä. Nykyisissä oloissa korostuu puolueettomuutemme ydin, sotilaallinen liittoutumattomuus ja itsenäinen, uskottava puolustus. Turvalisuuspoliittisen asemamme perusta on siis säilynyt ennallaan.

Suomen turvallisuuden kannalta on ensiarvoisen tärkeää, että meillä on hyvät suhteet naapureittemme kanssa ja että meidän lähialueillamme on vakaat olot. Tässä suhteessa emme säästä ponnistuksiamme. Olemme tyytyväisiä siitä, että Neuvostoliiton hajottua saatoimme välittömästi luoda toimivat yhteistyösuhteet sen seuraajavaltioon Venäjään.»

Tässä yhteydessä – kahdenvälisessä yhteydenpidossa Venäjään – esitin siis saman määritelmän kuin muuallakin.

Tammikuun lopulla – 25.1. – pidin esitelmän Tanskan Ulkopolitiisessa seurassa. (s. 64–68) Se perustui puheluonnokseen, jonka olin laatinut jäsenyysneuvottelujen avauslausunnoksi. Saatoin käyttää sen tässä tilaisuudessa, kun avauslausunnon pitäjäksi sovittiin ulkomaankauppaministeri Salolainen.

Puheeni alussa kertasin Suomen historian päävaiheet. Osoitin, että Suomen puolueettomuuspolitiikka on vanhempi kuin kylmän sodan kausi; tämä selvensi kuulijoille puolueettomuuden käsitettä. Todettuani, ettei yhteinen ulko- ja turvallisuuspolitiikka näyttäisi aiheuttavan meille ongelmia, jatkoin:

»Sotilaallisen turvallisuuden osalta Euroopan yhteisössä ja myös NATOssa lähdetään ilmeisesti siitä, ettei uuteen Eurooppaan syntynyttä sotilaallista tilannetta tule nyt ryhtyä muuttamaan. Suomen ja Ruotsin puolueettomuus – niiden sotilaallinen liittoutumattomuus ja itsenäinen, uskottava puolustuskyky – näyttävät sopivan hyvin Euroopan nykyiseen turvallisuuspoliittiseen arkkitehtuuriin.

On luonnollista, ettei Suomi EY:n jäsenenä pyri estämään sen puolustuslottomuuden kehittämistä Maastrichtissa päätetyllä tavalla. Olemme valmiit ottamaan tähän työhön rakentavasti osaa ja antamaan oman panoksemme mm. rauhanturvatoimintaan. Emme sulje pois sitäkään mahdollisuutta, että joskus tulevaisuudessa osallistuisimme Euroopan unionin mahdolliseen yhteiseen puolustukseen WEU:n puitteissa tai liittyisimme NATO:n jäseneksi.

Meillä on siis avoin mieli, kun järjestämme suhteitamme uuteen Eurooppaan. Tämä on oikea asenne alati muuttuvassa toimintaympäristössämme. Tärkeintä meille on, että tulevaisuuden ratkaisut osaltaan vahvistavat Pohjois-Euroopan turvallisuutta ja vakautta.»

Ensimmäisessä kappaleessa oli asian ydin: Suomi säilyttää puolueettomuutensa myös liittyessään unioniin. Toisessa kappaleessa oli kanta niihin reunaehtoihin, jotka EU puoleltaan oli aset-

tanut: emme käytä veto-oikeuttamme puolustusyhteistyön estämiseen – emme sulje ennakolta pois mukanaoloa myöskään puolustusyhteistyössä. Viimeisessä kappaleessa oli puolestaan reunaehto: ratkaisujen tulee turvata Pohjois-Euroopan turvallisuutta ja vakautta.

Suomen avauspuheenvuoron siis käytti Pertti Salolainen. Hänen puheensa avainkohdat hiottiin yhdessä. Kuten kirjassani *On muutoksen aika 2* (s. 101) kerroin, oli tämä työ vaikeaa. Salolainen ei olisi halunnut puhua puolueettomuudesta. Lopulta saatiin kuitenkin aikaan kannanotto, joka vastasi hallituksen aikaisempia linjauksia.

Tämänkin puheen alussa oli historiallinen osuus, jossa Suomen puolueettomuuspolitiikan tausta tuli esille. Avainkappaleet olivat:

»Emme usko kohtaavamme ulko- ja turvallisuuspolitiikan alaan liittyvissä kysymyksissä suuria ongelmia. Jaamme teidän kanssanne saman arvomaailman ja yleiset kansainvälispoliittiset tavoitteet. Tulemme omien näkemystemme pohjalta ottamaan aktiivisesti osaa yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kehittämiseen.

Kylmän sodan jälkeisessä Euroopassa Suomen noudattaman puolueettomuuspolitiikan ydin on sotilaallinen liittoutumattomuus ja itsenäinen puolustus, mikä on käsityksemme mukaan koko Pohjois-Euroopan tilanteen kannalta myönteinen tekijä.

Suhtaudumme avoimesti tulevaisuuteen ja olemme valmiit rakentavasti myötävaikuttamaan Euroopan unionin puolustusulottuvuuden kehittämiseen. Olennaista meille on, että ratkaisuilla edesautettaisiin Pohjois-Euroopan vakautta ja turvallisuutta.»

Toukokuussa ulkoasiainministeriksi nimitetty Heikki Haavisto piti ensimmäisen ULAssa julkaistun puheensa 21.6.1993. Siinä hän sanoi (s. 268):

»Käsityksemme mukaan Suomi voi EY:öön liittyessään säilyttää puolueettomuutensa sellaisena kuin se on kylmän sodan jälkeisessä tilanteessa määritelty.»

Ja jatkoi:

»Eräät EY-maat ovat esittäneet arvioita, joiden mukaan puolueettomuuspolitiikka rajoittaisi jäsenkandidaattien osallistumista EY:n yhteiseen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan. Niinpä on esitetty, että neuvotteluissa tulisi saada näistä asioista jonkinlaiset takeet. Olemme keskustelleet näistä kysymyksistä lukuisten taapaamisten yhteydessä EY-maiden ministereiden ja komission jäsenten kanssa. Tällä hetkellä näyttää siltä, että suuria ongelmia – jos ollenkaan – ei tällä alalla jäsenyysneuvotteluissa tulisi. Toisaalta EY on vasta kehittelemässä yhteisiä positioitaan näissä kysymyksissä.»

Heinäkuun 31. päivän puheessaan Haavisto ei enää puhunut puolueettomuudesta (s. 396):

»Olemme jäsenyyttä hakiessamme ilmoittaneet hyväksyvämme Maastrichtin sopimuksen ja sen tavoitteet. Tämä tarkoittaa myös aktiivista ja myönteistä osallistumista sopimuksen mukaiseen yhteiseen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan.

EY:n ulko- ja turvallisuuspolitiikka sisältää myös yhteisen puolustuspolitiikan, jopa yhteisen puolustuksen mahdollisuuden. Puolustus sisältyy Maastrichtin sopimukseen yleisen tavoitteen muodossa. Suomesta ei siten tule EY:n jäseneksi tullessaan puolustusliiton jäsentä. Pidämme edelleen lähtökohtanamme liittoutumatonta asemaamme ja itsenäistä puolustustamme.

Emme kuitenkaan voi emmekä halua sulkea ennalta pois mitään mahdollisesti eteentulevaa kehitysvaihtoehtoa. Niihin voi periaatteessa tulevaisuudessa sisältyä myös liittoutumisen mahdollisuus. Tällaiset ratkaisut ovat kuitenkin kaikissa olosuhteissa meidän omia ratkaisujamme. Olemme aikanaan omien etujemme pohjalta itse vaikuttamassa niihin. EY:n jäsenmaiden on määrä keskustella mm. näistä asioista vuonna 1996 alkavassa hallitusten välisessä konferenssissa.»

Elokuun 23. päivänä ulkoministeri Haavisto esitti katsauksen

edustustonpäällikkökokouksessa. (s. 37–41) Tässä puheessa hän otti käyttöön uuden tavan määritellä Suomen asema ja linja.

Katsauksensa alussa Haavisto otti kantaa doktriineihin:

»Monet ovat kaipaillleet ulkopoliittikkaan selkeitä doktriineja, kuten kylmän sodan aikana, jolloin ne auttoivat meitä luotsaamaan Suomea kansainvälisten ristiriitojen keskellä. Toiset ovat katsoneet, että maailmaa hallitsevat nyt kansallisista hallituksesta riippumattomat taloudelliset voimatekijät – turvallisuus ja ulkopoliittikka kuuluisivat siten menneisyyteen.

Itse kuulun niihin, jotka katsovat, että Suomen tulevaisuus on taloudellisten tekijöiden ohella mitä suurimmassa määrin riippuvainen siitä, miten pystymme politiikan keinoin vaikuttamaan ja toisaalta sopeutumaan ympäristömme muutoksiin. Turvallisuuskysymys laajasti ymmärrettynä kuuluu siis mielestäni edelleen Suomen agendalle. Toisaalta en usko, että jäykät doktriinit juuri auttavat nykyisessä Euroopan tilanteessa.»

Tämä Haaviston lausunto suuntautuu ilmiselvästi hänen edeltäjänsä, joka oli tiukasti pitänyt kiinni Suomen puolueettomuusdoktriinin siitä osasta, joka oli hänen mielestään uudessakin Euroopassa ajankohtainen.

Tällä lausunnollaan Haavisto irtisanoutui siihenastisesta doktriinista ja alkoi luoda sen tilalle uutta.

Katsauksessaan Haavisto ei puhunut Suomen puolueettomuudesta. Täysin uutta oli se, että hän määritteli Suomen tavoittelevan EY-jäsenyydellä myös parempaa turvallisuutta:

»EY-jäsenyyshanke on Suomelle paitsi taloudellinen myös tärkeä turvallisuuskysymys, vaikka emme koekaan asemaamme mitenkään uhatuksi.»

»Olemme korostaneet, että Suomen lähtökohtana on sotilaallinen liittoutumattomuus ja itsenäinen puolustus. Euroopan unionin jäsenyys ei tee meistä sotilasliiton jäsentä. Tulevia ratkaisuja ei voida nyt ennakoida mutta suhtaudumme jatkokehitykseen myös turvallisuudenalueella rakentavasti ja avoimella mielellä. Keskustelu Euroopan turvallisuudesta on tärkeää.»

Toinen kappale muistuttaa ulkopoliittisen johdon aikaisemmin eri yhteyksissä antamia lausuntoja, mutta sen sanamuoto voidaan tulkita avaukseksi kohti liittoutumisen mahdollisuutta: liittoutumattomuus ja itsenäinen puolustus on **lähtökohta**, suhtaudumme jatkokehitykseen myös **turvallisuuden** alalla rakentavasti ja avoimella mielellä.

Tätä tulkintaa vahvistaa se, että EY-jäsenyydellä ilmoitetaan olevan myös turvallisuustavoite. Tämä synnyttää sen ajatuksen, että Suomen on tämän turvallisuusedun saadakseen oltava täysin mukana tämän alan yhteistyössä.

Lokakuun 11. päivänä Seinäjoella pitämässään puheessa ulkoministeri Haavisto puhui puolueettomuudesta mennessä aikamuodossa. Hän kytki sen nimenomaan kylmän sodan kauteen. Blokkijaon maailmasta puhuessaan hän sanoi (s. 52):

»Suomi löysi kuitenkin tässä asetelmassa turvan puolueettomuudesta, etäälläolosta blokkien välisistä ristiriidoista.»

»Suomen geopoliittinen asema ei ole merkittävästi muuttunut näiden myllerrysten seurauksena. Venäjä on suurvaltanaapuri, kuten asian laita on ollut aina 1700-luvulta lähtien. Toisaalta on selvää, että hieman pidemmällä aikavälillä myös Suomen geopoliittinen asema saa uutta sisältöä. Näin on ennenmuuta siksi, että maanosamme yhdentymisen sinänsä mataloittaa kynnyksiä, poistaa konfliktien siemeniä.»

Haavisto siis katsoi, että Suomen geopoliittinen asema oli muuttunut, vaikkakaan ei merkittävästi. Hän piti selvänä, että se muuttuu edelleen.

Venäjän tapahtumia käsiteltyään Haavisto sanoi (s. 53):

»Mahdollinen jäsenyys Euroopan yhteisössä olisi Suomen kannalta historiallinen askel. Emme olekaan hakeneet jäsenyyttä hetken mielijohteesta, vaan vakaan harkinnan perusteella.

EY-jäsenyys muuttaisi toteutuessaan myönteisesti Suomen kansainvälistä asemaa. Suomi haluaa osallistua maanosamme

kehityksen muotoiluun Euroopan yhteisön kautta. Euroopan yhteisön arvovalta maanosan vakauden ankkurina kasvaa. Näin ollen Suomen EY-jäsenyyshanke saa lisää turvallisuuspoliittista sisältöä. Samalla maamme EY-jäsenyys muodostuu myös aiempaa perustellummaksi.»

Näissä kappaleissa Haavisto käsitteli EY:n roolia laajemmassa eurooppalaisessa yhteydessä, joten nämä viittaukset Suomen omaan turvallisuuteen eivät näytä tarkoittavan mahdollista mukanaoloa puolustusulottuvuudessa.

Hieman myöhemmin Haavisto sanoi (s. 54):

»Viime aikoina on julkisessa keskustelussa taitettu paljon peistä siitä, tulisiko Suomen harkita joitain uudenlaisia, maan itsenäisen puolustusratkaisun korvaavia järjestelyjä. Tässä keskustelussa on mielenkiinto kohdistunut Pohjois-Atlantin puolustusliitto NATO:n mahdolliseen laajentumiseen.

Tiedossamme on, että NATO tutkiikin parhaillaan keinoja, joilla liittokunta voisi muuttua perinteisestä sotilasliitosta Euroopan uusien realiteettien mukaiseksi turvallisuusliitoksi. Liittokunta pyrkii siihen, että se voisi, ei enää toimia vain kollektiivisen puolustuksen järjestönä, vaan heijastaa tehokkaasti stabiiliteettia maanosanlaajuisesti. Tämän keskustelun yhteydessä on käynyt yhä ilmeisemmäksi, että liittokunta pyrkii tulevissa ratkaisuissaan vaikuttamaan siihen, että Venäjän suhdetta eurooppalais-amerikkalaisiin instituutioihin tiivistetään.

On syytä kuitenkin korostaa, että Suomella ei juuri nyt ole mitään tarvetta tehdä uusia valintoja turvallisuus- ja puolustuspolitiikassaan. Mikäli Suomesta tulee EY:n jäsen, otamme näihin asioihin kantaa viimeistään vuonna 1996 kokoontuvassa EY:n hallitustenvälisessä konferenssissa. Siihen mennessä ehdimme kansallisessa keskustelussa punnita eri vaihtoehtoja huolellisesti. Niinikään kansainvälinen tilanne antanee parempia osviittoja siitä, miten maanosan turvallisuusjärjestystä on syytä edelleen kehittää.»

Tässä puheessa huomio kiintyy siihen, että Haavisto esitti myö-

täsukaisia näkökohtia Suomen mahdolliseksi liittymiseksi NA-TOon. Seuraava kappale laajentaa tarkastelun EY:n puolustuslottovuuteen. Tässä kappaleessa ovat merkillepantavia aikamääreet: Suomella **ei juuri nyt** ole tarvetta uusiin turvallisuus- ja puolustuspoliittisiin valintoihin; EY:n jäsenenä ottaisimme »näihin asioihin kantaa **viimeistään** vuonna 1996 kokoontuvasa EY:n hallitustenvälisessä konferenssissa».

Lokakuun 15. päivä ulkoministeri Haavisto piti puheen Suomen ja EY:n välisessä parlamentaarisessa yhteiskomiteassa. Puheen linja oli sama kuin hänen aikaisemmin syksyllä pitamiensä puheiden. Sama koskee myös Haaviston Washingtonissa 18. lokakuuta pitämäänsä puhetta. Se herätti aikoinaan vilkasta keskustelua sen vuoksi, että hän puhui »euro-atlanttisesta yhteisöstä» (s. 283–284):

»Viime vuonna Suomi päätti hakea Euroopan yhteisön jäsenyyttä. Meille se oli merkittävä poliittinen päätös, joka perustui pääasiassa taloudellisiin mutta myös turvallisuuspoliittisiin harkintoihin. Päätöksen teki helpoksi se tosiasia, että Suomi on läpeensä eurooppalainen maa, euro-atlanttisen yhteisön jäsen. Me jaamme samat arvot: demokratian, markkinatalouden, lain kunnioituksen ja yksilön oikeuksien kunnioittamisen.

Geopoliittiselta kannalta katsoen Suomi sijaitsee historiallisesti aralla alueella. Me korostamme edelleen Suomen sotilaallisen liittoutumattomuuden ja itsenäisen puolustuksen merkitystä. Me uskomme, että ne edistävät koko maanosan turvallisuutta ja vakautta.

Tulevaisuudessa Euroopan unioni pitää sisällään yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan – ja lopulta yhteisen puolustuspolitiikan, joka saattaa johtaa yhteiseen puolustukseen. Suomi on valmis ottamaan osaa Unionin yhteiseen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan ja sen edelleen kehittämiseen Maastrichtin sopimuksessa määritellyllä tavalla. Me emme omalta osaltamme sulje pois mitään vaihtoehtoa kun on kysymys sotilaallisesta turvallisuudesta.»

Puheesta syntynyt kohu oli turha: Haavisto puhui **arvoyhteisös-**

tä. Se ymmärrettiin väärin todennäköisesti kahdesta syystä: Haavisto oli hieman aikaisemmin puhunut myötäsukaisesti Suomen mahdollisesta liittymisestä NATOon; käsitettä »euro-atlantinen» käytetään yleensä nimenomaan NATO-yhteyksissä.

Viimeinen vuoden 1993 ULAan sisällytetty Haaviston kannanotto oli hänen lausuntonsa 21.12. sen johdosta, että EY:n ja hakijamaiden välillä oli saavutettu yhteisymmärrys ulko- ja turvallisuuspolitiikasta. Hakijamaat ja jäsenmaat hyväksyivät yhteisen julistuksen, jolla jäsenmaiden katsottiin hyväksyneen hakijamaiden avauspuheenvuoroissa esitetyt kannanotot.

Lausunnossaan Haavisto mainitsi Suomen asettaneen tavoitteensa eduskunnalle annetuissa selonteossa ja tiedonannossa. Hän ei selostanut niiden sisältöä, mutta kertoi niitä edistetyn eri yhteyksissä käydyissä keskusteluissa ja neuvotteluissa EU:n jäsenmaiden kanssa. Haavisto totesi niitä esitellyn myös tasavallan presidentin ja hallituksen jäsenten keskeisissä puheissa. Hän jatkoi (s. 297):

»Ulko- ja turvallisuuspolitiikassa saavutettu neuvotteluratkaisu lähtee siitä, että Suomi hyväksyy jäsenyyden perustana olevan Maastrichtin sopimuksen V luvun määräykset ja sen poliittiset tavoitteet.

Suomi on näissä neuvotteluissa ja jäsenmaiden kanssa käymissään keskusteluissa selostanut politiikkaansa ja todennut, että kylmän sodan jälkeisessä tilanteessa lähtökohtanamme on sotilaallinen liittoutumattomuus ja itsenäinen, uskottava puolustus. Olemme valmiit osallistumaan unionin yhteiseen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kehittämiseen rakentavasti ja aktiivisesti myös ns. puolustusulottuvuuden osalta. Emme tässä suhteessa sulje etukäteen mitään vaihtoehtoa pois.

Olemme voineet vakuuttua siitä, että politiikkamme perusteet eivät ole ristiriidassa unionin jäsenyyden tuomien velvoitteiden kanssa. Tältä pohjalta on hyvä jatkaa.»

Jäsenyysneuvottelut käynnistyivät helmikuun alussa 1993.

Juuri ennen neuvotteluja ja niiden avaamisen yhteydessä Suomen hallitus ja sen edustajat esittivät lausuntoja, joiden linjasta oli syntynyt EY:n kanssa yhteisymmärrys jo edellisenä syk-

synä. Niiden lähtökohta oli, että Suomi EY:öön liittyessään säilyttäisi puolueettomuutensa sellaisena kuin se oli vuotta aikaisemmin laadituissa selonteossa ja tiedonannossa määritelty. Suomi suhtautuisi rakentavasti yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kehittämiseen. Suomi ei ennakolta sulje pois mahdollisuutta olla mukana myös puolustusyhteistyössä.

Ulkopoliittisen johdon lausunnot poikkesivat kuitenkin selvästi toisistaan.

Presidentti Mauno Koivisto ei edelleenkään puhunut Suomesta puolueettomuuspolitiikkaa harjoittavana maana. Hänen sitoumuksensa EY:n suuntaan olivat voimakkaat. Hän ei kaikissa yhteyksissä puhunut edes Suomen liittoutumattomuudesta.

Pääministeri Esko Aho ei ULAssa julkaistuissa puheissaan käyttänyt puolueettomuuden käsitettä, muutoin hän pitäytyi vuoden 1992 muotoissa.

Omalta osaltani toin edelleen voimakkaasti esille Suomen puolueettomuuspolitiikkaa, mutta toisaalta ilmaisain selvästi Suomen valmiuden harkita tulevaisuudessa – tietysin edellytyksin – myös mukanaoloa sotilaallisessa yhteistyössä.

Keväällä ulkoministerin tehtävät vastaanottanut Heikki Haavisto jatkoi aluksi edeltäjänsä linjaa, mutta kehitti syyskesällä oman doktriininsa, joka oli lähellä presidentti Koiviston ajattelua. Haavisto puhui puolueettomuuspolitiikasta vain menneessä aikamuodossa, hän antoi EY-jäsenyydelle myös turvallisuuspoliittiseen perusteen ja hän toi esille sen mahdollisuuden, että Suomi voisi ehkä jo varsin nopeasti luopua sotilaallisesta liittoutumattomuudestaan.

Ulkoministeri Haaviston omaksuma linja herättää kysymyksiä, joihin hänen puheistaan on vaikea saada vastausta.

On selvää, että presidentin mielipiteet vaikuttivat Haaviston kannanottoihin. Samaan suuntaan kävivät myös useiden ulkoministeriön keskeisten virkamiesten pyrkimykset. Pääministeri Aho toisaalta jatkoi hallituksen aikaisempaa linjaa muutoin, mutta puolueettomuudesta hänkään ei enää puhunut.

6. VUOSI 1994

Itävallan, Norjan, Ruotsin ja Suomen jäsenyysneuvottelut päättyivät maalishuhtikuun vaihteessa. Samoihin aikoihin Unkari haki – ensimmäisenä itäisen Keski-Euroopan maana – EU:n jäsenyyttä. Kesäkuun puolivälissä jäsenyys sopimus tuli hyväksytyksi Itävallan kansanäänestyksessä. Korfun huippukokouksen yhteydessä allekirjoitettiin sopimus neljän uuden jäsenen liittymisestä unioniin. Korfulla allekirjoitettiin lisäksi Venäjän ja EU:n välinen kumppanuussopimus. Lokakuun 16. päivänä jäsenyys sopimus tuli hyväksytyksi Suomen ja 13. marraskuuta Ruotsin kansanäänestyksessä. Norjan kansanäänestyksessä 28.11. jäsenyys sopimus hylättiin.

Sisällissota Bosnia-Hertsegovinassa jatkui.

* * *

Ruotsissa Carl Bildtin hallitus jatkoi aikaisemmalla linjallaan. Syksyllä pääministeriksi palannut Ingvar Carlsson pitäytyi toukokuussa 1992 valtiopäivillä syntyneeseen määritelmään Ruotsin kansainvälisestä asemasta ja ulkopoliitikasta. Hän torjui selvin sanoin Ruotsin sotilaallisen liittoutumisen.

Suomessa Martti Ahtisaari puhui Suomen puolueettomuudesta vain menneisyyden ratkaisuna. Esko Aho ja Heikki Haavisto puhuivat Suomen puolueettomuudesta, mutta vain harvoin.

6.1. RUOTSI

Ruotsissa vuosi 1994 oli vaalivuosi. Syyskuussa pidetyt vaalit johtivat hallituksen vaihtumiseen: Carl Bildtin johtama porvarillinen hallitus jätti paikkansa, ja sen tilalle tuli Ingvar Carlssonin johtama sosialidemokraattinen hallitus.

Utrikesfrågor-julkaisuun sisältyy vain kaksi Bildtin hallituksen ajoittuvaa merkittävää ulkopoliittista kannanottoa, molemmat ovat ulkoministeri Margaretha af Ugglasin puheita.

Helmikuun 1. päivänä ulkoministeri esitelmöi aiheesta »Ruotsi ja Euroopan turvallisuusjärjestys. Tässä puheessa hän kommentoi

toi 21.12.1993 EU:n ja hakijamaiden välillä aikaansaattua yhteisymmärrystä ulko- ja turvallisuuspolitiikasta (8–9):

»Tuolloin EU ja neljä hakijamaata Suomi, Norja, Itävalta ja Ruotsi pääsivät yksimielisyyteen yhteisestä julistuksesta. Siinä jälleen kerran vahvistetaan yhteiseen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan se kanta, joka koko ajan on ollut voimassa. Julistus merkitsee sitä, että Ruotsi ei ryhdy mihinkään, mikä menee yli niiden oikeuksien ja velvollisuuksien jotka koskevat nykyisiä jäsenmaita. EU:n ja meidän välillä vallitsee siis täysin yhteinen näkemys koskien koko ulko- ja turvallisuuspoliittista lukua.

Yhteisjulistus on hyvin tyydyttävä. Se täyttää Unionin toivomuksen, että hakijamaat ilman varauksia tai oikeudellisia esteitä hyväksyvät EU:n ulko ja turvallisuuspoliittiset tavoitteet (ambitioner), sellaisina kuin ne on Maastrichtin sopimuksessa määriteltä.

Mutta se myös kunnioittaa täysin hakijamaiden näkökohtia sellaisina kuin ne määriteltiin neuvottelujen avauksen yhteydessä.»

Ulkoministeri vakuutti, että »meidän sotilaallinen liittoutumattomuutemme pysyy.» Hän kertoi, että kahdenvälisissä kontakteissa EY:n jäsenmaita oli saatettu esittää kysymyksiä Ruotsin pitkäaikaisista sotilaallisista aikomuksista, mutta neuvottelujen yhteydessä valtiopäivien päätökseen perustuva Ruotsin julkituoma linja oli todettu täysin vakuuttavaksi.

Kesäkuun 16. päivänä ulkoministeri af Ugglas puhui kansainvälisen NATO-seminaarin yhteydessä aiheesta »Ruotsin turvallisuuden vanhoja ja uusia pilareita muuttuvassa Euroopassa». (s. 47–52) Tässä puheessa hän palasi tulkintoihin Ruotsin ulkopolitiikan historiasta. af Ugglas totesi, että Ruotsin turvallisuuden ensimmäinen pilari edusti jatkuvuutta sotilaallisen liittoutumattomuuden muodossa:

»Ulkomailla ei puolueettomuuspolitiikkaa ole aina pidetty niin kovin kunniaakkaana, mutta useimmat tunnustivat sen kuitenkin realistiseksi ja rakentavaksi tieksi. Ja me olemme maksaneet

siitä tekemällä kalliita sijoituksia kansalliseen puolustukseemme. Kylmän sodan kaudella pohjoisessa ei ollut sotilaallista tyhjiötä, ja alueen strategisesta merkityksestä huolimatta saatiin kahden blokin sotilaallista läsnäoloa siellä rauhan aikana rajoittaa ja jännitys voitiin pitää alhaisella tasolla. Vahva Ruotsin puolustus tuki alueellista vakautta ja se tukee sitä edelleen.

1950-luvulta 1980-luvulle puolueettomuuspolitiikkaa korostettiin Ruotsin ulkopolitiikan perustana – siinä määrin, että ihmiset joskus unohtivat, ettei puolueettomuus koskaan ollut päämäärä sinänsä, vaan väline. Myös poikkeuksia tästä politiikasta ja yrityksiä löytää muita ratkaisuja tehtiin. Yksi sellainen oli liittyminen 1920-luvulla Kansainliittoon, jolla oli sanktiopolitiikka ja jossa Saksa ja Neuvostoliitto eivät olleet mukana. Toinen oli yritykset rakentaa skandinaavinen puolustusliitto 1940-luvulla.

Kylmän sodan kaudella puolueettomuuspolitiikan välineellinen luonne kuitenkin joskus hukattiin. Seurauksena itse omaksumistamme rajoituksista oli se, että jättäydyimme sivuun myös sellaisesta poliittisesta yhteistyöstä, jonka olisi voitu katsoa mahdollisesti olevan rasite valitsemamme politiikan uskottavuudelle. 23 vuotta sitten tuli silloinen Ruotsin hallitus siihen tulokseen, että jäsenyys Euroopan yhteisössä ei ollut turvallisuuspolitiikkamme mukaista.

Halusin kertoa tämän teille tehdäkseni selväksi sen, mikä on muuttunut ja mikä ei ole muuttunut. Ruotsi jatkaa pysyttäytymistä sotilasliittojen ulkopuolella. Jatkamme vahvan kansallisen puolustuksen ylläpitämistä. Nämä tekijät edustavat jatkuvuutta.»

Tästä puhuja tuli »toiseen pilariin»:

»Perustavanlaatuinen muutos on se, että meidän intressimme ottaa jälleen aktiivisesti osaa eurooppalaisiin kysymyksiin on korvannut ne ulko- ja turvallisuuspoliittista yhteistyötä koskeneet rajoitukset, joita me aikaisemmin asetimme itse itsellemme. Ja tämä siirtää minut Ruotsin turvallisuuden toiseen pilariin.

Kun on kysymys toisesta pilarista, haluan viitata Euroopan unioniin. Ruotsin päätös hakea EU:n jäsenyyttä on todennäköisesti kaikkein tärkein ulkopoliittinen päätös toisen maailmansodan, ehkä jopa vuosisadan alun, jälkeen. Myös Ruotsissa sitä aletaan pitää sinä. On olemassa tietoisuus historiallisesta ulottuvuudesta; 180 vuoden jälkeen kytkeydymme jälleen maanosamme kysymyksiin (knyter vi åter an till kontinentala frågor) organisoidulla tavalla.»

af Ugglasin muut »pilarit» olivat suhteet lähialueisiin, transatlanttiset suhteet sekä ETYK ja YK.

Tässä puheessa ulkoministeri af Ugglas käytti jälleen puolueettomuuden käsitettä tavalla, joka poikkeaa vakiintuneesta ruotsalaisesta kielenkäytöstä. Ruotsin ulkopoliittikan nimenomainen tavoite on ollut puolueettomuus – pysyttäytyminen sotien ulkopuolella, vaikkakin tämä tavoite on puolestaan ollut väline »perimmäisten päämäärien», kuten rauhan, turvallisuuden ja hyvinvoinnin, edistämiseksi. Liittoutumattomuus on puolestaan korostetusti katsottu puolueettomuuspolitiikan rauhanaikaiseksi välineeksi.

Terminologisesti erikoista on myös se, että af Ugglas tulkitsee jälleen liittymisen Kansainliittoon poikkeukseksi puolueettomuuspolitiikasta. Totta on se, että pyrkimys skandinaaviseen puolustusliittoon voidaan katsoa »yritykseksi löytää muita ratkaisuja», vaikkakin sen tarkoituksena oli hakea turvaa suhteessa suurvaltoihin – yhdenlaista puolueettomuuspolitiikkaa sekin.

Seuraavakin kappale herättää kysymyksiä. Kun Ruotsin hallitus 1970-luvun alussa päätti, että maa jättäytyy EY:n ulkopuolelle, tätä perusteltiin sillä, että puolueettomuuspolitiikan uskottavuus kärsisi jäsenyydestä yhteisössä, jonka kaikki jäsenet yhtä lukuun ottamatta olivat NATO:n jäseniä. Vaikka EY ei ollutkaan sotilasliitto, olisi jäsenyys siinä siis hallituksen mielestä asettanut kyseenalaiseksi luottamuksen siihen, että Ruotsi tulevaisuudessa mahdollisesti syntyvässä sotatilanteessa olisi puolueeton. Kuinka siis voidaan katsoa, että jättäytyminen EY:n ulkopuolelle oli osoitus siitä, että »puolueettomuuspolitiikan välineellinen luonne oli hukattu»?

Eikö kysymys ollut siitä, että EY-jäsenyys olisi voitu tulkita eräänlaiseksi liittoutumiseksi, minkä vuoksi sodanaikaisen puolueettomuuden uskottavuus olisi kärsinyt?

Mielenkiintoinen on myös viimeiseen kappaleeseen sisältyvä rinnastus: edellisen kerran Ruotsi osallistui »organisoidulla tavalla» maanosan asioihin silloin kun se kävi suurvaltana eurooppalaisia sotia. Mitä johtopäätöksiä tästä on vedettävä EU-jäsenyyden suhteen?

Myös pääministeri Ingvar Carlssonin johtaman hallituksen ulkopoliittiset kannanotot olivat vuoden 1994 lopulla kovin niukat. Utrikesfrågor julkaisee yhden ulkoministeri Lena Hjelm-Wallénin puheen ja yhden pääministeri Carlssonin puheen.

Uusi ulkoministeri esitelmöi 23. marraskuuta Ulkopoliittisessa instituutissa aiheesta »Ruotsi, Eurooppa, maailma – yhteinen turvallisuus». Puheessaan hän käsitteli muun muassa EU:n tulevaisuutta (s. 61–69):

»Myös ulko- ja turvallisuuspolitiikasta keskustellaan perusteellisesti. Jo nyt – nykyisessä muodossaan – voi elinvoimainen Euroopan unioni tehokkaasti tukea koko Euroopan turvallisuutta. Jos enemmistö EU-maista tahtoo kehittää yhteisen puolustuksen, ei Ruotsi heitä kapuloita rattaisiin heidän pyrkimyksilleen. Haluan kuitenkin tehdä selväksi sen, ettei Ruotsia voida pakottaa sellaiseen puolustusyhteisöön. Tässä asiassa päätösvalta on yksinomaan Ruotsin valtiopäivien ja hallituksen käsissä.

Valtiopäivät ovat poliittisen yksimielisyyden vallitessa päättäneet siitä, että Ruotsin politiikkana on sotilaallinen liittoutumattomuus, joka tähtää siihen, että voisimme olla puolueettomia lähialueella mahdollisesti syttyvässä sodassa. Tämä yksimielisyys heijastelee perinnettä, jolla on korvaamaton merkitys.»

Ulkoministeri korosti, ettei saa olla epäselvyyttä Ruotsin turvallisuuspolitiikan perustasta, politiikan, joka niin kauan on antanut maalle turvaa. Hän jatkoi:

»Myös tänään liittoutumattomuutemme tukee Euroopan vakautta. Tuntuu sekä aikaan sopimattomalta että tarpeettomalta keskustella liittymisestä sotilasliittoon ajankohtana, jolloin uhkat ovat ensi sijassa ei-sotilaallisia. Tästä lähtökohdasta käsin me voimme osallistua ja me tulemme aktiivisesti osallistumaan Euroopan turvallisuuspoliittiseen keskusteluun. Me olemme mukana rakentamassa uutta turvallisuusarkkitehtuuria – toivottavasti ilman blokkien välisiä vastakohtaisuuksia.»

Pääministeri Ingvar Carlsson piti linjapuheensa Suomessa, Paasikivi-seuran 14.12.1994 järjestämässä tilaisuudessa. (s. 83–91)

Pääministeri Carlssonin lähtökohta oli sama kuin hänen edeltäjänsä aikoinaan esittämä:

»Ruotsin ja Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan perustavanlaatuiset edellytykset ovat nyt enemmän samankaltaiset kuin ne ovat olleet koskaan sotien jälkeisenä aikana. Ne sallivat ja tekevät mahdolliseksi yhä läheisemmän neuvonpidon (samråd) meidän maittemme välillä.»

Carlssonin puheesta on luettavissa vastinetta Carl Bildtin puheille, joissa tämä oli antanut omia tulkintojaan Ruotsin ulkopolitiikan historiasta ja maan suhtautumisesta kansainväliseen yhteistyöhön.

ETY-järjestön tehtävistä puhuttuaan hän jatkoi:

»Tarvitaan myös EU:n yhteistä ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa. EU:n jäsenenä Ruotsi tahtoo saada aikaan edistyksellisen, vahvan ja tehokkaan yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan. Näen tämän yhteistyön enemmän mahdollisuutena kuin vaikeutena. Östen Undénista lähtien on ollut olemassa johdonmukainen linja – mahdollisimman voimakas yhteistyö ja tiivis vaikuttaminen tärkeässä rajat ylittävässä rauhantyössä ja ulkopoliittisessa toiminnassa samaan aikaan kun Ruotsi säilyttää itsellään mahdollisimman suuren toimintavapauden omissa puolustuspolitiikassaan. Tähän kuuluu myös ajatus, että turvallisuuspoliittisesta itsemääräämisoikeudesta voidaan luopua sitä mukaa

kuin kansainvälinen rauhan ja turvallisuuden rakenne kehitty, kuten tapahtui Ruotsin liittyessä Yhdistyneisiin kansakuntiin.»

Todettuaan ymmärtäneensä, että Suomi aikoo hakeutua WEU:n tarkkailijaksi, Carlsson jatkoi:

»Tämä on luonnollinen valinta myös Ruotsille. Meidän sotilaallinen liittoutumattomuutemme, joka tähtää siihen, että voimme olla puolueettomia lähialueella syttyvässä sodassa, säilyy. Mikään muutos tässä politiikassa ei ole ajankohtainen. Se on tukenut ja se tukee Euroopan vakautta.»

Käsiteltyään NATO:n ja WEU:n tulee kehitystä Carlsson palasi Ruotsin politiikkaan:

»Olemme aina katsoneet, että toimintamme yhteisen turvallisuuden puolesta on sopusoinnussa sen kanssa, ettemme rauhan aikana ota kannettavaksemme mitään sotilaallisia liittovelvoitteita. Valtiopäivien vahvistama Ruotsin sotilaallinen liittoutumattomuus, joka tähtää siihen, että maamme voisi olla puolueeton sodan syttyessä lähialueillamme, pysyy. Uskomme, että tämä politiikka, yhdessä muiden pohjoismaiden turvallisuuspoliittisen aseman (hållning) kanssa, on ollut se malli, joka on taannut pitkäaikaisen, ilahduttavan, – sallikaa minun sanoa – melkein hämmästyttävän vakauden Pohjois-Euroopassa sotien jälkeisenä aikana. Poliitiikkamme edellytykset ovat tietysti nyt muuttuneet, mutta olemme vakuuttuneet, että myös nyt vallitsevassa tilanteessa Ruotsi voi nimenomaan liittoutumattomana maana parhaimmin tukea järjestelmällistä työtä rauhan rakentamiseksi Euroopassa.

Ruotsin osalta NATO-jäsenyys ei siis ole ajankohtainen. Minun arvioni on, että Ruotsin NATO-jäsenyys heikentäisi Ruotsin kansallista turvallisuutta eikä suinkaan vahvistaisi sitä.»

Pääministeri Ingvar Carlsson ja ulkoministeri Lena Hjelm-Wallén pitäytyivät näissä puheissaan toukokuussa 1992 syntyneeseen yksimieliseen valtiopäiväpäätökseen – ulkoministeri

korostaen erityisesti ulkopoliittisen yksimielisyyden merkitystä.

Erona edellisen hallituksen kannanottoihin on myös se, että liittoutumattomuus esitetään pitkäaikaisena, myös tulevaisuudessa käyttökelpoisena ratkaisuna, kun Bildtin hallituksen kannanotot – ainakin jotkut niistä – antoivat ymmärtää, että liittoutumattomuudesta voitaisiin tulevaisuudessa luopua. Kun Carlsson katsoi puheessaan, että Ruotsi voi nimenomaan liittoutumattomana maana vaikuttaa parhaimmin kansainväliseen kehitykseen, hän tuli lähelle Ruotsin vanhaa puolueettomuuspolitiikan doktriinia. Bildtin hallitus puolestaan torjui tätä »opinkappaletta» ja uskoi Ruotsin voivan vaikuttaa kansainväliseen kehitykseen parhaimmin sitoutumalla tiiviiseen yhteistyöhön muiden länsimaiden kanssa.

Näiltä osin molempien kannanotot ovat osittain viitteellisiä, joten niitä on vaikea sanataarkasti verrata keskenään. Lainaukset molempien hallitusten kannanotoista puhuvat puolestaan.

6.2. SUOMI

Suomessa käytiin vuonna 1994 presidentinvaalit, joissa Martti Ahtisaari valittiin Mauno Koiviston seuraajaksi.

Vuoden 1994 ULAan sisältyy kaksi Mauno Koiviston puheita: uudenvuodenpuhe ja puhe valtionpäivien avajaisissa. Kummassakaan Koivisto ei määritellyt Suomen asemaa ja politiikkaa. Uudenvuodenpuheessaan hän viittasi EU-jäsenyyden turvallisuuspoliittisiin perusteisiin toteamalla, että »kaikissa olosuhteissa meidän on itse huolehdittava asioistamme ja edustamme, sekä taloudestamme että turvallisuudestamme.» (s. 29)

Ensimmäiset Martti Ahtisaaren puheet ovat hänen huhtikuun puolivälissä Ruotsiin tekemältään valtiovierailulta. Sen paremmin päivällispuheessaan 13.4. kuin seuraavana päivänä Ruotsin Ulkopoliittisessa instituutissa pitämässään esitelmässään Ahtisaari ei lainkaan määritellyt Suomen asemaa ja linjaa.

Esitelmässään Ahtisaari lainasi hyväksyvästi pääministeri Bildtin Suomessa kesällä 1992 esittämän arvion (s. 69):

»Suomi ja Ruotsi ovat nyt turvallisuuspoliittisesti samankaltai-

sessä asemassa. Laajaa huomiota saaneessa Mannerheim-esitelmässään 04.06.1992 pääministeri Carl Bildt totesi: 'Ruotsin ja Suomen turvallisuuspolitiikan lähtökohdat ja edellytykset ovat tänään samankaltaisemmat kuin koskaan aiemmin omana aikamme'.»

Toisaalta Ahtisaari antoi aikaisemmin vallinneesta tilanteesta lausunnon, joka poikkesi vakiintuneesta käsityksestä (s. 68):

»Tällä vuosisadalla maanosamme suurissa muutoksissa olemme kulkeneet naapurimme Ruotsin kanssa kaikesta huolimatta turvallisuuspolitiikassa pitkälle eri teitä.»

Ahtisaari ei siis yhtynyt siihen tulkintaan, että molemmat maat olivat etenkin kylmän sodan kaudella olleet samankaltaisessa asemassa keskenään, kun molemmat olivat olleet liittokuntiin kuulumattomia, puolueettomia maita. Ahtisaaren myöhemmin pitämien puheiden valossa tämä näyttää liittyneen siihen, että hän halusi välttää perinteisen puolueettomuuskäsitteistön käyttöä.

Toukokuun 16. päivänä presidentti Ahtisaari puhui Maanpuolustuskurssiyhdistyksen vuosikokouksessa Helsingissä. Puolueettomuuspolitiikasta hän puhui menneessä aikamuodossa (s. 432–433):

»Luomalla toimivat naapuruussuhteet Neuvostoliittoon Suomi selviytyi täysivaltaisuutensa ja toimintavapautensa säilyttäen siinä ahtaassa paikassa, johon suurvaltapolitiikka oli sen sysännyt sodan jälkiselvittelyissä.

Puolueettomuuspolitiikka oli Suomen keino vahvistaa riippumattomuuttaan ja osallistua ja vaikuttaa, ennen muuta YK:ssa ja ETYKissä.

Suomen perimmäisten turvallisuusetujen mukaista on sen varmistaminen, että etupiirijaon ja voimapolitiikan Eurooppaan ei ole paluuta. Suomi on jättänyt kylmän sodan aikaisen erityisasemansa taakseen. Yksinäisen tien korvaa yhteinen väylä.

Olemme purkaneet hallitusti menneen järjestelmän rakenteet kuten Pariisin rauhansopimuksen sotilaalliset rajoitukset ja

yya-sopimuksen. Olemme sitoutuneet yhtenäistyvään Eurooppaan ja sen toimintaperiaatteisiin. Tässä toteutuu maamme Eurooppa-politiikan pitkä linja. Johdonmukaisena tavoitteenamme on uudenlaisen jakautumisen ehkäiseminen.

Kylmän sodan kaudella korostui Suomen huolenpito ja vastuu Pohjois-Euroopan vakaudesta ja Pohjolan turvallisuudesta. Tämä tavoite säilyy pitkän linjamme osana, mutta se antaa uusia tehtäviä, kun myös lähialueellamme kahtiajako on purkautunut.»

Puolueettomuuspolitiikassa Ahtisaari näki olleen kaksi puolta, yhtäältä riippumattomuuden turvaava (turvallisuuspoliittinen) ja toisaalta yleinen osallistumisessa ennen muuta YK:n ja ETYKin toimintaan.

Toinen ja kolmas kappale on kai ymmärrettävä siten, että Suomi oli Ahtisaaren mukaan jo jättänyt puolueettomuuspolitiikan kaikilta osin taakseen. Tämän hän näytti perustavan siihen käsitykseen, että Euroopan kahtiajako oli päättynyt.

Toisaalta hän viimeisessä kappaleessa toi esiin sen, että Suomen tulee edelleen pitää huolta ja kantaa vastuuta Pohjois-Euroopan vakaudesta.

Myöhemmin hän palasi tähän teemaan (s. 434):

»Suomen ja Ruotsin turvallisuuspoliittiset asemat ovat tänään samankaltaiset. Olen varma siitä, että Suomi ja Ruotsi tulevissa valinnoissaan pitävät lähtökohtanaan vakauden säilymistä ja lujittamista lähialueellaan.»

Aivan puheensa lopussa Ahtisaari määritteli suhtautumisensa Suomen omaan asemaan ja politiikkaan yhtymällä presidentti Koiviston Strasbourgin puheeseen (s. 435):

»Kunnioitettu edeltäjäni, presidentti Koivisto käsitteli 16.11. 1993 puhuessaan Euroopan parlamentissa Strasbourgissa maamme turvallisuuspoliittista lähestymistapaa EU:n jäsenyyden kynnyksellä. Hän totesi seuraavaa: 'Suomi ei pyri vapaamatkustajaksi turvallisuuskysymyksissä. Me emme tunne itseämme uha-

tuksi emmekä ole hakemassa uusia turvallisuusjärjestelyjä. Suomen politiikkana on sotilaallinen liittoutumattomuus sekä itsenäinen ja uskottava puolustus. Me olemme valmiit Euroopan unionin jäsenenä täysin osallistumaan yhteiseen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan sekä sen edelleenkehittämiseen niin kuin EU-sopimuksessa on määritelty. Me emme sulje pois mitään vaihtoehtoa.»

Tässä puheessaan Ahtisaari siis ilmoitti jatkavansa edeltäjänsä linjaa: Suomi on liittoutumaton maa, jolla on itsenäinen puolustus. Puolueettomuudesta hänkään ei puhunut muutoin kuin taaksejääneenä ratkaisuna.

Pielavedellä syyskuun 3. päivänä puhuessaan Ahtisaari sanoi (s. 85):

»Suomen turvallisuuspoliittinen tilanne on hyvä. Meihin ei kohdistu sotilaallista uhkaa, mutta meidän on silti huolehdittava kyvystämme suojata itsenäisyyttämme ja alueellista koskemattomuuttamme. Sen voimme tehdä jatkaen sotilaallisen liittoutumattomuuden politiikkaa.

Euroopan turvallisuuspoliittinen kehitys on kuitenkin jatkuvasti arvioitava uudelleen. Niin on myös niiden keinojen laita, joita turvallisuuden vahvistamiseksi tarvitaan. Euroopan unionin laajentuminen Keski- ja Itä-Eurooppaan sekä Baltiaan on tärkeä tavoite. Unionissa käynnistyy vuonna 1996 hallitusten välinen konferenssi, missä arvioidaan unionin institutionaalisten kysymysten ohella myös ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa. Uusia ratkaisuja on tehtävä punniten ja niin, että Euroopan yhteinen turvallisuus ja koko maanosan yhteistyörakenteet vahvistuvat. Tässä työssä haluamme olla mukana.»

Tässä oli selvä kanta liittoutumattomuuden jatkamiseen. Vuoden 1996 konferenssia koskeva kohta viittaa siihen, ettei puolustusulottuvuuden kehittämisessä tulisi puhujan mielestä pitää kiirettä. Tämä Martti Ahtisaaren kannanotto oli tiukempi kuin Mauno Koiviston aikanaan esittämät.

Tampereella 24.9. – hieman ennen kansanäänestystä – pitä-

mässään puheessa presidentti Ahtisaari muotoili sanottavansa hieman toisin (s. 315–316):

»Paljon on keskusteltu siitä, onko edessämme sotilaallinen liittoutuminen, kun unionissa vuonna 1996 ryhdytään käsittelemään hallitusten välisessä konferenssissa myös turvallisuuspolitiikan syventämistä.

Kuten olen eri yhteyksissä korostanut, Euroopan turvallisuustilannetta on jatkuvasti arvioitava uudelleen. Niin on myös niitä keinoja, joilla turvallisuutta vahvistetaan. Kylmän sodan aikaiset liittokuntarakenteet – ne, mitä niistä on jäljellä – sopeutuvat parhaillaan uuteen aikaan. Meneillään on uuden, kattavamman eurooppalaisen turvallisuusjärjestyksen luominen. Tässä meidän on oltava mukana vakiintuneen politiikkamme pohjalta. Siihen meillä on paljon annettavaa.»

Tässä lainauksessa voidaan tulkita olevan kannanotto siihen, että Suomen liittoutuminen voisi tulla kysymykseen, jos se liittyisi »kattavamman» eurooppalaisen turvallisuusjärjestyksen luomiseen. Tämä tuo mieleen Carl Bildtin pitämät puheet. Sitä on vaikea ymmärtää, mitä viittaus »vakiintuneeseen politiikkaamme» tarkoittaa.

Washingtonissa 7.11. pitämässään puheessa presidentti Ahtisaari puhui taas hyvin selvästi sen puolesta, että Suomi säilyttäisi vakiintuneen turvallisuuspoliittisen asemansa (s. 125–126):

»Unionin jäsenenä Suomen etujen mukaista on vahvistaa vakautta koko Euroopassa. Mikä meidän panoksemme sitten voisi olla?

Yksi on itsenäisen ja uskottavan puolustusvalmiuden ylläpito. Se on ollut tärkeätä Pohjois-Euroopan vakaudelle menneinä vuosina, ja se on tärkeätä vielä nykyään. Toinen on panoksemme konfliktien ratkaisussa. Suomella on huomattavat ansiot Yhdistyneiden kansakuntien rauhanturvatoiminnassa aina 1950-luvulta lähtien. Olemme valmiit jakamaan kertyneen kokemuksen vanhojen ja uusien kumppaneiden kanssa.

Haluan vielä lisätä, että Suomen nykyiset puolustusjärjeste-

lyt vastaavat tarpeitamme – meillä ei ole turvallisuusvajetta. Turvallisuusasioissa aiomme olla antava, emme vastaanottava osapuoli.»

Samaa on sanottava Ahtisaaren Berliinissä 23.11. pitämästä puheesta (s. 138):

»Liitymme Euroopan unionin jäseneksi politiikkanamme soti-laallinen liittoutumattomuus ja itsenäisen, uskottavan puolustuksen ylläpito. Uskomme voivamme tältä pohjalta parhaiten vahvistaa Pohjois-Euroopan vakautta ja turvallisuutta.

Tarkoituksemme on osallistua unionin yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kehittämiseen aktiivisesti ja rakentavasti. Lähdemme siitä, että unionin muut jäsenmaat kuuntelevat turvallisuudesta esittämiämme näkemyksiä ja ottavat ne huomioon.»

Ahtisaari ei siis puhunut puolueettomuudesta muutoin kuin menneisyyden ratkaisuna. Puheissa oli viesti, että Suomi säilyttäisi liittoutumattomuutensa turvatakseen Pohjois-Euroopan vakautta ja turvallisuutta. Tässä on ero Koivistoon nähden, joka lausunnoissaan piti auki ovea liittoutumiseen.

Vuoden 1994 ULA-materiaali sisältää viisi sellaista pääministeri Esko Ahon puhetta, joissa hän määritteli Suomen aseman ja linjan. Kahdessa niistä Aho puhui puolueettomuudesta, kolmessa ei.

Irlannissa 10.1. puhuessaan pääministeri kommentoi edellisen vuoden lopulla saavutettua neuvottelutulosta näin (s. 245):

»Viimeisin ministerikokous kirjasi hakijamaiden lähes vuosi sitten esittämät avajaispuheenvuorot. Tuolloin Suomi totesi, että sen puolueettomuuden ydin kylmän sodan jälkeisessä Euroopassa on sotilaallinen liittoutumattomuus ja itsenäinen puolustus.

Olen iloinen voidessani sanoa, että ulko- ja turvallisuuspolitiikan alalla Suomi saavutti alun perin asettamansa tavoitteet tyydyttävällä tavalla.»

Eduskunnan välikysymykeskustelussa 13.6. puhuessaan Aho käytti toisenlaista sanontaa – puolueettomuus puuttui (s. 289):

»Suomen turvallisuuden perusratkaisu on sotilaallinen liittoutumattomuus ja uskottava, itsenäinen puolustus. Liittymällä Euroopan unioniin Suomi ei tästä perusratkaisusta luovu. Emme ole hakemassa uusia puolustusjärjestelyjä tai turvallisuustakuita.»

Lokakuun 11. päivänä Aho puhui maanpuolustuskurssilla. Mukana oli taas puolueettomuuden käsite (s. 339–340):

»Suomi ei tunne asemaansa uhatuksi. Emme ole hakemassa turvatakuita. Olemme määritelleet asemamme kylmän sodan jälkeen toteamalla, että puolueettomuutemme ydin on sotilaallinen liittoutumattomuus sekä itsenäinen, uskottava puolustus. Tällä politiikallamme voimme parhaiten tukea Pohjois-Euroopan vakautta ja vahvistaa Euroopan turvallisuutta.

Olemme sitoutuneet jäsenmaalle kuuluvin oikeuksin ja velvollisuuksin osallistumaan Euroopan unionin yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kehittämiseen. Olen vakuuttunut siitä, että Suomen kansalliset näkökohdat ja edut otetaan tässä työssä tasavertaisesti ja täysimääräisesti huomioon. Turvallisuus on jokaisen kansakunnan perimmäinen kysymys, josta se vastaa aina itse.»

Edinburghissa marraskuun 21. päivänä ja Brysselissä 30. marraskuuta pitämässään puheissa Aho ei sen sijaan puhunut puolueettomuudesta:

»Perinteisen turvallisuuden mielessä Suomi ei tunne olevansa uhattuna. Me emme liity Euroopan unioniin saadaksemme turvatakuita. Me harjoitamme sotilaallisen liittoutumattomuuden politiikkaa ja ylläpidämme itsenäistä, uskottavaa puolustusta. Tällä tavoin voimme uskoaksemme parhaiten tukea turvallisuutta ja vakautta ei vain Pohjois-Euroopassa vaan koko maanosassa.» (Edinburgh, s. 368)

»Suomi ei tunne olevansa uhattuna. Me emme liity Euroopan unioniin saadaksemme turvatakuita. Liittyessämme unioniin harjoitamme sotilaallisen liittoutumattomuuden politiikkaa ja ylläpidämme itsenäistä, uskottavaa puolustusta, joka on mitoitettu meidän erityisolojamme ajatellen.» (Bryssel, s. 373)

Molemmissa puheissa Aho katsoi jäsenyyden parantavan Suomen turvallisuutta sanan laajemmassa merkityksessä. Brysselin puheessa hän ilmoitti Suomen harkitsevan tarkkailijan asemaa WEU:ssa, mikä »näyttää vastaavan meidän kansallisia tarpeitamme ja etujamme». Tässä yhteydessä hän ei siis puhunut puolueettomuudesta.

ULA-materiaaliin sisältyi kaikkiaan seitsemän sellaista ulkoministeri Heikki Haaviston puhetta, joissa hän määritteli Suomen aseman ja linjan. Ensimmäisessä niistä – tammikuun 17. päivänä maanpuolustuskurssin avajaisissa pitämässään – hän käytti sanaa »puolueettomuus», mutta vain siteeratessaan Suomen avauslausuntoa. Puheen asianomainen kohta on muutoin sama kuin pääministeri Ahon hieman aikaisemmin pitämän puheen teksti, mutta Haavisto lisäsi virkkeen siitä, ettei Suomi sulje pois mitään vaihtoehtoa.

Ulkoministeri selosti ensin joulukuun julistusta, jossa hakijamaat antoivat omat sitoumuksensa. Hän jatkoi (s. 411):

»Toisaalta julistus kirjaa hakijamaiden vajaa vuosi sitten esittämät avauspuheenvuorot. Tuolloin Suomi totesi, että sen puolueettomuuden ydin kylmän sodan jälkeisessä Euroopassa on sotilaallinen liittoutumattomuus ja itsenäinen, uskottava puolustus. Suhtaudumme tulevaisuuteen avoimin mielin, emmekä sulje mitään vaihtoehtoa pois.»

Mikkelissä 24. helmikuuta pitämässään puheessa Haavisto puhui puolueettomuudesta menneisyyteen liittyen, mutta siten että tämä virke voidaan ymmärtää myös nykypäivää koskevaksi (s. 413):

»Ulkopolitiikassa olemme toimineet ennustettavalla ja luotettavalla tavalla puolueettomuudesta lähtien. Ympäristömme va-

kaus ja turvallisuus on meidänkin turvallisuuttamme ja lujittaa koko Euroopan turvallisuutta.»

Puheen muissa osissa Haavisto kahteen kertaan määritteli Suomen politiikaksi liittoutumattomuuden ja itsenäisen puolustuksen.

Samaa muotoilua Haavisto käytti myös Hämeenlinnassa 18. huhtikuuta pitämässään puheessa.

EVAn seminaarissa 4. toukokuuta puhuessaan Haavisto rauhoitteli keskustelua EU:n puolustusulottuvuudesta (s. 284):

»EU:n puolustusulottuvuus on leimannut keskustelua Suomessa tavallaan perusteetta. Kaikissa EU-pääkaupungeissa ymmärretään, että on suomalaisten oma asia tehdä sotilaallista turvallisuutta koskevia ratkaisuja. Mitään syytä päätöksenteon kiirehtimiseen ei ole. Oman turvallisuutemme kannalta on juuri nyt tähdellisempää olla luomatta uusia sotilaallisia rajalinjoja Pohjois-Eurooppaan kuin etsiä konkreettisia turvallisuustakeita tilanteessa, jossa emme koe sotilaallista uhkaa. Suomen sotilaallista turvallisuutta koskevien ratkaisujen on kaikissa vaiheissaan perustuttava maamme kansallisen turvallisuuden maksimointiin.»

Suomen ja NATO:n välisen rauhankumppanuussopimuksen allekirjoittamisen yhteydessä 9.5. Haavisto totesi (s. 424):

»Osallistumalla rauhankumppanuustoimintoihin Suomi ei etsi uusia puolustusratkaisuja. Suomen politiikkana on sotilaallinen liittoutumattomuus ja itsenäinen puolustus.»

Lokakuun 3. päivänä Jyväskylässä Haavisto korosti itsenäisen puolustuskyvyn säilyttämisen tärkeyttä. Kuun lopulla – 25.11. – Tokiossa hän jälleen käytti vakioformulaansa: liittoutumattomuus ja itsenäinen puolustus.

Uusi presidentti Martti Ahtisaari otti alusta alkaen etäisyyttä puolueettomuuspolitiikkaan muun muassa irtautumalla siitä yleisesti vallalla olleesta tulkinnasta, että Suomen ja Ruotsin

turvallisuuspoliittinen asema on ollut samankaltainen. Nämä äänenpainot tuovat mieleen Carl Bildtin tulkinnat Ruotsin ulkopoliitiikan historiasta.

Vuoden mittaan pitämässään puheissa Ahtisaari käytti erilaisia sanontoja. Niiden yleislinja vastasi presidentti Koiviston edellisenä vuonna pitämiä puheita: puolueettomuudesta Ahtisaari puhui vain menneisyyden ratkaisuna, liittoutumattomuuden tulevaisuudesta hän puhui eri puheissaan hieman eri tavoin.

Pääministeri Esko Ahon puheissa oli kaksi rinnakkain esiintynyttä muotoilua: joskus hän puhui puolueettomuudesta, joskus ei. Tässä oli muutos edelliseen vuoteen, jolloin Aho ei käyttänyt puolueettomuus-sanaa lainkaan. Liittoutumattomuudesta hän puhui ratkaisuna, joka jatkuisi myös EU-jäsenyyden oloissa.

Ulkoministeri Haavisto ei edelleenkään puhunut puolueettomuuspolitiikasta Suomen linjana, mutta parissa puheessa hän käytti tätä käsitettä tavalla, joka voidaan tulkita myös nykypäivää koskeväksi. Aikaisemmat kannanotot jäsenyyshankkeen turvallisuuspoliittisista tavoitteista olivat nyt poissa, samoin viittaukset mahdollisuuteen, että liittoutumattomuudesta voitaisiin jo näköpiirissä olevassa tulevaisuudessa luopua.

Vuoden 1995 alussa Ahon hallitus antoi eduskunnalle selonteon Suomen EU-politiikan suuntaviivoista. Siihen sisällytetty määritelmä poikkesi oleellisella tavalla vuoden 1992 alun muotoiluista: puolueettomuuden käsitettä ei enää käytetty.

7. VUOSI 1995

Vuoden 1995 alussa Itävalta, Ruotsi ja Suomi tulivat EU:n jäseniksi. Toukokuun puolivälissä Ranskan presidentti vaihtui: Mitterrand lähti, Chirac astui virkaansa.

Sisällissota Bosnia-Hertsegovinassa jatkui. Syksyllä saatiin vihdoinkin aikaan rauhansopimus, joka näyttää johtavan rauhaan koko entisen Jugoslavian alueella.

Ruotsi palasi aikaisemmalle puolueettomuuslinjalleen, vaikkakin uusia sanontoja käyttäen. Oppositiojohtaja Carl Bildt irtisautui hallituksen kannanotoista ja arvosteli niitä.

Suomessa Ahon hallitus antoi eduskunnalle EU-selonteon, jossa Suomea ei enää määritelty puolueettomaksi maaksi. Martti Ahtisaari ei puhunut Suomen puolueettomuudesta. Paavo Lipponen ja Tarja Halonen edustivat samaa linjaa, mutta sisällyttivät sanan »puolueettomuus» joihinkin puheisiinsa. Jaakko Blomberg määritteli Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kaksi »koulukuntaa».

7.1. RUOTSI

Alkuvuodesta Ruotsin puoluejohtajat kävivät neuvotteluja Ruotsin ulko- ja turvallisuuspoliittisesta linjasta. Pääministeri Ingvar Carlsson pyrki aikaansaamaan yhteisymmärrystä, joka vahvistaisi Ruotsin asemaa myös EU:n hallitustenvälisessä konferenssissa. Yhteisymmärrykseen ei kuitenkaan päästy. Tämä näkyi myös julkisuudessa esitetyistä kannanotoista.

Oppositiojohtaja Carl Bildt piti Bonnissa 13. helmikuuta puheen, jossa hän määritteli omaa linjaansa:

»Ensimmäisen maailmansodan jälkeen Ruotsi kuului niihin maihin, jotka paneutuivat voimakkaimmin kollektiivisen turvallisuusjärjestyksen rakentamiseen Kansainliiton puitteissa.

Kun kävi selväksi, että tämä yritys olisi turha – mutta vasta silloin, ei aikaisemmin – vetäytyi Ruotsi aluksi niin sanottuun pohjoismaiseen puolueettomuuteen, joka jätti avoimeksi mahdollisuuden sotilaalliseen liittoon naapureittemme kanssa, ja lopulta kansalliseen puolueettomuuteen sotavuosien aikana.

Myöskään toisen maailmansodan päätyttyä kansallinen puolueettomuus ei ollut Ruotsin ensimmäinen turvallisuuspoliittinen valinta.

Vasta sen jälkeen kun ponnistelut skandinaavisen puolustusliiton rakentamiseksi olivat epäonnistuneet, palattiin puolueettomuuspolitiikkaan. Mutta silloinkaan siitä ei suinkaan tullut ikuisesti kiinnilyöty ratkaisu, vaan se oli enemmänkin meidän

kansakunnallemme itsestäänselvä seuraus siitä tilanteesta, joka koko Euroopassa oli syntyvä.

Koskaan Ruotsi ei ole valinnut puolueettomuutta ensisijaiseksi ratkaisuksi. Se on aina ollut ratkaisu, johon olemme palanneet, kun tavoittelemamme paremmat ratkaisut eivät olleet mahdollisia.»

Bildt totesi, että juuri silloin Ruotsin turvallisuuspolitiikassa oli meneillään uudelleen suuntautumisen vaihe, jolloin ei voitu tietää, millaisiksi tulevaisuuden ratkaisut muotoutuvat. Hän jatkoi:

»Ruotsin valtiopäivillä käyty perusteellinen keskustelu ja sen jälkeen keväällä 1992 läpiviety turvallisuuspolitiikkamme tiettyjen osien uudelleenmuotoilu on nähtävä tätä historiallista taustaa vasten.

On itsestään selvää, että tämä oli merkittävä saavutus. Muotoilut, joita on vuosikymmenten ajan pidetty pyhinä, voidaan muuttaa vain hyvin painavin perustein. Ja nyt syntyneessä uudessa tilanteessa oli itsestään selvää, että puolueettomuusautomaatiikasta oli luovuttava ja yhtä itsestäänselvää oli, että puolueettomuusoptio säilytetään ennallaan.

Sen jälkeen käyty keskustelu siitä kysymyksestä, millaisissa konfliktityypeissä muodollinen kansainvälisoikeudellinen puolueettomuus vastaisi Ruotsin linjaa, oli sekä hyödyllinen että myös opettavainen, ja sitä varmasti tullaan jatkamaan.

Me emme koskaan tule suhtautumaan välinpitämättömästi Baltian maiden olemassaoloon kohdistuvaan uhkaan, aivan kuten emme voineet ajatellakaan, että olisimme talvella 1939–40 katsoneet välinpitämättömästi sitä, kun Suomi taisteli olemassaolostaan – nämä mekanismit ovat jo entuudestaan turvallisuuspoliittisen doktriinimme oleellinen ainesosa.

Mutta luonnollisesti kehitys menee eteenpäin. Kun Ruotsi on Unionin jäsen ja kun olemme aktiivisesti mukana rakentamassa Unionin yhteistä ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa, näyttää epätodennäköiseltä, että kansainvälisoikeudellinen puolueettomuus voisi olla Ruotsin ohjenuorana konfliktissa, joka koskisi toimivan ja elinvoimaisen unionin jotakin toista jäsentä.

Olen päinvastoin vakuuttunut siitä, ettei Ruotsin turvallisuuspoliittinen profiili aikamme kehittyvässä Euroopassa tule olemaan vetäytyvä, vaan sitä tulee leimaamaan osallistuminen kulloistenkin kriisien ja konfliktien ratkaisemiseen tähtäävien ehdotusten ja suunnitelmien toteuttamiseen.»

Kun Bildt piti tämän puheen, hän tiesi, että hallitus esittäisi oman linjansa vain muutamaa päivää myöhemmin. Kun neuvottelut yhteisymmärryksen saavuttamisesta olivat tuloksettomina katkenneet, Bildt kiirehti kertomaan julkisuudessa oman kantansa juuri ennen hallituksen julkisuuteen tuloa.

Sosialidemokraattisen hallituksen kannan esitti valtiopäivillä 22.2. ulkoministeri Lena Hjelm-Wallén. Hän toisti vuoden 1992 valtiopäivillä yksimielisesti hyväksytyn Ruotsin ulko- ja turvallisuuspolitiikan määritelmän, mutta hän täydensi sitä näin:

»Jotta Ruotsi voi parhaiten edistää turvallisuuspoliittista vakautta, vaaditaan kuitenkin, että käyttäytymisemme on ennustettavissa. Päätäväisyytemme yrittää pitää maamme sodan ulkopuolella näkyä siinä, että Ruotsi pysyy sotilaallisten liittoutumien ulkopuolella ja että sillä on riittävä kokonaisuomaanpuolustus. Emme saa myöskään herättää muissa valtioissa odotuksia Ruotsin sotilaallisesta osallistumisesta aseellisen konfliktin sattuessa. Ruotsin ei tarvitse asettaa, eikä se toivo missään muussa suhteessa asettavansa rajoituksia, mitä tulee osallistumiseen eurooppalaiseen yhteistyöhön.

Olemme vakuuttuneita siitä, että sotilaallisesti liittoutumaton maana Ruotsi voi parhaiten edesauttaa turvallisuutta lähialueellamme ja rauhanrakentamista koko Euroopassa.

Lähialueellamme haluamme edistää äskettäin itsenäisyytensä takaisin voittaneiden maiden kehitystä ja vakautta. Olemme tehneet selväksi, että uhka Baltian maiden vapautta ja turvallisuutta kohtaan, ei voi jättää Ruotsia välinpitämättömäksi.

Aktiivinen osallistuminen Euroopan valtioiden tavoittelemien päämäärien saavuttamiseksi hyödyttää Ruotsin turvallisuutta. Jäsenyytemme Euroopan unionissa antaa meille mahdollisuuden osallistua rakentavasti sen ulko- ja turvallisuuspo-

liittisen yhteistyön kehittämiseen. Ruotsi ei tavoittele jäsenyyttä sen paremmin NATOssa kuin WEU:ssakaan. Osallistumme PFP-yhteistyöhön ja rakennamme suhteemme WEU:iin aktiivisen tarkkailijajäsenyyden varaan.»

Tässä kannanotossa näyttää olleen viisi viestiä, jotka selventävät hallituksen politiikkaa edellisen hallituksen linjaan nähden:

1. Ruotsi pyrkii päättäväisesti pysyttäytymään sotien ulkopuolella; ovela puolueettomuudesta luopumiseen ei pidetä auki.
2. Baltian maissa ei herätetä odotuksia Ruotsin sotilaallisesta puuttumisesta, jos ne joutuisivat hyökkäyksen kohteeksi; tarkennus Bildtin puheesta syntyneisiin tulkintoihin.
3. Liittoutumattoman aseman ansiosta – ei »sitoutumisen» kautta – Ruotsi voi parhaimmin rakentaa rauhaa Euroopassa.
4. Uhka Baltian maita kohtaan ei voi jättää Ruotsia »välinpitämättömäksi» – täsmennys, joka liittyy Bildtin puheesta syntyneisiin tulkintoihin.
5. Selvä kanta NATO- ja EU-jäsenyyteen – siihen, ettei Ruotsi aio luopua liittoutumattomuudestaan.

Näin Ruotsi oli palannut perinteisen puolueettomuuspolitiikkansa linjalle, vaikka aikaisempaa vakiomääritelmää ei enää sellaisenaan käytetty. Paluusta puolueettomuuden uuteen määritelmään ei ollut yksimielisyyttä: Carl Bildt ei sitä hyväksynyt, jotkut muut olisivat halunneet palata myös vanhaan puolueettomuuden määritelmään.

7.2. SUOMI

Suomessa pidettiin maaliskuussa 1995 eduskuntavaalit, jotka johtivat hallituksen vaihtumiseen. Esko Ahon johtama keskiryhmien ja Kokoomuksen yhteishallitus jätti paikkansa ja sen tilalle tuli Paavo Lipposen johtama vasemmistopuolueiden, RKP:n, vihreiden ja Kokoomuksen muodostama hallitus. Helmikuun alussa ulkoministeri vaihtui: tammikuussa sairastuneen Heikki Haaviston tilalle tuli Paavo Rantanen.

Ahon hallitus antoi helmikuun 14. päivänä eduskunnalle selonteon Suomen EU-politiikan suuntaviivoista. Siinä hallitus määritteli Suomen aseman ja linjan näin:

»Suomi liittyi unionin jäseneksi sotilaallisesti liittoutumattomana maana, jolla on itsenäinen ja uskottava puolustus. Liittoutumattomuus on vallitsevissa olosuhteissa perusteltu ratkaisu oman turvallisuutemme ja Pohjois-Euroopan vakauden ja turvallisuuden kannalta.»

Vuoden 1992 alussa annetun selonteon ja tiedonannon linja ja EY-neuvottelujen avauslausunnon muotoiluihin nähden ero on selvä: puolueettomuutta ei ole enää mukana.

Ulkoasiainministeriöstä saamaani aineistoon sisältyi vain yksi Ahon hallituskautteen ajoittunut ulkopoliittisen johdon kannanotto, ulkoasiainministeri Paavo Rantasen Ostrobotnialla 13.3. pitämä puhe.

Rantanen määritteli Suomen aseman näin:

»Suomi on liittynyt Euroopan unionin jäseneksi sotilasliittoihin kuulumattomana maan, joka ylläpitää itsenäistä ja uskottavaa puolustusta. Jäsenyys on tuonut mukanaan myös osallistumisen unionin kehittyvään ulko- ja turvallisuuspoliittiseen yhteistyöhön. Tähän mennessä kertyneiden kokemusten valossa voimme sanoa, että yhteistyö muiden EU-maiden kanssa on mm. yhteisestä arvoperustasta johtuen luontevaa ja ongelmattonta.»

»Unionin jäsenyys liittää meidät kiinteään yhteisöön, jonka turvallisuus on kaikkien jäsenmaiden etu. Tätä kautta Suomen kansainvälinen asema vahvistuu ja turvallisuutemme lisääntyy.»

Rantasen näkemystä selventää hänen 1. huhtikuuta 1995 Ruotsin radiolle antamansa haastattelu. Haastattelun juonossa todettiin Rantasen sanoneen, että »Ruotsin turvallisuuspolitiikka tai Ruotsin turvallisuuspoliittinen keskustelu kulkee taaksepäin ja että molemmat maat ovat liittoutumattomia, mutta näkemykset etäännyvät yhä enemmän toisistaan (åsikterna går alltmer isär)».

Vastatessaan toimittaja Bengt Lindrothin kysymykseen Rantanen kommentoi sanomaansa näin:

»Oli ehkä vaarallista sanoa niin, mutta käsitykseni – joka on syntynyt menneiden vuosien aikana – on, että pääministerinä Carl Bildtillä oli dynaamisempi linja. Uudella hallituksella, joka varmasti huolehtii hyvin tarkasti Ruotsin eduista, on enemmän perinteiden leimaama tapa tarkastella asiaa.

Ajatteletko siis Ruotsin nykyisen hallituksen tapaa toistaa ehkä hieman tiukempaa muotoilua sen suhteen, mihin liittoutumattomuus tähtää?

Sitä ajattelen.

Kuinka on Suomessa? Millainen on Suomen linjan täsmällisempi määritelmä tällä hetkellä?

Uskon, että voimme määritellä sen seuraavalla tavalla: kun Suomi tuli EU:n jäseneksi, korostimme sitä, että jäsenenä Suomi tulee olemaan liittoutumaton maa, jolla on uskottava, itsenäinen puolustus – että pidämme tätä ratkaisua parhaimpana ratkaisuna nykyisissä oloissa –, mutta emme ole halunneet ehdottomasti torjua (undvika) mitään vaihtoehtoa, jos olosuhteet muuttuvat. Näin ollen on olemassa pieni ero ja vivahde, kun (Suomen politiikkaa) verrataan (Ruotsin politiikkaan).»

Ulkoasiainministeriöstä saamaani aineistoon sisältyy kolme Suomen ulkopoliittisen johdon vuoden 1995 alussa pitämää muuta linjapuhetta, yksi presidentin, yksi pääministerin ja yksi ulkoministerin pitämä.

Tasavallan presidentti Martti Ahtisaari puhui Euroklubin järjestämässä tilaisuudessa 10. huhtikuuta. Suomen asemasta ja politiikasta hän sanoi:

»Suomen tie tässä murroksessa on ollut pääosin suotuisa. Asemamme on selkiintynyt ja turvallisuutemme on vahvistunut.

Näköpiirissä ei ole sellaisia tekijöitä, jotka kyseenalaistaisivat ne ratkaisut, joita olemme tehneet. Jatkamme tällä turvallisuuspoliittista kumppanuutta edistävän sovittelun ja yhteistyön tiellä.

Suomalaisille maan harjoittama ulko- ja turvallisuuspolitiikka on aina ollut poikkeuksellisen tärkeä huolenaihe. Tämä on seurausta historiastamme. Näin on tänäänkin. Pidämme tärkeänä, että näissä asioissa tarjoamme parasta asiantuntemusta, tervettä harkintaa ja päämäärätietoisuutta. Puolueettomuuspolitiikkamme oli kylmän sodan aikana eurooppalaisen vakaus- ja yhteistyöpolitiikan yksi keskeinen tekijä. Nyt kylmän sodan jälkeen olemme asettaneet uusia päämääriä ja valinneet monipuolisempia keinoja niiden ajamiseen.»

Ahtisaari puhui siis edelleen puolueettomuuspolitiikasta vain kylmän sodan kauteen liittyneenä linjana. Sitä hän ei sanonut mitä ovat Suomen ulkopolitiikan uudet päämäärät ja keinot. Hän ei myöskään määritellyt mitenkään Suomen uutta linjaa.

Toukokuun 8. päivänä Maanpuolustuskurssiyhdistyksen tilaisuudessa puhunut pääministeri Paavo Lipponen sen sijaan määritteli Suomen linjan. Hän käytti puolueettomuuden käsitettä:

Mitä puolustukseen tulee, Suomi on vuosikymmenten ajan pyrkinyt pitämään yllä vakaata ja ennustettavaa tilannetta Pohjois-Euroopassa. Suomen ja Ruotsin puolueettomuus on ollut Pohjois-Euroopan vakauden tärkeä ainesosa. Lähtökohtamme on, että Suomi edistää nykyisissäkin oloissa Pohjois-Euroopan vakautta parhaiten liittoutumattomana maana, jolla on itsenäinen, uskottava puolustus. Suomi ei koe turvallisuusvajetta eikä ole hakemassa uusia turvatakuita. Olemme tyytyväisiä nykyisiin ratkaisuihimme. On tärkeää, että kaikki ymmärtävät ratkaisujemme perimmältään tähtäävän yhteistyövaraiseen Eurooppaan.

Jokaisen valtion tehtävänä on sen omien turvallisuustarpeiden määrittäminen. Eräät Keski- ja Itä-Euroopan maat katsovat, että niille on tarkoituksenmukaista liittyä Naton jäseniksi. Suomi ei tätä harkitse. Mutta meidän ei ole syytä myöskään tyrkyttää neuvojamme muille heidän turvallisuutta koskevissa

kysymyksissä. Keskeistä on, että tehtävät ratkaisut vahvistavat sekä koko Euroopan että kaikkien yksittäisten valtioiden turvallisuutta eivätkä sitä heikennä.»

Lipponen puhui siis Suomen ja Ruotsin puolueettomuudesta käyttäen sanamuotoa, joka voidaan tulkita joko siten, että puolueettomuus on päättynyt tai siten, että se jatkuu. Seuraavan virkkeen »kin»-liitteellä hän veti yhtäläisyysmerkin Suomen ja Ruotsin perinteisen puolueettomuuden ja Suomen nykyisen liittoutumattomuuden välille.

Ulkoministeri Tarja Halonen puhui 23. toukokuuta Paasikivi-seurassa. Hän puhui puolueettomuudesta samalla tavalla kuin Lipponen pari viikkoa aikaisemmin:

»Oman puolustuksensa osalta Suomi on vuosikymmenten ajan pyrkinyt pitämään yllä vakaata ja ennustettavaa tilannetta Pohjois-Euroopassa. Suomen ja Ruotsin puolueettomuus on ollut Pohjolan vakauden tärkeä ainesosa. Lähtökohtamme on, että Suomi edistää nykyisissäkin oloissa Pohjois-Euroopan vakautta parhaiten sotilaallisesti liittoutumattomana maana, jolla on itsenäinen, uskottava puolustus.»

Kesäkuun 6. päivänä eduskunnalle antamassaan selonteossa hallitus ei kuitenkaan määrittele Suomea puolueettomaksi maaksi. Puolueettomuuspolitiikan määritellään kuuluneen vain kylmän sodan kauteen:

»Idän ja lännen kahtiajaon päättymisen jälkeen puolueettomuuspolitiikka, jota Suomi noudatti kylmän sodan aikana, ei ole käyttökelpoinen toimintalinja. Suomi pyrki kelmän sodan aikana välttämään poliittisia ja eritoten sotilaallisia sidonnaisuuksia, jotka voisivat vetää Suomen mukaan suurvaltojen ristiriitoihin. Uusissa olosuhteissa Suomen toimintalinjana on aktiivinen osallistuminen kansainväliseen poliittiseen ja turvallisuuspoliittiseen yhteistyöhön turvallisuusongelmien estämiseksi ja ratkaisemiseksi.

Liittyessään unionin jäseneksi Suomi ei ole tehnyt turvalli-

suuspoliittisia varauksia sen perustamissopimusten tai Maastrichtin sopimuksen velvoitteisiin. Suomi on liittynyt unioniin sotilaallisesti liittoutumattomana maana, joka osallistuu aktiivisesti ja rakentavasti yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan luomiseen ja toteuttamiseen. Toimintakykyinen unioni on Suomen edun mukaista.

Suomi noudattaa pidättyvää asennoitumista sotilaalliseen liittoutumiseen. Suomen tekemät ratkaisut eivät sisällä sotilaallisia turvallisuustakuita eikä muita yhteiseen puolustukseen liittyviä velvoitteita.»

Ensimmäinen näistä kappaleista pitää sisällään mielenkiintoisen vertailun aikoinaan harjoitetun puolueettomuuspolitiikan ja nykyisen politiikan välillä. Se on kai ymmärrettävä niin, ettei Suomi osallistuessaan kansainväliseen yhteistyöhön enää pyri välttämään sellaisia poliittisia eikä sotilaallisiakaan sidonnaisuuksia, jotka voisivat vetää Suomen mukaan suurvaltojen ristiriitoihin. Liittoutumiseen hallitus ilmoittaa kuitenkin Suomen noudattavan »pidättyvää asennoitumista». Tähän asiaan selonteossa palataan vielä hieman myöhemmin:

»Pysyttäytymällä sotilasliittojen ulkopuolella Suomi tukee valitsevilla olosuhteilla parhaiten Pohjois-Euroopan ja sitä kautta laajemmin Euroopan vakautta. Ottaen huomioon Suomen ja Ruotsin historiallisen erityissuhteen ja samankaltaiset edut lähialueilla Ruotsin harjoittama turvallisuuspolitiikka on aina ollut erittäin tärkeä tekijä Suomen turvallisuudelle.

Euroopan unionin tavoitteena on unionin yhteisten arvojen ja etujen sekä riippumattomuuden turvaaminen sekä unionin ja sen kaikkien jäsenvaltioiden turvallisuuden lujittaminen sen kaikissa muodoissa. Toimintakykyinen ja yhtenäinen Euroopan unioni, jossa kaikkien jäsenmaiden edut otetaan tasapuolisesti huomioon, vahvistaa Suomen turvallisuutta. Jäsenyys unionissa auttaa torjumaan Suomeen kohdistuvia sotilaallisia uhkia ja estämään poliittisia painostusyrittäjiä.

Itsenäisenä valtiona Suomi puolustaa poliittista täysivaltaisuuttaan ja alueellista koskemattomuuttaan. Suomi voi YK:n

peruskirjan mukaan pyytää muiden maiden apua ja tukea, jos se joutuu hyökkäyksen kohteeksi.»

Ensimmäisessä näistä kappaleista on vahva rinnastus Ruotsiin. Lähialueita koskeva painotus tuo mieleen Ruotsin ulkopoliittisen linjan määritelmän, jonka mukaan Ruotsi pyrkii pysyttämään puolueettomana lähialueella mahdollisesti syttyvissä sodissa. Suomen hallitus ei kuitenkaan Ruotsin turvallisuuspolitiikan yhteydessä käytä sanaa puolueettomuus.

Kaksi muuta kappaletta muodostavat mielenkiintoisen kokonaisuuden. Korostettuaan ensin EU:n sisäistä solidaarisuutta ja sen yhteisiä turvallisuustavoitteita hallitus toteaa, että Suomi voisi hyökkäyksen kohteeksi jouduttuaan pyytää apua ja tukea muilta YK:n jäsenmailta. Tämä on kai tulkittava siten, että hallitus luottaa siihen, että Suomi saisi hyökkäyksen kohteeksi jouduttuaan muilta EU:n jäsenmailta YK:n peruskirjassa tarkoitettua sotilaallista apua, vaikka emme olisikaan sotilaallisessa liittosuhteessa niiden kanssa.

Loka-marraskuun vaihteessa käydyssä selonteon palautekeskustelussa käytetyt puheenvuorot vahvistavat tätä käsitystä. Niissä uusi doktriini täydentyy: mukaan tulee valmiusjoukko.

Pääministeri Paavo Lipponen määritteli eduskuntapuheessaan rauhanturvaamisen »kriisienhallinnan sotilaalliseksi yhteistyöksi». Hän totesi, että Suomea ei pakoteta tällaiseen yhteistyöhön, ja jatkoi:

»Kuitenkin Suomelta voidaan kohtuudella myös odottaa omaa panosta kriisien sotilaalliseen hallintaan Euroopan unionin jäsenenä, ja edellisen hallituksen aikana hyväksytyin Maastrichin sopimuksen osapuolena Suomella on moraalinen velvollisuus osallistua unionin solidaarisuuteen myös näissä asioissa. Vastapainoksi me voimme paremmin perusteiden saada unionin tukea, jos joudumme itse uhan alle. Suomen turvallisuus unionin jäsenenä ja eurooppalaisena maana ei ole yksipuolinen eikä vain yhdensuuntainen asia.»

Oppositiojohtaja Esko Aho tulkitsi pääministerin kannanottoja

siten, että kysymys olisi ikään kuin askeleesta »sotilaallisen liittoutumisen suuntaan». Hän torjui tämän sanomalla, ettei meillä »ole syytä suoraan eikä vaivihkaa rauhanturvatoiminnan kautta sitoa itseämme sotilasliittoihin».

Pääministeri Lipponen vastasi:

»Haluan edustaja Aholle huomauttaa, että Suomella on YK:n jäsenmaana aina oikeus puolustaa itseään ja myös saada apua maanpuolustukseen. Tähän ei vaadita mitään liittoutumista, ja eurooppalaisena maana, kun me olemme mukana tällaisessa rauhanturvayhteistoiminnassa, johon sisältyvät yhteiset harjoitukset, me samalla parannamme yhteistoiminnan mahdollisuuksia siinä tilanteessa, että me tarvitsisimme puolustukseen vahvistusta.»

Lipponen ei määritellyt Suomea puolueettomaksi maaksi, mutta jälleen hän käytti muotoilua, joka voidaan tulkita eri tavoin. Hän korosti jatkuvuutta Suomen ulkopolitiikassa ja määritteli Suomen aseman näin:

»Emme enää harjoita perinteistä puolueettomuuspolitiikkaa, koska se kuului kylmän sodan kahtiajakautuneeseen Eurooppaan. Mutta jatkuvuuden nimessä Suomi ei ole liittynyt eikä liity sotilasliittoihin, vaan pysyy liittoutumien ulkopuolella.»

Kun Lipponen sanoi, että Suomi ei enää harjoita **perinteistä** puolueettomuuspolitiikkaa, syntyy mielikuva, että Suomi harjoittaa uudenlaista puolueettomuuspolitiikkaa – mutta tätä ei Lipponen sanonut. Hallituksen selonteossa keväällä esitetty linjaus ja pääministeri Lipponen puheiden kokonaissisältö viittaavat päinvastoin siihen, ettei hän sen paremmin sanoissa kuin teoissakaan ollut puolueettomuuden linjalla.

Oppositiojohtaja Aho ei puhunut puolueettomuudesta mitään. Hän yhtyi selväsanaisesti selonteon määritelmään:

»Hallituksen selonteon keskeinen, ja ehdottomasti oikea lähtökohta on, että Suomen turvallisuuspolitiikan perustana on

sotilaallinen liittoutumattomuus ja uskottava, itsenäinen puolustus.»

Vuoden 1995 alkupuolella, hallituksen vaihdoksen yhteydessä, tapahtui siis mielenkiintoinen muutos.

Edellinen hallitus oli viimeisessä kannanotossaan, EU-selonteossa, luopunut käyttämästä puolueettomuuden käsitettä. Sen pääministeri ei oppositiojohtajanakaan enää puhunut Suomen puolueettomuudesta.

Uuden hallituksen pääministeri Paavo Lipponen ja ulkoministeri Tarja Halonen sen sijaan puhuivat puolueettomuudesta, vaikkakin vaikeasti tulkittavin sanakäntein. Hallituksen, pääministerin ja ulkoministerin kannanotoista voi kuitenkin päätellä, että se ei toteuttanut puolueettomuuspolitiikkaa. Valittuun kielenkäyttöön saattoi olla oma vaikutuksensa sillä, että Ruotsin sosiaalidemokraattinen hallitus oli muutamaa kuukautta aikaisemmin päättänyt sekä sanoissa että teoissa palata puolueettomuuspolitiikan tielle. Lipposen ja Halosen kielenkäyttö oli omiaan peittämään tätä eroa Ruotsin ulkopolitiikkaan nähden.

Ulkoasiainministeriöstä saamaani aineistoon sisältyi myös alivaltiosihteeri Jaakko Blombergin 3. huhtikuuta 1995 pitämä esitelmä »Suomen turvallisuuspolitiikka Euroopan unionissa – haasteet ja mahdollisuudet». Tämä esitelmä selventää sitä ajattelua, jonka kautta hän ja monet muut ovat päätyneet luopumaan puolueettomuuspolitiikasta.

Jaakko Blomberg on toiminut ulkoasiainministeriön poliittisen osaston johdossa 1980-luvun lopulta lähtien, ensin osastopäällikkönä ja sitten alivaltiosihteerinä.

Kuten olen kirjoittamassani kirjassa muun muassa kertonut, Jaakko Blomberg esitti alkuvuodesta 1992 kirjoittamassaan muistiossa, ettei Suomen tulisi ennalta sitoutua olemaan puolueeton lähialueen sodissa tai selkkauksissa – siis ei sitoutua pyrkimykseen pysyttäytyä niiden ulkopuolella. (Väyrynen P. 1993/2, s.66) Kirjastani käy ilmi, että arvelin Jaakko Blombergin mielipiteen käyneen yksiin presidentti Koiviston ajatusten kanssa.

Blombergin Suomessa edustama linja oli sama, jolle Carl Bildtin johtama Ruotsin hallitus noina aikoina suuntautui.

Huhtikuussa 1995 pitämässään puheessa Jaakko Blomberg tulkitsi Suomessa olevan kahden turvallisuuspoliittisen »koulukunnan» ajattelua:

»Ensimmäinen on perinteellinen ja hakee mallin kylmän sodan ja sitä edeltävistä kokemuksista. Sen mukaan ratkaisevaa on kuinka Suomi suhtautuu kolmansien maiden väliseen konfliktiin. Turvallisuuspolitiikka määritellään sen mukaan, mitä tällaisen tilanteen uskotaan vaativan. Pyrkimyksestä pysyä kolmansien maiden konfliktien ulkopuolella seuraa tarve välttää mitään sellaisia sidonnaisuuksia, jotka voisivat vaikeuttaa tätä. Tämä koulukunta kutsuu kannattamaansa linjaa puolueettomuuspolitiikaksi.

Toinen lähtee siitä, mitä tavoitteita ja tehtäviä meillä nyt, vallitsevissa olosuhteissa on käsillä. Vallitsevissa olosuhteissa on todellisia mahdollisuuksia vaikuttaa siihen, että ristiriidat voidaan ratkaista rauhanomaisesti. Päälimmäisenä on sen vuoksi pyrkimys vahvistaa valtioiden välisiä yhteistyörakenteita niin, että aseellisen konfliktin mahdollisuus entisestään vähentyisi.

Kylmän sodan aikana Suomi pyrki välttämään sidonnaisuuksia, eritoten sotilaallisia, jotka voisivat vetää meidät mukaan idän ja lännen välisiin ristiriitoihin. 1990-luvulla on johtava piirre Suomen politiikassa ollut hakeutuminen mukaan ja osallistuminen poliittiseen ja turvallisuusyhteistyöhön.

Kysymys ei ole siitä, että olisimme luopuneet tai luopumassa pidättyvästä asennoitumisestamme sotilaalliseen liittoutumiseen. Päinvastoin, turvallisuuspoliittinen yhteistyö, johon olemme halunneet osallistua, ei sisällä turvallisuustakuita tai yhteisen puolustuksen kaltaisia velvoituksia.

On helppo kuvata Suomen turvallisuuspoliittista linjaa kylmän sodan jälkeisessä maailmassa dramaattisena muutoksena: erillisyydestä osallistumiseen.»

Viimeisen kappaleen luonnehdinta on sama, jota Carl Bildt ja Margaretha af Ugglas käyttivät siinä vaiheessa, kun Ruotsin hallitus heidän johdollaan luopui puolueettomuuspolitiikasta.

Kolmas kappale on saman sisältöinen kuin kesäkuussa annetun selonteon asianomainen kohta. Mitä Blomberg sillä tarkoittaa, käy ilmi seuraavasta lainauksesta:

»Suomessa oli ja on vieläkin sellaisia, jotka eivät usko meidän perusongelmamme miksikään muuttuneen: Suomi on idän ja lännen välissä eikä myönteinen suhdanne idän ja lännen välillä ole mitätöinyt opetuksia, jotka nojaavat historialliseen kokemukseemme. Päätehtävämme on sen vuoksi varautua sotaan. Tätä asennetta – edellä mainittua ensimmäistä koulukuntaa – ei ole aihetta väheksyä. On perusteltua huolehtia siitä, kuinka voisimme välttää sekaantumisen uuteen suursotaan.

Pääasiallinen vastaväite tälle koulukunnalle on, että nykyisissä oloissa paras tapa välttää joutumasta sekaantumaan uuteen suursotaan on osallistua ja panostaa sen estämiseen. Tämä oli tietysti tärkeä juonne Suomen politiikassa jo kylmän sodan aikana. Silloin saattoi liittoutumaton valtio harkituin toimin edistää liennytystä idän ja lännen välillä. Nyt tilanne on toinen: yritetään estää Venäjän eristäytyminen ja muiden uusien jakolinjojen syntyminen. Välityspalveluksia on riittävästi tarjolla.

Uusissa oloissa Suomi ei ole enää idän ja lännen välissä. Euroopan unioni on demokraattisten valtioiden yhteisö. Sen jäsenenä meidän turvallisuusvetomme ovat suurelta osin kytkeytyneet yhteen muiden unionijäsenten etujen kanssa. Vain vähän on meillä keskusteltu siitä, mitä unionijäsenyys Suomen turvallisuudelle merkitsee. Tosin on sanottava, että turvallisuuspolitiikka on unionissa vasta muotoutumassa, eikä sen arviointia Suomen kannalta voi perustaa kaikilta osin vakiintuneeseen käytäntöön ja tosiasioihin.

On luonnollista, että samastuminen unioniin ja sen tavoitteisiin tapahtuu vähittäin, varsinkin Suomen kaltaiselle kansakunnalle, joka on pitkään tottunut itsellisyyteen ja sitoumuk-sien välttämiseen.»

Jaakko Blomberg antaa puolueettomuuspolitiikan kannattajien ajatuksista hyvin puutteellisen kuvan.

Eivät puolueettomuuspolitiikan kannattajat suinkaan vastusta Suomen osallistumista turvallisuutta lisäävään yhteistyöhön. He lähtevät vain siitä, että tämän osallistumisen tulee tapahtua sillä tavoin, että Suomi voi pysyttäytyä tulevaisuudessa mahdollisesti syttyvien sotien tai selkkausten ulkopuolella.

Itse asiassa työ rauhan lujittamiseksi ja vakauden vahvistamiseksi on rauhanaikaisen puolueettomuuspolitiikan oleellinen osa.

Puolueettomuuspolitiikan kannattajat eivät ajattele, että siitä olisi hyötyä vain kriisi- tai sotatilanteissa. He katsovat, puolueettomuuspolitiikkaa harjoittava maa voi joissakin tapauksissa edesauttaa myönteistä kansainvälistä kehitystä tehokkaammin kuin liittoutunut valtio. He katsovat myös, että Suomen ja Ruotsin liittoutuminen saattaisi horjuttaa Euroopan turvallisuutta mm. siten, että se vahvistaisi äärivoimia Venäjällä ja jyrkentäisi siten Venäjän ulkopoliittista linjaa.

Siinä Blomberg on oikeassa, että puolueettomuuspolitiikan kannattajat ottavat huomioon sen mahdollisuuden, että idän ja lännen vastakohtaisuudet saattavat tulevaisuudessa jälleen voimistua. Juuri tästä syystä he pitävät tärkeänä, että Suomi myös EU:n jäsenenä jatkaa puolueettomuuspolitiikkaansa.

Blombergin oma ajattelu lähtee toisenlaisesta tilannearviosta.

Ensiksikin Blomberg näyttää pitävän itsestäänselvyytenä, että EU:lla tulee olemaan vahvistuva turvallisuuspoliittinen luonne. Hän näyttää lähtevän siitä, että EU:lla ilman muuta tulee joskus olemaan myös yhteinen puolustuspolitiikka ja yhteinen puolustus. Hän näyttää lähtevän siitä, että tällainen kehitys on Suomen etujen mukaista ja että Suomen tulee sitä edistää ja olla siinä täysin mukana.

Tätä tulkintaa tukee myös seuraava kohta hänen puheessaan:

»Kansallisella tai muutoin unionin ulkopuolisella politiikalla on edelleen ja varmasti vielä pitkään merkittävä osuus jäsenten käyttäytymisessä. Unioni on turvallisuusyhteisö, jota sen jäsenet ovat sitoutuneet edelleen kehittämään. Se tapahtuu sekä yhteisösektorilla että hallitusten välisen yhteistyön puitteissa tavoitteena entistä kiinteämpi poliittinen unioni.»

Toinen Blombergin lähtökohta näyttää olevan se, että Venäjän ja länsimaiden välille on syntynyt sellainen uusi suhde, jonka ansiosta niiden väliset vakavat ristiriidat ovat ikuisiksi ajoiksi poistuneet ja jonka vuoksi niiden välinen sotilaallinenkaan selkkaus ei olisi enää mahdollinen. Hänen mukaansa oleellisen tärkeää on nyt se, että »yritetään estää Venäjän eristäytyminen ja muiden uusien jakolinjojen syntyminen». Hän korostaa, ettei Suomi ole enää idän ja lännen välissä: »turvallisuusetumme ovat kytkeytyneet yhteen muiden unionijäsenten etujen kanssa».

Tässä Blombergin ajattelussa on sisäinen ristiriita. Eikö Suomen toiminta EU:n turvallisuuspoliittisen ulottuvuuden vahvistamiseksi ole nimenomaan toimintaa, joka synnyttää uusia jakolinjoja? Venäjä kokee NATOn laajentamisen juuri itsensä eristämiseksi. Eikö EU:n kehittyminen tiiviiksi turvallisuusyhteisöksi ja lopulta sotilasliitoksi sekä sen laajeneminen itäänpäin merkitsisi sen kannalta samaa kuin NATOn laajeneminen?

On vaikea sanoa, mikä paino Blombergin puheelle on annettava. Se kertoo ainakin hänen omasta ajattelustaan ja niistä perusteista, joiden nojalla hän jo varhaisessa vaiheessa päätyi sille kannalle, että Suomen tulee luopua puolueettomuudesta. Virkamiehenä hän on ollut mukana valmistelemassa ulkopoliittisen johdon puheita ja hallituksen yhteisiä kannanottoja. Ali-
valtiosihteerinä toimiessaan hän – jo Kekkonen presidenttikaudella syntyneen työnjaon mukaisesti – avustanut erityisesti presidenttiä puheiden ja muiden kannanottojen valmistelmissa.

Kun tämän tutkimusraporttini johtopäätösosassa analysoin ulkopoliittisessa keskustelussa käytettyjä argumentteja, nojautun keskeisellä tavalla Blombergin puheeseen: siinä hän on esitellyt varsin selkeästi keskustelussa esillä olleet kaksi vaihtoehtoa.

Johtopäätökset

Edellä läpikäymäni seitsemän vuoden aineisto antaa varsin hyvän mahdollisuuden yhtäältä arvioida väitöskirjani teoreettisia osia käytännön kokemusten valossa ja toisaalta tarkastella sitä, kuinka Suomen ulkopoliittinen doktriini on näinä vuosina muuttunut.

Väitöskirjassani esitin hypoteettisen kuvauksen siitä, mikä oli silloinen Suomen ulkopoliittinen doktriini, ja kuinka maamme ulkopoliittinen johto oli siihen päätynyt. Tämä työ perustui ulkopoliittisen doktriinin yleiseen määritelmään, aksiomaattiseen olettamukseen ulkopoliittisen päätöksenteon rationaalisuudesta sekä määritelmään ulkopoliittikan päämääristä. Lisäksi väitöskirjaani sisältyi joukko tämän selvityksen johdanto-osaan koottuja olettamuksia sekä doktriinista että ulkopoliittisesta päätöksenteosta.

Nyt kun Suomen doktriini on muuttunut, voidaan väitöskirjani teoreettista osaa testata käytännössä. Toisaalta tässä selvityksessä käytetty aineisto antaa mahdollisuuden tarkastella Suomen doktriinin sisällössä tapahtuneita muutoksia. Tällöin lähtökohtana on väitöskirjassa esittämäni doktriini ja sen perustana ollut käsitteistö.

Esitän johtopäätökseni vastaamalla niihin kysymyksiin, jotka johdanto-osassa esitin.

Tutkimukseni aineisto tarjoaa hyvän pohjan myös johdannossa esittelemieni argumentaatioteorioiden soveltamiseen.

Ennen kuin ryhdyn esittelemään johtopäätöksiäni, on tärkeää huomauttaa niistä rajoituksista, jotka käyttämäni aineisto ja tutkimusmenetelmät sille asettavat.

Aineistonani ovat miltei yksinomaan ulkopoliittisen johdon viralliset julkiset kannanotot ja niistäkin vain ne, jotka ulkoasiainministeriö on katsonut erityisen painaviksi.

Tekstien analysoiminen ei anna juurikaan mahdollisuutta pääs-

tä perille siitä ajattelusta, jolle kannanotot rakentuvat. Argumentaatioteorian avulla voi tosin päästä hieman pintaa syvemmälle, mutta tällöin on paljolti kysymys olettamusten esittämisestä.

1. TEORIA KÄYTÄNNÖSSÄ

1.1. Ensimmäinen tehtäväni oli selvittää, oliko doktriinin muuttamiseen johtanut päätöksentekoprosessi ollut esittämäni käytännöllisen päättelyn mallin mukainen.

Yleinen johtopäätökseni on, että se oli. Ulkopoliitiikan siihenastisia päämääriä ei asetettu kyseenalaisiksi. Ehdotuksia doktriinin muuttamiseksi perusteltiin yleensä sillä, että olosuhteet olivat nyt aivan toiset kuin kylmän sodan aikakaudella. Tällöin viitattiin idän ja lännen välisen vastakkainasettelun lieventymiseen ja yleiseurooppalaisen yhteistyön kehittymiseen.

Toinen kysymykseni kuului: »Onko Suomen ulkopoliittinen doktriini toiminut viime vuosien murroksessa päätöksentekoa suuntaavana tekijänä?»

Ennen kuin vastaan tähän kysymykseen, on syytä esittää kolme huomautusta.

Ensinnäkin on paikallaan kysyä, onko päätöksentekoa ohjannut doktriini vai onko määräävä merkitys ollut itse olosuhteilla. Käyttämäni doktriinimääritelmän valossa tämä kysymys ei näytä olevan olennainen: doktriini perustuu päätöksentekijöiden käsitykseen vallitsevasta ja tulevasta tilanteesta.

Toiseksi on syytä todeta, että doktriini käyttämäni määritelmän mukaan on valtion toimintaohjelma, mutta se ei välttämättä ole – ainakaan sellaisenaan – julki lausuttu. On siis mahdollista, että päätöksentekijä noudattaa doktriinia, vaikka hän ei kannanotoissaan tuo sitä esille.

Kolmas huomautukseni koskee viime vuosien tilanteen poikkeuksellisuutta. Ulkopoliittinen doktriini näyttää toimivan ulkopoliittikkaa suuntaavana järjestelmänä varsin hyvin silloin, kun eletään vakiintuneissa oloissa ja otetaan kantaa päiväkohtaisiin tilanteisiin. Nyt on ollut kysymys rajusta muutoksesta, jossa doktriinin ohjausvaikutus on vähäisempi.

Käyttämäni aineisto antaa mahdollisuuden tarkastella doktriinin ohjaavaa vaikutusta vain yhdeltä kannalta: onko puolueettomuusdoktriini vaikuttanut siihen, kuinka päätöksentekijät ovat suhtautuneet Suomen liittymiseen EU:iin ja nimenomaan sen puolustusulottuvuuteen.

Käyttämäni aineiston mukaan pääministerit Harri Holkeri ja Esko Aho lähtivät siitä, että Suomen puolueettomuusaseman säilyminen olisi edellytys EU:iin liittymiselle. Sama koskee ulkoministereitä Pertti Paasio ja Paavo Väyrynen.

Epävarmempi on se johtopäätös, että presidentti Mauno Koivisto ja ulkoministeri Heikki Haavisto olisivat olleet valmiit hyväksymään puolueettomuudesta luopumisen, jos tämä olisi ollut jäsenyyden ehto. Tämä arvio saa tukea presidentti Mauno Koiviston muistelmateoksesta, johon vielä lopuksi palaan.

Presidentti Martti Ahtisaari, pääministeri Paavo Lipponen, ulkoministeri Paavo Rantanen ja ulkoministeri Tarja Halonen tulivat tehtäviinsä vasta siinä vaiheessa, kun paine puolueettomuudesta luopumiseen oli hellittänyt, joten heidän osaltaan ei tämän aineiston perusteella voida esittää mitään arviota. Paavo Rantasen harvalukuiset julkiset lausunnot sijoittavat hänet lähelle Heikki Haaviston linjaa.

Ruotsin päätöksentekijöiden osalta jako kahteen on selvä: pääministeri Carl Bildt ja ulkoministeri Margaretha af Ugglas eivät pitäneet Ruotsin puolueettomuusdoktriinia omaa toimintaansa rajoittavana tekijänä, kun taas pääministeri Ingvar Carlsson ja ulkoministeri Sten Andersson hyväksyivät liittymiseen EU:iin vain sillä ehdolla, että Ruotsi voi jatkaa puolueettomuuspolitiikkaansa.

Edellä jo totesin, että päätöksentekijä voi noudattaa tiettyä doktriinia, vaikka hän ei lausukaan sitä – ainakaan sellaisenaan – julki. Tämä liittyy jo johdannossa esittämäni kysymykseen: »Onko julkilausutun ja todellisen doktriinin välillä ollut ristiriitaa ja onko doktriinilla ollut pelifunktiota?»

Mauno Koiviston kannanotot ja toiminta viittaavat siihen, että hän ainakin alkuvaiheessa tosiasiallisesti noudatti – jopa tiukasti – Suomen »vanhaa» ulkopoliittista doktriinia, mutta ei tuonut sitä kannanotoissaan julki. EU-jäsenyyden tullessa rat-

kaisuvaiheeseen hän näyttää olleen valmis irrottautumaan doktriinista. Tässäkin on syytä viitata Koiviston omiin muistelmiin.

Päinvastainen ristiriita julkilausutun ja todellisen doktriinin väliltä on löydettävissä Heikki Haaviston toiminnasta hänen ulkoministerikautensa alkuvaiheesta. Haavisto jatkoi aluksi kannanotoissaan edeltäjänsä linjaa, vaikka hän ilmeisesti jo silloin noudatti tosiasiaa sitä uutta doktriinia, jonka hän lausui julki elokuussa 1993. Samankaltaisesti toimi Ruotsissa Carl Bildt siinä vaiheessa, kun hän alkoi muuttaa oman maansa doktriinia. Tällainen julki lausutun ja todellisen doktriinin välinen ristiriita näyttääkin olevan tavallinen silloin, kun doktriini on muuttumassa.

Entä pelifunktio, onko sitä ollut havaittavissa?

Doktriinin pelifunktio on tullut esille lähinnä siinä, kuinka jotkut ovat käyttäneet puolueettomuuden ja liittoutumattomuuden käsitteitä.

Uuteen Eurooppaan siirryttäessä monet halusivat, että puolueettomuudesta luovutaan, ja toivat sen julki.

Monet muutkin tahtoivat, että Suomi luopuisi puolueettomuudesta tai ainakin varautuisi siihen, mutta he eivät tahtoneet sitä suoraan sanoa. Niinpä he pyrkivät siihen, että puolueettomuuden käsitteestä luovutaan ja aletaan puhua liittoutumattomuudesta tai jopa sitoutumattomuudesta. Näin muotoilluilla ehdotuksilla Suomen doktriiniksi voidaan katsoa olleen »pelifunktio»: julkisuuteen ei ole kerrottu todellisia tarkoituksia.

Edellä sanottu ei tietenkään koske kaikkia niitä, jotka tahtoivat luopua puolueettomuuden käsitteestä ja ryhtyä puhumaan vain liittoutumattomuudesta: kaikki tätä esittäneet eivät ehkä olleet perillä näiden käsitteiden sisällöstä tai he antoivat niille omia tulkintojaan.

1.2. Toinen kysymykseni koski päätöksentekijöiden päämäärätietoisuutta, rationaalisuutta ja johdonmukaisuutta. Kysyin myös, olivatko esimerkiksi päätöksentekijöiden sympatiat tai antipatiat vaikuttaneet ratkaisuihin.

Käyttämäni aineiston perusteella on hyvin vaikea arvioida päätöksentekijöiden rationaalisuutta ja johdonmukaisuutta.

Kannanotoista on toki löydettävissä epäjohdonmukaisuuksia.

Yksi niistä on se, että puolueettomuuspolitiikasta luopumista perusteltiin kylmän sodan päättymisellä ja sillä, ettei ole enää puolua, joiden suhteen olla puolueeton. Tätä ja muita epäjohdonmukaisuuksia arvioitaessa on otettava huomioon edellä esitetty mahdollisuus, että kysymys on saattanut olla ristiriidasta julkilausutun ja todellisen ajattelun välillä – esimerkiksi pyrkimyksestä »pelata» doktriinilla.

On ilmeistä, että päätöksentekijöiden päämäärätietoisuudessa, rationaalisuudessa ja johdonmukaisuudessa on eroja, jotka heijastuvat ainakin jossakin määrin heidän julkisiin kannanotoihinsa. Niiden perusteella ei kuitenkaan voida vetää kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Ilmeistä on, että suurissa linjaratkaisuissa päätöksentekijöiden päämäärätietoisuus, rationaalisuus ja johdonmukaisuus ovat parhaimmillaan.

Päätöksentekijöiden antipatioita tai sympatioita ajatellen on mielenkiintoista panna merkille, kuinka voimakkaasti ideologiset seikat näyttävät vaikuttaneen Carl Bildtin ja Margaretha af Ugglasin ajatteluun ja toimintaan. Päinvastainen esimerkki Suomesta on Harri Holkeri, joka oman puolueensa toisensuuntaisista aatteellisista sympatioista huolimatta puolusti Suomen puolueettomuuspolitiikkaa ja asetti sen EU-jäsenyyden edelle.

1.3. Kolmas selvitykseni kohde olivat ulkopolitiikan päämäärät, toimijat ja toimijoiden maailmankuva.

Väitöskirjassani määrittelin ulkopolitiikan päämäärät yleisellä tasolla. Doktriinikuvauksessani lähdin siis siitä, että päätöksentekijöillä oli ollut samat päämäärät, joiden saavuttamiseksi he olivat tiettyssä toimintaympäristössä päätyneet tiettyyn ulkopolitiittiseen doktriiniin.

Tässä selvityksessä käytetty aineisto tuo esiin ulottuvuuden, jota en ottanut päämääriä määritellesäni huomioon: ideologiset, puoluepoliittiset näkökohdat.

Eri puolueilla on erilaisia näkemyksiä esimerkiksi siitä, milaista »hyvinvointia» tulisi tavoitella. Ulkopolitiikan osa-alueet saavat erilaisissa aatemaailmoissa erilaisen painoarvon. Puolueilla on aatteellisia sympatioita ja antipatioita muita maita ja niiden poliittisia järjestelmiä kohtaan. Mukana saattaa olla myös eri puolueiden valtapoliittisia laskelmia.

Tämä selvitykseni ei ole muuttanut käsitystäni siitä logiikasta, jolla Suomessa kylmän sodan kaudella päädyttiin silloiseen ulkopoliittiseen doktriiniin.

Uudessa Euroopassa on kuitenkin käynyt ilmi, että ulkopoliitiikan päämäärät on ymmärrettävä komplisoidummin kuin mitä väitöskirjassani esitin. Tämä on syytä ottaa tulevassa ulkopoliitiikan tutkimuksessa huomioon.

Ulkopoliitiikan toimijoiden vaihtuminen on vaikuttanut keinojen valintaan. Ruotsissa muutos Carlssonista Bildtiin oli suorastaan dramaattinen. Suomessa vastaavanlainen ilmiö – vaikkakin selvästi vähäisempänä – oli nähtävissä Haaviston tullessa Suomen ulkoministeriksi.

Toimijoiden käsitykset tilanteesta ja keinoista näyttävät muuttuneen muutoinkin kuin itse tilanteen muuttumisen kautta. Uuteen Eurooppaan siirryttäessä oli osa päätöksentekijöistä valmis hyväksymään EU-jäsenyyden ja myös luopumisen puolueettomuudesta, vaikka he katsoivatkin perustilanteen säilyneen ennallaan.

Yhteenvedon omaisesti on tässä syytä todeta, että väitöskirjassa esittämäni oletukset Suomen ulkopoliitiikan päämäärien pysyvyydestä, toimijoiden perusajattelun samankaltaisuudesta ja heidän maailmankuvansa yhdenmukaisuudesta ovat osoittautuneet osittain virheellisiksi.

Tämän toteamuksen selventämiseksi voimme ottaa esille Ruotsin tilanteen, missä samat ilmiöt on havaittu selvempinä.

Kun siirryttiin uuteen Eurooppaan, tuli entistä selvemmin esille vanha ulkopoliittinen näkemysero ennen muuta oikeiston ja sosialidemokraattien välillä.

Kylmän sodan kaudella Ruotsin ulkopoliitikasta oli ollut laaja yhteisymmärrys, ja maan peruslinja oli määritelty samoja sanontoja käyttäen. Kun olosuhteet muuttuivat, Carl Bildt ryhtyi muuttamaan Ruotsin ulkopoliitiikan peruslinjaa. Hän ei kuitenkaan tyytynyt perustelemaan tätä vain olosuhteiden muutoksella, vaan myös sillä, että edelliset sosialidemokraattiset hallitukset olivat hänen mielestään harjoittaneet väärää politiikkaa mm. silloin kun Ruotsi ei liittynyt 1970-luvun alussa Euroopan talousyhteisöön.

Bildtin kannanotot osoittavat hänen tulkintansa olevan, että näennäisestä laajasta yhteisymmärryksestä huolimatta hänen puolueellaan oli ollut oleellisilta osiltaan erilainen doktriini kuin sosialidemokraateilla. Doktriinikaaviotani käyttäen heillä oli ollut:

erilaiset PÄÄMÄÄRÄT (niiden perustana olleiden erilaisten arvojen vuoksi)

erilainen MAAILMANKUVA, erilainen KÄSITYS TILAN-
TEESTA JA KEINOISTA JOILLA TAVOITTEISIIN PÄÄS-
TÄÄN

erilainen DOKTRIINI.

Suomessa tilanne on ollut toisenlainen sen vuoksi, että kaikkien merkittävien puolueiden doktriini on ollut oleellisilta osiltaan sama kuin maan virallinen linja. Täällä geopolitiikan realiteetit ovat vaikuttaneet voimakkaammin kuin naapurimaassamme. Suomessa yhdenmukaisuuden paine on ollut voimakkaampi kuin Ruotsissa.

Niinpä Suomessa ei ollut uuteen Eurooppaan tultaessa yhtään puoluetta, joka olisi voinut ryhtyä ajamaan luopumista puolueettomuudesta kylmän sodan aikaisiin kannanottoihinsa vedoten. Suomessa ideologiset erot ovat tulleet esille toisella tavalla: yhtäältä puolueet ja toisaalta yksittäiset poliitikot ovat tulkinneet sekä aikaisempaa doktriinia että muuttuneita olosuhteita kovin eri tavoin.

Suomessa ei ole esitetty, että ulkopoliittikan päämäärät olisivat olleet väärät. Myöskään ei ole väitetty, että doktriini olisi ollut virheellinen – että keinot, toimintaohjelma olisi valittu väärin. Erimielisyydet ovat liittyneet siihen, kuinka toimintaympäristön on katsottu muuttuneen ja mitä johtopäätöksiä siitä olisi tehtävä.

Käytännössä on syntynyt kaksi perusnäkemystä, kaksi keskenään erilaista doktriinia.

Jotkut ovat katsoneet, että Suomen geopolitiittinen asema on säilynyt entisenkaltaisena, koska Venäjän ja länsimaiden välille

voi edelleen syntyä vastakohtaisuuksia ja selkkauksia, joten Suomen tulee jatkaa puolueettomuuspolitiikkaansa.

Toisten mielestä uudessa Euroopassa on syntynyt EU:n johdolla sellainen yhteistyö, joka estää Venäjän ja länsimaiden väliset vakavat ristiriidat, joten Suomi voi ja Suomen tulee olla mukana EU:n turvallisuusyhteistyössä, mikä johtaa lopulta liittoutumiseen.

Tämän koulukunnan kanssa samaan johtopäätökseen tulevat ne, jotka pitävät Venäjän ja länsimaiden välisiä selkkauksia mahdollisina ja jopa todennäköisinä, mutta katsovat, että juuri niiden varalta Suomen tulee liittoutua. Tätä näkemystä edustavat eivät mielellään perustele kantaansa avoimesti, vaan yhtyvät julkisuudessa niihin, jotka uskovat Venäjän ja länsimaiden välisen vakavien ristiriitojen ikuisiksi ajoiksi kaikonneen.

Puoluekohtaisesti näkemykset eivät ole olleet yhteneväisiä.

Ruotsin pääpuolueista sosialidemokraatit ovat tahtoneet pysyä puolueettomuuslinjalla, kun taas oikeisto on tahtonut siitä luopua.

Suomessa Keskusta piti ainoana suurena puolueena pitkään kiinni puolueettomuudesta – sekä asiana että käsitteenä –, kunnes kannanottojen sisältö Esko Ahon johtaman hallituksen toimikauden lopulla muuttui. Sekä Kokoomus että SDP olivat heti murroksen alettua valmiit siitä luopumaan. Kaikissa näissä puolueissa on ollut eri tavoin ajattelevia.

Kysymyksiä herättävä on se havainto, että Ruotsin ja Suomen sosialidemokraattien tiet ovat poikenneet niin voimakkaasti toisistaan.

1.4. Viimeinen kysymyksistäni liittyy välittömästi edellä esitettyyn: ovatko erilaiset tavat määritellä Suomen linja »vanhasa Euroopassa» näkyneet mielipide-eroina itse politiikasta.

Mielestäni ovat. Vaikka Suomen peruslinjasta oli kylmän sodan kaudella laaja yksimielisyys, oli tietysti olemassa mm. ideologioihin perustuvia näkemyseroja. Monet niistä, jotka sisäistivät voimakkaasti puolueettomuuspolitiikan – Paasikiven ja Kekkonen linjan –, ovat uudessa Euroopassa pyrkineet sitä jatkaamaan. Siihen kriittisesti suhtautuneet ja myös tämän mielensä ilmaisseet, ovat herkimmin puolueettomuudesta luopuneet.

2. PUOLUEETTOMUUS UUDESSA EUROOPASSA

2.1. Tässä selvityksessä käytetty aineisto ulottuu vaiheisiin, jolloin vielä toimittiin kylmän sodan kaudella kehittynyttä linjaa noudattaen, joten sen perusteella voidaan päätellä, oliko väitöskirjassa esittämäni hypoteettinen doktriinin määritelmä oikea.

Ensimmäiseen kysymykseeni vastaan: aineisto tukee sen oikeellisuutta.

Pääministeri Harri Holkeri piti vuosina 1989 ja 1990 useita puheita, joissa hän määritteli Suomen aseman ja linjan tämän mukaisena.

Pääministeri Aho ei juurikaan ehtinyt määritellä Suomen asemaa ja politiikkaa »vanhassa Euroopassa». Sama minun on todettava itsestäni ulkoministerinä.

Ulkoministeri Pertti Paasion puheissa oli jossain määrin keskinäisiä eroavuuksia, mutta eräissä puheissaan hän käytti esittämäni doktriinin mukaista määritelmää. Mikään hänen puheistaan ei toisaalta poikennut esittämästäni doktriinista. Paasion tämän mukaiset puheet jatkuivat hänen ulkoministerikautensa loppuun saakka. Heti sen päättymisen jälkeen hän teki täyskäännöksen: puolueettomuus ei kuulu uuteen Eurooppaan. Tämä lienee liittynyt siihen, että hän alkoi samaan aikaan puhua Suomen liittymisestä EY:öön.

Presidentti Mauno Koivisto oli vuodesta 1983 alkaen käyttänyt omaa »Rose Garden formulaansa», joka poikkeaa väitöskirjani doktriinimääritelmästä, mutta ei ole sen kanssa ristiriidassa. Vuonna 1989 ja sen jälkeen hän oli pidättyväinen määrittelemään mitenkään Suomen asemaa ja linjaa. Eriyisen pidättyväinen hän oli puhumaan Suomen puolueettomuudesta.

Uuteen Eurooppaan siirryttäessä kannanotot alkoivat vähitellen muuttua. Muutokset eivät olleet samankaltaisia eivätkä edes yhdensuuntaisia; ne vaihtelivat eri ajankohtina. Eri päätöksentekijät käyttivät erilaista kieltä ja erilaisia määritelmiä.

Tähän kohtaan sisältyvä toinen kysymykseni koski puolueettomuus-käsitettä: käytettiinkö sitä ja tarkoitettiinkö sillä yleistä vai turvallisuusulottuvuutta vaiko molempia. Kun puolueettomuus »uudessa Euroopassa» pelkistyi ytimeensä, on kysymyksen

toinen osa merkityksellinen vain »vanhaan Eurooppaan» liittyvänä.

Ulkopoliittisen johdon kannanottoja edellisessä luvussa analysoidessani olen jo esittänyt käsitykseni siitä, millä tavoin puolueettomuuden käsitettä on käytetty. Tästä syystä esitän tässä vain lyhyen tiivistelmän.

Presidentti Mauno Koivisto puhui puolueettomuudesta hyvin harvoin ja silloinkin menneisyyteen jäävänä tai jääneenä asiana. Tällöinkin hän puhui puolueettomuudesta Suomen yleisenä toimintalinjana, ei sanan turvallisuuspoliittisessa merkityksessä.

Presidentti Martti Ahtisaaren kielenkäyttö ja määritelmät ovat pääpiirtein vastanneet hänen edeltäjänsä linjaa.

Pääministeri Harri Holkeri puhui puolueettomuuspolitiikasta sen molempia ulottuvuuksia tarkoittaen. Hän piti puheensa »vanhassa Euroopassa».

Pääministeri Esko Aho puhui puolueettomuudesta vain »uudessa Euroopassa». Tällöin hän yleensä pitäytyi vuoden 1992 alussa syntyneisiin muotoiluihin. Vuonna 1993 Aho ei puhunut puolueettomuudesta ollenkaan, vuonna 1994 vain harvoin. Hänen johtamansa hallituksen alkuvuodesta 1995 eduskunnalle antamassa EU-selonteossa ei sanaa »puolueettomuus» enää esiintynyt.

Pääministeri Paavo Lipponen käytti keväällä 1995 muotoilua, joka voidaan tulkita myös siten, että hän pitää Suomen edelleen puolueettomana maana. Ulkoministeri Tarja Halonen puhui täsmälleen samalla tavalla. Syksyllä Lipposen kielenkäyttö oli samankaltaista kuin keväällä. Hallituksen, pääministerin ja ulkoministerin muut kannanotot kuitenkin osoittavat, ettei hallitus noudattanut puolueettomuuspolitiikan linjaa.

Ulkoministeri Pertti Paasion kausi päättyi keväällä 1991, johon saakka hän puhui selväsanaisesti puolueettomuudesta.

Omat kannanottoni perustuivat itse esittämäni doktriiniin.

Ulkoministeri Heikki Haavisto puhui aluksi samaan tapaan kuin edeltäjänsä, mutta elokuussa 1993 hän kehitti oman doktriininsa, jossa puolueettomuus ei ollut mukana. Seuraavana vuonna hän puhui puolueettomuudesta, mutta tulkinnanvaraisesti. Paavo Rantasen linja oli samankaltainen kuin Haaviston.

Kolmas kysymykseni koski sitä, onko ollut kysymys vain käsitteestä vai myös itse asiasta, puolueettomuudesta, ja onko käsitteitä muuttamalla pyritty avaamaan tietä poliittisen linjan muuttamiselle.

Tähän kysymykseen on vain kannanottoja erittelemällä mahdollonta vastata: kysymys on paljolti motiiveista, joita aineistoon sisältyvät kannanotot eivät tuo esille. Tältä osin viittaan siihen analyysiin, jonka esitin johtopäätösten kohdassa 1.3.

Tässä yhteydessä muistutan siitä johtopäätöksestä, jonka Vilho Harle teki tämän teoksen johdantoluvussa selostetussa artikkelissaan »Mauno Koivisto – sankari vasten tahtoaan?»: ulkopolitiikan kielen muutoksessa oli ollut kysymys itse politiikan muuttumisesta.

2.2. Kysymys kuului: »Onko puolueettomuudesta luopumista ajaneiden ensisijaisena tavoitteena ollut maan turvallisuuspoliittisen perusratkaisun muuttaminen vai onko pyrkimyksenä ollut raivata sivuun este, jonka on koettu tai oletettu olevan maan EY/EU-jäsenyyden tiellä?»

Tähänkin kysymykseen on aineistoon sisältyviä kannanottoja analysoimalla mahdollonta vastata. Tässäkin on kysymys motiiveista, joita asianomaiset päätöksentekijät eivät ole itse kannanotoissaan esittäneet. Tässäkin viittaan johtopäätösten kohtaan 1.3.

2.3. Lopuksi minun oli haettava vastausta kysymykseen, millä tavoin Ruotsin kannanotot ovat vaikuttaneet Suomessa käytyyn keskusteluun ja täällä tehtyihin päätöksiin.

On selvää, että Ruotsissa käyty keskustelu ja siellä tehdyt päätökset ovat vaikuttaneet voimakkaasti Suomen politiikkaan. Voidaan pitää varmana, ettei Suomi olisi hakenut EY:n jäsenyyttä, ellei Ruotsi olisi jättänyt omaa hakemustaan. On myös selvää, että Ruotsin keskustelu puolueettomuuden ja EY-jäsenyyden keskinäisestä suhteesta vaikutti Suomessa käytyyn vastaavaan keskusteluun.

Käytettävissä olleen aineiston perusteella voidaan sanoa, että Ruotsissa esitetyillä kannanotoilla on ollut suora vaikutus Suomeen ainakin kolmessa yhteydessä.

Merkittävin niistä on se yhteys, joka näyttää syntyneen kabi-

nettisihteeri Schorin keväällä 1991 pitämään esitelmään. Sillä näyttää olleen – suora tai välillinen – vaikutuksensa presidentti Mauno Koiviston lehtihaastatteluun syksyllä 1991. On ilmeistä, että kysymyksessä oli laajempi yhteydenpito Ruotsin ja Suomen sosialidemokraattien välillä: Pertti Paasio alkoi heti ulkoministerin virasta luovuttuaan – samoja sanankäänteitä kuin Schori käyttäen – puhua siitä, että puolueettomuus on menettänyt ajankohtaisuutensa. Tuolloin sosialidemokraatit alkoivat irrottautua puolueettomuuden käsitteestä ja siirtyivät puhumaan vain liittoutumattomuudesta.

Toinen tapaus liittyi alkuvuoteen 1992, jolloin puhuin Suomen puolueettomuudesta lähialueilla. Samaa sanontaa käytti myöhemmin myös pääministeri Aho. Tämä idea oli peräisin Ruotsin kannanotoista.

Kolmas ilmeinen tapaus on vuoden 1995 alkupuolelta. Kun Ingvar Carlssonin hallitus oli helmikuussa asiallisesti ottaen palannut Ruotsin perinteiselle puolueettomuuslinjalle, sisällyttivät pääministeri Lipponen ja ulkoministeri Halonen puheisiinsa muotoilun, joka on tulkittavissa myös siten, että Suomessakin puolueettomuuspolitiikka jatkuu. Tässä näyttää kuitenkin olleen kysymys pyrkimyksestä peittää kielenkäytöllä eroa Suomen ja Ruotsin ulkopoliittisen linjan välillä.

3. ARGUMENTTIEN ANALYYSI

Kolmas tutkimustehtäväni oli analysoida aineistoani retoriikan menetelmin.

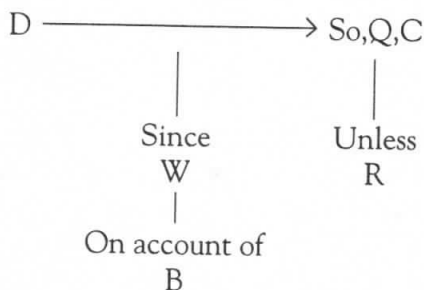
Tässä työssäni tarkastelen niitä argumentteja, joita ulkopoliitiikan toimijat ovat käyttäneet. Tällä pyrin yhtäältä havainnollistamaan heidän ajatteluaan (Stephen Toulminin teoria) ja sitä tapaa, jolla he ovat pyrkineet vaikuttamaan muihin toimijoihin (Chaim Perelmanin teoria), sekä toisaalta testaamaan näiden argumentaatioteorioiden käyttökelpoisuutta ulkopoliitiikan tutkimuksessa.

3.1. STEPHEN TOULMIN JA JAAKKO BLOMBERGIN »KOULUKUNNAT»

Vaikka Stephen Toulminista on tullut retoriikan tutkijoille tärkeä filosofi, ei hän kehittänyt teoriaansa nimenomaan heidän tarpeitansa varten. Hän tutki argumentaatiota päättelyprosessin – ei kommunikaation – osana.

Käytän tässä Toulminin teoriaa sen alkuperäiseen tarkoitukseen: sen ajattelun havainnollistamiseen, jolla tiettyihin johtopäätöksiin on päädytty.

Toulmin esitti teoriansa seuraavan kaavion muodossa:

Tässä kaaviossa esiintyvät kirjaimet tulivat seuraavista sanoista:

1. D = data, suomeksi: tiedot.
2. C = claim, suomeksi: väite.
3. W = warrant, suomeksi: oikeutus.
4. B = backing, suomeksi: tuki.
5. Q = qualifier, suomeksi: (tässä) varauma.
6. R = rebuttal, suomeksi: (tässä) vastaväite.

Tämän kaavion mukaisessa argumentaatiossa esitetään väite (C), joka perustuu tosiasiatietoihin (D). Väitettä perustellaan ja se tehdään oikeutetuksi (W). Oikeutusperustelua tuetaan lähinnä joillakin faktoilla (B). Argumentaatioon saattaa liittyä myös varauma (Q), joka esitetään sen vuoksi, että on tekijöitä, vastaväitteitä (R), jotka saattavat asettaa väitteen kyseenalaiseksi.

Seuraavassa esitän tämän kaavion mukaisessa muodossa ne kaksi periaatteellista ajattelutapaa, jotka viime vuosien ulkopo-

liittisessä keskustelussa ovat tulleet esille. Tämä esitys nojautuu aineistooni sisältyvään Jaakko Blombergin keväällä 1995 pitämään puheeseen ja siitä esittämiini kommentteihin.

3.1.1. Puolueettomuuspolitiikkaa on jatkettava

Molempien »koulukuntien» kannattajat ovat pitäneet kiistattona tosiasiana (D) sitä, että Suomen kansainvälinen toimintaympäristö on oleellisella tavalla muuttunut.

Puolueettomuuspolitiikan jatkamisen kannattajat ovat edellyttäneet, että puolueettomuudesta on pidettävä kiinni (C), koska Suomen geopoliittinen asema ei ole ratkaisevalla tavalla muuttunut (W).

Tätä oikeutusperustelua he ovat tukeneet argumenteilla (B), että Venäjä on suurvalta ja että kokemus osoittaa Venäjän ja länsimaiden keskinäisten suhteiden voivan jälleen kiristyä.

Puolueettomuuspolitiikan kannattajat ovat kuitenkin esittäneet varauksen ja vastaväitteen: jos kuitenkin (Q) Eurooppa integroituu siten, ettei Venäjän ja Länsi-Euroopan välille voi enää syntyä ristiriitoja (jos esimerkiksi Venäjä olisi samassa sotilasliitossa länsimaiden kanssa), voisi Suomikin luopua puolueettomuusasemastaan ja liittoutua (R).

3.1.2. Puolueettomuuspolitiikasta on luovuttava

Ne jotka ovat halunneet Suomen luopuvan puolueettomuudestaan, ovat perustelleet kantaansa Suomen kansainvälisen toimintaympäristön muutoksella (D), jonka he ovat katsoneet olevan niin syväkävä, että Suomen olisi muutettava turvallisuuspoliittista perusratkaisuaan. Väitettä »puolueettomuudesta on luovuttava» (C) he ovat perustelleet sillä, että puolueettomuuspolitiikka kuului kylmän sodan kauteen ja Euroopan kah-tiajakoon; uudessa Euroopassa ei voisi enää syntyä sellaisia Venäjän ja länsimaiden välisiä konflikteja, joista sivussa pysyttäytymiseksi puolueettomuuspolitiikka oli aikoinaan luotu (W). Tätä oikeutusperustelua on tuettu lähinnä sillä väitteellä, että olemalla mukana Länsi-Euroopan turvallisuuspoliittisessa yh-

teistyössä Suomi voisi estää maanosamme uuden kahtiajaon ja Venäjän eristämisen (B).

Puolueettomuuspolitiikasta eroon pyrkivät toimijat eivät ole yleensä esittäneet tälle kannalleen varauksia tai vastaväitteitä. Joissakin kannanotoissa on kuitenkin arveltu siirtymäkauden puolueettomuusasemasta liittoutumiseen olevan pitkä, joten sen aikana tapahtuva muutos voitaisiin ottaa ratkaisuja tehtäessä huomioon. Tätä voidaan pitää eräänlaisena Toulminin päättelykaavioon sijoittuvana varauman ja vastaväitteen yhdistelmänä.

Jaakko Blombergin puhetta eritellessäni totesin, että hänen edustamansa »koulukunnan» johtopäätökseen voitaisiin päästä myös toisella logiikalla, jota ei kuitenkaan yleensä esitetä julkisuudessa. Tämä vaihtoehtoinen ajattelu lähtisi siitä arviosta, että uusi vastakkainasettelu Venäjän ja länsimaiden välillä on mahdollinen ja jopa todennäköinen, ja **sen vuoksi** Suomen piti liittoutua.

Tässä ajattelussa on lähtökohtana – asianomaiselle toimijalle selvänä »tosiasiana» (D) – Venäjän muodostama sotilaallinen uhka. Oikeutusperusteluna (W) on historiallinen kokemus ja se, ettei Suomi saanut talvisodan syyttyä apua länsimailta. Lisäperusteluna (B) esitetään joskus käsitys suurvaltojen yleisestä oleuksesta ja Suomen kuulumisesta »länteen».

Tämän ajattelutavan edustajilla ei ole kannalleen varauksia (Q) tai vastaväitteitä (R). Ainoa este sen toteutumiseksi on se, ettei liittoutuminen olisi mahdollista – ettei tätä vaihtoehtoa olisi tarjolla tai että siihen ei katsottaisi voitavan turvautua. Siksi he eivät tuo esille omaa maailmankuvaansa – Venäjän uhkaa –, vaan yhtyvät julkisissa perusteluissaan niihin liittoutumisen kannattajiin, jotka perustavat kantansa olettamukseen, ettei Venäjän ja länsimaiden välisiä konflikteja enää voi esiintyä.

Nämä kaksi logiikkaa yhdistämällä päästään kolmanteen, jota ainakin jotkut toimijat ovat ilmeisesti seuranneet.

On ilmeistä, että moni toimija kokee maailmankuvan hyvin epävarmaksi. Päällimmäisenä on usko Euroopan kahtiajaon pysyvään päättymiseen. Toisaalta mielessä on uusien konfliktien mahdollisuus ja siihen liittyvä Venäjän pelko.

Ykkösvaihtoehdossa mainitsin sitä edustavan »koulukunnan»

eräänlaiseksi varaumaksi ja vastaväitteeksi sen, että siirtymäkausi puolueettomuudesta liittoutumiseen on pitkä ja että sen aikana tapahtuvat muutokset voitaisiin ottaa ratkaisuja tehtäessä huomioon.

Käytännössä tämä harkinta-aika tuskin toimisi niin, että konfliktin tullessa näköpiiriin liittoutumishankkeesta luovuttaisiin. Eikö todennäköisempää olisi se, että liittoutumista pyrittäisiin tällöin kiirehtimään?

Päätelykaaviossa nämä ajattelutavat yhdistyvät seuraavasti:

Maailma on muuttunut oleellisella tavalla, mutta emme vielä tiedä, kuinka olosuhteet tulevaisuudessa kehittyvät (D). Suomen tulee mennä mukaan Länsi-Euroopan turvallisuusyhteistyöhön ja pyrkiä sitä kautta liittoutumaan (C).

Oikeutusperusteluja (W) on kaksi:

- (1.) jos asiat menevät hyvin (jos Venäjän ja länsimaiden välille ei synny konflikteja), liittoutuminen ei aiheuta ongelmia ja
- (2.) jos tilanne kärjistyy, Suomi saa tarvitsemaansa sotilaallista ja muuta apua liittokumppaneiltaan.

Julkisuudessa esitetään vain ensimmäinen oikeutusperustelu ja siihen liittyvät tukiperustelut, jolloin voidaan välttää liittoutumisvaihtoehtoa koskeva julkinen keskustelu ja siihen liittyvät ristiriidat.

Varauma ja vastaväite esiintyvät tässä logiikassa toisessa muodossa kuin ykkösvaihtoehdossa: jos tilanne kärjistyisi (Q), väite (C) säilyisi ennallaan, mutta sen (liittoutumISRatkaisun) perustelut muuttuisivat: Suomi liittoutuisi, jotta saisimme sotilaallista ja muuta apua mahdollisesti syntyvässä konfliktissa (R). Tätä varaumaa ei esitetä julkisesti, sillä se liittyy julkisuudelta salattuun oikeutusperusteluun.

Tämä ajattelutapa näyttää »turvalliselta» sen vuoksi, että se avaa erilaisia vaihtoehtoja. Tähän on viitattu julkisuudessa, kun on sanottu, että liittymällä Euroopan unioniin Suomi avasi itselleen mahdollisuuden erilaisiin turvallisuuspoliittisiin valintoihin.

Mutta tämäkin logiikka on osoittautunut pettäväksi: nyt näyttää käyvän niin, ettei liittoutumisen vaihtoehtoa olekaan

tarjolla – ei ainakaan lähivuosina. Tähän palaan tutkimusraporttini lopussa.

3.2. CHAIM PERELMAN: »YLEISÖT» JA ARGUMENTTIEN LUONNE

Chaim Perelmanin argumentaatioteoria kuuluu nimenomaan retoriikan alueeseen. Se antaa välineet analysoida, millaisilla argumenteilla ulkopolitiikan toimijat ovat pyrkineet vaikuttamaan yleisesti (=universaaliyleisöön) ja toisaalta tiettyihin kohderyhmiin (=erityisiin yleisöihin).

Käytetyt argumentit eivät välttämättä ole niitä, joilla argumentoija on itse päätenyt omalle kannalleen.

3.2.1. Yleisöt

Ulkopolitiikassa on useita yleisöjä.

Universaaliyleisön muodostavat oman maan kansalaiset, mutta jossain määrin myös muiden maiden kansalaiset – suurvaltojen ulkopolitiikalla on jopa maailmanlaajuinen universaaliyleisö.

Suomen ulkopolitiikassa universaaliyleisö rajoittuu omaan maahan, mutta jossakin määrin myös Ruotsiin ennen muuta sen vuoksi, että näiden kahden maan ulkopolitiikassa on yhtäläisyyttä.

Ulkopolitiikan erityisiä yleisöjä ovat muiden maiden ulkopoliittinen johto, oman maan ulkopolitiikan asiantuntijat sekä ulkoasiainhallinnossa työskentelevät. Tässä selvityksessä EU – komissio ja jäsenmaiden hallitukset – on hyvin tärkeä erityinen yleisö.

Uuteen Eurooppaan siirryttäessä Suomen ulkopoliittinen doktriini, toimintaohjelma, muuttui. Muutoksen sisällöstä oli erimielisyyttä: jotkut halusivat säilyttää puolueettomuuspolitiikan ytimen myös uudessa Euroopassa, toiset halusivat luopua puolueettomuudesta kokonaan.

Molemmat »koulukunnat» joutuivat perustelemaan omaa kantaansa sekä universaaliyleisölle että erityisille yleisöille.

Puolueettomuuspolitiikan kannattajat saattoivat esittää samat argumentit sekä universaaliyleisölle että erityisille yleisöille. Argumentaatioissa otettiin kuitenkin EU-jäsenyysneuvottelujen

lähestyessä ja niiden käynnistyessä käyttöön argumentteja, jotka eri yleisöt ymmärtäisivät eri tavoin.

Puolueettomuuspolitiikan kannattajatkin korostivat, että liittoutuminen EU:n puitteissa tai NATOon on tulevaisuudessa mahdollista. Tämä oli viesti Euroopan unionille: Suomi suhtautui avoimin mielin myös sotilaalliseen yhteistyöhön, mitä EU meiltä edellytti. Universaaliyleisöön päin korostettiin, että liittoutumisen mahdollisuus koski sellaista tulevaisuuden uutta tilannetta, jossa esimerkiksi Venäjäkin olisi länsiliiton jäsen.

Ne jotka halusivat Suomen luopuvan puolueettomuusasemastaan esiintyivät universaaliyleisön suuntaan siten, että tämä pyrkimys ei tullut esille. Suomen sanottiin olevan liittoutumaton maa, jolla on itsenäinen puolustus. Puolueettomuus-käsitteestä luopumista perusteltiin tulkitsemalla puolueettomuuspolitiikka vain kylmän sodan kauteen kuuluneeksi politiikaksi, jolle ei ollut sijaa uudessa Euroopassa: nyt se tuli korvata sanalla liittoutumattomuus.

Brysselin suuntaan heidän argumentaationsa oli toisenlainen: liittoutumattomuus ja itsenäinen puolustus olivat välivaiheen ratkaisu, jota perusteltiin sillä, ettei puolueettomuudelle toistaiseksi edes ollut vaihtoehtoa. Tätä ei esitetty julkisissa lausunnoissa, joissa tyydyttiin vain yleisellä tasolla korostamaan Suomen valmiutta olla täysin mukana unionin yhteisessä ulko- ja turvallisuuspolitiikassa.

Ulkoasiainhallinnossa työskentelevät olivat samalla kertaa sekä universaaliyleisön osa että oma erityinen yleisönsä. He jouduivat työskentelemään ristipaineissa, kun poliittisella tasolla oli erilaisia pyrkimyksiä.

Ulkopolitiikan asiantuntijoiden muodostamalla erityisyleisöllä on omat keskustelufooruminsa – muiden muassa Ulkopoliitikka-lehti ja alan ammattikirjallisuus. Näitä foorumeja molemmat »koulukunnat» käyttivät hyväkseen saadakseen oman kantansa asiantuntijoiden tietoon ja hyväksymäksi.

3.2.2. Määrä vai laatu?

Argumentaation lähtökohtien osalta Perelmanin teorian avainkäsitteet ovat kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen »lokus».

Teorian mukaan puolustajien, vanhaa säilyttävien, tulisi käyttää argumentteja, jotka olisivat ensi sijassa suurempaan määrään vetoavia, kun taas uudistajien tulisi käyttää kvalitatiivisia argumentteja.

Käytännössä tämä jaottelu näyttää toimivan. Puolueettomuuspolitiikan kannattajat vetosivat yleiseen mielipiteeseen, jossa heidän kantansa sai vahvaa tukea. Toinen koulukunta osoitti ymmärtämystä sitä kohtaan, että kansalaiset edelleen kannattivat puolueettomuuspolitiikkaa, mutta he katsoivat sen johtuvan eräänlaisesta vanhoillisuudesta. He perustelivat, että oli nykyaikaisempaa – ja siis laadullisesti parempaa – olla käyttämättä puolueettomuuden käsitettä.

Toisaalta jako kvalitatiivisiin ja kvantitatiivisiin argumentteihin ei näytä toimivan toisessa suhteessa. Puolueettomuuden kannattajat ovat vedonneet laadulliseen argumenttiin, kun he ovat perustelleet puolueettomuusaseman ainutlaatuisuutta ja sen paremmuutta Suomen kaltaiselle maalle. Liittoutumispolitiikan kannattajat ovat taas vedonneet määrään: kahtiajaon päätyttyä Suomi on samanlainen kuin muutkin länsieurooppalaiset maat – tässäkään mielessä puolueettomuudelle ei heidän mielestään ollut enää perusteita.

3.2.3. Yhdistävä ja hajottava strategia

Myös argumentaation kulkua analysoitaessa voidaan tukeutua Perelmanin teoriaan: päävaihtoehdot ovat assosiatiivinen (yhdistävä) ja dissosiatiivinen (hajottava) tekniikka.

Teorian mukaan säilyttävä osapuoli käyttää assosiatiivisia argumentteja ja muutokseen tähtäävä puolestaan dissosiatiivisia.

Näin näyttää olleen myös Suomen puolueettomuuspolitiikkaa koskeneessa keskustelussa.

Ne jotka ovat halunneet Suomen luopuvan puolueettomuuspolitiikastaan, ovat pyrkineet rikkomaan ulkopoliittista doktriinia ennen muuta määrittelemällä puolueettomuuden vain kylmän sodan asetelmaan kuuluneeksi politiikaksi.

Puolueettomuuden puolustajat ovat puolestaan tavan takaa perustelleet omaa kantaansa palaamalla siihen puolueettomuus-

den perusmääritelmään, johon sekä Suomen että Ruotsin puolueettomuuspolitiikka on nojautunut – he ovat siis pyrkineet pitämään koossa doktriiniin sisältyvien argumenttien keskinäistä yhteyttä.

Arvotransformaatiosta tässä on ollut kysymys siinä mielessä, että puolueettomuuspolitiikka on irrotettu sen tavoitteesta – pyrkimyksestä pitää maa sotien ja selkkausten ulkopuolella. Puolueettomuuspolitiikka on esitetty seuraukseksi siitä, että Eurooppa oli kahtiajakautunut. Kun tämä syy oli poistunut, voitiin väittää puolueettomuuden menettäneen merkityksensä.

3.3. TEORIA JA KÄYTÄNTÖ

Edellä esitetty analyysi osoittaa sen, että Toulminin ja Perelmanin teorit soveltuvat käytettäväksi myös ulkopoliittikan tutkimuksessa.

Tässäkin joudutaan toteamaan oikeaksi se Perelmanin itsensä esiintuoma rajoitus, että argumentaatorakenteiden erittely ei anna todistusaineistoa toimijoiden aikomuksista, siis motiiveista. Saman jouduin toteamaan myös tämän tutkimusraportin toisen osan johtopäätöksissä: tekstejä analysoimalla emme saa selvyyttä motiiveista. Siihen tarvitaan muunlaista aineistoa ja muita tutkimusmenetelmiä.

4. TODISTUS MOTIIVEISTA: MAUNO KOIVISTON OMAKUVA

Kuten edellä jo totesin, ei tässä tutkimuksessa käyttämäni aineisto anna mahdollisuutta kovin pitkälle meneviin johtopäätöksiin. Ennen muuta ulkopoliittisen johdon motiiveja on sen perusteella hyvin vaikea arvioida.

Kahden päätöksentekijän osalta on käytettävissä aineistoa, joka kertoo myös heidän vaikuttimistaan ja tavoitteistaan.

Omasta ajattelustani ja toiminnastani olen kertonut kirjoissani *On totuuden aika 2* ja *On muutoksen aika 2*. Niihin en katso olevan aihetta kajota, sillä ajatteluni ja toimintani perusteet

käyvät ilmi väitöskirjastani ja tästä teoksesta. Viitataan tässäkin tämän tutkimukseni normatiiviseen luonteeseen.

Presidentti Mauno Koiviston ulkopoliittiset muistelmat *Historian tekijät* ilmestyivät tämän työni oltua jo loppuvaiheessa. Tästä syystä olen merkinnyt selvitykseni analyysiosaan vain muutaman viittauksen tähän teokseen. Lisäksi poimin tähän johtopäätösteni loppuun muutamia oleellisia lainauksia Koiviston teoksesta, ja esitän niistä oman arvioni.

Ensimmäinen lainaukseni on Koiviston kirjan sivuilta 547–548, missä hän siteeraa omaa lausuntoaan hallituksen ulkoasiainvaliokunnalle 24.4.1992. Lainaus on tällainen:

»Valtioneuvoston tiedonantoa valmisteltaessa tuli esille uusi määritelmä puolueettomuudesta. Totesin, ettei minulla ollut mitään huomauttamista muotoiluun, jossa puolueettomuus määritellään sitoutumattomuudeksi ja itsenäiseksi puolustukseksi.

Ulkovaltojen edustajat ovat esittäneet minulle kysymyksiä, mitä nykytilanteessa ja tulevissa tilanteissa puolueettomuus merkitsisi. Olen heille vastannut, että ensiksikin on olemassa reaalin mahdollisuus, että Suomesta ei tule EY:n jäsentä. Jos jo nyt irtaannumme vanhoista määritelmistä, mikä silloin olisi meidän asemamme sen jälkeen? Olisimme ei-puolueeton, ei-sitoutumaton.

Minusta on tärkeätä, ettei osallistuta keskusteluun, joka johtaisi siihen, että EY:n olisi pakko vaatia meitä täsmentämään kantojamme asioihin, joista emme tiedä mitä kaikkea siitä seuraisi, jos niin teemme. Minusta pulmasta selvittäään sillä, että pidättäydytään siihen, mitä on sanottu eikä ryhdytä selittämään eikä sen enempää keskustelemaan siitä, mitä kaikkea se tulisi merkitsemään.

Kun olemme kerran jäsenanomuksen jättäneet, niin ei saisi tehdä mitään semmoista, joka jollakin tavalla sitä prosessia vaarantaisi ja monimutkaistaisi.»

Toinen lainaukseni on keskusteluista, joita presidentti Koivisto kävi lokakuun lopulla 1992 komission puheenjohtajan Jacques

Delorsin ja Luxemburgin pääministerin Jacques Santerin kanssa (s. 550–551):

»Delors kysyi: 'Mikä on asenteenne ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan?'

Vastasin: 'Me olemme valmiita tulemaan jäseneksi liittoon, mutta emme ole vielä jäseniä, joten sanomme olevamme puolueettomia. Emmehän voi olla ei-jäseniä, ei-puolueettomia, ei-liittoutuneita. Asemaamme ei voida määritellä vain negaatioiden kautta. Asemastamme on vaikea antaa lyhyttä määritelmää, sen selostamiseen tarvitaan enemmän sanoja. Turvallisuustarpeemme on keskeinen asia. Voi olla vaikea saavuttaa edes sadan prosentin sitoutumisella sataprosenttista turvallisuutta.'

Delors kysyi: 'Entäs WEU?'

Vastasin: 'En voi nyt antaa vastausta. Meidän täytyy tutkia asiaa ja harkita tarkemmin.'

Delors sanoi: 'Teidän täytyy tehdä valintanne.'

Vastasin: 'Me olemme valmiita päättämään optiostamme.'

Olin tavannut NATO:n pääsihteerin Manfred Wörnerin ennen keskustelua EY:n komissiossa. Myös tässä keskustelussa sanoin saman: Mikään liitto ei voi taata turvallisuutta sataprosenttisesti. Me olemme valmiita keskustelemaan ja katsomaan, miten tilanne kehittyy.

Keskustellessani Luxemburgin pääministerin Jacques Santeirin kanssa toistin taas saman: me emme asettuisi minkään yhteisesti sovittavan järjestelyn tielle, mutta tällä hetkellä suhteemme NATO:oon ja WEU:hun oli vielä ratkaisematta. Totesin, että yksi EY:n jäsenmaa, Irlanti, ei ollut kummankaan jäsen.

Santer korosti, että kaikkien täytyi tietää, millaisiin puolustusta koskeviin määräyksiin oltiin sitoutumassa, ja pitäisi antaa sitoumus osallistua työhön yhteisten päämäärien saavuttamiseksi. Tämä koski myös puolueettomia maita.

Totesin, että Suomi oli parhaillaan siirtymävaiheessa. Me emme olleet vielä jäsen emmekä voineet olla varmoja, että meistä sellainen tulisi. Tämän vuoksi emme voineet luopua

aikaisemmasta, hyväksi havaitusta turvallisuuspolitiikastamme.

Vakuutin, että kun meidät olisi hyväksytty jäseneksi, olisimme valmiit ottamaan täyden vastuun. Sanoin, ettemme tunteet itseämme uhatuksi emmekä olleet hakemassa uusia turvallisuustakuita. Me emme halunneet muodostua taakaksi tuomalla mukanamme turvallisuusongelmia liitolle, johon olimme liittymässä. Toisaalta, me tuskin kykenimme edesauttamaan turvallisuusponnisteluja muualla.

Sanoin, että meillä oli omat historialliset kokemuksemme ja sen perusteella pyrimme ylläpitämään hyviä suhteita kaikkiin naapureihimme.

Santer totesi, että myös Luxemburgilla oli omat historialliset kokemuksensa. Kollektiivinen turvallisuusyhteistyö oli heidän kokemuksensa mukaan parasta kaikille, myös puolueettomille maille.

Vastasin, että meidän asennettamme ei kuvannut hyvin mikään parin sanan määritelmä, vaan kuvaus pyrkimyksistämme. Toistaiseksi olimme olleet sotilasliittojen ulkopuolella ja puolueettomia. Kun uusiin turvallisuusratkaisuihin lähdettiin, katsoimme, että sataprosenttisen sitoutumisen ehtona olisi sadan prosentin turvallisuustakuut.

Kun tapasin Esko Ahon vierailun jälkeen 6. marraskuuta sanoin, että tarkoitukseni ei ollut EY-jäsenyyksiasiaa enempää ajaa. Totesin, ettei näköpiirissäni ollut asioita, jotka olisivat tehneet jäsenyyksiasian ylivoimaisen vaikeaksi. Ilmoitin, että halusin olla kaikista vaiheista, erityisesti turvallisuuspoliittisista asioista, hyvin informoitu.

Matkan aikana käydyt keskustelut osoittivat, että EY vaati uusilta jäseniltään enemmän kuin vanhoilta. Vanhojen jäsenten joukossa oli hyvin erilaisia käsityksiä, oli vaikea nähdä mihin suuntaan turvallisuuspoliittiset ratkaisut olivat menossa. Kun tapasin Englannin ulkoministerin Douglas Hurdin Lontoossa 10. marraskuuta, sanoin hänelle todenneeni Brysselissä elämän tosiasiana, että jäsenyyttä hakeva maa ei voinut käyttää samalla tavalla kuin jäsenmaa. Jos me halusimme jäseneksi, meidän oli oltava valmiit allekirjoittamaan tehdyt sopimukset. Lisäsin: 'On tietysti hieman erikoista, jos hakijoiden

on oltava parempia jäseniä kuin niiden, jotka ovat jo jäseniä. Mutta tässä suhteessa meillä ei ole valinnanvaraa.'»

Lainaukseni Koiviston kirjasta ovat laajat, jotta lukija voisi nähdä sen asiayhteyden, jossa hänen kannanottonsa tulivat esille.

Koiviston lausunnot antavat aihetta seuraaviin huomautuksiin:

1. Hän tulkitsee valtioneuvoston tiedonantoa virheellisesti sanoessaan, ettei hänellä ole huomauttamista muotoiluun, jossa puolueettomuus määritellään **sitoutumattomuudeksi** ja itsenäiseksi puolustukseksi. Tosiasiassa selonteossa ja tiedonannossa päätellään puolueettomuuden ytimeksi **liittoutumattomuus** ja itsenäinen puolustus. Näiden sanojen merkityksessä on oleellinen ero, kuten tämän teoksen edellisessä luvussa osoitin.

2. Molemmissa yhteyksissä – sekä hallituksen ulkoasiainvaliokunnalle annetussa lausunnossa että keskusteluissa Delorsin ja Santerin kanssa – Koivisto perusteli pitäytymistä aikaisempaan linjaan vain sillä, ettei ollut varmaa, tulisiko Suomesta EY:n jäsen. Koivisto ei missään yhteydessä eikä millään tavalla esittänyt puolueettomuuden säilymistä jäsenyyden ehtona.

3. Koivisto tulkitsi EY:öön liittymisen merkitsevän myös Suomen turvallisuuspoliittisen perusaseman muuttumista: Suomi oli siirtymävaiheessa, tämän vuoksi ei oltu voitu luopua aikaisemmasta turvallisuuspolitiikasta.

4. Koivisto asetti EY-jäsenyyden etusijalle; puolueettomuuspolitiikka ei saanut olla este jäseneksi pääsemiselle.

Hieman myöhemmin Koivisto täsmensi ajatteluaan ja osoitti sen menneen vielä pitemmälle. Nämä kappaleet näyttävät liittyvät selostukseen keskustelusta, jonka Koivisto kertoo käyneensä 17. kesäkuuta 1993 hallituspuolueiden puheenjohtajien kanssa (s. 553–554):

»EY-jäsenyyden turvallisuuspoliittiset vaikuttimet ja vaikutukset

edellyttivät malttia. Turvallisuuspoliittiset syyt olivat mielestäni se näkökohta, joka kaikkein voimakkaimmin puhui siihen suuntaan, että meidän piti EY:öön liittyä. Taloudelliset syyt olivat kuitenkin toisen luokan kysymyksiä.

Mutta tätä ei minusta saanut mennä julkisuuteen sanomaan. Siihen argumenttiin ei pitänyt mennä viittaamaan. Perustelin tätä sillä, että jos me sanoisimme, että turvallisuuspoliittisista syistä meidän tulisi liittyä, eikä liittyminen sitten toteutuisikaan, niin mikä meidän asemamme sitten olisi? Minun arvioni mukaan se olisi heikompi.»

Koivisto siis kertoo muistelmissaan painokkaasti, että hänen perustelunsa EY:öön liittymiseksi oli ollut ensi sijassa turvallisuuspoliittinen. Tämän hän oli todennut hallituspuolueiden puheenjohtajille kesällä 1993. Ylle lainatut kappaleet lienee tulkittava siten, että Koivisto ei sittenkään – toisin kuin kannanottoja analysoimalla voisi päätellä – kokenut puolueettomuutta EY-jäsenyyttä rajoittavana tekijänä, vaan – ainakin kesällä 1993 – hän katsoi puolueettomuudesta luopumisen olleen nimenomainen EY:öön liittymisen tavoite.

Tässäkin yhteydessä Koivisto esitti puolueettomuudessa pitäytymisen perusteeksi sen, ettei Suomesta ehkä tulisikaan EY:n jäsentä.

Kaikissa edellä lainatuissa kannanotoissa tulee selkeästi esille doktriinin »pelifunktio»: todellisia tarkoituksiperiä ei haluttu esittää julkisuudessa.

Koiviston muistelmissa on mielenkiintoinen yksityiskohta, joka liittyy rauhaan pakottamiseen. Koivisto kertoo puheenvuorostaan hallituksen ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa 20.9.1993 (s. 554–555):

»Kun katselin papereita, niin silmä tarttui semmoiseen sanaan kuin turvallisuuspolitiikka. Mitä se on? Onko se puhetta, onko se neuvottelua, onko se funtsausta? Jos se on tekemistä, niin onko se kuljetusalan hommia? Mitä kaikkea turvallisuuspolitiikka enää sisältää, kun ruvetaan karsimaan ikävimmästä päästä? Pian turvallisuuspolitiikka on yhtä kuin siitä puhuminen.»

Viitaten käytyyn keskusteluun rauhaanpakottamisesta jat-

koin: 'Läntinen maailma elää varsin leveästi. Jos siitä pitäisi ottaa jotakin pois tai jonkun terveytensä ja henkensä panna alttiiksi, niin siihen ei ole valmiutta. Missä on se voima, kun alkavat asiat mennä oikein huonosti, panna voima voimaa vastaan? Se on vielä näkemättä'»

Toisessa yhteydessä (s. 512–513) Koivisto kirjoittaa kesästä 1993 näin:

»Kesän aikana hallituksen piirissä valmisteltiin lakia, joka mahdollistaisi meidän osallistumisemme rauhaanpakottamiseen. Hanke kuitenkin kariutui jo hallituksessa, missä hanketta alettiin epäroidä.

Minulle tämä keskustelu oli tuskaista seurata. Totesin hallituksen ulkoasiainvaliokunnalle, että mitä me olemme YK:ssa ollenkaan, jos meillä ei ole tämmöistä valmiutta. Sanoin, etten kehtaisi Yhdistyneisiin Kansakuntiin lainkaan mennä, jos valtuuksien saamista ei edes yritetty.

Ei yritetty, mutta Yhdistyneisiin Kansakuntiin vielä mennin . . .»

Mauno Koiviston muistelmateos avaa uuden näköalan hänen ajatteluunsa.

Sisällöllisesti hänen politiikkansa näyttää olleen hyvin lähellä Carl Bildtin linjaa: EY:öön liittyminen oli myös turvallisuuspoliittinen projekti. Heidän toimintatapansa oli kuitenkin hyvin erilainen: Bildt lausui kantansa ja sen perustelut avoimesti – jopa provosoivasti – julki, kun taas Koivisto toimi varovaisesti ja todellisia tarkoitusperiään salaillen.

5. UUSI DOKTRIINI, VAIKO UUSVANHA?

Vilho Harle päätti artikkelinsa »Mauno Koivisto – sankari vasten tahtoaan?» lauseeseen: »Näin lukija löytää itsensä keskeltä uhkapeliä . . .».

Tuosta pari vuotta sitten kirjoitetusta artikkelista ei käy suo-

ranaisesti ilmi, mitä Harle uhkapelillä tarkoitti, mutta hän näyttää viittaneen siihen mahdollisuuteen, että syntyisi konflikti Venäjän ja länsimaiden välillä.

Nyt näyttää kuitenkin käyneen niin, että Suomen viime vuosien ulkopoliittika on osoittautumassa »uhkapeliksi» aivan muusta syystä. Tämä politiikka on perustunut olettamukseen, että liittoutumisen vaihtoehto tulee olemaan tarjolla. Ainakin nyt näyttää kuitenkin siltä, ettei tätä mahdollisuutta ole ainakaan lähivuosina käytettävissä: EU ei muutu sotilasliitoksi eikä NATO laajene – ei ainakaan siten, että Suomi voisi päästä sen jäseneksi.

Tässä tilanteessa Suomen asema on hankala: maan ulkopoliittinen johto on pyrkinyt luopumaan puolueettomuudesta ja siirtymään liittoutumattomuusvaiheen kautta liittoutumiseen, mutta matkan ollessa kesken on sen päämäärä siirtynyt ulottumattomiin.

Turvallisuuspolitiikassa on kaksi periaatteellista vaihtoehtoa: puolueettomuuspolitiikka tai liittoutuminen. Suomen hallituksen virallisen kielenkäytön mukaan Suomi ei ole nyt kumpakaan: olemme ei-puolueeton ja ei-liittoutunut maa. Liittokuntaan Suomi ei näyttäisi ainakaan lähivuosina pääsevän, vaikka sitä tahtoisikin. Puolueettomuutemme uskottavuuden Suomi on ainakin osittain menettänyt.

Suomen hallitus on reagoinut tähän tilanteeseen kehittämällä uutta turvallisuuspoliittista doktriinia. Sen lähtökohtana näyttää olevan se kokemus, joka saatiin Yhdistyneiden kansakuntien toiminnasta Kuwaitin vapauttamiseksi.

Suomen uudessa doktriinissa on kolme osaa:

1. YK:n peruskirja velvoittaa jäsenmaat antamaan sotilaallista apua hyökkäyksen kohteeksi joutuneelle jäsenelle.
2. Kun Suomi on poliittisessa liitossa EU:n muiden jäsenmaiden kanssa, on niillä merkitykseltään sotilaalliseen liittosuhteeseen verrattavissa oleva velvoite avun antamiseen.
3. Tämän avun saamista Suomi pyrkii varmistamaan osoitta-

malla »solidaarisuuttaan» – muun muassa osallistumalla tarvittaessa taistelutoimintaan myös ulkomailla, omien rajojensa ulkopuolella.

On syytä kysyä, onko tämä rakennelma realistinen ja Suomen kansallisten etujen mukainen.

Kuwait oli ennen Irakin hyökkäystä puolueettomuuspolitiikkaa harjoittava liittoutumaton maa. Sitä ei vapautettu ensi sijassa kansainvälisen yhteisön ylevien periaatteiden vuoksi vaan siksi, että Lähi-idän öljyvarojen hallinta säilyisi länsimaiden käsissä.

YK ei olisi toimintakykyinen, jos sen turvallisuusneuvoston pysyvä jäsen olisi selkkauksen osapuoli tai jos kriisi muutoin koskettaisi välittömästi sen omia etuja.

Yhtä vähän on perusteita sillä olettamuksella, että EU:n jäsenmaat tulkitsisivat poliittisen unionin muodostavan samanveroisen velvoitteen kuin WEU:n tai NATO:n turvatakuut. Realismia ei ole siinäkään ajatuksessa, että suomalaisten taistelujoukkojen lähettäminen kriisialueille synnyttäisi tämänkaltaista sitoutumista Suomen puolustamiseen.

Suomella on edelleen valittavanaan myös toinen tie: palata selkeälle puolueettomuuslinjalle.

Tämän linjan lähtökohtana olisi se realiteetti, ettei EU:sta ainakaan toistaiseksi tule sotilasliittoa eikä NATO-jäsenyys olisi ainakaan lähivuosina tarjolla. Ainakin näköpiirissä olevassa tulevaisuudessa Suomi on siten liittokuntiin kuulumaton maa.

Näissä oloissa Suomi voi ilmoittaa, että se pyrkii pysyttämymään kaikkien sotien ja selkkausten ulkopuolella – eli että Suomi on puolueettomuuspolitiikkaa harjoittava (= puolueeton) maa.

Suomen puolueettomuuden uskottavuuden vahvistamiseksi tarvittaisiin muutos sekä politiikassa että kielenkäytössä.

Politiikan sisällön osalta on tärkeää, että Suomi pitää selvän etäisyyden kaikkeen, mikä voidaan tulkita askeleeksi kohti liittoutumista. Taistelutoimintaan tarkoitettun valmiusjoukon muodostaminen ei ole puolueettomuuspolitiikan mukaista. Perinteiseen ja myös ns. laajennettuun rauhanturvatoimintaan puolueeton Suomi voi edelleen osallistua.

Suomen puolueettomuuspolitiikkaan voisi kuulua suuntautu-

minen pohjoismaiseen turvallisuuspoliittiseen yhteistyöhön. Suomi ja Ruotsi säilyttäisivät puolueettomuutensa, Norja ja Tanska ne omaehtoiset rajoitukset, jotka ne ovat liittosuhteelleen asettaneet. Pohjoismainen turvallisuusjärjestely kytkeytyisi laajempaan länsi- ja paneurooppalaiseen yhteyteen, ja siihen sisältyisivät Pohjolan oloihin soveltuvat turvatakuut.

Aktiivisuus pohjoismaisissa puitteissa olisi perusteltua senkin vuoksi, että Suomi ja Ruotsi saattavat muutoin joutua Euroopan turvallisuusarkkitehtuurissa niputetuiksi yhteen Baltian maiden ja eräiden itäisen Keski-Euroopan maiden kanssa.

Jotta Suomen puolueettomuuspolitiikka olisi uskottavaa, tulisi kielenkäytönkin muuttua: Suomen tulisi määritellä itsensä puolueettomaksi maaksi. Tätä kieltä ymmärretään myös EU:ssa: siellä puhutaan yleisesti neljästä puolueettomasta jäsenmaasta.

Puolueettomuuslinjalle palaamisen pitäisi olla helppoa.

Mitään peruuttamatonta muutosta ei ole ainakaan vielä tapahtunut. Suomi on edelleen liittoutumaton maa, yhteistyösuhteet NATO:n kanssa eivät ole ristiriidassa puolueettomuuden kanssa. Suunnitellusta valmiusjoukosta voidaan vielä luopua: valmiusjoukon luonteesta on annettu julkisuudessa niin epämääräinen kuva, että se voidaan helposti muuttaa perinteisen tai laajennetun rauhanturvatoiminnan yksiköksi, joka ei osallistu taistelutoimintaan.

Kielenkäytössäkään ei ongelmia pitäisi syntyä. Nykyisen hallituksen pää- ja ulkoministeri ovat molemmat puhuneet Suomen puolueettomuudesta, joskin epämääräisin sanankääntein. Sanontojen selventäminen olisi pieneltä näyttävä askel; kielenkäyttö muodostaisi verhon, jonka taakse politiikan muutos kätkeytyisi.

LÄHTEET

- Antola, Esko: Finns det en roll för Finland i Europa? *Finsk Tidskrift* 7-8/91.
- Ball, Terence: *Transforming Political Discourse*, Oxford 1988
- Foss, Sonja K., Foss, Karen A. ja Trapp Robert: *Contemporary Perspectives on Rhetoric*, Waveland Press, Inc., Illinois 1985.
- Harle, Vilho: Mauno Koivisto – sankari vasten tahtaan? *Ulkopolitiikka* 1/94.
- Jansson, Jan-Magnus: Vad är neutralitetspolitik? *Neutralitetspolitik och oavhängighet*. Teoksessa »Att välja väg», Loviisa 1991.
- Joutsamo, Kari: *Puolueettomuus ja EY*, Turku 1990.
- Koivisto, Mauno: *Historian tekijät*, Juva 1995.
- Möttölä, Kari: Puolueettomuudesta sitoutumiseen – turvallisuuspoliittisen perusratkaisun muutos kylmästä sodasta Euroopan murrokseen. Teoksessa »Johdatus Suomen ulkopoliittikkaan – kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen», *Ulkopoliittisen instituutin julkaisuja* nro 2, Tampere 1993.
- Penttilä, Risto E.J.: Arvosidonnaisen ulkopoliittikan ansat. *Ulkopolitiikka* 3/95.
- Perelman, Chaim: *The Realm of Rhetoric*, Notre Dame, Indiana 1982.
- Perelman, Chaim ja Olbrechts-Tyteca, Lucie: *The New Rhetoric*, Notre Dame, Indiana 1971.
- Rosas, Allan: Neutralitet, folkrätt, integration. Teoksessa »Att välja väg», Loviisa 1991.
- Rusi, Alpo ja Salovaara, Jukka: Kylmän sodan jälkeinen epävarma rauha – Suomi Euroopan kehittyvän turvallisuusalueen osapuolena. Teoksessa »Johdatus Suomen ulkopoliittikkaan – kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen», *Ulkopoliittisen instituutin julkaisuja* nro 2, Tampere 1993.
- Salovaara, Jukka: Jäsenyyspäätöksen vaikutus ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan. *Ulkopoliittisen instituutin julkaisemassa teoksessa »Suomi ja Euroopan unioni»*, *Ulkopolitiikan haasteita* 5/94.
- Sivonen, Pekka: *Liittoutumisen uudet olosuhteet ja Suomen valinnat*, Maanpuolustuskorkeakoulu, Strategian laitos, Helsinki 1995.
- Summa, Hilikka: *Hyvinvointipoliittikka ja suunnitteluretoriikka: tapaus asuntopoliittikka*, Espoo 1989.
- Toulmin, Stephen: *The Uses of Argument*, Cambridge University Press, 1958.

- Törnudd, Klaus: Suveränitet, neutralitet, säkerhet. Teoksessa »Att välja väg», Loviisa 1991.
- Törnudd, Klaus: Den nya politiken, Hanko 1993.
- Väyrynen, Paavo: Europeisk union eller Nordisk gemenskap? Nordisk Kontakt 7-8/94.
- Väyrynen, Paavo: Suomen ulkopoliittika – kansallinen doktriini ja tulevaisuuden ihmiskuntapolitiikka, Juva 1989.
- Väyrynen, Paavo: On muutoksen aika 2, Juva 1993.
- Väyrynen, Paavo: On totuuden aika 2, Juva 1993.
- Väyrynen, Paavo: Puolueettomuus uudessa Euroopassa. Ulkopoliittika 4/91.
- Väyrynen, Raimo: Kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen – Suomen ulkopoliittikan kansainvälinen toimintaympäristö. Teoksessa »Johdatus Suomen ulkopoliittikkaan – kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen», Ulkopoliittisen instituutin julkaisuja nro 2, Tampere 1993.
- Ulkopoliittisia julkaisuja ja asiakirjoja (ULA) 1989–1994.
- Utrikesfrågor 1989–1994.
- Ruotsin ja Suomen ulkopoliittisen johdon erillisiä kannanottoja vuodelta 1995.

HAKEMISTO

A

- Agrell, Wilhelm 28
Aho, Esko 18, 117, 132, 136, 137,
144, 156, 161, 162, 165, 166,
176, 177, 178, 188, 189, 201,
202, 203, 205, 206, 210, 215,
216, 224, 229, 230, 231, 233, 244
Ahtisaari, Martti 38, 189, 196,
197, 198, 199, 200, 201, 204,
205, 206, 211, 224, 231
Andersson, Sten 66, 72, 73, 90,
91, 93, 94, 95, 96, 118, 224
Antola, Esko 22, 23

B

- Ball, Terence 33, 34
Bildt, Carl 75, 117, 118, 125, 126,
127, 128, 130, 131, 132, 144,
145, 146, 147, 148, 149, 150,
165, 166, 168, 169, 170, 171,
172, 173, 189, 194, 196, 197,
200, 205, 206, 207, 208, 210,
211, 217, 218, 224, 225, 226,
227, 247
Björck, Anders 172
Blomberg, Jaakko 217, 218, 219,
220, 221, 235, 236
Brodin, Katarina 28
Bush, George 134

C

- Carlsson, Ingvar 66, 70, 71, 72, 73,
74, 76, 90, 91, 92, 93, 117, 118,
123, 124, 125, 131, 166, 172,
189, 193, 194, 195, 196, 206,
224, 227, 233

Ceaușescu, Nicolae 66

Chirac, Jacques 205

D

- Delors, Jacques 81, 99, 242, 243,
245
Dinkelspiel, Ulf 166

E

Erlander, Tage 129

F

- Foss, Karen A. 52, 54, 57
Foss, Sonja K. 52, 54, 57

G

- Genscher, Hans-Dietrich 89
Gorbatšov, Mihail 14, 66, 77, 79,
81, 86, 87, 89, 110

H

- Haavisto, Heikki 166, 174, 181,
182, 183, 184, 185, 186, 187,
188, 189, 203, 204, 210, 224,
225, 227, 231
Hakovirta, Harto 109, 110
Halonen, Tarja 206, 213, 217, 224,
231, 233
Harle, Vilho 33, 34, 35, 52, 232,
247, 248
Hjelm-Wallén, Lena 193, 195, 208
Holkeri, Harri 50, 66, 76, 80, 81,
82, 90, 98, 99, 100, 105, 115,
116, 117, 132, 136, 224, 226,
230, 231
Hurd, Douglas 244

Huru, Jouko 33
 Hyvärinen, Risto 43, 44, 45

J

Jansson, Jan-Magnus 20
 Joutsamo, Kari 21

K

Kalela, Jaakko 33
 Kant, Immanuel 41
 Kekkonen, Urho 82, 83, 85, 104,
 107, 108, 109, 113, 116, 221
 Kohl, Helmut 89
 Koivisto, Mauno 33, 34, 35, 66,
 76, 77, 78, 79, 80, 90, 97, 98,
 115, 116, 117, 132, 133, 134,
 135, 136, 139, 143, 144, 156,
 157, 158, 159, 160, 161, 164,
 165, 166, 175, 176, 188, 196,
 198, 199, 201, 205, 217, 224,
 225, 230, 231, 233, 242, 245,
 246, 247

Kozyrev, Andrei 179

L

Laitinen, Paavo 43, 44, 45
 Lidén, Anders 28
 Lindroth, Bengt 211
 Lipponen, Paavo 38, 50, 84, 85,
 206, 210, 212, 213, 215, 216,
 217, 224, 231, 233

M

Mitterrand, François 205
 Möttölä, Kari 27, 28, 29, 30, 31,
 32, 33, 36

N

Niiniluoto, Ilkka 53

O

Olbrechts-Tyteca, Lucie 56

P

Paasikivi, J.K. 82, 83, 107, 108,
 109, 111
 Paasio, Pertti 66, 76, 82, 83, 84,
 85, 86, 87, 88, 90, 100, 101,
 102, 104, 105, 106, 111, 112,
 116, 117, 132, 135, 136, 137,
 138, 139, 146, 224, 230, 231,
 233
 Palme, Olof 130
 Palonen, Kari 33, 34, 55
 Pastinen, Ilkka 43, 44, 45
 Penttilä, Risto E.J. 36, 37, 38, 39,
 40, 42, 43
 Perelman, Chaim 52, 53, 55, 56,
 57, 58, 59, 61, 233, 238, 239,
 240, 242

R

Rantanen, Paavo 210, 224, 231
 Reagan, Ronald 81
 Rosas, Allan 21
 Rusi, Alpo 13, 14, 26, 27, 31, 90,
 106, 107, 108, 109, 111, 112,
 113, 114, 116, 119

S

Salolainen, Pertti 180, 181
 Salovaara, Jukka 26, 27, 31, 32, 33
 Santer, Jacques 158, 243, 245
 Schori, Pierre 67, 68, 69, 70, 71,
 73, 76, 117, 119, 120, 121, 122,
 123, 136, 233
 Schyman, Gudrun 95, 144, 170
 Sivonen, Pekka 35
 Sorsa, Kalevi 76

Summa, Hilikka 55, 56, 57, 58, 59,
60, 61

T

Thatcher, Margaret 81
Toulmin, Stephen 52, 53, 54, 55,
233, 234, 236, 241
Trapp, Robert 52, 54, 57
Törnudd, Klaus 20, 21, 23, 24

U

Ugglas, Margaretha af 117, 126,
127, 129, 130, 131, 144, 147,
148, 167, 172, 189, 190, 192,
218, 224, 226

V, W

Wahlbäck, Krister 33
Weaver, Richard M. 52
Westerberg, Bengt 75
Wright, Georg Henrik von 9
Väyrynen, Raimo 24, 26

Z

Zhirinovski, Vladimir 150

Å

Åström, Sverker 149